

Keuzes in kaart 2003-2006

Economische effecten van

acht verkiezingsprogramma's

Inhoud

Ten geleide	7
1 Samenvattend overzicht	13
1.1 Budgettair beleid	13
1.2 Macro-economische effecten	17
1.3 Koopkracht	21
1.4 Slot	23
2 De economische scenario's	25
2.1 Scenario's en beleid	25
2.2 Scenario's voor de middellange termijn	26
2.3 Scenario's 2003-2010	27
2.4 De collectieve financiën 2003-2006	29
3 Economische effecten op middellange termijn	33
3.1 PvdA	33
3.1.1 Het programma van de PvdA	33
3.1.2 Macro-economische effecten van het PvdA-programma	36
3.1.3 Koopkrachteffecten in het PvdA-programma	38
3.2 VVD	43
3.2.1 Het programma van de VVD	43
3.2.2 Macro-economische effecten van het VVD-programma	46
3.2.3 Koopkrachteffecten in het VVD-programma	49
3.3 CDA	55
3.3.1 Het programma van het CDA	55
3.3.2 Macro-economische effecten van het CDA-programma	58
3.3.3 Koopkrachteffecten in het CDA-programma	61
3.4 D66	65
3.4.1 Het programma van D66	65
3.4.2 Macro-economische effecten van het D66-programma	68
3.4.3 Koopkrachteffecten in het D66-programma	70

3.5	GroenLinks	75
3.5.1	Het programma van GroenLinks	75
3.5.2	Macro-economische effecten van het GroenLinks-programma	79
3.5.3	Koopkrachteffecten in het GroenLinks-programma	82
3.6	ChristenUnie	87
3.6.1	Het programma van de ChristenUnie	87
3.6.2	Macro-economische effecten van het ChristenUnie-programma	90
3.6.3	Koopkrachteffecten in het ChristenUnie-programma	94
3.7	SP	99
3.7.1	Het programma van de SP	99
3.7.2	Macro-economische effecten van het SP-programma	102
3.7.3	Koopkrachteffecten in het SP-programma	105
3.8	SGP	111
3.8.1	Het programma van de SGP	111
4	Milieu, zorg en WAO	115
4.1	Economische effecten van het milieubeleid	115
4.1.1	Milieubeleid in vijf verkiezingsprogramma's	115
4.1.2	Regulerende energielasting	117
4.1.3	Aspecten van een openruimteheffing	121
4.1.4	Heffingen op vervoer	124
4.1.5	Effecten op milieu en economie	126
4.2	Kwalitatieve analyse zorgstelsels	129
4.2.1	Beschrijving zorgstelsels	130
4.2.2	Beschrijving score-indicatoren	136
4.2.3	De scores	138
4.2.4	Conclusies	143
4.3	De WAO	143
4.3.1	Verschuivingen van de WAO naar andere wettelijke regelingen	144
4.3.2	Beperking van de toegang tot de wettelijke regelingen	147
4.3.3	Veranderingen in de hoogte van uitkeringen	149
4.3.4	Financiële prikkels voor werkgevers	149
4.3.5	Een verplicht niveau van uitgaven aan arbo zorg	150
4.3.6	Een verplicht quotum voor het in dienst hebben van arbeidsgehandicapten	151

Bijlagen	153	
A	Het PvdA-programma	153
B	Het VVD-programma	161
C	Het CDA-programma	169
D	Het D66-programma	177
E	Het GroenLinks-programma	185
F	Het ChristenUnie-programma	195
G	Het SP-programma	203
H	Het SGP-programma	211
J	Aanvullende informatie	215
K	Toelichting op economische termen	219
Verklaring van afkortingen	225	

Ten geleide

Verkiezingsprogramma's gaan over voorgestelde keuzes. Maatregelen die niets kosten ofwel geen nadelen hebben, zal iedereen willen nemen. In de praktijk heeft echter alles zijn prijs. Zoals de titel van een beroemd boek van Milton Friedman luidt: "There is no such thing as a free lunch". Een partij kan niet tegelijkertijd de collectieve uitgaven flink verhogen, de lastendruk flink verlagen en de staatsschuld verder terugdringen. Een ander keuzevraagstuk gaat over de afweging tussen extra economische groei en niet in geld uit te drukken milieudoelen zoals het verminderen van CO₂-uitstoot. Een derde voorbeeld is het dilemma tussen inkomenssolidariteit met uitkeringsgerechtigden en het bevorderen van arbeidsdeelname door het verminderen van de replacement rate, dat wil zeggen de verhouding tussen het niveau van uitkeringen voor niet-werkenden en het netto loon voor werkenden. Het Centraal Planbureau (CPB) wil met zijn analyse de keuzes in kaart brengen die de politieke partijen voorstellen in hun verkiezingsprogramma. Daarmee wordt zichtbaar welke afwegingen zij maken.

Bij de voorbereiding van de parlementsverkiezingen van 1986 vroegen CDA, PvdA en VVD aan het CPB om aan te geven wat de economische gevolgen zouden zijn indien hun verkiezingsprogramma's zouden worden uitgevoerd. De drie afzonderlijke notities die het CPB daarover opstelde, zijn toen na de verkiezingen gezamenlijk gepubliceerd. In 1989 verzocht ook D66 om een analyse; in dat jaar verscheen de economische analyse van vier partijprogramma's al voor de verkiezingen. In 1994 voegde ook GroenLinks zich bij de vragenstellers, zodat in 1994 en in 1998 publicaties verschenen over de economische effecten van vijf verkiezingsprogramma's.

Ditmaal hebben acht politieke partijen het CPB gevraagd om een analyse van de economische effecten van hun verkiezingsprogramma: PvdA, VVD, CDA, D66, GroenLinks, ChristenUnie, SP en SGP. Om een goede analyse te kunnen maken heeft het CPB op diverse onderdelen van de programma's nadere uitwerking en toelichting gevraagd. De uitgewerkte beleidsvoorstellen staan in de bijlagen beschreven.

Belangrijk onderdeel van de analyse zijn de overzichten van de budgettaire, de macro-economische en de koopkrachteffecten van de verkiezingsprogramma's. Bij de budgettaire effecten kijkt het planbureau naar de gevolgen van de voorgestelde maatregelen voor de inkomsten en uitgaven van de collectieve sector in zijn geheel, die naast de rijksoverheid ook de sociale zekerheid en de zorgsector omvat. Bij de macro-economische effecten gaat het om de gevolgen voor de Nederlandse economie: economische groei, werkgelegenheid, consumptie, lonen, inflatie, enzovoorts. Koopkrachteffecten zijn niet goed in één cijfer uit te drukken. De gevolgen voor diverse (groepen van) huishoudens lopen zeer uiteen. Daarom is voor een grafische presentatie gekozen en worden cijfers voor diverse groepen naast elkaar getoond.

Bij de voorbereiding voor deze studie is het CPB van diverse zijden gevraagd om ook aandacht te geven aan meer kwalitatieve aspecten van het voorgestelde beleid. In overleg met de betrokken partijen is uiteindelijk gekozen voor een institutioneel-economische analyse van de beleidsvoornemens op het terrein van de zorg. Bovendien konden partijen, evenals vier en acht jaar geleden, een beroep doen op het RIVM voor een analyse van de milieu-effecten van hun programma. Het RIVM rapporteert separaat over zijn bevindingen.

VVD en CDA maken geen gebruik van de mogelijkheid tot een RIVM-analyse van de milieu-effecten en een kwalitatieve CPB-analyse van de zorgvoorstellen. De SGP zag door capaciteitsgebrek geen kans de gevraagde uitwerking en toelichting bij het programma te geven; daarom beperkt de CPB-analyse van het SGP-programma zich tot een inventarisatie van het voorgestelde budgettaire beleid. Een en ander verklaart waarom in deze publicatie niet op alle onderdelen een analyse voor alle acht partijen wordt gepresenteerd.

De analyse vertrekt van het voorzichtig trendmatig scenario voor 2003-2006, zoals gepubliceerd in de 'Economische Verkenning 2003-2006' (CPB, november 2001). Binnenkort worden nieuwe ramingen voor 2002 en 2003 gepubliceerd in het Centraal Economisch Plan 2002. De nieuwe ramingen hebben geen invloed op de analyse van de economische effecten van de verschillende beleidspakketten. Wel zullen de cijfers van het voorzichtige scenario moeten worden aangepast, waarbij met name de niveau-uitkomsten van het begrotingssaldo anders uit zullen vallen. Deze aanpassingen zijn voor alle partijen gelijk, en verstoren de onderlinge vergelijkbaarheid niet. In afzonderlijke kaders in hoofdstuk 3 wordt geschetst hoe partijen willen omgaan met een mogelijke verslechtering van het begrotingssaldo in het basisjaar 2002. Ten behoeve van de kabinetsformatie zal het CPB een actueel cijferbeeld voor de middellange termijn opstellen.

De opbouw van deze publicatie is als volgt. Hoofdstuk 1 biedt een samenvattend overzicht op hoofdlijnen. Hoofdstuk 2 geeft een korte beschrijving van de economische scenario's die de beleidsarme basis bieden voor de analyse van de partijprogramma's. Hoofdstuk 3 schetst per partij de beleidsinzet, met de geschatte budgettaire, macro-economische en inkomenseffecten. Hoofdstuk 4 werpt een nader licht op enkele thema's: de economische effecten van het milieubeleid, de kwalitatieve analyse van de voorstellen tot stelselwijziging in de zorg en een nadere analyse van de WAO-voorstellen. Per partij geeft een afzonderlijke bijlage een overzicht van de concrete beleidsmaatregelen. Tenslotte zijn nog twee bijlagen toegevoegd met aanvullende budgettaire informatie en een toelichting op enkele economische begrippen.

Nut en beperkingen

De CPB-analyse draagt op diverse manieren bij aan een beter inzicht in de inhoud van de partijprogramma's en aan hun onderlinge vergelijkbaarheid:

- Voor alle partijen geldt hetzelfde basisscenario als vertrekpunt voor de analyse. De ene partij kan geen mooiere uitkomsten laten zien dan de andere, alleen omdat zij optimistischer is over de economische ontwikkeling bij ongewijzigd beleid.
- Door de nadere uitwerking en toelichting die partijen bij hun programma geven, ontstaat meer duidelijkheid over de concrete inhoud van hun beleidsvoorstellen. Zo kan een partij niet volstaan met vage aanduidingen van grote ombuigingen, bijvoorbeeld op de WAO. Het moet duidelijk zijn welke maatregelen men wil nemen, want het maakt nogal wat uit of een partij de uitkeringshoogte, de keuringscriteria of de mate van premiedifferentiatie wil veranderen.
- De uniforme presentatie van de beleidsvoornemens en hun financiële consequenties maakt de inzet van partijen op financieel-economisch terrein onderling vergelijkbaar. Door vaste afbakeningen van wat gerekend wordt tot bijvoorbeeld 'onderwijs', 'veiligheid' of 'openbaar bestuur', wordt duidelijk waar de verschillen en overeenkomsten tussen partijen zitten in de verdeling van financiële middelen over de diverse beleidsterreinen.
- Het CPB gaat na of de verschillende beleidsvoornemens technisch uitvoerbaar zijn en of de bijbehorende bedragen realistisch zijn. Gelijke maatregelen krijgen gelijke budgettaire en economische effecten, zodat een partij niet tot gunstiger resultaten kan komen alleen omdat zij wat optimistischer is over de effectiviteit van het voorgestelde beleid.
- Aan deze inventarisatie voegt het CPB tenslotte een schatting toe van de economische effecten van de diverse beleidspakketten. Tussentijds zijn deze schattingen voor partijen soms aanleiding om hun concept-programma's bij te stellen. Naast elkaar geven de geschatte economische effecten een beeld van de keuzes die partijen maken op de diverse sociaal-economische dilemma's. Waar de ene partij veel waarde blijkt te hechten aan de hoogte van de uitkeringen, is de andere bereid die deels in te ruilen voor een hogere BBP-groei. Ook maken partijen bijvoorbeeld verschillende afwegingen tussen de economische doelvariabelen enerzijds en de ambities rond het milieubeleid anderzijds.

De analyse kent ook diverse beperkingen. Niet alle beleidsvoornemens laten zich goed vertalen naar budgettaire en economische effecten, de cijfers suggereren een nauwkeurigheid die er niet is en partijprogramma's gaan over veel meer dan alleen over economie.

- Van veel beleidsvoorstellen verwerkt het CPB wel de budgettaire effecten en de bestedingseffecten, maar niet de zogeheten programma-effecten. Er is te weinig bekend over de economische effecten van bijvoorbeeld meer onderwijs, meer veiligheid of meer infrastructuur, nog afgezien van de vraag of het voorgestelde beleid voldoende concreet is ingevuld. In deze publicatie probeert het CPB een stap verder te komen door een kwalitatieve analyse te geven van

de verschillende keuzes die partijen maken rond de inrichting van het zorgstelsel. In veel gevallen treden de programma-effecten overigens pas na 2006 op.

- De analyse beperkt zich tot maatregelen die in de komende kabinetsperiode kunnen worden getroffen en tot de economische effecten daarvan binnen die periode. Vooral bij maatregelen die geleidelijk in de economie doorwerken, kunnen de effecten in het eindjaar (2006) nog relatief klein zijn. Hieraan is deels tegemoet gekomen door naast de effecten op de economische groei ook de effecten op de structurele (potentiële) groei te vermelden.
- De analyse beperkt zich voorts tot maatregelen die de Nederlandse rijksoverheid zelf kan nemen. Maatregelen die slechts in internationaal verband kunnen worden genomen, of beleidswijzigingen van sociale partners of lagere overheden vergen, blijven buiten beschouwing.
- De kwantitatieve analyse van de economische effecten kent de nodige onzekerheden. De gedragsreacties van bedrijven en gezinnen laten zich niet nauwkeurig voorspellen. Wel zijn de geschatte effecten van beleidsvoorstellen waarschijnlijk betrouwbaarder dan de reguliere economische prognoses. De grote onzekerheidsmarges rond de prognoses worden in hoge mate bepaald door onzekerheid over de internationale ontwikkeling. De beleidseffecten zijn echter niet of nauwelijks afhankelijk van de internationale economische situatie. Toch moeten de uitkomsten van de effectanalyse vooral op hoofdlijnen worden beoordeeld, en moet aan kleine verschillen tussen partijen niet veel waarde worden toegekend.
- De belangrijkste beperking van de CPB-analyse is dat de verwachte economische effecten maar enkele aspecten belichten van de brede politieke inzet die in de partijprogramma's wordt gekozen. Zoals gezegd gaat het RIVM in een afzonderlijke publicatie in op de te verwachten effecten van het milieubeleid. Daarnaast zijn er nog vele andere politieke doelstellingen, die in deze analyses buiten beeld blijven.

Misbruik?

Bij de analyse van de economische effecten maakt het CPB gebruik van enkele modellen, die de belangrijkste relaties tussen de macro-economische variabelen beschrijven. De werking van deze modellen is, in elk geval op hoofdlijnen, bekend uit eerdere CPB-publicaties. In de media wordt soms gesuggereerd dat politieke partijen misbruik maken van hun kennis over deze modellen, door de uitwerking van hun programma zo goed mogelijk toe te snijden op gunstige modeluitkomsten. Hoe zit dat?

Het antwoord op deze vraag is tweeledig. Voorzover de modellen een redelijke weergave zijn van de werkelijke samenhangen in de Nederlandse economie, leidt een dergelijk gebruik van modelkennis daadwerkelijk tot een effectiever beleidsprogramma, en is van misbruik geen sprake. Alleen voor zover een partij slim zou weten in te spelen op onrealistische eigenschappen van een model, zou er misbruik kunnen ontstaan. Dit wordt voorkomen doordat het CPB de modeluitkomsten nooit blind accepteert, maar steeds toetst op realiteitsgehalte. Eventuele zwakke plekken in een model komen zo aan het licht en worden dan gecorrigeerd.

Een voorbeeld van mogelijk misleidende uitkomsten betreft de standaard koopkrachtberekeningen voor fictieve huishoudens. De meest gebruikelijke analyse concentreert zich op koopkrachtcijfers voor standaardhuishoudens, met als meest bekende het huishouden van de modale werknemer (looninkomen in de marktsector net onder de ziekenfondsgrens, niet-werkende partner, twee kinderen, huurwoning, geen bijzondere aftrekposten). In deze publicatie ontbreken de standaardkoopkrachtcijfers, omdat zij een onevenwichtig beeld geven van de koopkrachteffecten die van de verschillende partijprogramma's uitgaan. De gevolgen voor de inkomensverdeling worden daarom op andere manieren in beeld gebracht.

Al met al zit een groot deel van de waarde van de CPB-analyse in de informatie-uitwisseling met partijen die aan deze publicatie vooraf is gegaan. Het eindresultaat kan nu in bredere kring bijdragen aan de duidelijkheid en onderlinge vergelijkbaarheid van de partijprogramma's en aan een beter inzicht in de keuzes die de verschillende partijen maken.

De directeur,
F.J.H. Don

1 Samenvattend overzicht

De analyse van de economische effecten van de partijprogramma's vertrekt van het beleidsarme voorzichtig scenario voor 2003-2006 dat het CPB in november 2001 heeft geschetst.¹ Dit scenario is beleidsarm omdat het geen rekening houdt met nieuw beleid; de budgettaire uitgangspunten zijn gebaseerd op de meerjarencijfers uit de Miljoenennota 2002 en een beleidsarme raming van de zorguitgaven.² Het scenario is voorzichtig omdat het een veiligheidsmarge van ¼%-punt per jaar in acht neemt bij de schatting van de structurele economische groei. Deze marge is duidelijk kleiner dan in de behoedzame scenario's voor twee eerdere kabinetsperiodes. De kans op tegenvallers is daarom nu groter dan beide voorgaande keren, maar nog altijd kleiner dan 50%.

1.1 Budgettaire beleid

Tabel 1.1 schetst de hoofdlijnen van het budgettaire beleid van de acht partijen. Alle partijen bepleiten extra uitgaven voor onderwijs, zorg en veiligheid (openbare orde). In het beleidsarme basisscenario groeien de uitgaven op deze beleidsterreinen in 2003-2006 al met 7 mld euro (in prijzen 2002). Daar bovenop komen de intensiveringen die in omvang variëren van circa 2½ mld euro (VVD, D66, ChristenUnie) via 3½ mld euro (PvdA, CDA, GroenLinks en SGP) tot meer dan 6 mld euro (SP). Deze extra middelen zijn bestemd voor een scala aan beleidsmaatregelen, waaronder hogere salarissen in het onderwijs, bestrijding van wachtlijsten in de zorg en meer agenten op straat.

GroenLinks en de SP kiezen voor forse bezuinigingen bij defensie (0,9 respectievelijk 2,9 mld euro); de andere partijen boeken hier ofwel een kleine bezuiniging (PvdA, D66), ofwel een kleine intensivering (VVD, CDA en ChristenUnie) of geen verandering (SGP) ten opzichte van 0,3 mld reële groei in de basis.

Behoudens de SP stellen alle partijen ombuigingen voor bij het openbaar bestuur, variërend van 1,1 mld euro (D66, ChristenUnie) tot 2,5 mld euro (VVD). Dit betreft vaak taakstellende budgetkorting bij de rijksoverheid en soms ook een beperking van de reële groei van het gemeente- en provinciefonds. Deze ombuigingen beperken de reële groei van 2,7 mld euro voor openbaar bestuur in het basisscenario. Vier partijen (VVD, CDA, D66 en SGP) willen per saldo ombuigen op ID-, WIW- en WSW-banen. Daarentegen zijn de ChristenUnie en de SP voorstander van een beperkte intensivering. De PvdA en GroenLinks kiezen hier voor ongewijzigd beleid. Door aanpassing van het asielbeleid besparen de VVD en CDA 0,3 mld euro. Daarentegen leidt het asielbeleid van GroenLinks naar verwachting tot 0,2 mld euro extra

¹ CPB (2001), *Economische Verkenning 2003-2006*, Sdu Uitgevers, Den Haag.

² CPB en SCP (2001), *Een scenario voor de zorguitgaven 2003-2006*, CPB Document 7.

uitgaven. Voor de betere begeleiding van asielzoekers reserveert de SP 0,1 mld euro. Bij de andere partijen leidt het voorgestelde asielbeleid niet tot budgettaire effecten.

Alle partijen trekken extra geld uit voor infrastructuur en/of milieu. Bij PvdA, VVD, CDA, ChristenUnie en SGP ligt het accent op infrastructuur, bij GroenLinks en SP op milieu. GroenLinks en de SP bezuinigen relatief veel op aanleg van wegen. Alle partijen trekken extra geld uit voor infrastructuur voor het openbaar vervoer. In de komende kabinetsperiode willen D66, GroenLinks, de ChristenUnie en de SP de kilometerheffing gebruiken als instrument om de files te verminderen.

Tabel 1.1 Uitgavenbeleid op hoofdlijnen, 2003-2006

	PvdA	VVD	CDA	D66	GL	ChrU	SP	SGP
	mld euro, prijzen 2002							
Saldo intensiveringen (+) en ombuigingen (-)								
Onderwijs, zorg en veiligheid	3,3	2,3	3,4	2,5	3,4	2,2	6,2	3,3
Defensie en openbaar bestuur	-2,3	-2,3	-2,1	-1,4	-2,4	-0,9	-2,9	-0,8
Infrastructuur en milieu	0,6	0,9	1,0	1,4	0,3	1,1	0,8	0,6
Sociale zekerheid en ontwikkelingssamenwerking	-0,2	-2,2	-1,0	-0,6	1,6	0,6	3,2	0,6
Overig	-0,4	-0,7	-1,3	0,0	-0,3	-0,2	0,8	-0,7
Totaal netto uitgaven	1,0	-2,1	0,1	2,0	2,6	2,8	8,1	3,0

De grootste verschillen in het budgettaire beleid zitten bij sociale zekerheid en ontwikkelings-samenwerking. Waar de VVD de reële groei bij ontwikkelingssamenwerking uit het basisscenario ombuigt naar een nulgroei, bepleiten GroenLinks, ChristenUnie en SP juist een intensivering van 1 mld euro. In de sociale zekerheid varieert het beeld van 1,8 mld euro ombuigingen bij de VVD tot 2,2 mld euro intensiveringen (door verhoging van uitkeringen) bij de SP. De ombuigingen in de sociale zekerheid zijn grotendeels gelokaliseerd bij de WAO. Paragraaf 4.3 bevat een overzicht van de WAO-voorstellen van de partijen. Daarnaast wordt onder meer gepleit voor herinvoering van sollicitatieplicht voor werklozen ouder dan 57½ jaar (VVD, CDA, D66, ChristenUnie), decentralisatie van de bijstandfinanciering (VVD, CDA, D66, ChristenUnie) en extra verhoging van uitkeringen (CDA: AOW, GroenLinks en SP: alle uitkeringen).

Tenslotte vinden de partijen in wisselende mate bezuinigingen bij andere posten, met name door verlaging van subsidies en/of verhoging van niet-belastingmiddelen, zoals boetes. Alleen de SP boekt hier nog een uitgavenverhoging van 0,8 mld euro door netto verhoging van diverse subsidies. Met uitzondering van D66 en de SGP wordt door alle partijen specifiek bezuinigd op de subsidies voor bedrijven, zoals voor export en technologie. Het CDA en D66 stellen omvangrijke generieke subsidiekortingen voor. Vier partijen (PvdA, VVD, CDA en GroenLinks) willen door middel van een heffing of vermindering van subsidies het grote eigen vermogen van

woningcorporaties actiever inzetten voor stadsvernieuwing. De VVD en de SGP besparen op de rijksomroepbijdrage. Met uitzondering van de SGP zijn alle partijen voorstander van verhoging van het rijksbudget voor cultuur. De ChristenUnie en de SP benutten deze verhoging voor het verlagen van de toegangsprijzen van musea.

Zonder nader beleid groeit het totaal van de netto collectieve uitgaven in het voorzichtig scenario voor 2003-2006 met gemiddeld 1¾% reëel per jaar (cumulatief 12¾ mld euro). Door de ombuigingen en intensiveringen die de verschillende partijen voorstellen, verandert dit groeicijfer (tabel 1.2).³ Inclusief beleid varieert de reële uitgavengroei tussen 1½% per jaar (VVD) en 2¾% per jaar (SP). Tabel 1.2 laat bovendien zien welke reële groei bij de onderscheiden partijen voor de diverse uitgavenclusters resulteert. Voor onderwijs en zorg worden reële groeicijfers ingezet van minstens 3% per jaar, terwijl voor het openbaar bestuur op rijksniveau bij alle partijen lage, of zelfs licht negatieve groeicijfers resulteren.

Tabel 1.2	Reële groei netto collectieve uitgaven, voorzichtig scenario 2003-2006 inclusief beleid ^a								
	PvdA	VVD	CDA	D66	GL	ChrU	SP	SGP	
	% per jaar								
Onderwijs	4	3½	4	4¼	4¼	3	5¼	4	
Zorg	4	3½	4¼	3½	4¼	4	5½	4	
Openbare orde (veiligheid)	4¼	4¼	4¼	3½	2¾	3½	3	4¾	
Defensie	1	1¾	1¾	1	-1½	1¾	-12¾	1¼	
Gemeente- en Provinciefonds	1	1	1¼	2½	0	2¼	2½	2½	
Overig openbaar bestuur	0	-¼	0	¼	¾	¼	1	½	
Infrastructuur	1¾	3	2¾	2	-1	2½	¾	1½	
Sociale zekerheid ^b	2½	1½	2	2¼	2¾	2¼	3½	2½	
Ontwikkelingssamenwerking	2	0	2	2	6½	6½	6½	4¼	
Totaal netto uitgaven ^c	1¾	1½	1¾	2	2	2	2¾	2	

^a Exclusief macro-economische doorwerking van de programma's.
^b Inclusief studiefinanciering en tegemoetkomingen onderwijsbijdrage en schoolkosten.
^c Exclusief kredieten en verkoop aandelen..

Aan de inkomstenkant kiezen bijna alle partijen voor een verzwaring van lasten op milieuvervuilende activiteiten en een verlichting van lasten op arbeid. Bij de lasten op vermogen en winst en bij de overige lasten (waaronder accijnzen op tabak en alcohol) kiezen de meeste partijen per saldo voor verlichting, maar sommige voor verzwaring. Bovendien loopt de maatvoering op de diverse onderdelen sterk uiteen (tabel 1.3). Alles bij elkaar kiezen VVD, CDA,

³ Daarnaast is er een invloed van de macro-economische doorwerking van de programma's, met name op de werkloosheidsuitkeringen en de rentelasten. Deze invloed is niet meegenomen in tabel 1.2, maar wel in tabel 1.4 en verder.

D66 en PvdA – in meerdere of mindere mate – voor netto lastenverlichting, GroenLinks voor een lastenneutraal beeld en SP, SGP en ChristenUnie voor netto lastenverzwaring.

Tabel 1.3 Inkomstenbeleid op hoofdlijnen, 2003-2006

	PvdA	VVD	CDA	D66	GL	ChrU	SP	SGP
	mld euro, prijzen 2002							
Saldo lastenverzwaring (+) en lastenverlichting (-)								
Milieu	3,5	0,2	0,0	1,7	14,6	3,6	2,6	0,4
Inkomen en arbeid	-2,4	-1,1	-1,9	-2,3	-18,3	-2,1	-1,0	0,2
Vermogen en winst	-1,4	-2,3	-0,1	-0,1	3,3	-0,7	3,5	0,5
Overig	0,0	0,0	0,0	-0,1	0,4	0,7	0,1	0,8
Totaal (micro-)lasten	-0,4	-3,2	-2,0	-0,8	0,0	1,5	5,2	1,8

In het voorzichtig scenario werd de budgettaire ruimte geschat op $3\frac{1}{2}$ mld euro, dat wil ruwweg zeggen dat zonder nader beleid de collectieve inkomsten reëel met $3\frac{1}{2}$ mld meer toenemen dan de collectieve uitgaven. Tabel 1.4 laat zien hoeveel partijen deze ruimte willen vergroten door ombuigingen en soms ook door (netto) lastenverzwaring. Inclusief de budgettaire effecten van de macro-economische doorwerking resulteert de totale ruimte, die vervolgens wordt verdeeld over intensiveringen, netto lastenverlichting en verbetering van het begrotingssaldo. Per $\frac{1}{2}$ mld euro saldoverbetering komt het begrotingsoverschot (EMU-saldo) in 2006 0,1%-punt BBP hoger uit dan in 2002. Bij het voorzichtig scenario van november 2001 ligt het EMU-saldo in 2002 op 0,6% BBP.

Tabel 1.4 Opbouw en aanwending budgettaire ruimte, 2003-2006

	PvdA	VVD	CDA	D66	GL	ChrU	SP	SGP
	mld euro, prijzen 2002							
Ruimte voorzichtig scenario	$3\frac{1}{2}$	$3\frac{1}{2}$	$3\frac{1}{2}$	$3\frac{1}{2}$	$3\frac{1}{2}$	$3\frac{1}{2}$	$3\frac{1}{2}$	$3\frac{1}{2}$
Ombuigingen	$3\frac{3}{4}$	6	$6\frac{1}{4}$	$4\frac{3}{4}$	6	$3\frac{3}{4}$	$5\frac{1}{4}$	$2\frac{1}{2}$
Netto lastenverzwaring						$1\frac{1}{2}$	$5\frac{1}{4}$	$1\frac{3}{4}$
Inverdieneffecten	<u>0</u>	<u>0</u>	<u>$-\frac{3}{4}$</u>	<u>$-\frac{1}{2}$</u>	<u>$-1\frac{1}{4}$</u>	<u>$-\frac{1}{4}$</u>	<u>$\frac{1}{4}$</u>	<u>n.b.</u>
Totaal ruimte	$6\frac{3}{4}$	$9\frac{1}{2}$	$10\frac{1}{4}$	$7\frac{3}{4}$	$8\frac{1}{4}$	$8\frac{1}{2}$	14	$7\frac{3}{4}$
Aangewend voor:								
intensiveringen	$4\frac{1}{4}$	$3\frac{3}{4}$	$6\frac{1}{4}$	$6\frac{1}{2}$	$8\frac{1}{2}$	$6\frac{1}{2}$	$13\frac{1}{4}$	$5\frac{1}{2}$
netto lastenverlichting	$\frac{1}{2}$	$3\frac{1}{4}$	2	$\frac{3}{4}$				
verbetering saldo	$2\frac{1}{4}$	$2\frac{1}{2}$	$2\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$	$-\frac{1}{2}$	$1\frac{3}{4}$	$\frac{3}{4}$	$2\frac{1}{4}$

De macro-economische doorwerking van de beleidspakketten heeft voor de meeste partijen geen grote budgettaire gevolgen. De meeste intensiveringen en de meeste vormen van lastenverlichting leiden wel tot budgettaire inverdieneffecten, met name via een vergroting van

de grondslag voor de belasting- en premieheffing en een kleiner beroep op werkloosheidsuitkeringen. Daartegenover staan spiegelbeeldige uitverdieneffecten van de meeste ombuigingen en lastenverzwaringen. Per saldo zijn de netto inverdieneffecten klein in verhouding tot die bij de programma-analyses in 1998. Dit komt deels door de andere economische situatie in het basisbeeld en deels door het grotere gewicht van programma-onderdelen met kleine inverdieneffecten of grote uitverdieneffecten (zie kader).

Waarom zijn de inverdieneffecten zoveel kleiner dan in 1998?

In 1998 analyseerde het CPB de economische effecten van de verkiezingsprogramma's van PvdA, CDA, VVD, D66 en GroenLinks.^a De inverdieneffecten van de programma's die dezelfde partijen nu hebben voorgelegd, zijn in vier gevallen circa 2 mld euro kleiner. Alleen voor het CDA komt het inverdieneffect nu juist iets groter uit dan in 1998. Er zijn natuurlijk talloze verschillen tussen toen en nu, zowel in de inhoud van de programma's als in de karakteristieken van de economische situatie waarmee de partijen worden geconfronteerd.^b Voor het verschil in de bereikte inverdieneffecten zijn in elk geval de volgende oorzaken aan te wijzen.

- In tegenstelling tot vier jaar geleden wordt het basisbeeld nu gekenmerkt door een krappe arbeidsmarktsituatie. Daardoor is het moeilijker om gunstige werkgelegenheidseffecten te bereiken, en zijn in doorsnee de inverdieneffecten van lastenverlichting en intensiveringen kleiner.
- Ombuigingen met relatief grote uitverdieneffecten hebben nu een groter gewicht in de partijprogramma's dan in 1998. Bijvoorbeeld bij maatregelen ter beperking van de instroom in de WAO staat aanvankelijk tegenover een kleiner WAO-volume (ombuigingsbedrag) een groter beroep op werkloosheidsregelingen (uitverdieneffect). Ook boekten de vier grootste partijen in 1998 wisselende bedragen in voor lagere afdrachten aan de Europese Unie, een ombuiging die geen uitverdieneffecten heeft voor de Nederlandse economie.
- Intensiveringen met relatief kleine inverdieneffecten hebben nu een groter gewicht in de partijprogramma's dan in 1998. Zo werden diverse uitgavenverhogingen vier jaar geleden bewust arbeidsintensief ingevuld met het oog op de werkloosheidsproblematiek.
- Een aantal partijen kiest voor lastenverzwaringen met een relatief groot uitverdieneffect, bijvoorbeeld doordat bij milieulasten de beoogde gedragseffecten optreden.

^a CPB (1998), 'Keuzes in Kaart, economische effecten van vijf verkiezingsprogramma's', Sdu Uitgevers, Den Haag, blz. 91.

^b Er zijn ook verschillen in het gehanteerde analyse-instrumentarium. Deze hangen grotendeels samen met de noodzaak om ook de economische samenhangen bij een krappe arbeidsmarkt te beschrijven.

1.2 Macro-economische effecten

Tabel 1.5 toont de uitkomsten van de macro-economische analyse aan de hand van een aantal geselecteerde indicatoren. Hierna worden eerst de uitkomsten voor de drie grootste partijen toegelicht, waarna de vier kleinere partijen kort aan bod komen.⁴ De geschatte effecten van de

⁴ Voor het programma van de SGP is geen macro-economische analyse gemaakt, omdat deze partij door capaciteitsproblemen niet in staat was de daarvoor vereiste aanvullende informatie te verschaffen.

beleidspakketten komen bovenop de cijfers van het beleidsarme voorzichtige scenario, dat in de eerste kolom is weergegeven. Aan de precieze hoogte van de scenariocijfers mag minder waarde worden gehecht dan aan de verschillende effecten van de partijprogramma's.⁵

De drie grootste partijen slagen erin om de BBP-groei iets hoger uit te laten komen dan de 2½% uit het voorzichtige scenario zonder nader beleid. Onderliggend is er wel een opvallend verschil in de structurele groei: door het VVD-pakket komt de jaarlijkse structurele groei 0,5%-punt hoger uit dan de 2¼% van het voorzichtige basisscenario; het structurele BBP-effect van het PvdA-pakket is met 0,1%-punt gelijk aan het gewone BBP-effect, terwijl het CDA hier een tussenpositie inneemt (0,2%-punt). De oorzaak van deze verschillen in structurele groei ligt vooral bij de beleidsverschillen ten aanzien van lastenverlichting en sociale zekerheid (met name WAO): de wig, de replacement rate⁶ en de toegankelijkheid van de WAO zijn belangrijke determinanten voor het arbeidsaanbod dat structureel effectief beschikbaar is. Keerzijde van de hoge structurele groei bij de VVD is een op korte termijn relatief lage inkomensgroei voor gezinnen: het aanbod-georiënteerde beleid heeft daar zijn prijskaartje door de gematigde reële loonontwikkeling en de lagere replacement rate. In mindere mate geldt hetzelfde voor het CDA-pakket. De particuliere consumptie groeit bij VVD en CDA dan ook minder dan bij de andere partijen.

Omdat de grootste partijen alle drie uitkomen op een begrotingsoverschot (EMU-saldo) van 1,0% in 2006, zit daar geen bron van verschillen voor wat binnen de kabinetsperiode op andere terreinen haalbaar is. Door de verschillen in structurele groei is er wel een verschil in perspectief na 2006: het structurele begrotingsoverschot ligt bij de VVD duidelijk hoger, terwijl ook het CDA-programma na 2006 nog gunstig doorwerkt op het EMU-saldo.

De jaarlijkse werkgelegenheidsgroei wordt door de programma's van PvdA, VVD en CDA verhoogd van de beleidsarme ¾% per jaar naar 1% per jaar, een beleidseffect van 0,2 à 0,3%-punt per jaar. De samenstelling van de werkgelegenheidsgroei verschilt wel sterk tussen de drie partijen. Bij de PvdA ligt het accent op werkgelegenheidsgroei in de collectieve sector, waar in arbeidsjaren de groei van 1¼% per jaar verhoogd wordt tot 1½% per jaar. Het CDA laat de werkgelegenheidsgroei in de collectieve sector per saldo gelijk aan die in het basisbeeld, en haalt zijn positieve werkgelegenheidseffect volledig in de marktsector. Bij de VVD wordt de

⁵ Daarom zijn, zoals gebruikelijk, de cijfers voor het basisscenario afgerond op kwarten en de beleidseffecten op tienden van een procent.

⁶ De replacement rate meet de verhouding van netto inkomen bij niet-werken en netto inkomen bij werk; zie voorts bijlage J.

Tabel 1.5	Macro-economische effecten, 2003-2006							
	basis	PvdA	VVD	CDA	D66	GL	ChrU	SP
	% per jaar	effect op jaarlijkse groei in %-punt						
Economische groei								
BBP	2½	0,1	0,1	0,1	0,0	-0,2	0,1	0,0
BBP, structureel	2¼	0,1	0,5	0,2	0,1	-0,2	0,0	-0,1
Particuliere consumptie	3	0,1	-0,2	-0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
Overheidsbestedingen ^a	1½	0,2	-0,1	0,1	0,0	0,0	0,3	0,0
Arbeidsproductiviteit marktsector	2¼	0,0	-0,2	-0,1	0,0	-0,4	0,0	0,0
Lonen en prijzen								
Contractloon marktsector	3½	0,1	-1,1	-0,5	-0,3	-0,6	-0,1	-0,2
Consumentenprijsindex	1¾	0,2	-0,4	-0,1	0,2	0,6	0,3	0,2
Reële arbeidskosten marktsector	2	0,1	-0,7	-0,3	-0,1	-1,0	-0,1	0,0
Arbeidsmarkt								
Werkgelegenheid totaal (personen)	¾	0,2	0,3	0,2	0,1	0,3	0,2	0,2
Werkgelegenheid marktsector (arb.jr.)	¾	0,0	0,4	0,2	0,1	0,1	0,1	0,0
Werkgelegenheid coll. sector (arb.jr.)	1¼	0,3	-0,3	0,0	-0,4	0,5	0,3	0,2
	niveau 2006	effect op niveau 2006 in %-punt						
Werkloze beroepsbevolking (in %)	4¾	-0,3	-0,2	-0,3	0,2	-0,3	-0,2	-0,2
Evenwichtswerkloosheid (in %)	4¾	-0,2	-0,8	-0,5	-0,1	-0,3	-0,1	0,3
Diversen								
Replacement rate (in %)	71	0,1	-4,7	-2,5	-0,6	-1,3	-1,4	0,9
Indicator winstgevendheid ^b (in %)	8¼	0,0	1,7	0,6	0,2	0,3	0,2	-0,1
		niveau 2006, inclusief beleid						
EMU-saldo (in % BBP)		1,0	1,0	1,0	0,6	0,5	0,9	0,7
EMU-saldo, structureel (in % BBP)		0,9	2,0	1,4	0,9	0,6	0,8	0,4
^a De overheidsbestedingen corresponderen ruwweg met de collectieve uitgaven exclusief sociale zekerheid, ontwikkelings-samenwerking, subsidies en rentelasten.								
^b De indicator winstgevendheid is gedefinieerd als de kapitaalinkomensquote in de marktsector, na correctie voor de verschuldigde vennootschapsbelasting.								

werkgelegenheidsgroei in de collectieve sector beperkt tot krap 1% per jaar, terwijl de werkgelegenheidsgroei in de marktsector bij haar programma oploopt tot ruim 1% per jaar.

De positieve werkgelegenheidseffecten betekenen dat de werkgelegenheid in 2006 bij de drie grootste partijen cumulatief 0,8 à 1% hoger uitkomt dan in het basisscenario. Het voor 2006 geprojecteerde werkloosheidspercentage komt bij de PvdA iets lager uit dan bij de VVD, maar voor het niveau van de evenwichtswerkloosheid boekt de VVD een duidelijk beter resultaat. Na 2006 is bij het VVD-beleid dus nog een flinke daling van de werkloosheid te verwachten, in lijn met zijn hoge structurele BBP-groei. Bij het PvdA-beleid zal de werkloosheid na 2006 juist nog wat oplopen, omdat de lonen en de arbeidsvraag in de marktsector nog niet

volledig zijn aangepast aan het aanbod. Bij het CDA is het effect op de werkloosheid in 2006 even groot als bij de PvdA, en mag na 2006 nog een verdere daling verwacht worden, zij het niet zo sterk als bij de VVD. De evenwichtswerkloosheid komt bij het CDA uit op ongeveer 4¼%, tegen 4% bij de VVD en 4½% bij de PvdA.

Het beleidspakket van de PvdA heeft een klein opwaarts effect op de inflatie, als gevolg van enige opwaartse loondruk en hogere milieuheffingen. Anders dan de PvdA kiezen VVD en CDA voor een lagere replacement rate en een substantieel pakket van lastenverlichting, zodat zij langs twee wegen een matiging van de contractloonontwikkeling bereiken. Hierdoor ontwikkelt de winstgevendheid van bedrijven zich bij VVD en CDA relatief gunstig, en kan ook de inflatie lager uitkomen. De gematigde ontwikkeling van de reële arbeidskosten stimuleert de werkgelegenheid in de marktsector, maar gaat wel gepaard met een relatief lage groei van de arbeidsproductiviteit. De maatvoering van een en ander is bij de VVD duidelijk groter dan bij het CDA.

De vier kleinere partijen leggen elk op hun eigen wijze weer andere accenten.

D66 combineert een relatief goed milieu-resultaat (zie paragraaf 4.1) met een positief effect op de structurele BBP-groei. De keuze van D66 om het aantal gesubsidieerde banen te verminderen drukt de werkgelegenheidsgroei in de collectieve sector. Het arbeidsaanbod wordt verruimd door maatregelen in de sociale zekerheid en het belastingstelsel. Tegenover het loonmatigende effect van het extra arbeidsaanbod staan opwaartse effecten op de arbeidskosten door afschaffing van de SPAK en verruiming van pensioenrechten. Per saldo is het neerwaartse effect op de reële arbeidskosten tot 2006 gering, zodat de marktsector nauwelijks extra werkgelegenheidsgroei laat zien. De voorgestelde fiscale maatregelen stimuleren de toename van deeltijdwerk, waardoor de werkgelegenheidsgroei in personen 0,1%-punt hoger uitkomt dan in het basisscenario. De werkloosheid in 2006 komt iets hoger uit dan in het basisbeeld, maar na 2006 zal de werkloosheid dalen naar een evenwichtsniveau dat juist iets lager ligt dan in het beleidsarme basisscenario. Omdat het aanpassingsproces naar structureel evenwicht bij het D66-pakket in 2006 nog niet is voltooid, komt ook het begrotingsoverschot in 2006 nog niet op het structurele niveau van 0,9% BBP.

GroenLinks heeft een ambitieus milieu-programma, met hoge heffingen op milieubelastende activiteiten. Dit leidt niet alleen tot een relatief hoge inflatie, maar in sommige bedrijfstakken verslechtert de concurrentiepositie zodanig dat de productie-activiteiten in Nederland sterk zullen teruglopen. Zowel de feitelijke als de structurele BBP-groei komen dan ook duidelijk lager uit dan in het beleidsarme basisscenario. Ondanks deze negatieve effecten brengen de hoge milieuheffingen veel geld in het laatje, wat door GroenLinks wordt ingezet voor gerichte lastenverlichting op arbeid. Daardoor kunnen de reële arbeidskosten zich relatief gunstig ontwikkelen, en wordt de werkgelegenheidsgroei in de marktsector per saldo niet geschaad. In de collectieve sector mikt GroenLinks juist op een relatief hoge

werkgelegenheidsgroei; de consequentie is wel dat het begrotingssaldo in de komende kabinetsperiode niet verbetert.

De ChristenUnie legt een groot accent bij de overheidsbestedingen. Omdat investeringen, materiële bestedingen, arbeidsvoorwaarden en subsidies in de intensiveringen een relatief groot aandeel hebben, springt het effect op de werkgelegenheid in de collectieve sector er minder uit. De bestedingsimpuls stimuleert de BBP-groei gedurende de kabinetsperiode en indirect ook de werkgelegenheid in de marktsector. Tegenover de lastenverzwaring in het ChristenUnie-pakket staat een daling van de replacement rate, zodat de reële arbeidskosten per saldo nauwelijks worden beïnvloed. De werkloosheid komt in 2006 lager uit dan in het basisscenario, maar deze winst heeft maar ten dele een structureel karakter. Het begrotingssaldo verbetert tot 0,9% BBP in 2006, het structurele cijfer ligt daar dan een fractie onder.

De SP tenslotte kiest voor een verhoging van uitkeringen en een stevig milieubeleid. De hogere replacement rate en de forse lastenverzwaring leiden structureel tot een hogere werkloosheid: de evenwichtswerkloosheid stijgt naar meer dan 5%. De herverdeling van inkomens betekent op korte termijn een bestedingsimpuls, zodat de BBP-groei tijdens de kabinetsperiode niet wordt geschaad. Maar de structurele groei komt iets lager uit, zodat ook het structurele begrotingssaldo relatief laag uitkomt. Daartegenover staat wel winst op milieugebied.

1.3 Koopkracht

De partijprogramma's beïnvloeden de koopkracht via tal van maatregelen, zoals wijzigingen in het belastingstelsel, maatregelen in de sfeer van de sociale zekerheid, en hervormingen in de financiering van de zorg. Daarnaast is de doorwerking van deze maatregelen op de lonen en prijzen van belang voor de koopkrachtontwikkeling. Tabel 1.6 toont de koopkrachtontwikkeling in het voorzichtige scenario inclusief de effecten van de partijprogramma's. In de koopkrachtcijfers wordt rekening gehouden met verschillende vormen van inkomen, waaronder arbeidsinkomen, uitkeringen, subsidies, pensioenen en vermogensinkomsten. De cijfers hebben alleen betrekking op huishoudens van werknemers, ambtenaren, uitkeringsgerechtigden en gepensioneerden. De koopkracht neemt voor de meeste huishoudens toe, maar niet altijd in gelijke mate: ook de inkomensverdeling verandert. De gemiddelde koopkrachtstijging en de verdelingseffecten lopen uiteen bij de verschillende partijen. Om hierin nader inzicht te verschaffen laat tabel 1.6 de mediane⁷ koopkrachtontwikkeling zien voor een aantal afzonderlijke groepen huishoudens. Hierbij is een differentiatie aangebracht naar vier dimensies: inkomen, arbeidsmarktsituatie, leeftijd en huishoudsituatie.

⁷ Voor de mediane koopkrachtstijging geldt dat de helft van de groep een hogere, en de andere helft een lagere koopkrachtstijging ondervindt.

Lage inkomens, dat wil zeggen mensen met een inkomen beneden de ziekenfondsgrens, gaan er bij het CDA, GroenLinks, de ChristenUnie en de SP meer op vooruit dan mensen met een hoog inkomen. Bij deze partijen vindt derhalve een zekere nivellering van de inkomens plaats. Bij de PvdA en D66 is de koopkrachtstijging van lage en hoge inkomens gelijk, terwijl er bij de VVD denivellering optreedt: de jaarlijkse koopkrachtstijging van de lage inkomens blijft bij de VVD beperkt tot een ½%, terwijl de hoge inkomens er in doorsnee jaarlijks 1¼% op vooruit gaan.

Uitkeringsgerechtigden gaan er bij het CDA, de ChristenUnie, GroenLinks en de SP meer in koopkracht op vooruit dan werkenden. Bij de SP is dit verschil het grootst: de koopkracht van uitkeringsgerechtigden stijgt in doorsnee met 3% per jaar en die van werkenden met 1¼% per jaar. Het omgekeerde geldt voor de VVD en D66, terwijl er bij de PvdA geen verschil is tussen beide groepen. Bij de VVD is het verschil relatief groot: mensen met een uitkering gaan er gemiddeld genomen jaarlijks ¼% op achteruit;⁸ werkenden zien hun koopkracht met 1¼% per jaar stijgen.

Bij de meeste partijen is er weinig verschil tussen de koopkrachtontwikkeling van huishoudens waarvan de hoofdverdiener ouder is dan 65 jaar, en overige huishoudens. Een uitzondering vormt GroenLinks waar de koopkrachtstijging van ouderen 1% bedraagt, terwijl de overige huishoudens er 2¼% op vooruit gaan. Dit is een gevolg van de fiscalisering van de AOW in het GroenLinks-programma, waardoor ouderen met een aanvullend pensioen meer belasting gaan betalen. Ook bij de VVD blijft de koopkrachtstijging van ouderen wat achter bij die van overige huishoudens. Bij de ChristenUnie en de SP is het effect op de koopkracht van ouderen juist iets gunstiger dan voor overige huishoudens.

De verschillen in koopkrachtontwikkeling naar huishoudsituatie zijn vrij gering in de programma's van de PvdA, D66 en de ChristenUnie. Bij de VVD ontwikkelt de koopkracht van huishoudens met meerdere personen zich relatief gunstig ten opzichte van alleenstaanden. De programma's van het CDA en de SP pakken relatief gunstig uit voor alleenverdieners en alleenstaanden in vergelijking met tweeverdieners. Bij GroenLinks zijn tweeverdieners en alleenstaanden juist goed af ten opzichte van alleenverdieners. Dit laatste komt vooral door de beperking van de belastingkorting voor niet-werkende partners.

⁸ Een klein deel van de lastenverlichtende maatregelen heeft niet het door de VVD beoogde effect, waardoor in tabel 1.6 uitkeringsgerechtigden op -¼% uitkomen. Een deel van de heffingskorting die de VVD inzet blijkt niet uitkeerbaar, omdat de heffingskorting de loonheffing te boven gaat. Het was gegeven de tijd niet meer mogelijk hiervoor een reparatie uit te voeren, zoals de VVD had gewild, omdat dan ook de budgettaire en macro-economische consequenties opnieuw doorgerekend hadden moeten worden. De VVD denkt aan het verhogen van de bijzondere bijstand.

Tabel 1.6 Koopkracht 2003-2006, voorzichtig scenario inclusief beleid

	PvdA	VVD	CDA	D66	GL	ChrU	SP
	mediaan koopkrachtmutatie in % per jaar						
Lage inkomens ^a	1½	½	1½	1	2¼	1¼	2½
Hoge inkomens ^a	1½	1¼	1	1	1½	1	1
Uitkeringsgerechtigden ^b	1½	-¼ ^d	1½	¾	2¾	1¼	3
Werkenden	1½	1¼	1¼	1	2	1	1¼
65 jaar en ouder ^c	1½	½	1¼	¾	1	1¼	2
Jonger dan 65	1½	1¼	1¼	1	2¼	1	1½
Alleenverdieners	1¾	1½	1½	1	¾	1¼	2
Tweeverdieners	1½	1¼	1	1	1¾	1	1½
Alleenstaanden	1½	¾	1½	¾	2	1¼	2

^a Lage inkomens zijn huishoudens met een inkomen beneden de ZFW-grens (30 700 euro voor mensen jonger dan 65 jaar en 19 550 euro voor mensen van 65 jaar en ouder); hoge inkomens zijn alle overigen.

^b Exclusief huishoudens met een AOW-uitkering.

^c Huishoudens waarvan de hoofdverdiener een AOW-uitkering ontvangt (eventueel met een aanvullend pensioen).

^d De VVD is voornemens deze koopkrachtdaling te repareren, zie voetnoot bij de tekst.

Zoals gezegd presenteert tabel 1.6 de mediane koopkrachtontwikkeling. Dat wil zeggen, binnen iedere groep gaat 50% van de huishoudens er meer op vooruit dan het gepresenteerde cijfer en is 50% minder goed af. Hierbij blijft buiten beeld dat specifieke groepen huishoudens een aanzienlijk minder gunstige koopkrachtontwikkeling ervaren. Dit geldt in het bijzonder voor hoge inkomens en vermogenden in de programma's van GroenLinks en de SP. Zij worden namelijk geconfronteerd met een forse lastenverzwaring. De scheve verdeling van de koopkrachtontwikkeling blijkt uit de puntenwolken in hoofdstuk 3. Verder is van belang dat zelfstandigen en directeurs in de koopkrachtcijfers buiten beeld blijven; ook dit zijn vaak huishoudens met relatief hoge inkomens en vermogens die minder gunstige koopkrachteffecten laten zien bij GroenLinks en de SP.

1.4 Slot

In het spraakgebruik heet de CPB-analyse steevast 'doorrekening' van de verkiezingsprogramma's. De publieke aandacht voor de analyse is dan ook sterk gericht op de onderlinge vergelijking van de kwantitatieve resultaten voor de verschillende partijen, vaak voor slechts een paar variabelen. Daarbij worden de uitkomsten ten onrechte bijna als rapportcijfers gehanteerd.

De kern van deze rapportage zit echter in het zichtbaar maken van de verschillende keuzes die partijen maken. Een mooie uitkomst op de ene variabele betekent onvermijdelijk een

mindere score op een andere variabele. Soms liggen die dilemma's geheel binnen het financieel-economische domein, soms ook zit de keerzijde van de bereikte resultaten op andere domeinen, zoals het milieu of de kwaliteit van het onderwijs. Het hier gegeven overzicht geeft inzicht in de financieel-economische beleidskeuzes van de betrokken partijen. Dit kan vervolgens dienen als aanknopingspunt voor het publieke debat en als informatiebron voor de kiezer.

2 De economische scenario's

2.1 Scenario's en beleid

Een beoordeling van de economische effecten van een verkiezingsprogramma is alleen mogelijk tegen de achtergrond van een projectie voor de Nederlandse economie. Aan iedere raming voor de economische ontwikkeling kleven echter grote onzekerheden, waarmee in de beleidsvoorbereiding rekening gehouden moet worden. Om de belangrijkste onzekerheden hanteerbaar te maken heeft het CPB eerder een 'voorzichtig' en een 'optimistisch' scenario opgesteld, die in deze studie van de verkiezingsprogramma's als achtergrond dienen.

Deze scenario's zijn beschreven in twee afzonderlijke publicaties, "Economische Verkenning 2003-2006" en "Economie, energie en milieu: een verkenning tot 2010". De eerste publicatie geeft een beeld van de ontwikkelingen op economisch en budgettair terrein in de periode 2003-2006. Dit beeld biedt een basis voor de voorbereiding van het sociaal-economisch beleid in de nieuwe kabinetsperiode. In de tweede publicatie, een gezamenlijk product van CPB en RIVM, zijn de scenario's doorgetrokken tot 2010 en staat de analyse van vraagstukken rond energie en milieu centraal.

Deze scenario-aanpak is niet nieuw. Hij is ook al gebruikt bij de soortgelijke studies 'Keuzes in Kaart, Economische effecten van vijf verkiezingsprogramma's uit 1998 en 'Vijf verkiezingsprogramma's, Economische gevolgen van voorgenomen beleid' uit 1994, waarin de verkiezingsprogramma's van vijf politieke partijen voor de verkiezingen in die jaren werden vergeleken.

Omdat het in veel gevallen moeilijk is om eenmaal gemaakte beleidskeuzes snel aan te passen aan de feitelijke ontwikkelingen, verdient het aanbeveling om zich per beleidsterrein te oriënteren op dat scenario waarin de beleidsopgave het scherpst naar voren komt. Zo wordt de kans op tussentijds noodzakelijke bezuinigingsronden beperkt wanneer de budgettaire beleidsvoorbereiding is gebaseerd op een behoedzaam scenario voor de middellange termijn. Daarom hebben de Sociaal-Economische Raad en de Studiegroep Begrotingsruimte geadviseerd ook in de toekomst het budgettaire beleid te baseren op voorzichtige economische uitgangspunten. In lijn met deze adviezen is in deze studie het voorzichtige scenario uit de Economische Verkenning 2003-2006 het basisscenario voor de financieel-economische effecten van de gekozen beleidsinzet.

De beleidsuitdagingen op milieugebied komen in het optimistische scenario tot 2010 juist sterker naar voren. Daarom is dat scenario een belangrijk ijkpunt voor de uitkomsten voor de milieu-variabelen. De presentatie van de uitkomsten in de context van verschillende scenario's is analoog aan die in de voorgaande studies uit 1998 en 1994 en vormt een toets op de robuustheid van de gekozen beleidsinzet.

2.2 Scenario's voor de middellange termijn

De structurele groeimogelijkheden van de Nederlandse economie zijn het vertrekpunt van de scenario's voor de middellange termijn (2003-2006). Daarbij staat de analyse van de potentiële groei centraal. De potentiële of structurele groei geeft de ontwikkeling van de productie (BBP) onder evenwichtige omstandigheden weer. De werkloosheid wordt daarbij niet beïnvloed door conjuncturele of incidentele factoren, maar ligt op het niveau van de evenwichtswerkloosheid.

In de huidige en de vorige kabinetsperiode wordt de economische groei gedragen door een forse arbeidsaanbodsgroei en een daling van de werkloosheid. De komende jaren zal de arbeidsaanbodsgroei vertragen door de vergrijzing van de beroepsbevolking en door het geleidelijk wegvallen van inhaaleffecten bij de ontwikkeling van de arbeidsparticipatie van vrouwen. De structurele groei van het arbeidsaanbod zal in de periode 2003-2006 naar verwachting 1% per jaar bedragen.

De mogelijkheden voor de groei van de arbeidsproductiviteit zijn voor een belangrijk deel afhankelijk van de voortgaande technische vooruitgang in de informatie- en communicatietechnologie (ICT). Verwacht wordt dat de recent waargenomen versnelling van de arbeidsproductiviteitsgroei in de ICT-intensieve diensten de komende jaren zal doorzetten. De structurele groei van de arbeidsproductiviteit voor de gehele economie wordt ingeschat op 1½% per jaar. Bij een constant niveau van de evenwichtswerkloosheid, onder het uitgangspunt van ongewijzigd beleid, resulteert dan een potentiële BBP-groei van 2½% per jaar voor de periode 2003-2006.

De onzekerheid rond deze schatting van de potentiële groei krijgt vorm in een voorzichtig scenario met een potentiële groei van 2¼% per jaar en een optimistisch scenario met een potentiële groei van 2¾% per jaar. Vervolgens leidt de veronderstelling van een neutraal conjunctureel beeld in 2006 tot een positieve conjunctuurcorrectie. Per saldo komt de BBP-groei in het voorzichtige scenario uit op 2½% per jaar en in het optimistische scenario op 3% per jaar. Tabel 2.1 bevat enkele kernegevens voor de Nederlandse economie in beide scenario's.

De bandbreedte tussen voorzichtig en optimistisch van ½%-punt jaarlijkse groei is beduidend minder dan de bandbreedte van 1¼% die in 1993-1994 en in 1997-1998 werd gehanteerd tussen een behoedzaam en een gunstig scenario voor de volgende kabinetsperiode. De verbeterde positie van de overheidsfinanciën maakt een kleinere voorzichtigheidsmarge bij de voorbereiding van het budgettaire beleid mogelijk. De kleinere marge brengt logischerwijs met zich mee dat de kans op een feitelijke ontwikkeling buiten de bandbreedte van de twee scenario's nu beduidend groter is dan in de vorige middellange-termijnverkenningen.

Tabel 2.1 Enkele kerngegevens voor de Nederlandse economie, 1995-2006	1995-1998	1999-2002	2003-2006 Voorzichtig	2003-2006 Optimistisch
	mutaties per jaar in %			
Lonen en Prijzen				
Contractloon marktsector	2,1	3½	3½	4
Consumentenprijsindex	2,1	3	1¾	2
Koopkracht modale werknemer (excl. incidenteel)	0,8	2	1	1¼
Volume bestedingen en productie				
Particuliere consumptie	3,5	3¼	3	3½
Bruto investeringen bedrijven (excl. woningen)	7,0	3¾	2½	3
Goederenuitvoer (exclusief energie)	7,3	5½	6¼	7½
Goedereninvoer	7,7	5½	6	7
Bruto binnenlands product	3,4	2½	2½	3
Reëel nationaal inkomen	2,6	3	2¾	3
Arbeidsmarkt				
Werkgelegenheid in arbeidsjaren	2,5	1¾	¾	1
Arbeidsaanbod in personen	1,8	1¾	1	1¼
Arbeidsproductiviteit marktsector (mutatie in %)	1,2	1	2¼	2¾
niveaus in eindjaar				
Werkloze beroepsbevolking (in %)	4,9	3¾	4¾	4¾
Verhouding niet actieven versus actieven (in %)	69,9	66¼	68¾	68¼
Collectieve sector				
Vorderingensaldo collectieve sector (% BBP)	-0,7	0,6	1,2	1,8
Bruto schuld collectieve sector (% BBP)	66,8	48,3	36,0	33,7
Diversen				
Arbeidsinkomensquote marktsector ^a (niveau, %)	81,0	85¼	83¾	83½

^a Exclusief delfstoffenwinning en exploitatie onroerend goed.

2.3 Scenario's 2003-2010

Op enkele beleidsterreinen, zoals infrastructuur en milieu, ligt de beleidshorizon over het algemeen verder dan de komende kabinetsperiode. Daarom zijn de voorzichtige en optimistische scenario's doorgetrokken tot en met 2010 en aangevuld met een analyse van de effecten op het energiegebruik en de emissies naar het milieu (zie CPB/RIVM, 'Economie, energie en milieu; een verkenning tot 2010'). Tegen de achtergrond van het milieubeeld van het optimistische scenario is onderzocht wat de milieu- en economische effecten in 2010 zijn van de voorstellen van de politieke partijen voor het milieubeleid in de komende kabinetsperiode.

Deze analyse is in samenwerking met het RIVM uitgevoerd, waarbij het CPB zich met name heeft gericht op de economische effecten en het RIVM op de milieu-effecten. Over de milieu-effecten wordt door het RIVM apart gepubliceerd.

Het uitgangspunt voor de economische groei in de verlengde scenario's is de potentiële groei in de periode 2007-2010. Deze wordt op 2¼% per jaar geraamd, ¼%-punt lager dan in 2003-2006. De lagere potentiële groei is het gevolg van de voorzettende vergrijzing waardoor het arbeidsaanbod minder sterk toeneemt. Rondom de raming van de potentiële groei wordt net als voor de periode 2003-2006 een onzekerheidsmarge van ± ¼%-punt gehanteerd. Omdat de economie zich per veronderstelling in beide scenario's in 2006 in een evenwichtige situatie bevindt, bevat de economische groei na 2006 geen conjuncturele component meer. De BBP groei in het voorzichtig en optimistische scenario is derhalve 2% respectievelijk 2½% per jaar in de periode 2007-2010 en 2¼% respectievelijk 2¾% per jaar in de periode 2003-2010.

Tabel 2.2	Productievolume, ^a 1988-2010			
	1988-1995	1996-2002	2003-2010 Voorzichtig	Optimistisch
	mutaties per jaar in %			
Agrosector ^b	4,1	1¼	1½	2½
Industrie ^c	2,1	2½	2¼	3¼
w.o. Basischemie	3,9	2½	2¼	2¾
Basismetaal	2,9	1½	2½	2½
Energie	1,2	0	1¼	2
Bouwnijverheid	0,7	2	1¾	2
Tertiaire diensten ^d	3,5	4½	2¾	3½
Zorg	1,6	2	1¾	2
Totaal bedrijven	2,9	3	2¼	3
Marktsector ^e	3,1	3½	2½	3¼

^a Bruto toegevoegde waarde tegen factorkosten.
^b Landbouw, bosbouw, visserij en voedings- en genotmiddelenindustrie.
^c Chemische- en rubberindustrie, metaal- en optische industrie en overige industrie.
^d Exclusief exploitatie van onroerend goed.
^e Bedrijven exclusief delfstoffenwinning, verhuur en handel in onroerend goed en zorg.

Het aandeel van de dienstensector in de totale productie zal in de periode tot 2010 verder toenemen, terwijl de aandelen van de landbouw en de industrie dalen (zie tabel 2.2). Voor de milieudruk is dit gunstig omdat betrekkelijk 'schone' activiteiten aan belang winnen. Ook gunstig voor het milieu is de grotere efficiëntie bij het gebruik van energie en grondstoffen. Het afnemend gewicht van energie-intensieve sectoren en een efficiëntere inzet van energie bieden tegenwicht voor de opwaartse druk op het energieverbruik door economische groei. Toch zal het energieverbruik in de periode 2003-2010 per saldo nog stijgen met ¼% per jaar in het voorzichtig scenario en 1% per jaar in het optimistische scenario. De liberalisering van energiemarkten heeft weinig invloed op het energieverbruik, omdat enerzijds door de dalende

energieprijzen de besparingen bij energiegebruikers afnemen en anderzijds door de toenemende concurrentie de besparingen bij de energieproducenten toenemen.

Ondanks de beperkte toename van het energieverbruik is de realisatie van de milieudoelen met het bestaande beleid nog niet binnen bereik. In het economische optimistische scenario ligt bij de broeikasgassen nog een beleidsopgave van 7 miljard kg voor binnenlandse emissiereductie, waarvan ongeveer 3 wellicht gerealiseerd kan worden met het beleid dat nog in de pijplijn zit. Om aan de internationale Kyoto-verplichting voor de vermindering van de uitstoot van broeikasgassen te voldoen, moeten ook in het buitenland nog voor 20 miljard kg aan reducties worden gerealiseerd. De scenario's geven ook aan dat voor verzurende stoffen (NO_x, SO₂ en Vluchtige Organische Stoffen, VOS) extra beleid nodig is om de in EU-kader afgesproken nationale emissieplafonds te halen.

Tabel 2.3 Enkele kerngegevens voor de milieuproblematiek in 2010

	Plafond ^a	Optimistisch	Voorzichtig
Broeikasgassen (in CO ₂ -equivalenten, mld kg)	199(219)	226	217
NO _x (mln kg)	260	292	278
VOS (mln kg)	185	218	213
SO ₂ (mln kg)	50	73	70

^a Bij CO₂ is het plafond het Kyoto-plafond, bij de overige gassen een EU-plafond. Bij CO₂ staat tussen haakjes het onlangs door het Kabinet vastgestelde doel voor de binnenlandse emissies.

2.4 De collectieve financiën 2003-2006

In het voorzichtig scenario stijgt het EMU-saldo zonder nader beleid van 0,6% BBP in 2002 naar 1,2% BBP in 2006. Uitgaande van een ongewijzigd EMU-saldo in 2006 resteert voor het rijk en de sociale fondsen een budgettaire ruimte van 3½ mld euro (in prijzen 2002). Deze ruimte kan worden aangewend voor lastenverlichting, extra uitgaven of verbetering van het saldo en aflossing van de schuld. Volledige aanwending voor aflossing van de schuld betekent een daling van de EMU-schuldquote met 12¼%-punt tot 36% BBP in 2006. In het optimistische scenario resulteert zonder nader beleid een gunstiger beeld van de collectieve financiën: het EMU-saldo verbetert dan tot 1,8%; dit komt overeen met een budgettaire ruimte van 6½ mld euro in 2006.

In de Economische verkenning 2003-2006 is de ontwikkeling van de collectieve financiën geraamd op basis van de economische inzichten voor 2001-2002 uit november 2001 en uitgaande van twee daarop aansluitende beleidsarme scenario's. Beleidsarm betekent onder meer ongewijzigde belasting- en premietarieven en toepassing van de huidige indexerings- en koppelingsregelingen. Voor zover collectieve uitgaven gevoelig zijn voor de macro-economische

Tabel 2.4 Budgettaire ruimte 2006 in mld euro, prijzen 2002

	Voorzichtig	Optimistisch
Reële stijging inkomsten bij ongewijzigde tarieven	15¾	20
w.v. belastingen	10¾	13¾
premies	5¾	6½
gasbaten	- ¼	- ¼
Reële stijging uitgaven onder ijklijn bij ongewijzigd beleid	14¾	16¾
w.v. ijklijn Rijksbegroting in enge zin	5¾	6½
ijklijn Sociale Zekerheid en Arbeidsmarkt	4½	5
ijklijn Zorg	4½	4¾
Reëel beslag overige EMU-relevante posten	- 2½	- 2¾
Budgettaire ruimte (verbetering EMU-saldo)	3½	6½

ontwikkeling is een integrale raming gemaakt. Dit betreft bijvoorbeeld de rentelasten en de sociale-zekerheidsuitgaven. Voor de overige uitgaven is in vrijwel alle gevallen aangesloten bij de meerjarencijfers uit de Miljoenennota 2002. Dit geldt niet voor de zorguitgaven: de inschatting daarvan is gebaseerd op beleidsarme verwachtingen omtrent vraag- en aanbodontwikkelingen.

In het voorzichtige scenario nemen de inkomsten van het rijk en de sociale fondsen in de volgende kabinetsperiode reëel, dat wil zeggen gedefleerd met de prijsstijging van het BBP, met 15¾ mld euro toe. Met een bijdrage van 7¾ mld euro draagt de loon- en inkomstenheffing (inclusief de premies volksverzekeringen) bijna de helft bij aan de reële inkomstenstijging. Dit houdt vooral verband met het feit dat de heffingskortingen en schijflengtes worden geïndexeerd met de prijsstijgingen en niet met de sterkere stijging van de inkomens. De andere helft van de reële inkomstenstijging heeft betrekking op de omzetbelasting (3½ mld euro), de vennootschapsbelasting (1¾ mld euro) en de werknemersverzekeringen (2½ mld euro).

De uitgaven van het rijk en de sociale fondsen nemen in het voorzichtige scenario in totaal met 14¾ mld euro toe. De netto uitgaven op de rijksbegroting in enge zin stijgen met 5¾ mld euro, een reële groei van 1½% per jaar. Met name de reële loon- en prijsaanpassingen (3½ mld euro) en de uitgaven voor onderwijs (1½ mld euro) en het Gemeente- en Provinciefonds (1½ mld euro) stijgen sterk. Daartegenover staat een forse daling van de reële rentelasten met 2¾ mld euro.

De reële uitgaven in de budgetdisciplinesector Sociale Zekerheid en Arbeidsmarkt (SZA) stijgen in het voorzichtige scenario met 4½ mld euro, een reële groei van 2% per jaar. Voor 3¾ mld euro is dat een gevolg van de stijging van het aantal personen met een uitkering (AOW, WAO, WW en bijstand). De koppeling van de uitkeringen aan de lonen leidt daarnaast tot een reële stijging van de uitgaven met 1¼ mld euro.

De reële uitgaven in de ijklijn zorg nemen in het voorzichtige scenario met 4½ mld euro toe door een reële stijging van de lonen en groeiend zorgvolume. Het totale zorgvolume groeit jaarlijks met 2,5%. Dit is het gevolg van diverse factoren, zoals jaarlijkse bevolkingsgroei, vergrijzing en de opkomst van nieuwe behandelmethoden.

De ijklijnen voor de uitgaven en de ijklijnen voor de inkomsten bevatten niet alle voor het EMU-saldo relevante posten, zoals het saldo van het Fonds Economische Structuurversterking (FES). Het reële beslag van deze overige EMU-relevante posten is in het voorzichtige scenario 2½ mld euro.

3 Economische effecten op middellange termijn

3.1 PvdA

3.1.1 Het programma van de PvdA¹

De PvdA wil 3,2 mld euro ombuigen en 4,2 mld euro intensiveren ten opzichte van de uitgavenontwikkeling in het voorzichtig scenario uit de Economische Verkenning 2003-2006. Omgebogen wordt met name bij het openbaar bestuur, waaronder de afdrachten aan het Gemeente- en Provinciefonds. Inclusief de uitgavenontwikkeling in het basisbeeld 2003-2006 (het voorzichtige scenario) resulteert een jaarlijkse reële groei van de afdrachten aan het Gemeente- en Provinciefonds met 1% en blijven de overige uitgaven voor het openbaar bestuur reëel constant.

	Voorzichtig excl. beleid	Ombuigingen PvdA	Intensive- ringen PvdA	Voorzichtig incl. PvdA	Voorzichtig incl. PvdA
	mld euro (prijzen 2002)			% per jaar ^c	
Defensie	0,3	- 0,1		0,3	1
Onderwijs	1,9		1,6	3,5	4
Openbare orde (veiligheid)	0,5		0,8	1,3	4¼
Gemeente- en Provinciefonds	1,4	- 0,8		0,6	1
Overig Openbaar Bestuur	1,3	- 1,4		- 0,1	0
Infrastructuur	0,2		0,5	0,6	1¼
Milieu			0,2	(0,2)	
Sociale Zekerheid ^a	5,0	- 0,2		4,8	2½
Zorg	4,6	- 0,1	1,1	5,5	4
Ontwikkelingssamenwerking	0,4			0,4	2
Overig ^b	- 2,8	- 0,5	0,1	- 3,2	
Totaal netto collectieve uitgaven^d	12,8	- 3,2	4,2	13,8	1¼

^a Inclusief Wet Tegemoetkoming Onderwijsbijdrage en Schoolkosten en Wet Studiefinanciering.
^b Rente, subsidies en niet-belastingontvangsten.
^c Exclusief (macro-economische) doorwerkingseffecten van het PvdA-programma.
^d Exclusief kredieten en verkoop aandelen.

De intensiveringen zijn geconcentreerd bij onderwijs, veiligheid en zorg. Daarmee komt de reële groei van de uitgaven voor deze beleidsterreinen op circa 4% per jaar, meer dan de BBP-groei

¹ Een gedetailleerde beschrijving van het PvdA-programma is in bijlage A opgenomen.

van 2½% in het voorzichtig scenario. De jaarlijkse reële groei van het totaal van de collectieve uitgaven na verwerking van het PvdA-programma komt overeen met die van het voorzichtig scenario.

Het PvdA-programma bevat voor de periode 2003-2006 een lastenverlichting van 0,4 mld euro. Tegenover een verzwaring van de lasten op milieu voor gezinnen en bedrijven staan een verlaging van de tarieven loon- en inkomstenbelasting en vennootschapsbelasting en, door de invoering van een nieuwe zorgstelsel, per saldo iets lagere zorgpremies.

Hoe gaat de PvdA om met mee- en tegenvallers?

Tegenvallende uitgangssituatie

De PvdA wil doorgaan met de gestage aflossing van de EMU-schuld met het oog op het veiligstellen van de AOW en de zorg voor ouderen. Het EMU-saldo zal daarom trendmatig op 1% BBP moeten uitkomen bij de verwachte structurele economische groei.

Deze structurele groei is per jaar ¼%-punt hoger dan het voorzichtige groeicijfer dat is gebruikt voor de analyse van de verkiezingsprogramma's. Met deze hogere groei zal het EMU-saldo gunstiger uitkomen. Mocht dit niet genoeg zijn om de verslechtering van de uitgangssituatie te compenseren, dan zullen de voorgenomen beperkte lastenverlichtingen en een deel van de uitgavenvergroting later worden uitgevoerd. Urgente knelpunten in zorg, onderwijs en veiligheid, alsmede de laagste inkomens worden daarbij ontzien.

Mee- en tegenvallers tijdens de kabinetsperiode

Van meevallers is in de PvdA-visie sprake als het EMU-saldo groter is dan 1%BBP. Meevallers zullen worden ingezet voor een combinatie van versterking van de collectieve sector, gerichte verbetering van de koopkracht van de lagerbetaalden en zo mogelijk voor verdere schuldaflossing (die als buffer kan dienen in slechtere jaren).

Van tegenvallers is sprake als het trendmatige EMU-saldo kleiner is dan 1% BBP. In dat geval zal sprake zijn van vertraging van lastenverlichtingen en uitgavenvergroting.

Ombuigingen

De PvdA buigt 2,2 mld euro om bij het openbaar bestuur, waarvan 0,8 mld euro bij de afdrachten aan het Gemeente- en Provinciefonds (GFPF). Door het opleggen van taakstellende efficiëncykortingen op de rijksoverheid, het beperken van de incidentele looncomponent voor de overheid en een doelmatiger inning van de premies werknemersverzekeringen wordt in totaal 1,4 mld euro omgebogen.

Bij de sociale-zekerheidsuitgaven wordt 0,2 mld euro bespaard. Dit betreft grotendeels lagere uitgaven voor de arbeidsongeschiktheidsregelingen. Belangrijkste element voor de reductie van de WAO-uitgaven in de voorstellen van de PvdA is de introductie van een loonsuppletie voor gedeeltelijk arbeidsongeschikten. Deze maakt het voor gedeeltelijk arbeidsongeschikten aantrekkelijker om te gaan participeren op de arbeidsmarkt.

Op de zorguitgaven wordt taakstellend 0,1 mld euro omgebogen (efficiëncykorting). De overige ombuigingen (0,5 mld euro) betreffen grotendeels het beperken van (bedrijven)subsidies

en voor 0,1 mld euro het ten laste van de woningbouwcorporaties brengen van nieuwe uitgaven voor stadsvernieuwing.

Intensiveringen

De intensiveringen in het onderwijs (1,6 mld euro) worden besteed aan extra personeel (waaronder onderwijsassistenten), het verbeteren van de arbeidsvoorwaarden, ICT-voorzieningen, en de introductie van een financiële bonus voor leerlingen die een VMBO-diploma behalen. De 0,8 mld euro extra middelen voor openbare orde (veiligheid) worden ingezet voor extra politie-agenten, versterking justitiële keten en internationale misdaadbestrijding. De uitgaven aan infrastructuur en milieu worden samen met 0,7 mld euro verhoogd. Dit betreft extra middelen voor openbaar vervoer, wegen, stadsvernieuwing en de ecologische hoofdstructuur (EHS). Ten opzichte van het basisbeeld na efficiencykorting intensiveert de PvdA de zorguitgaven met 1,1 mld euro. Bij deze intensiveringen ligt de nadruk op de reductie van de wachtlijsten en personeelsuitbreiding in de gehandicaptenzorg (GGZ). Daarbij worden extra middelen uitgetrokken voor de opleidingen in de gezondheidszorg. Verder worden faciliteiten voor ouderschapsverlof, langdurig zorgverlof en kraamverlof gestimuleerd.

Lastenontwikkeling

De belastingen op milieu worden met 3,5 mld euro verzwaaard, met name door verhoging van de REB voor kleinverbruikers, verbreding van de REB naar het grootverbruik en aanpassing van het belastingregime voor bedrijfsauto's. Dit laatste betreft het schrappen van de vrijstelling van BPM voor bestelauto's. Verder worden heffingen op het vliegverkeer en het bebouwen van de open ruimte geïntroduceerd. Het bedrijfsleven wordt voor de hogere milieuheffingen op macroniveau grotendeels gecompenseerd door een verlaging van het VpB-tarief met 2,3%-punt, een verlaging van de WW-premies en een verhoging van de zelfstandigenaftrek. Gelijktijdig wordt de grondslag voor de VpB verbreed, onder andere door het beperken van afschrijvingsmogelijkheden. Per saldo resulteert voor bedrijven een lastenverzwaring van 0,5 mld euro.

Voor gezinnen staan tegenover de hogere milieubelastingen een verlaging van het tarief eerste schijf (2,3 mld euro), de introductie van een inkomensafhankelijke arbeidskorting (EITC, 0,6 mld euro) en een verhoging van de ouderenkorting (0,1 mld euro). Door introductie van het nieuwe zorgstelsel, met een grotendeels procentuele premie, komen de zorgpremies per saldo 0,5 mld euro lager uit. Verder worden de fiscale faciliteiten voor kinderopvang uitgebreid (0,1 mld euro) en wordt de hypotheekrente-aftrek voor starters op de woningmarkt verruimd (0,1 mld). Lastenverzwarende elementen in het PvdA-programma zijn het afschaffen van de spaarloonregeling voor werknemers, het laten vervallen van de basisaftrek lijfrente en het afschaffen of beperken van diverse aftrekposten. Per saldo resulteert voor gezinnen een lastenverlichting van 0,9 mld euro.

Milieu	3,5
Inkomen en arbeid	- 2,4
Vermogen en winst	- 1,4
Overig	0,0
Totaal mutatie microlasten (MLO)	- 0,4
w.v. bedrijven	0,5
w.v. gezinnen	- 0,9

3.1.2   **Macro-economische effecten van het PvdA-programma**

Het PvdA-programma stimuleert de werkgelegenheid en de economische groei door een deel van de budgettaire ruimte in te zetten voor overheidsbestedingen en voor lastenverlichting. De extra groei van het BBP en van de werkgelegenheid wordt met name gerealiseerd in de collectieve sector, terwijl de marktsector profiteert van lagere loon- en vennootschapsbelastingen.

De EITC op jaarloonbasis van maximaal 353 euro stimuleert zowel werkgelegenheid aan de onderkant van de arbeidsmarkt als ook werkgelegenheid in deeltijd. Hierdoor wordt toetreding van met name partners tot de arbeidsmarkt bevorderd, zodat het arbeidsaanbod in personen toeneemt. Voor werknemers met een hoger loon (boven 180% WML) wordt het echter aantrekkelijk om minder te gaan werken en zo in aanmerking te komen voor de EITC. Hierdoor blijft de toename van het aanbod in arbeidsjaren beperkt. Tegenover de beperkte groei van het arbeidsaanbod staat een toename van de werkgelegenheid in personen met 0,2%-punt per jaar, waardoor de werkloosheid lager uitkomt dan in het basisscenario.

De extra werkgelegenheidsgroei vindt met name plaats in de collectieve sector door de intensiveringen in de gezondheidszorg, onderwijs en veiligheid. De werkgelegenheid in de collectieve sector neemt cumulatief toe met 20 000 arbeidsjaren extra. De groei van de werkgelegenheid in de marktsector wordt enerzijds gestimuleerd door een daling van de werkgevers- en werknemerslasten, maar anderzijds geremd door een stijging van de reële arbeidskosten. Per saldo neemt de werkgelegenheid in de marktsector cumulatief met 10 000 arbeidsjaren extra toe. Met name de lagere werkloosheid zorgt voor hogere contractlonen. De loongroei wordt afgezwakt door een daling van de wig; de verzwarende effecten van de milieuheffingen wordt in haar effect op de loonvorming gedomineerd door de lastenverlichting op arbeid. Verder is de stijging van de uitkeringsniveau's gelijk aan de groei van de lonen zodat van de replacement rate geen invloed uitgaat op de loonvorming. De per saldo iets hogere loonstijging zorgt samen met de stijging van de milieuheffingen voor een iets hogere inflatie. Samen met de verlaging van de loon- en inkomstenbelasting resulteert een verbetering van de koopkracht ten

Tabel 3.3 Macro-economische effecten PvdA-programma 2003-2006

	Voorzichtig scenario	Effect PvdA	Voorzichtig scenario incl. effect PvdA
	mutatie per jaar in %		
Lonen en prijzen			
Contractloon marktsector	3½	0,1	3½
Loonsom per werknemer marktsector	4	0,1	4¼
Consumentenprijsindex (CPI)	1¾	0,2	2
Reële arbeidskosten marktsector	2	0,1	2
Volume bestedingen en productie			
Particuliere consumptie	3	0,1	3
Overheidsbestedingen ^a	1½	0,2	1½
Bruto investeringen bedrijven excl. woningen	2½	0,2	2¾
Goederenuitvoer excl. energie	6¼	0,0	6¼
Bruto binnenlands product (BBP)	2½	0,1	2½
Idem structureel	2¼	0,1	2¼
Arbeidsproductiviteit marktsector	2¼	0,0	2¼
Arbeidsmarkt			
Werkgelegenheid marktsector (arb.jrn)	¾	0,0	¾
Idem collectieve sector (arb.jrn)	1¼	0,3	1½
Totale werkgelegenheid (>12 uur, personen)	¾	0,2	1
Arbeidsaanbod (>12 uur, personen)	1	0,1	1¼
niveau in eindjaar in % beroepsbevolking			
Werkloze beroepsbevolking (>12 uur, personen)	4¾	-0,3	4¼
Evenwichtswerkloosheid (>12 uur, personen)	4¾	-0,2	4½
niveau in eindjaar in %			
Diversen			
Indicator winstgevendheid marktsector ^b	8¼	0,0	8¼
Replacement rate	71	0,1	71¼
Collectieve sector			
EMU-saldo (% BBP)	1,2 ^c	-0,2	1,0
EMU-saldo, structureel (% BBP)	1,2	-0,3	0,9
EMU-saldo gemiddeld 2003-2006 (% BBP)	0,7	-0,2	0,6
^a De overheidsbestedingen corresponderen ruwweg met de collectieve uitgaven exclusief de sociale zekerheid, ontwikkelingssamenwerking, subsidies en rentelasten.			
^b Kapitaalinkomensquote gecorrigeerd voor de verschuldigde vennootschapsbelasting.			
^c Dit is het EMU-saldo in 2002 (0,6%) plus 3½ mld euro (0,6% BBP) ruimte volgens het voorzichtige scenario.			

opzichte van het voorzichtige scenario, waardoor de consumptiegroei 0,1%-punt per jaar hoger uitkomt.

De hogere consumptiegroei vormt samen met de overheidsbestedingen de drijvende kracht achter de toename van de BBP-groei in 2003-2006. De extra groei van de overheidsbestedingen van 0,2%-punt per jaar wordt met name gerealiseerd in de zorgsector. Verder vindt een verschuiving plaats van uitgaven aan openbaar bestuur naar uitgaven aan onderwijs en veiligheid. De groei van de investeringen neemt toe doordat bedrijven zowel de werkgelegenheid als de kapitaalgoederenvoorraad uitbreiden om aan de toegenomen vraag te kunnen voldoen. De laatste component van het BBP, de uitvoer, verandert niet ten opzichte van het voorzichtige scenario omdat de concurrentiepositie niet wijzigt. Tegenover hogere arbeidskosten staat een daling van de kapitaalkosten door de verlaging van de vennootschapsbelasting.

Het effect op de structurele groei is nagenoeg gelijk aan het effect op de gemiddelde groei in de periode 2003 - 2006. De positieve impuls vanuit de intensiveringen ebt gedeeltelijk weg. Hier staat tegenover dat de netto lastenverlichting leidt tot een verbetering van de structurele groei, door de daling van de structurele werkloosheid. De structurele werkloosheid komt lager uit dan in het basisscenario, doordat de kapitaalkosten dalen ten gevolge van de verlaging van de vennootschapsbelasting. Hiernaast neemt het arbeidsaanbod in personen wel toe, maar dit wordt grotendeels tenietgedaan door meer deeltijdarbeid.

De PvdA realiseert ten opzichte van 2002 een verbetering van het EMU-saldo met 0,4% BBP, waardoor het EMU-saldo in 2006 uitkomt op 1,0% BBP. Het structurele EMU-saldo ligt hier iets onder doordat de positieve inverdieneffecten vanuit de intensiveringen na 2006 wegebben.

3.1.3 Koopkrachteffecten in het PvdA-programma

Relevante maatregelen²

De werknemer betaalt voor de nieuwe zorgverzekering een inkomensafhankelijke premie (2,1% van het premieplichtig inkomen) en een beperkte nominale premie (204 euro). De premiegrens voor de inkomensafhankelijke premie is hoger naarmate er meer medeverzekerden (partner, kinderen) zijn. De werkgever betaalt een verplichte procentuele premie (5,55% van het premieplichtig inkomen) die belast is en direct naar het zorgfonds vloeit.

² De genoemde nominale bedragen zijn uitgedrukt in prijzen 2002. Door deze correctie voor inflatie zijn de bedragen op microniveau consistent met de budgettaire effecten op macroniveau. Door de nominale bedragen op te hogen met ongeveer 10% worden de corresponderende bedragen in prijzen 2006 gevonden.

Inverdieneffecten

De inverdieneffecten bedragen zowel in 2006 als structureel minder dan 0,1 mld euro. Hoe kan dit bij een budgettaire impuls van 1,4 mld euro? Het eerste wat opvalt aan de tabel is dat de lastenverlichting leidt tot een uitverdieneffect. Dit wordt veroorzaakt door de samenstelling van de maatregelen in de belasting- en premiesfeer. De verhoging van de REB leidt tot het gewenste effect van een vermindering van het energieverbruik. Dit gewenste effect heeft als keerzijde dat de belastingopbrengsten van de milieuheffing lager zijn dan de ex ante ingezette impuls. Ook de lastenverlichting op arbeid leidt tot een gedragsverandering, maar deze is kwantitatief kleiner. De uitverdieneffecten van de lastenverzwaring zijn dus groter dan de inverdieneffecten van de lastenverlichting. Structureel leidt de lastenverlichting via de daling van de evenwichtswerkloosheid wel tot een inverdieneffect. De ombuigingen en intensiveringen leiden in 2006 tot een inverdieneffect van per saldo 0,4 mld. Structureel verdwijnen de inverdieneffecten van de intensiveringen, onder meer doordat de toename van de werkgelegenheid in de collectieve sector structureel zal leiden tot een daling van de werkgelegenheid in de marktsector. Ook de uitverdieneffecten van de ombuigingen worden op termijn kleiner, onder meer doordat het extra arbeidsaanbod uit de WAO aan het werk komt.

Inverdieneffecten PvdA (prijzen 2002, mld euro^a)

	Ex-ante	Inverdieneffect	
	budgettair effect	2006	structureel
	2006	2006	structureel
	mld euro (prijzen 2002)		
Ombuigingen	3¼	- 1½	- ¼
Intensiveringen	- 4¼	1¾	0
Microlasten	- ½	- ¼	¼
Totaal	- 1½	0	0

^a Een positief getal is EMU-saldo verbeterend, een negatief getal verslechterend.

Andere maatregelen in het programma van de PvdA die voor de koopkracht relevant zijn, betreffen:

- het tarief eerste schijf wordt verlaagd met 1,5%-punt;
- de omzetting van de arbeidskorting in een EITC; deze is constant tussen 100 en 180% WML en wordt op dit inkomenstraject verhoogd met 353 euro; de EITC loopt af tot 0 bij ongeveer 400% WML;
- de combinatiekorting wordt een toeslag op de arbeidskorting van 20%;
- de aanvullende kinderkorting wordt met 35 euro verhoogd tot 232 euro in 2006;
- het afschaffen van het spaarloon;
- de witte vlekken in de pensioenen worden ingevuld en de indexatie van pensioenen wordt verbeterd; dit vereist een verhoging van de pensioenpremie;

- de ouderenkorting wordt met 50 euro verhoogd tot 255 euro in 2006;
- de verhoging van de regulerende energiebelasting (REB) werkt via hogere energieprijzen door in de koopkracht.

Koopkrachteffecten

Het programma van de PvdA heeft een beperkt neerwaarts effect op de inflatie (gecorrigeerd voor de ex ante effecten van de hogere indirecte belastingen) en een beperkt opwaarts effect op de contractlonen. Per saldo leidt de macro-economische doorwerking tot een effect van 0,25%-punt per jaar op de koopkracht. Dit verklaart waarom de koopkrachteffecten van de partij iets gunstiger zijn dan de ingezette ex ante lastenverlichting.

De koopkrachteffecten van de stelselherziening in de zorg zijn met name voor de lage inkomens beperkt. De overgang naar de voorgestelde basisverzekering is gunstig voor alleenverdieners met kinderen die nu particulier verzekerd zijn, maar ongunstig voor alleenstaanden. Werknemers met lagere inkomens hebben voordeel van de omzetting van de arbeidskorting in een EITC. De hogere inkomens verliezen (een deel van) de arbeidskorting en de combinatiekorting en ondervinden nadeel van de verhoging van de pensioenpremies. Het afschaffen van het spaarloon betekent een, ten opzichte van het basispad, geringer inkomensvoordeel voor werkenden. Ouderen profiteren van de verhoging van de ouderenkorting. Alle huishoudens ondervinden nadeel van de verhoging van de REB.

De koopkrachteffecten van de voorstellen zijn overwegend positief (0 tot ¼% gemiddeld per jaar). De belangrijkste uitzondering vormt de alleenstaande met een inkomen boven de huidige ZFW-grens; deze verliest door de voorstellen ¼% koopkracht per jaar. Voor een alleenstaande (zonder kinderen) is het niet gunstig om over te gaan van de particuliere verzekering naar de voorgestelde basisverzekering. Bovendien verliest deze persoon een deel van de arbeidskorting en gaat de pensioenpremie omhoog.

Gehuwde of samenwonende 65-plussers met alleen AOW gaan er door het PvdA-programma circa ½% per jaar op vooruit. Ze profiteren niet volledig van de verhoging van de ouderenkorting omdat de som van de kortingen de verschuldigde inkomstenbelasting (voor aftrek van de kortingen) overstijgt. De gehuwde of samenwonende 65-plussers met aanvullend pensioen en de alleenstaande AOW-ers profiteren hier wel volledig van.

Een aantal lastenmaatregelen is niet in de koopkrachtcijfers verwerkt. Het gaat om een bedrag van circa 0,7 mld euro aan lastenverzwaringen, onder meer het beperken van de aftrekbaarheid van lijfrente en een aantal andere aftrekposten. De koopkracht in de tabel is hierdoor licht positief vertekend (0,05 a 0,10% per jaar).

Doorwerking arbeidsmarkt

De replacement rate, de verhouding tussen het netto-inkomen van uitkeringsgerechtigden en werkenden, komt in 2006 licht hoger uit. De introductie van een EITC verlaagt de replacement rate, maar de afschaffing van het spaarloon verhoogt deze. De financiële prikkel voor uitkeringsgerechtigden om een baan te aanvaarden wordt hierdoor gemiddeld genomen een fractie kleiner. De replacement rate aan de onderkant van het loongebouw daalt wel. Dit heeft een positief effect op de arbeidsparticipatie (zie paragraaf 3.1.2).

De marginale wig wordt door het PvdA-programma per saldo verhoogd. Dit komt voornamelijk door de omzetting van het huidige inkomensonafhankelijke deel van de arbeidskorting boven het WML in een EITC die afloopt vanaf 180% WML naar 0 euro voor lonen boven viermaal WML.

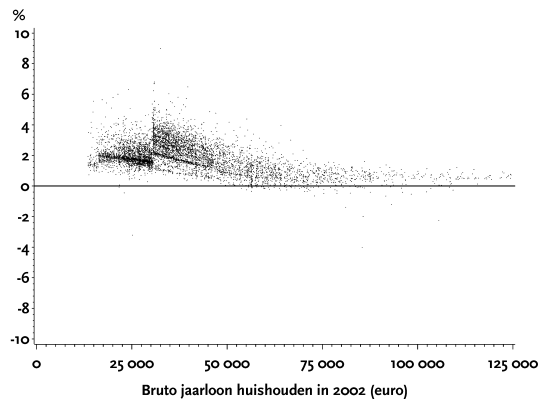
Tabel 3.4 Ex-post^a koopkracht (exclusief incidenteel) naar huishoudtype, inkomensbron hoofdverdiener en huishoudinkomen, 2003-2006

Bruto huishoudensinkomen ^b	alleenverdiener		tweeverdieners		alleenstaand ^c	
	effect PvdA	voorzichtig incl. PvdA	effect PvdA	voorzichtig incl. PvdA	effect PvdA	voorzichtig incl. PvdA
mediaan koopkrachtmutatie in % per jaar						
Hoofdverdiener werknemer						
≤ 150 % WML	¾	1¾	} ½	} 1½	½	1¾
150-250 % WML	¾	2			¼	1½
> 250 % WML	0	1	0	1¼	-¾	½
Hoofdverdiener uitkering						
≤ 120 % WML	¼	1½	} ¼	} 1½	¼	1½
> 120 % WML	¼	1½			¼	1½
Hoofdverdiener AOW						
≤ 120 % AOW	} ½	} 1¼	½	1½	¼	1½
> 120 % AOW			½	1½	½	1

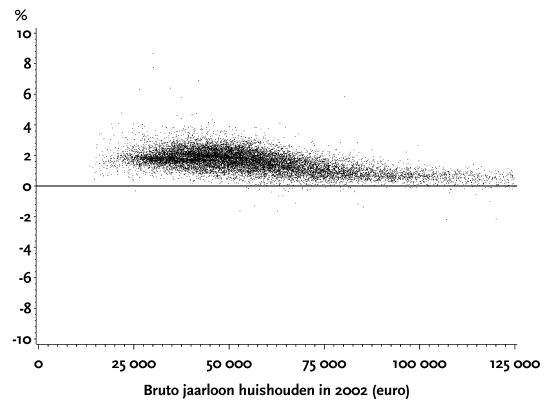
^a Inclusief macro-economische effecten van het programma.
^b Bruto inkomen uit arbeid of uitkering; WML = bruto minimumloon, AOW = bruto 100% AOW-uitkering.
^c Inclusief alleenstaande ouders.

Figuur 3.1 Koopkracht PvdA (inclusief basispad) naar huishoudtype, inkomensbron hoofdverdiener en huishoudinkomen, 2003-2006 (mutatie in % per jaar)

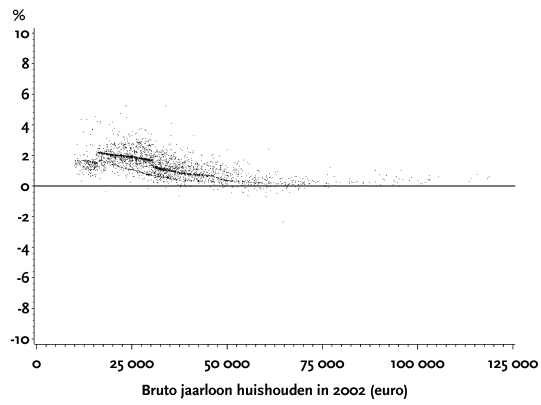
Werkenden alleenverdieners

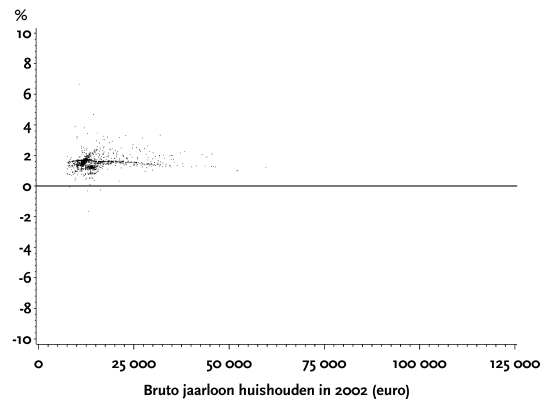
Werkenden tweeverdieners

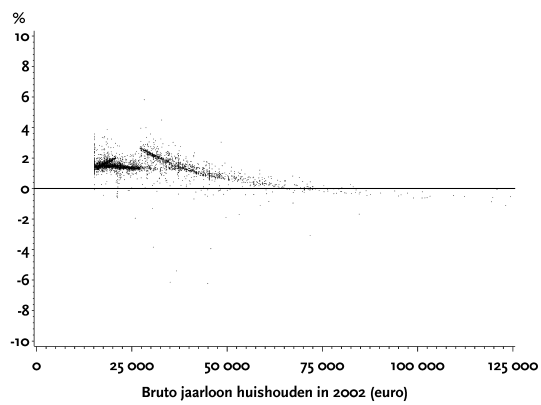
Werkenden alleenstaanden

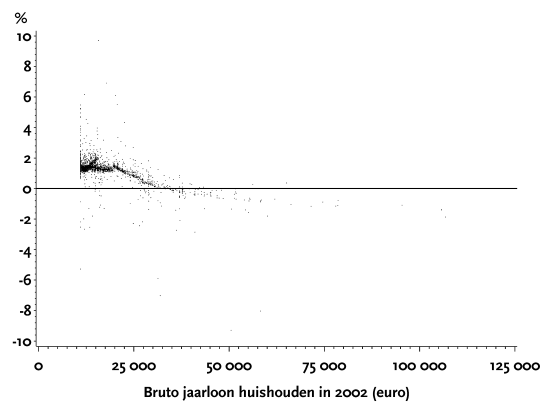
Uitkeringsgerechtigden alleenstaanden

65-plussers tweeverdieners

65-plussers alleenstaanden

3.2 VVD

3.2.1 Het programma van de VVD³

De VVD wil 5,9 mld euro ombuigen en 3,8 mld euro intensiveren ten opzichte van de uitgavenontwikkeling in het voorzichtige scenario uit de Economische Verkenning 2003-2006. Omgebogen wordt met name bij de sociale zekerheidsuitgaven, het openbaar bestuur, waaronder de afdrachten aan het Gemeente- en Provinciefonds, en ontwikkelings-samenwerking. Inclusief de uitgavenontwikkeling in het basisbeeld 2003-2006 (het voorzichtige scenario) groeien de afdrachten aan het Gemeente- en Provinciefonds reëel met 1% per jaar en blijven de uitgaven voor het overige openbaar bestuur en voor ontwikkelingssamenwerking in reële termen ongeveer constant. De reële groei van de sociale- zekerheidsuitgaven wordt teruggebracht van 2½% per jaar in het basisbeeld naar 1½% per jaar na verwerking van het VVD-programma.

	Voorzichtig excl. beleid	Ombuigingen VVD	Intensive- ringen VVD	Voorzichtig incl. VVD	Voorzichtig incl. VVD
	mld euro (prijzen 2002)			% per jaar ^c	
Defensie	0,3		0,1	0,4	1¼
Onderwijs	1,9		1,2	3,1	3½
Openbare orde (veiligheid)	0,5		0,8	1,3	4¼
Gemeente- en Provinciefonds	1,4	-0,9		0,6	1
Overig Openbaar Bestuur	1,3	-1,6		-0,3	-¼
Infrastructuur	0,2		0,9	1,1	3
Milieu		-0,1	0,1	(0,0)	
Sociale Zekerheid ^a	5,0	-1,8		3,2	1½
Zorg	4,6	-0,4	0,7	4,9	3½
Ontwikkelingssamenwerking	0,4	-0,4		0,0	0
Overig ^b	-2,8	-0,8		-3,6	
Totaal netto collectieve uitgaven ^d	12,8	-5,9	3,8	10,7	1½

^a Inclusief Wet Tegemoetkoming Onderwijsbijdrage en Schoolkosten en Wet Studiefinanciering.
^b Rente, subsidies en niet-belastingontvangsten.
^c Exclusief (macro-economische) doorwerkingseffecten van het VVD-programma.
^d Exclusief kredieten en verkoop aandelen.

De intensivering zijn geconcentreerd bij onderwijs, veiligheid, infrastructuur en zorg. Daarmee komt de reële groei van de uitgaven voor deze beleidsterreinen op 3 à 4¼% per jaar, meer dan de BBP-groei van 2½% in het voorzichtige scenario. De jaarlijkse reële groei van het

³ Een gedetailleerde beschrijving van het VVD-programma is in bijlage B opgenomen.

totaal van de collectieve uitgaven neemt af van 1¼% in het voorzichtige scenario naar 1½% na verwerking van het VVD-programma.

Het VVD-programma bevat voor de periode 2003-2006 een lastenverlichting van 3,2 mld euro. De tarieven voor de loon- en inkomstenbelasting worden verlaagd en de onroerend-zaakbelasting wordt afgeschaft, terwijl fiscale aftrekposten worden beperkt. De introductie van een nieuw zorgstelsel met een nominale premie maakt onderdeel uit van het lastenpakket.

Hoe gaat de VVD om met mee- en tegenvallers?

Tegenvallende uitgangssituatie

Centrale doelstelling in het begrotingsbeleid van de VVD is de aflossing van de staatsschuld in het jaar 2025. Op die manier verdwijnt de last van rentebetalingen van de begroting en worden toekomstige uitgavenverplichtingen, zoals de AOW, veilig gesteld. Het EMU-saldo dient daartoe jaarlijks gemiddeld tenminste 1% van het BBP te bedragen.

Dit uitgangspunt zal ook bij het opstellen van een regeerakkoord worden gehanteerd. Dit betekent dat er dan bij tegenvallende economische omstandigheden een heroverweging van uitgaven en lastenverlichting c.q. verdere grondslagverbreding zal plaatsvinden. Uiteraard wordt er bij het opstellen van het regeerakkoord uitgegaan van een voorzichtig trendmatig groeiscenario.

Mee- en tegenvallers tijdens de kabinetsperiode

Wanneer na afsluiting van het regeerakkoord de inkomsten hoger uitvallen dan gebudgetteerd, worden deze gebruikt voor extra aflossing van de staatsschuld. Via de budgettaire spelregels ontstaat dan als gevolg van verminderde rente-uitgaven vanzelf ruimte voor eventueel noodzakelijke nieuwe uitgaven.

De geplande lastenverlichting en reële uitgavenkaders blijven ongewijzigd wanneer de economische groei mee- of tegenvalt. Een uitzondering wordt alleen gemaakt als het EMU-saldo omslaat in een tekort of groter wordt dan 3% van het BBP. Dan worden de lastenverlichting en de uitgavenkaders opnieuw bezien.

Ombuigingen

De VVD buigt 2,5 mld euro om bij het openbaar bestuur, waarvan 0,9 mld euro bij de opdrachten aan het Gemeente- en Provinciefonds (GFPF). Door het opleggen van taakstellende efficiencykortingen op de rijksoverheid en een doelmatiger inning van de belastingen en premies werknemersverzekeringen wordt 0,9 mld euro bespaard. Voor een bedrag van 0,3 mld euro wordt omgebogen door het aantal ID- en WIW-banen met 22 000 arbeidsjaren te reduceren ten opzichte van de meerjarencijfers. Een aanscherping van het asielbeleid levert eveneens een besparing van 0,3 mld euro op.

Op de sociale-zekerheidsuitgaven wordt door het VVD-programma een besparing van 1,8 mld euro gerealiseerd, waarvan 1,1 mld euro op de arbeidsongeschiktheidsregelingen. De instroom

in de WAO wordt vooral beperkt door de introductie van een referte-eis, het afschaffen van de arbeidsongeschiktheidsklassen kleiner dan 50% en het ontmoedigen van bovenwettelijke aanvullingen voor arbeidsongeschiktheid en ziekte. Dit laatste is vormgegeven als het onverbindend verklaren van cao-afspraken over bovenwettelijke loonaanvullingen (boven 70% van het loon) tijdens de ziekte-periode (WULBZ) en aanvullingen op de publieke WAO-uitkering (waaronder de hiaatverzekeringen). Onverbindend verklaren betekent geen verbod, maar wel dat geen enkel bedrijf, dus ook niet bedrijven die onder de cao vallen, aan deze afspraken is gebonden. Verder wordt 0,7 mld euro bezuinigd op de werkloosheidsregelingen door het volledig korten (anticumulieren) van gouden handdrukken en andere aanvullingen op de WW, het vergroten van de financiële verantwoordelijkheid van gemeenten voor de bijstanduitgaven, het opheffen van de vrijstelling van de sollicitatieplicht voor werklozen van 57½ jaar en ouder en het beperken van de uitgaven voor de sluitende aanpak.

Het reëel constant houden van de uitgaven voor ontwikkelingssamenwerking op het niveau van 2002 betekent een ombuiging van 0,4 mld euro ten opzichte van het basisbeeld waarin deze uitgaven meegroeien met het BBP. Verder wordt op de zorguitgaven een besparing van 0,4 mld euro gerealiseerd door de introductie van een verplicht eigen risico in het nieuwe zorgstelsel en door een beperking van het verzekeringspakket. De overige ombuigingen (0,8 mld euro) betreffen vooral het beperken van subsidies (onder andere voor het bedrijfsleven en het openbaar vervoer), het verlagen van de rijksbijdrage aan de publieke omroepen en voor 0,1 mld euro het ten laste van de woningbouwcorporaties brengen van reeds geplande uitgaven voor stadsvernieuwing.

Intensiveringen

De VVD wil 1,2 mld euro intensiveren in het onderwijs. De middelen zijn bestemd voor extra personeel, het verbeteren van de arbeidsvoorwaarden, schoolgebouwen, (les)materiaal en voor- en vroegschoolse educatie. De uitgaven voor openbare orde (veiligheid) worden met 0,8 mld euro extra verhoogd. Dit geld wordt grotendeels ingezet voor extra politie-agenten, versterking van justitie, en rampenpreventie en -bestrijding. Voor het versneld uitvoeren van infrastructuurprojecten (wegen, openbaar vervoer en water) is 0,9 mld euro beschikbaar. Ten opzichte van het basisbeeld intensificeert de VVD de zorguitgaven met 0,7 mld euro. Bij deze intensiveringen ligt de nadruk op de verpleeghuizen, de psychiatrische zorg en investeringen in ICT-technologie. De resterende circa 0,2 mld euro aan intensiveringen betreft extra middelen voor defensie, cultuur en natuur.

Lastenontwikkeling

Het op lastendekkend niveau brengen van de zorgpremies, gaat gepaard met een lastenverzwaring die wordt gecompenseerd door een verlaging van de belastingtarieven in de eerste en de vierde schijf en een forse verhoging van verschillende heffingskortingen, waaronder

de arbeidskorting. Inclusief de effecten van de stelselherziening leiden deze maatregelen per saldo tot een lastenverlichting. Verder wordt de onroerend-zaakbelasting voor gebruikers en eigenaren afgeschaft, bij een gelijktijdige afschaffing van de zogenoemde Zalmsnip. Hierdoor dalen de lasten voor gezinnen en bedrijven met 2,8 mld euro (deels geboekt als lastenverlichting op vermogen en winst). De gemeenten worden door het Rijk gecompenseerd voor het wegvallen van de onroerend-zaakbelasting. Verder worden de lasten verlicht uit hoofde van extra fiscale stimulering van kinderopvang (0,1 mld euro) en het verlagen van de successierechten (0,2 mld).

Lastenverzwarende elementen in het VVD-programma zijn het afschaffen van de spaarloonregeling voor werknemers, het afschaffen van de SPAK, het laten vervallen van de basisaftrek lijfrente en het beperken van diverse aftrekposten (samen 2,8 mld euro lastenverzwaring op inkomen en arbeid).

Tabel 3.6 Microlasten VVD, 2003-2006 (prijzen 2002, mld euro)	
Milieu	0,2
Inkomen en arbeid	- 1,1
Vermogen en winst	- 2,3
Overig	0,0
Totaal mutatie microlasten (MLO)	- 3,2
w.v. bedrijven	- 0,6
w.v. gezinnen	- 2,6

3.2.2   Macro-economische effecten van het VVD-programma

Het VVD-programma leidt tot extra economische groei, vooral op langere termijn. Het zijn vooral de extra groei van het arbeidsaanbod en de daling van de replacement rate die voor deze effecten zorgen. De koopkracht neemt op korte termijn minder toe, met name bij de uitkeringen.

De groei van het arbeidsaanbod is 0,2% per jaar hoger dan in het voorzichtige scenario. De maatregelen in de sociale zekerheid, en met name die in de WAO, leiden tot deze extra stijging van het arbeidsaanbod. Ook de sollicitatieplicht voor ouderen en de versobering van de WW aanvullingen (anticumulatie gouden handdruk) zorgen voor meer aanbod op de arbeidsmarkt. De verruiming van de arbeidsmarkt, als gevolg van de stijging van het arbeidsaanbod, zorgt voor een neerwaartse druk op de lonen. Daarnaast maken de WAO-maatregelen en de versobering van de WW werken in vergelijking met niet-werken aantrekkelijker. Dit wordt weerspiegeld in een daling van de replacement rate die voor een verdere neerwaartse druk op de lonen zorgt. Tenslotte zorgt ook de lastenverlichting voor minder loonstijging. Ten opzichte van het voorzichtige scenario nemen de lonen met 1,1%-punt per jaar minder toe. Mede hierdoor komt ook de inflatie 0,4% per jaar lager uit.

De koopkrachtstijging komt lager uit dan in het voorzichtige scenario. De lagere loongroei werkt slechts ten dele door in lagere prijsinflatie. De lastenverlichting is niet voldoende om dit koopkrachtverlies te compenseren. De lagere koopkrachtgroei leidt tot minder groei van de consumptie. Het afschaffen van de OZB heeft overigens, naast het directe effect van de lastenverlichting, nog een indirect effect op de consumptie. De huizenprijzen zullen als het gevolg van de lagere woonlasten stijgen. Dit heeft via vermogenseffecten een positieve invloed op de consumptie. Tegenover minder consumptie-groei staat een extra toename van de uitvoer. De lagere reële arbeidskosten leiden namelijk tot een verbetering van de concurrentiepositie. Per saldo komt de economische groei in de periode 2003-2006 circa 0,1% per jaar hoger uit dan in het voorzichtige scenario.

Het effect op de structurele groei van het BBP is met 0,5% per jaar veel hoger dan het effect op de feitelijke groei op korte termijn. De belangrijkste drijfveren achter die extra structurele groei zijn de extra groei van het arbeidsaanbod en de daling van de (structurele) werkloosheid. Op termijn leidt dit tot verdere groei en hogere werkgelegenheid. De structurele werkloosheid daalt, omdat zowel de replacement rate als de wig dalen.

De werkgelegenheid in de marktsector groeit sneller door de geringere stijging van de arbeidskosten. Het relatief goedkoper worden van arbeid leidt tot meer vraag naar deze productiefactor. Het gevolg van deze substitutie is dat de arbeidsproductiviteit minder stijgt. Ook de extra productiestijging draagt bij aan de verdere stijging van de werkgelegenheid. De werkgelegenheidsgroei in de marktsector is cumulatief 85 000 arbeidsjaren hoger dan in het voorzichtige scenario. De werkgelegenheid in de collectieve sector komt 15 000 arbeidsjaren lager uit, als saldo van meer banen bij het onderwijs, de zorg en de politie en het beperken van het aantal ID-banen en WIW-banen. De extra groei van de werkgelegenheid is vrijwel even groot als de extra groei van het arbeidsaanbod, waardoor de werkloosheid in 2006 nauwelijks lager uitkomt. De structurele werkloosheid daalt met 0,8%-punt ten opzichte van het voorzichtige scenario.

Het VVD-programma leidt ten opzichte van 2002 tot een verbetering van het EMU-saldo met 0,4% BBP. Het EMU-saldo komt daarmee in 2006 uit op 1,0% BBP. In 2006 zijn de inverteffecten nog gering. De absorptie van het hogere arbeidsaanbod leidt echter op lange termijn tot aanzienlijke inverteffecten. Het structurele EMU-saldo in 2006 komt dan ook uit op 2,0% BBP.

Tabel 3.7 Macro-economische effecten VVD-programma 2003-2006

	Voorzichtig scenario	Effect VVD	Voorzichtig scenario incl. effect VVD
	mutatie per jaar in %		
Lonen en prijzen			
Contractloon marktsector	3½	- 1,1	2½
Loonsom per werknemer marktsector	4	- 1,2	2¾
Consumentenprijsindex (CPI)	1¾	- 0,4	1½
Reële arbeidskosten marktsector	2	- 0,7	1¼
Volume bestedingen en productie			
Particuliere consumptie	3	- 0,2	2¾
Overheidsbestedingen ^a	1½	- 0,1	1¼
Bruto investeringen bedrijven excl. woningen	2½	0,5	2¾
Goederenuitvoer excl. energie	6¼	0,2	6½
Bruto binnenlands product (BBP)	2½	0,1	2½
Idem structureel	2¼	0,5	2¾
Arbeidsproductiviteit marktsector	2¼	- 0,2	2¼
Arbeidsmarkt			
Werkgelegenheid marktsector (arb.jrn)	¾	0,4	1
Idem collectieve sector (arb.jrn)	1¼	- 0,3	1
Totale werkgelegenheid (>12 uur, personen)	¾	0,3	1
Arbeidsaanbod (>12 uur, personen)	1	0,2	1¼
niveau in eindjaar in % beroepsbevolking			
Werkloze beroepsbevolking (>12 uur, personen)	4¾	- 0,2	4½
Evenwichtswerkloosheid (>12 uur, personen)	4¾	- 0,8	4
niveau in eindjaar in %			
Diversen			
Indicator winstgevendheid marktsector ^b	8¼	1,7	10
Replacement rate	71	- 4,7	66½
Collectieve sector			
EMU-saldo (% BBP)	1,2 ^c	- 0,2	1,0
EMU-saldo, structureel (% BBP)	1,2	0,8	2,0
EMU-saldo gemiddeld 2003-2006 (% BBP)	0,7	- 0,2	0,6
^a De overheidsbestedingen corresponderen ruwweg met de collectieve uitgaven exclusief de sociale zekerheid, ontwikkelingssamenwerking, subsidies en rentelasten.			
^b Kapitaalinkomensquote gecorrigeerd voor de verschuldigde vennootschapsbelasting.			
^c Dit is het EMU-saldo in 2002 (0,6%) plus 3½ mld euro (0,6% BBP) ruimte volgens het voorzichtige scenario.			

Inverdieneffecten

De inverdieneffecten van het VVD-programma zijn in 2006 nog gering. De inverdieneffecten die voortkomen uit de lastenverlichting en de intensiveringen worden op korte termijn vrijwel teniet gedaan door de uitverdieneffecten die het gevolg zijn van de ombuigingen. Deze uitverdieneffecten ontstaan doordat de ex ante besparingen van de WAO-maatregelen op korte termijn gepaard gaan met een toename van het aantal werkloosheidsuitkeringen. Het extra arbeidsaanbod wordt namelijk niet onmiddellijk geabsorbeerd. Structureel is wel sprake van forse inverdieneffecten. Bij de ombuigingen slaan de uitverdieneffecten om in inverdieneffecten, omdat vooral de WAO-maatregelen tot een hogere structurele groei leiden. Daar staat tegenover dat de structurele inverdieneffecten van de intensiveringen gering zijn. Na verloop van tijd dempen de bestedingseffecten van de intensiveringen uit en leiden zij nauwelijks tot hogere structurele groei. Lastenverlichting leidt structureel wel tot hogere inverdieneffecten dan op korte termijn. De daling van de wig leidt tot een daling van de evenwichtswerkloosheid en daarmee tot een hogere structurele groei.

Inverdieneffecten VVD

	Ex-ante	Inverdieneffect	
	budgettaire effect	2006	2006 structureel
	mld euro ^a (prijzen 2002)		
Ombuigingen	6	- 2½	2½
Intensiveringen	- 3¾	1½	0
Microlasten	- 3¾	1	2½
Totaal	- 1¼	0	5

^a Een positief getal is EMU-saldo verbeterend, een negatief getal verslechterend.

3.2.3 Koopkrachteffecten in het VVD-programma

Relevante maatregelen⁴

De koopkrachteffecten van het VVD-programma worden vooral bepaald door de wijziging van de financiering van de zorgverzekering. De VVD kiest voor een lastendekkende premie. De werknemer betaalt een nominale premie (gemiddeld 876 euro). De werkgever betaalt een verplichte bijdrage van 5,6% van het premieplichtig inkomen. Deze is belast en vloeit direct naar het zorgfonds. Mede ter compensatie van de koopkrachteffecten van de gewijzigde financiering van de zorg worden de volgende maatregelen voorgesteld:

⁴ De genoemde nominale bedragen zijn uitgedrukt in prijzen 2002. Door deze correctie voor inflatie zijn de bedragen op microniveau consistent met de budgettaire effecten op macroniveau. Door de nominale bedragen op te hogen met ongeveer 10% worden de corresponderende bedragen in prijzen 2006 gevonden.

- de algemene heffingskorting en de heffingskorting voor niet-werkende partners worden verhoogd met 280 respectievelijk 255 euro;
- de kinderbijslag voor een kind van 6-12 wordt verhoogd met 236 euro;
- de aanvullende kinderkorting wordt verhoogd met 256 euro en de inkomensgrens voor de algemene kinderkorting wordt met circa 24 900 euro verlaagd;
- de algemene ouderenkorting wordt met 70 euro verhoogd en de aanvullende ouderenkorting met 178 euro verlaagd.

Het programma van de VVD omvat nog andere maatregelen die voor de koopkracht relevant zijn. De belangrijkste zijn:

- het afschaffen van het spaarloon;
- het afschaffen van de onroerende-zaakbelasting (OZB). Het afschaffen van de OZB werkt door in de huren en leidt tot een vermindering van de inflatie met 0,1%-punt per jaar in 2003-2006;
- het afschaffen van de Zalmsnip;
- het verlagen van het tarief eerste schijf met 0,4%-punt;
- het verlagen van het tarief vierde schijf met 3%-punt tot 49%;
- een verhoging van de arbeidskorting met 232 euro in 2006;
- de effecten van de maatregelen inzake de bovenwettelijke WAO- en WW-aanvullingen. De uitkeringen inclusief aanvullingen komen hierdoor cumulatief in 2006 gemiddeld 6% lager uit.

Koopkrachteffecten

Het programma van de VVD heeft een neerwaarts effect op de inflatie en vooral op de contractlonen. Per saldo leidt de macro-economische doorwerking tot een effect van -0,5%-punt per jaar op de koopkracht. Dit verklaart waarom de koopkrachteffecten van de partij enigszins achterblijven bij de ingezette ex ante lastenverlichting.

De invoering van een nominale premie voor de zorgverzekering is ongunstig voor huishoudens die nu betrekkelijk goedkoop ZFW-verzekerd zijn, zoals alleenverdieners met kinderen en 65-plussers met een laag inkomen. Bij de alleenverdieners (werkende of uitkeringsgerechtigde) met kinderen en een inkomen rond het minimum of iets daarboven schiet de koopkrachtreparatie tekort omdat de heffingskortingen van deze huishoudens de loonheffing te boven gaan.⁵ Het onbenutte deel van de heffingskortingen is conform de huidige wet niet uitkeerbaar. De

⁵ Een klein deel van de lastenverlichtende maatregelen heeft niet het door de VVD beoogde effect, waardoor in de koopkrachttabel de hoofdverdiener met een uitkering tot 120% WML op -½% uitkomt. Een deel van de heffingskorting die de VVD inzet, blijkt niet uitkeerbaar, omdat de heffingskorting de loonheffing te boven gaat. Het was gegeven de tijd niet meer mogelijk hiervoor een reparatie uit te voeren, zoals de VVD had gewild, omdat dan ook de budgettaire en macro-economische consequenties opnieuw doorgerekend hadden moeten worden. De VVD denkt aan het verhogen van de bijzondere bijstand.

wijziging van de financiering van de zorg en het flankerend beleid zijn per saldo vooral gunstig voor de particulier verzekerde alleenverdieners (met partner en kinderen). Dit blijkt uit de puntenwolk van de koopkracht voor de werkende alleenverdiener.

Alle huishoudens hebben voordeel van de afschaffing van de OZB voor bewoners. De werkenden hebben nadeel van de afschaffing van het spaarloon, maar voordeel bij de verhoging van de arbeidskorting. De hogere inkomens profiteren van de verlaging van het tarief in de vierde schijf.

De voorstellen hebben per saldo een gunstig effect op de koopkracht van werkenden en 65-plussers met een inkomen boven de huidige ZFW-grens. Het effect op de koopkracht van alleenverdieners met kinderen en van 65-plussers die naast de AOW weinig of geen aanvullend pensioen hebben is ongunstig. De ingrepen in de bovenwettelijke aanvullingen van WAO-ers en WW-ers leiden tot ongunstige koopkracht-effecten voor uitkeringsgerechtigden. Inclusief de effecten van het basisscenario gaan de meeste huishoudens er wel in koopkracht op vooruit. Dit blijkt uit de puntenwolken van de koopkracht in de figuren.

Tabel 3.8 Ex-post^a koopkracht (exclusief incidenteel) naar huishoudtype, inkomensbron hoofdverdiener en huishoudinkomen, 2003-2006						
Bruto huishoudensinkomen ^b	alleenverdiener		tweeverdieners		alleenstaand ^c	
	effect VVD	voorzichtig incl. VVD	effect VVD	voorzichtig incl. VVD	effect VVD	voorzichtig incl. VVD
mediaan koopkrachtmutatie in % per jaar						
Hoofdverdiener werknemer						
≤ 150 % WML	-¼	1	} -¼	} 1	0	1¼
150-250 % WML	½	1½			0	1¼
> 250 % WML	¾	1¾	0	1¼	-¼	¾
Hoofdverdiener uitkering						
≤ 120 % WML ^d	-1¾	-½	} -1½	} 0	-1¾	-½
> 120 % WML	-1	½			-1½	0
Hoofdverdiener AOW						
≤ 120 % AOW	} ½	} 1½	-¾	½	-½	½
> 120 % AOW			0	1	¼	¾

^a Inclusief macro-economische effecten van het programma.
^b Bruto inkomen uit arbeid of uitkering; WML = bruto minimumloon, AOW = bruto 100% AOW-uitkering.
^c Inclusief alleenstaande ouders.
^d Zie voetnoot in de hoofdstekst.

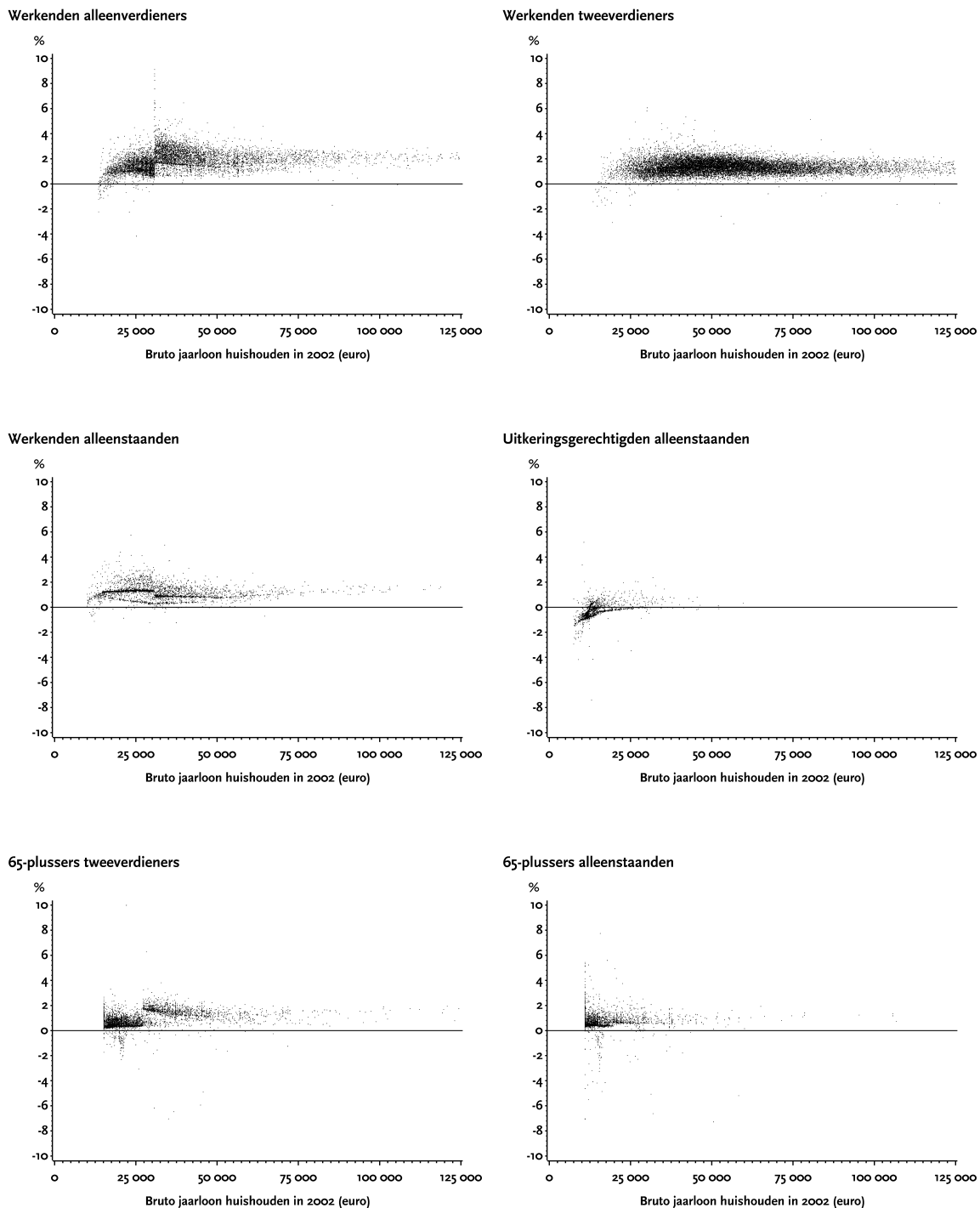
Een aantal lastenmaatregelen is niet in de koopkrachtcijfers verwerkt. Het gaat om een bedrag van circa 0,6 mld euro aan lastenverzwaringen, onder meer het beperken van de aftrekbaarheid van lijfrente en een aantal andere aftrekposten. De koopkracht in de tabel is hierdoor licht positief vertekend (0,05 a 0,10% per jaar).

Doorwerking arbeidsmarkt

De replacement rate, de verhouding tussen het nominaal beschikbaar inkomen van uitkeringsgerechtigden en werkenden, neemt af. Dit komt met name door de ingrepen in de bovenwettelijke uitkeringen voor WW en WAO en de verhoging van de arbeidskorting. De afschaffing van het spaarloon is ongunstig voor werkenden. Een daling van de replacement rate versterkt de financiële prikkel voor uitkeringsgerechtigden om een baan te aanvaarden.

De marginale wig wordt door het VVD-programma iets verlaagd, voornamelijk door het vervallen van de afdrachtkorting lage lonen (SPAK). Hierdoor worden de hobbels in de werkgeverslasten bij een verhoging van het bruto loon boven 115% WML en boven 130% WML weggenomen.

Figuur 3.2 Koopkracht VVD (inclusief basispad) naar huishoudtype, inkomensbron hoofdverdiener en huishoudinkomen, 2003-2006 (mutatie in % per jaar)

3.3 CDA

3.3.1 Het programma van het CDA⁶

Het CDA wil 6,2 mld euro ombuigen en 6,3 mld euro intensiveren ten opzichte van de uitgavenontwikkeling in het voorzichtig scenario uit de Economische Verkenning 2003-2006. Ombuigen wordt met name bij het openbaar bestuur, waaronder de afdrachten aan het Gemeente- en Provinciefonds, de sociale zekerheid en subsidies. De intensivering zijn geconcentreerd bij onderwijs, veiligheid, infrastructuur en zorg. De intensivering in de sociale zekerheid door de hogere kinderbijslag en AOW zijn kleiner dan de ombuigingen bij onder meer de WAO en de bijstand.

Inclusief de uitgavenontwikkeling in het basisbeeld 2003-2006 (het voorzichtig scenario) resulteert jaarlijks 1¼% reële groei van de afdrachten aan het Gemeente- en Provinciefonds en blijven de overige uitgaven voor het openbaar bestuur reëel ongeveer constant.

	Voorzichtig excl. beleid	Ombuigingen CDA	Intensive- ringen CDA	Voorzichtig incl. CDA	Voorzichtig incl. CDA
	mld euro (prijzen 2002)			% per jaar ^c	
Defensie	0,3		0,1	0,4	1¼
Onderwijs	1,9		1,5	3,4	4
Openbare orde (veiligheid)	0,5	- 0,1	0,9	1,3	4¼
Gemeente- en Provinciefonds	1,4	- 0,7		0,7	1¼
Overig Openbaar Bestuur	1,3	- 1,9	0,4	- 0,2	0
Infrastructuur	0,2		0,8	1,0	2¾
Milieu			0,2	(0,2)	
Sociale Zekerheid ^a	5,0	- 2,1	1,1	4,0	2
Zorg	4,6	- 0,1	1,2	5,7	4¼
Ontwikkelingssamenwerking	0,4			0,4	2
Overig ^b	- 2,8	- 1,3	0,1	- 4,1	
Totaal netto collectieve uitgaven^d	12,8	- 6,2	6,3	12,9	1¼

^a Inclusief Wet Tegemoetkoming Onderwijsbijdrage en Schoolkosten en Wet Studiefinanciering.

^b Rente, subsidies en niet-belastingontvangsten.

^c Exclusief (macro-economische) doorwerkingseffecten van het CDA-programma.

^d Exclusief kredieten en verkoop aandelen.

De reële groei van de sociale-zekerheidsuitgaven wordt door het saldo van ombuigingen en intensivering door het CDA-programma teruggebracht van 2½% in het basisbeeld naar 2%

⁶ Een gedetailleerde beschrijving van het CDA-programma is in bijlage C opgenomen.

per jaar. De reële groei van de uitgaven voor zorg, onderwijs en veiligheid komt inclusief de intensiveringen van het CDA op 4% à 4¼% per jaar, meer dan de BBP-groei van 2½% per jaar in het voorzichtige scenario. Doordat de ombuigingen en intensiveringen elkaar nagenoeg in evenwicht houden blijft de reële groei van het totaal van de collectieve uitgaven op 1¾% per jaar, het groeitempo uit het voorzichtige scenario. De voorstellen van het CDA veranderen wel de samenstelling van de collectieve uitgaven.

Het CDA-programma bevat een lastenverlichting van 2,0 mld euro. De lastenverlichting is nagenoeg gelijk verdeeld over gezinnen en bedrijven. De herziening van het zorgstelsel met een nominale premie en de introductie van een systeem van inkomensafhankelijke kortingen voor de kosten van kinderen, huren en zorg zijn onderdeel van het lastenpakket.

Hoe gaat het CDA om met mee- en tegenvallers?

Tegenvallende uitgangssituatie

Het CDA wil dat de staatsschuld binnen een generatie wordt afgelost om straks de kosten van vergrijzing te kunnen opvangen. Daarom wil het CDA in 2006 een EMU-saldo van 1% BBP bereiken.

In de huidige analyse op basis van een voorzichtig trendmatige groei-scenario is het structurele EMU-saldo van het CDA-programma 1,4% BBP. Volgens het advies van de Studiegroep Begrotingsruimte is voor aflossing van de staatsschuld binnen een generatie een overschot nodig tussen 1,25% en 1,75%BBP. Het CDA ligt dus structureel goed op koers. Bij een verslechterde uitgangssituatie, zal het CDA een beleid voeren binnen de hierboven gestelde budgettaire norm.

Mee- en tegenvallers tijdens de kabinetsperiode

Het CDA staat een trendmatig begrotingsbeleid voor, waarin inkomsten en uitgaven gescheiden zijn. De uitgaven worden vastgelegd in meerjarige uitgavenkaders voor Rijk, Sociale Zekerheid en Zorg. Dit betekent dat tegenvallers bij de uitgaven moeten worden opgevangen binnen het uitgavenkader. Dit betekent ook dat uitgavenmeevallers tot extra uitgaven binnen het kader mogen leiden.

Inkomstenmeevallers worden voor 75% gebruikt om de staatsschuld te verlagen. De extra schuldreductie ademt derhalve mee met de economische groei. De resterende 25% kan worden aangewend op een wijze die op het desbetreffende moment het beste is: als uitgave, gerichte lastenverlichting of versnelde schuldaflossing.

Zodra er een begrotingstekort dreigt te ontstaan worden inkomstentegenvallers opgevangen door bezuinigingen. Dit is overigens een aanscherping van de huidige begrotingsnorm. Het CDA zal de tering naar de nering zetten.

Ombuigingen

Het CDA buigt 2,6 mld euro om bij het openbaar bestuur, waarvan 0,7 mld euro bij de afdrachten aan het Gemeente- en Provinciefonds (GFPF). Door het opleggen van taakstellende efficiencykortingen en het beperken van de inhuur van externen wordt 0,8 mld euro op de rijksoverheid omgebogen. Het aantal ID- en WIW-banen wordt in de periode 2003-2006 met circa 35 000 arbeidsjaren verminderd (0,8 mld euro). Een aanscherping van het asielbeleid,

onder andere door het eerder heenzenden van asielzoekers die hun identiteit niet kunnen aantonen, levert een besparing op van 0,3 mld euro in 2006.

Bij de sociale-zekerheidsuitgaven wordt 2,1 mld euro omgebogen, waarvan 0,7 mld euro op de arbeidsongeschiktheidsregelingen. De besparing op de WAO-uitgaven wordt vooral bereikt doordat voor nieuwe gevallen psychische oorzaken van ziekteverzuim en arbeidsongeschiktheid als zodanig geen toegang geven tot de WAO. Het afschaffen van de laagste arbeidsongeschiktheidsklasse levert nog een kleine besparing op. Verder wordt 0,7 mld euro bezuinigd op de werkloosheids- en bijstandsregelingen door het opheffen van de vrijstelling van de sollicitatieplicht voor werklozen van 57½ jaar en ouder, het vergroten van de financiële verantwoordelijkheid van gemeenten voor de bijstanduitgaven en het beperken van de bijzondere bijstand (in samenhang met de invoering van inkomensafhankelijke kortingen, zie verder bij lastenontwikkeling). In samenhang met de inkomensafhankelijke kortingen wordt eveneens 0,6 mld euro bezuinigd op overige inkomensafhankelijke uitgaven.

Op de zorguitgaven wordt een besparing van 0,1 mld euro gerealiseerd door de introductie van een verplicht eigen risico in het nieuwe zorgstelsel. De post overige ombuigingen (1,3 mld euro) bestaat grotendeels uit het beperken van subsidies. Hierbij gaat het om een generieke korting op alle subsidies van circa 6%. Verder wil het CDA 0,1 mld euro besparen door reeds geplande uitgaven voor stadsvernieuwing ten laste van de woningbouwcorporaties te brengen.

Intensiveringen

De 1,5 mld euro intensiveringen in het onderwijs worden onder meer besteed aan verbetering en onderhoud van schoolgebouwen, extra personeel, verbetering van de arbeidsvoorwaarden, ICT-voorzieningen en een uitbreiding van de voor- en vroegschoolse opvang. De 0,9 mld euro extra middelen voor openbare orde (veiligheid) worden ingezet voor extra politie-agenten, versterking justitiële keten en extra capaciteit voor de bestrijding van jeugdcriminaliteit en de jeugdbescherming. De 0,4 mld euro intensiveringen onder openbaar bestuur betreft de uitbreiding van het aantal WSW-plaatsen met 17 000 arbeidsjaren. Deze uitbreiding hangt samen met de reductie van het aantal ID-banen. De uitgaven aan infrastructuur en milieu worden samen met 1,0 mld euro verhoogd. Dit betreft extra middelen voor openbaar vervoer, wegen en de ecologische hoofdstructuur (EHS). Ten opzichte van het basisbeeld verhoogt het CDA de zorguitgaven met 1,2 mld euro. Een verhoging van de kinderbijslag en de AOW (door invoering van de bruto-bruto koppeling) leidt tot 1,1 mld euro hogere sociale zekerheidsuitgaven. Tenslotte worden de uitgaven voor defensie, cultuur en sport verhoogd (samen 0,2 mld euro).

Lastenontwikkeling

Het lastenbeeld wordt gedomineerd door de stelselherziening in de zorg en de introductie van een stelsel van inkomensafhankelijke kortingen voor kinderen, wonen en zorg. Verder worden de lasten voor gezinnen verlicht door een verhoging van de arbeidskorting en de

combinatiekorting en de introductie van een levensloopkorting ter stimulering van de arbeidsparticipatie van ouderen. Hier staat echter voor nagenoeg eenzelfde bedrag aan lastenverzwarende maatregelen tegenover. Daarbij gaat het met name om het verhogen van de premies volksverzekeringen, het laten vervallen van de basisafrek lijfrente en het afschaffen van de zogenoemde 'Zalmsnip'. Per saldo resulteert voor gezinnen een lastenverlichting van 1,1 mld euro.

Bedrijven ondervinden van de stelselherziening in de zorg en het afschaffen van de afdrachtkortingen voor lage lonen en langdurig werklozen een lastenverzwaring van totaal circa 2 mld euro. Dit wordt meer dan gecompenseerd door een verlaging van de werkgeverspremies werknemersverzekeringen (WAO en WW) met ruim 3 mld euro, waardoor de lasten voor bedrijven per saldo met 0,9 mld euro dalen.

Tabel 3.10   **Microlasten CDA, 2003-2006 (mld euro, prijzen 2002)**

Milieu	0,0
Inkomen en arbeid	- 1,9
Vermogen en winst	- 0,1
Overig	0,0
Totaal mutatie microlasten (MLO)	- 2,0
w.v. bedrijven	- 0,9
w.v. gezinnen	- 1,1

3.3.2   **Macro-economische effecten van het CDA-programma**

Het saldo van ombuigingen, intensiveringen en lastenverlichting in het verkiezingsprogramma van het CDA impliceert ten opzichte van het voorzichtig scenario een budgettaire impuls van 2 mld euro, ofwel 0,4% BBP. In termen van economische groei houden de positieve directe bestedingseffecten en de negatieve effecten van de ombuigingen elkaar binnen de kabinetsperiode nog in evenwicht. Het is vooral de lastenverlichting die leidt tot een toename van de BBP-groei.

De lonen nemen door de CDA-voorstellen jaarlijks 0,5%-punt minder toe dan in het voorzichtig scenario, met name als gevolg van de daling van de replacement rate en de extra toename van het arbeidsaanbod. De loondaling werkt slechts ten dele door in een lagere prijzen. De daling van het beschikbaar inkomen die hier het gevolg van is, wordt deels teniet gedaan door de lastenverlichting voor werknemers. De consumptiegroei komt toch 0,1%-punt lager uit dan in het voorzichtig scenario. De arbeidskosten groeien jaarlijks 0,6%-punt minder snel dan in het voorzichtig scenario, vooral door de lagere WAO- en WW-premies. De lagere (reële) arbeidskosten leiden tot een verbetering van de concurrentiepositie en dit stimuleert de uitvoer. De investeringen krijgen een extra impuls. De overheid geeft meer uit aan infrastructuur en de particuliere investeringen stijgen, omdat de prijsdaling tot lagere kapitaalkosten leidt. Alles bij

elkaar genomen, komt de economische groei in de periode 2003-2006 circa 0,1%-punt per jaar hoger uit.

Tabel 3.11 Macro-economische effecten CDA-programma 2003-2006

	Voorzichtig scenario	Effect CDA	Voorzichtig scenario incl. effect CDA
	mutatie per jaar in %		
Lonen en prijzen			
Contractloon marktsector	3½	-0,5	3
Loonsom per werknemer marktsector	4	-0,6	3½
Consumentenprijsindex (CPI)	1¾	-0,1	1¾
Reële arbeidskosten marktsector	2	-0,3	1¾
Volume bestedingen en productie			
Particuliere consumptie	3	-0,1	2¾
Overheidsbestedingen ^a	1½	0,1	1½
Bruto investeringen bedrijven excl. woningen	2½	0,4	2¾
Goederenuitvoer excl. energie	6¼	0,1	6¼
Bruto binnenlands product (BBP)	2½	0,1	2½
Idem structureel	2¼	0,2	2½
Arbeidsproductiviteit marktsector	2¼	-0,1	2¼
Arbeidsmarkt			
Werkgelegenheid marktsector (arb.jrn)	¾	0,2	¾
Idem collectieve sector (arb.jrn)	1¼	0,0	1¼
Totale werkgelegenheid (>12 uur, personen)	¾	0,2	1
Arbeidsaanbod (>12 uur, personen)	1	0,1	1
	niveau in eindjaar in % beroepsbevolking		
Werkloze beroepsbevolking (>12 uur, personen)	4¾	-0,3	4¼
Evenwichtswerkloosheid (>12 uur, personen)	4¾	-0,5	4¼
	niveau in eindjaar in %		
Diversen			
Indicator winstgevendheid marktsector ^b	8¼	0,6	8¾
Replacement rate	71	-2,5	68½
Collectieve sector			
EMU-saldo (% BBP)	1,2 ^c	-0,2	1,0
EMU-saldo, structureel (% BBP)	1,2	0,2	1,4
EMU-saldo gemiddeld 2003-2006 (% BBP)	0,7	-0,2	0,5

^a De overheidsbestedingen corresponderen ruwweg met de collectieve uitgaven exclusief de sociale zekerheid, ontwikkelingssamenwerking, subsidies en rentelasten.

^b Kapitaalinkomensquote gecorrigeerd voor de verschuldigde vennootschapsbelasting.

^c Dit is het EMU-saldo in 2002 (0,6%) plus 3½ mld euro (0,6% BBP) ruimte volgens het voorzichtige scenario.

Inverdieneffecten

Het CDA-programma leidt in 2006 tot een inverdieneffect van 0,7 mld euro. Zowel ex ante als ex post houden ombuigingen en de intensiveringen elkaar in evenwicht; de inverdieneffecten die voortkomen uit de intensiveringen worden gecompenseerd door de negatieve inverdieneffecten (uitverdieneffecten) die het gevolg zijn van de ombuigingen. De intensiveringen leiden tot hogere economische groei en meer belasting- en premie-opbrengsten. Bij de ombuigingen leiden minder arbeidsongeschikten en minder ID-banen op korte termijn tot meer werkloosheidsuitkeringen. De lastenverlichting leidt via een positief effect op de economische groei tot beperkte inverdieneffecten. Structureel zijn de inverdieneffecten groter. De ombuigingen geven hierbij de doorslag. Het hogere arbeidsaanbod in combinatie met de lagere werkloosheid leidt op termijn tot een hogere economische groei en meer belasting- en premie-opbrengsten. Daar staat tegenover dat de inverdieneffecten van de intensiveringen wegebben, omdat de positieve bestedingsimpuls geen blijvend effect op de groei heeft.

Inverdieneffecten CDA

	Ex-ante	Inverdieneffect	
	budgettair effect	2006	structureel
	mld euro ^a (prijzen 2002)		
Ombuigingen	6¼	- 2¾	1¼
Intensiveringen	- 6¼	2¾	½
Microlasten	- 2	¾	1
Totaal	- 2	¾	2¾

^a Een positief getal is EMU-saldo verbeterend, een negatief getal verslechterend.

De werkgelegenheid in de marktsector komt in 2006 50 000 arbeidsjaren hoger uit dan in het voorzichtige scenario. Dit komt door de extra productiestijging en door de lagere loonkosten die de inzet van arbeid goedkoper maakt. De werkgelegenheid in de collectieve sector verandert per saldo niet. Tegenover extra arbeidsplaatsen in het onderwijs, de zorg, de politie en de WSW staat het schrappen van evenveel ID-banen en banen bij het openbaar bestuur. In personen stijgt de werkgelegenheid minder dan in arbeidsjaren. Door de introductie van heffingskortingen op huishoudensniveau wordt het voor met name partners minder aantrekkelijk om te werken, aangezien al vanaf de eerste verdiensten de heffingskortingen van het huishouden worden verminderd.

Het arbeidsaanbod komt 0,1% per jaar hoger uit dan in het voorzichtige scenario. Ook dit is het saldo van een aantal maatregelen. De maatregelen in de sociale zekerheid, en met name die in de WAO, leiden tot een stijging van het arbeidsaanbod. Daar tegenover staat het ontmoedigende effect van de belastingkortingen die aflopen met de hoogte van het

huishoudinkomen. Overigens is er rekening mee gehouden dat een deel van de personen die hun ID-baan verliezen niet tot het actieve arbeidsaanbod blijven behoren.

De extra groei in de werkgelegenheid is meer dan voldoende om het extra arbeidsaanbod op te vangen. De werkloosheidsvoet komt in 2006 dan ook 0,3%-punt lager uit dan in het basisscenario. De structurele werkloosheidsvoet ligt nog wat lager als gevolg van de daling van de replacement rate en de wig.

Door hogere belasting- en premie-inkomsten en minder werkloosheidsuitkeringen komen de kosten van de ex ante impuls van 2 mld euro in 2006 ex post circa 0,7 mld euro lager uit. Rekening houdend met de beschikbare ruimte van 3,5 mld, kan het EMU-saldo zodoende verbeteren met 2¼ mld euro (0,4% BBP). Het komt dan uit op 1,0% BBP in 2006. Op termijn stijgt het saldo meer omdat de inverdieneffecten nog toenemen na 2006. De positieve arbeidsaanbodeffecten en de daling van de structurele werkloosheid leiden op termijn namelijk tot extra economische groei. Het structurele EMU-saldo in 2006 bedraagt 1,4% BBP.

3.3.3 Koopkrachteffecten in het CDA-programma

Relevante maatregelen⁷

Het CDA kiest voor een zorgverzekering met een lastendekkende nominale premie (gemiddeld 1744 euro). De werkgever betaalt aan de werknemer een verplichte procentuele bijdrage (4,65% van het premie-plichtig inkomen); deze is belast. De inkomenseffecten worden deels gerepareerd door de introductie van een zorgkorting, die ervoor zorgt dat de forfaitaire premie voor de zorgverzekering van volwassenen niet boven de 10% van het huishoudinkomen (som van box 1, 2 en 3) ligt. De kosten van de premie voor kinderen worden gecompenseerd via een gewijzigde kinderkorting en een verhoging van de kinderbijslag. Ten slotte stelt het CDA een huurkorting voor ter vervanging van de huidige huursubsidie. De huurkorting zorgt ervoor dat de forfaitaire kosten van woninghuur niet boven de 15% (voor alleenstaanden 17%) van het huishoudinkomen liggen.

Andere maatregelen van het CDA die relevant zijn voor de koopkracht betreffen:

- de Zalmsnip wordt afgeschaft;
- de AWF-premie wordt verschoven van de werknemer naar de werkgever;
- de premies voor de AOW en de AWBZ, die onderdeel zijn van de tarieven in de eerste en tweede schijf, worden verhoogd met respectievelijk 0,97 en 0,36%-punt;
- de arbeidskorting wordt verhoogd met 72 euro; tweeverdieners met kinderen krijgen bovendien een toeslag.

⁷ De genoemde nominale bedragen zijn uitgedrukt in prijzen 2002. Door deze correctie voor inflatie zijn de bedragen op microniveau consistent met de budgettaire effecten op macroniveau. Door de nominale bedragen op te hogen met ongeveer 10% worden de corresponderende bedragen in prijzen 2006 gevonden.

- de netto-nettokoppeling van de AOW voor 65-plussers wordt omgezet in een bruto-brutokoppeling;
- de algemene ouderenkorting wordt verlaagd met 102 euro;
- de alleenstaande ouderkorting wordt verhoogd met 226 euro;
- de lengte van de derde schijf wordt verkort met 4440 euro, waardoor het belastbaar inkomen eerder in de vierde schijf valt.

Koopkrachteffecten

Het programma van het CDA heeft een neerwaarts effect op de contractlonen. Per saldo leidt de macro-economische doorwerking tot een effect van -0,25%-punt per jaar op de koopkracht. Dit verklaart waarom de koopkrachteffecten van de partij enigszins achterblijven bij de ingezette ex ante lastenverlichting.

De voorstellen in het CDA-programma hebben cumulatief over de periode 2003-2006 een gunstig effect op de koopkracht. De zorg-, huur- en kinderkortingen komen vooral ten goede aan huishoudens met lage inkomens, een huurwoning en kinderen. De verschuiving van de AWF-premie, die onderdeel is van de plannen voor de financiering van de zorg, slaat vanwege de bestaande franchise vooral neer bij hogere inkomens. De aanpassing van de koppeling in de AOW is vooral gunstig voor alleenverdieners (AOW-ers met een niet-werkende partner jonger dan 65 jaar) en tweeverdieners van 65 jaar en ouder.

Tegenover de introductie van de huur- en zorgkorting staat het vervallen van andere inkomensafhankelijke regelingen. De afschaffing van de huursubsidie en de introductie van de huurkorting is vooral gunstig voor alleenstaanden en voor lagere inkomens. Het vervangen van de inkomensafhankelijke ZFW-premie door een lastendekkende nominale premie en de introductie van een zorgkorting is ongunstig voor tweeverdieners die op basis van hun individuele inkomen betrekkelijk goedkoop ZFW-verzekerd zijn, maar op basis van hun gezamenlijke inkomen weinig of geen zorgkorting ontvangen.

De koopkrachteffecten op individueel niveau vertonen een grote spreiding rond de gemiddelden en medianen. Gezien de omvang van de voorgestelde financieringsverschuivingen is dit ook niet verwonderlijk. Naast huishoudens die er qua koopkracht op vooruit gaan zijn er dus tevens huishoudens die er in vergelijking met het beleidsarme scenario op achteruit gaan. De figuren met puntenwolken geeft een indruk van deze spreiding van koopkrachteffecten (inclusief basisscenario).

Doorwerking arbeidsmarkt

De replacement rate, de verhouding tussen nominaal beschikbaar inkomen van uitkeringsgerechtigden en werkenden, neemt af door de ingrepen in de WAO en stijgt doordat de diverse kortingen voor uitkeringsgerechtigden gemiddeld meer voordeel opleveren dan voor

werkenden. Per saldo resulteert een daling van de replacement rate, waardoor de financiële prikkel voor uitkeringsgerechtigden om een baan te aanvaarden wordt versterkt.

Het CDA-programma leidt gemiddeld genomen tot een verhoging van de marginale wig op huishoudensniveau. Door de introductie van zorg-, kinder- en huurkortingen gaat een bruto inkomensverbetering van een van beide partners op bepaalde inkomenstrajecten gepaard met een sterkere stijging van de te betalen belasting dan in het huidige stelsel. Het vervallen van de bestaande kinderkorting en de Individuele Huursubsidie bieden enig tegenwicht, evenals het vervallen van de afdrachtkorting lage lonen (SPAK). Door deze laatste maatregel worden de hobbels in de werkgeverslasten bij een verhoging van het brutoloon boven 115% WML en boven 130% WML weggenomen.

Tabel 3.12 Ex-post^a koopkracht (exclusief incidenteel) naar huishoudtype, inkomensbron hoofdverdiener en huishoudinkomen, 2003-2006						
Bruto huishoudensinkomen ^b	alleenverdiener		tweeverdieners		alleenstaand ^c	
	effect CDA	voorzichtig incl. CDA	effect CDA	voorzichtig incl. CDA	effect CDA	voorzichtig incl. CDA
mediaan koopkrachtmutatie in % per jaar						
Hoofdverdiener werknemer						
≤ 150 % WML	1¼	2½	} -¾	} ½	¼	1½
150-250 % WML	¼	1¼			¼	1½
> 250 % WML	0	1	0	1¼	0	1
Hoofdverdiener uitkering						
≤ 120 % WML	1½	2¾	} -½	} ¾	¼	1¾
> 120 % WML	¼	1½			¼	1½
Hoofdverdiener AOW						
≤ 120 % AOW	} 1½	} 2½	¼	1½	¼	1¼
> 120 % AOW			0	1	½	1

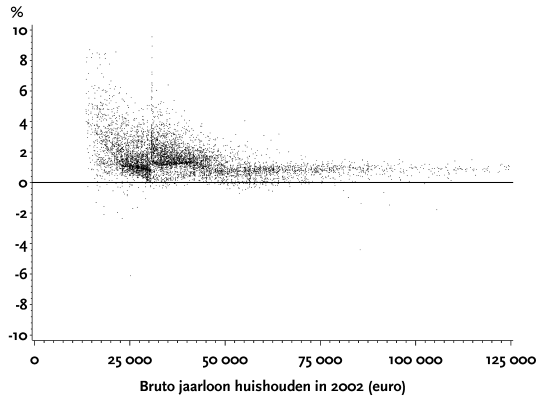
^a Inclusief macro-economische effecten van het programma.

^b Bruto inkomen uit arbeid of uitkering; WML = bruto minimumloon, AOW = bruto 100% AOW-uitkering.

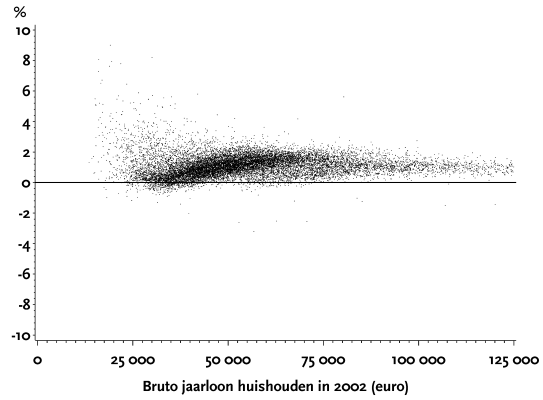
^c Inclusief alleenstaande ouders.

Figuur 3.3 Koopkracht CDA (inclusief basispad) naar huishoudtype, inkomensbron hoofdverdiener en huishoudinkomen, 2003-2006 (mutatie in % per jaar)

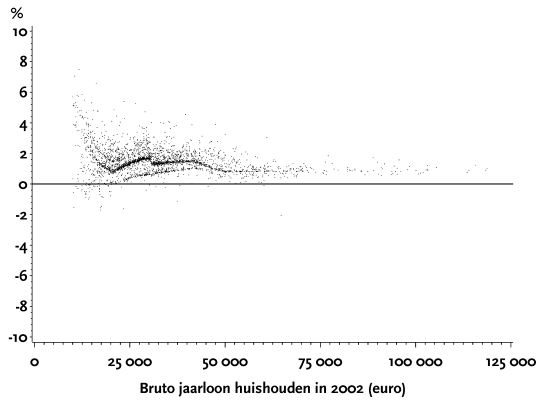
Werkenden alleenverdieners

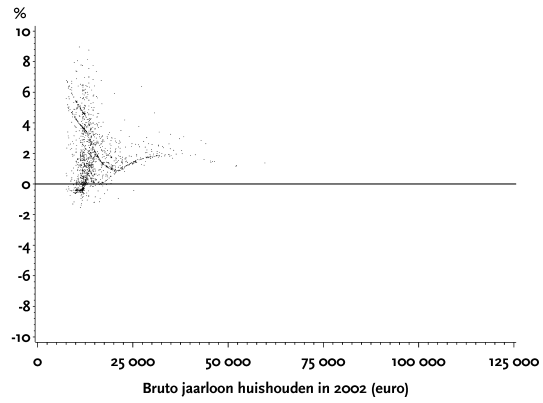
Werkenden tweeverdieners

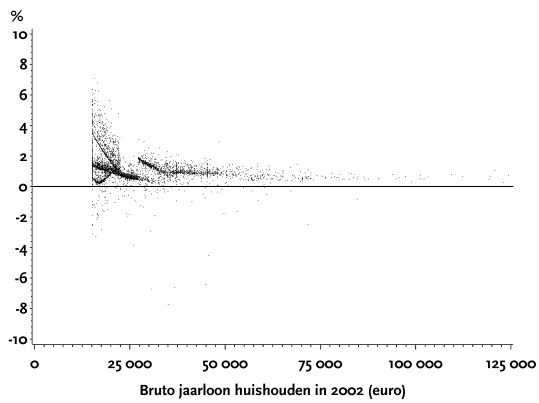
Werkenden alleenstaanden

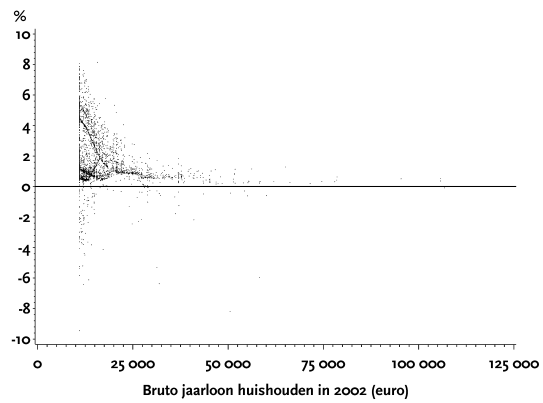
Uitkeringsgerechtigden alleenstaanden

65-plussers tweeverdieners

65-plussers alleenstaanden

3.4 D66

3.4.1 Het programma van D66⁸

D66 wil 4,6 mld euro ombuigen en 6,6 mld euro intensiveren ten opzichte van de uitgavenontwikkeling in het voorzichtige scenario uit de Economische Verkenning 2003-2006. Ombogogen wordt met name bij het openbaar bestuur, op de sociale-zekerheidsuitgaven en op subsidies. De intensivering zijn geconcentreerd bij onderwijs, zorg, veiligheid en infrastructuur en milieu. Inclusief de uitgavenontwikkeling in het basisbeeld 2003-2006 (het voorzichtige scenario) loopt de reële groei van de uitgaven voor het openbaar bestuur (exclusief het Gemeente- en Provinciefonds) terug naar ¼% per jaar. De reële groei van de uitgaven voor onderwijs, zorg en veiligheid komt na verwerking van het D66-programma op 3½ à 4¼% per jaar, meer dan de BBP-groei van 2½% in het voorzichtige scenario.

Tabel 3.13 Reële uitgavenontwikkeling D66, 2003-2006

	Voorzichtig excl. beleid	Ombuigingen D66	Intensive- ringen D66	Voorzichtig incl. D66	Voorzichtig incl. D66
	mld euro (prijzen 2002)			% per jaar ^c	
Defensie	0,3	-0,2	0,1	0,2	1
Onderwijs	1,9		1,7	3,6	4¼
Openbare orde (veiligheid)	0,5	-0,1	0,5	1,0	3½
Gemeente- en Provinciefonds	1,4			1,4	2½
Overig Openbaar Bestuur	1,3	-1,9	0,7	0,0	¼
Infrastructuur	0,2	-0,1	0,8	0,9	2
Milieu			0,7	(0,7)	
Sociale Zekerheid ^a	5,0	-0,8	0,3	4,4	2¼
Zorg	4,6	-0,4	0,8	4,9	3½
Ontwikkelingssamenwerking	0,4			0,4	2
Overig ^b	-2,8	-1,1	1,1	-2,9	
Totaal netto collectieve uitgaven^d	12,8	-4,6	6,6	14,7	2

^a Inclusief Wet Tegemoetkoming Onderwijsbijdrage en Schoolkosten en Wet Studiefinanciering.

^b Rente, subsidies en niet-belastingontvangsten.

^c Exclusief (macro-economische) doorwerkingseffecten van het D66-programma.

^d Exclusief kredieten en verkoop aandelen.

De jaarlijkse reële groei van het totaal van de collectieve uitgaven neemt door het saldo van intensivering en ombuiging van D66 toe van 1¾% in het voorzichtige scenario naar 2%.

⁸ Een gedetailleerde beschrijving van het D66-programma is in bijlage D opgenomen.

Het D66-programma bevat een lastenverlichting van 0,8 mld euro. Deze lastenverlichting is het saldo van een verlaging van de tarieven loon- en inkomstenbelasting en de premies en een verzwaring van de lasten op milieu. Onderliggend is sprake van een lastenverlichting voor gezinnen en een lastenverzwaring voor bedrijven. De introductie van een nieuw zorgstelsel met een nominale premie maakt onderdeel uit van het lastenpakket.

Hoe gaat D66 om met mee- en tegenvallers?

Tegenvallende uitgangssituatie

Bij een tegenvallende uitgangssituatie wil D66 in eerste instantie het voorgenomen beleid handhaven. Dat betekent dat tegenvallers leiden tot minder aflossing van de staatsschuld, omdat D66 het rendement van aflossing van de staatsschuld wil afwegen tegen het rendement van alternatieve aanwendingen, bijvoorbeeld voor onderwijs.

D66 wil echter geen begrotingstekorten meer. Daarom zullen de overheidsuitgaven tussentijds verminderd moeten worden zodra het EMU-saldo omslaat in een tekort. Hoe dit het beste bewerkstelligd kan worden zal bezien moeten worden in de dan ontstane situatie. D66 denkt aan de volgende mogelijkheden:

- uitstellen van voorgenomen uitgavenverhogingen;
- beperking van de prijsbijstelling aan de hand waarvan het uitgavenkader wordt geïndexeerd;
- eventueel aanvullende bezuinigingen.

Mee- en tegenvallers tijdens de kabinetsperiode

Uitgavenmeevallers mogen in principe besteed worden aan nieuwe uitgaven binnen het uitgavenkader. Herhaalde onderuitputting of overschrijding van subsidies geven aan dat beleidsaanpassingen nodig zijn omdat de gestelde beleidsdoelen niet het beoogde effect hebben. Uitgaventegenvallers moeten worden opgevangen binnen het uitgavenkader. Zodra het baten-lastenstelsel is ingevoerd zal bezien moeten worden in hoeverre deze systematiek aanpassing behoeft.

Ombuigingen

D66 buigt 1,9 mld euro om bij het openbaar bestuur. Voor circa 1 mld euro betreft dit het opleggen van taakstellende efficiëncykortingen aan de rijksoverheid uit hoofde van de stijging van de arbeidsproductiviteit, een doelmatiger inkoopbeleid en het beperken van de inhuur van externen. Verder wordt een doelmatiger inning van de premies werknemersverzekeringen voorgesteld. Van de ombuiging op het openbaar bestuur heeft 0,7 mld euro betrekking op een reductie van het aantal ID- en WIW-banen met 38 000 arbeidsjaren.

Op de sociale zekerheidsuitgaven wordt door D66 een besparing van 0,8 mld euro gerealiseerd, waarvan 0,3 mld euro op de arbeidsongeschiktheidsregelingen. De instroom in de WAO wordt vooral beperkt door het afschaffen van de laagste arbeidsongeschiktheidsklasse, het privatiseren van de ziektewet voor de uitzendsector en door aanvullingen op de WAO boven 70% van het laatst verdiende loon volledig te korten op de uitkering. Verder wordt 0,3 mld euro omgebogen bij de werkloosheidsregelingen door het vergroten van de financiële verantwoordelijkheid van gemeenten voor de bijstandsuitgaven en het opheffen van de

vrijstelling van de sollicitatieplicht voor werklozen van 57½ jaar en ouder. De tegemoetkoming voor de studiekosten wordt met 0,2 mld euro verlaagd in samenhang met de afschaffing van de lesgelden (zie intensiveringen).

Op de zorguitgaven wordt een besparing van 0,4 mld euro gerealiseerd door de introductie van een verplicht eigen risico van 164 euro per volwassenequivalent in het nieuwe zorgstelsel. De overige ombuigingen betreffen grotendeels een verlaging van de huursubsidie en een generieke korting op de overige subsidies. Verder wordt omgebogen op defensie door niet deel te nemen aan de ontwikkeling van de Joint Strike Fighter en op infrastructuur door PPS-middelen voor wegeaanleg te schrappen.

Intensiveringen

De 1,7 mld euro intensiveringen in het onderwijs worden besteed aan het verbeteren van de arbeidsvoorwaarden, extra personeel en het verbeteren van (les)materiaal. De uitgaven voor openbare orde (veiligheid) worden met 0,5 mld euro extra verhoogd. Dit geld wordt ingezet voor extra politie-agenten, arbeidsvoorwaarden politie en versterking van de rest van de justitiële keten. De intensiveringen bij overig openbaar bestuur betreffen onder meer stimulering van de doorstroming van mensen met een ID- of WIW-baan naar reguliere banen, verbetering arbeidsvoorwaarden bij de rijksoverheid en aanpassing van openbare ruimten voor gehandicapten. De invoering van de kilometerheffing brengt circa 0,2 mld euro aan kosten met zich mee in 2006. Overigens slaan de kosten van de voorgestelde invoering van de kilometerheffing met name neer in 2003 en 2004 (circa ¾ mld euro in beide jaren). Dit betreft vooral de uitgaven voor aanschaf en installatie van de mobimeters voor alle motorvoertuigen, die conform het voorstel van de D66 voor rekening van de overheid komen. De uitgavenverhogingen voor infrastructuur en milieu hebben voor een deel betrekking op investeringen in openbaar vervoerprojecten. Verder wordt extra geld besteed aan natuurgebieden, waterbeheer en stimulering van duurzame energie. Ten opzichte van het basisbeeld intensificeert D66 de zorguitgaven met 0,8 mld euro, ten behoeve van verbetering arbeidsvoorwaarden, werkdrukverlaging en het verkorten van de wachtlijsten. De overige intensiveringen betreffen het verhogen van het cultuurbudget, het verruimen van de studiefinanciering en het afschaffen van de lesgelden in het voortgezet- en beroepsonderwijs.

Lastenontwikkeling

De belastingen op milieu worden met 1,7 mld euro verzwaaard, met name door verhoging van de REB voor kleinverbruikers en verbreding van de REB naar grootverbruikers. Verder worden heffingen op het gebruik van bestrijdingsmiddelen en het bebouwen van de open ruimte ingevoerd.

Het op lastendekkend niveau brengen van de zorgpremies gaat gepaard met een lastenverzwaring die wordt gecompenseerd door de introductie van een heffingskorting voor

kostwinners en verhogingen van de algemene heffingskorting, de kinderkorting, de ouderenkorting en de zelfstandigenaftrek. Verder wil D66 een inkomensafhankelijke arbeidskorting (EITC) voor een macrobedrag van 1,1 mld euro invoeren en wordt een verruiming van de fiscale faciliteit voor de kinderopvang voorgesteld. Per saldo resulteert voor gezinnen, ondanks de hogere lasten op milieu, een lastenverlichting van 2,9 mld euro. De hogere milieulasten leiden voor bedrijven samen met het afschaffen van de SPAK tot een lastenverzwaring van 2,0 mld euro.

Tabel 3.14 Microlasten D66, 2003-2006 (mld euro, prijzen 2002)

Milieu	1,7
Inkomen en arbeid	- 2,3
Vermogen en winst	- 0,1
Overig	- 0,1
Totaal mutatie microlasten (MLO)	- 0,8
w.v. bedrijven	2,0
w.v. gezinnen	- 2,9

3.4.2 Macro-economische effecten van het D66-programma

D66 verlaagt de lasten en verhoogt de uitgaven, met name in het onderwijs. De macro-economische gevolgen hiervan zijn beperkt; de economische groei verandert op korte termijn niet. De lastenverlichting voor gezinnen, de extra groei van het arbeidsaanbod en de verhoging van overdrachtsinkomen aan huishoudens zijn de belangrijkste positieve impulsen voor de economische groei; ze maken de extra consumptiegroei van 0,1% per jaar mogelijk. De economische groei wordt echter geremd door de ombuigingen in de collectieve sector, met name door de reductie van het aantal ambtenaren, en doordat de groei van de reële lonen afneemt.

De contractlonen dalen ten opzichte van het voorzichtige scenario met 0,3% per jaar, met name doordat in de eerste jaren door de arbeidsaanbodimpuls de werkloosheid stijgt. Ook de lastenverlichting voor gezinnen heeft een drukkend effect op de lonen. De arbeidskosten stijgen slechts 0,1% per jaar minder dan in het voorzichtige scenario omdat de SPAK wordt afgeschaft en doordat de verruiming van pensioenrechten tot hogere pensioenpremies leidt. De reële loongroei wordt verder beïnvloed door de stijging van de inflatie als gevolg van de hogere milieulasten.

De werkgelegenheid in de marktsector neemt cumulatief toe met 20 000 arbeidsjaren extra. Dit is het gevolg van de lagere reële arbeidskosten. In de collectieve sector is sprake van een afname van de groei van de werkgelegenheid met cumulatief 25 000 arbeidsjaren. De toename van de

Tabel 3.15 Macro-economische effecten D66-programma 2003-2006

	Voorzichtig scenario	Effect D66	Voorzichtig scenario incl. effect D66
	mutatie per jaar in %		
Lonen en prijzen			
Contractloon marktsector	3½	-0,3	3¼
Loonsom per werknemer marktsector	4	-0,1	4
Consumentenprijsindex (CPI)	1¾	0,2	2
Reële arbeidskosten marktsector	2	-0,1	2
Volume bestedingen en productie			
Particuliere consumptie	3	0,1	3
Overheidsbestedingen ^a	1½	0,0	1½
Bruto investeringen bedrijven excl. woningen	2½	0,1	2½
Goederenuitvoer excl. energie	6¼	0,0	6¼
Bruto binnenlands product (BBP)	2½	0,0	2½
Idem structureel	2¼	0,1	2½
Arbeidsproductiviteit marktsector	2¼	0,0	2¼
Arbeidsmarkt			
Werkgelegenheid marktsector (arb.jrn)	¾	0,1	¾
Idem collectieve sector (arb.jrn)	1¼	-0,4	¾
Totale werkgelegenheid (>12 uur, personen)	¾	0,1	1
Arbeidsaanbod (>12 uur, personen)	1	0,2	1¼
	niveau in eindjaar in % beroepsbevolking		
Werkloze beroepsbevolking (>12 uur, personen)	4¾	0,2	4¾
Evenwichtswerkloosheid (>12 uur, personen)	4¾	-0,1	4¾
	niveau in eindjaar in %		
Diversen			
Indicator winstgevendheid marktsector ^b	8¼	0,2	8½
Replacement rate	71	-0,6	70½
Collectieve sector			
EMU-saldo (% BBP)	1,2 ^c	-0,6	0,6
EMU-saldo, structureel (% BBP)	1,2	-0,3	0,9
EMU-saldo gemiddeld 2003-2006 (% BBP)	0,7	-0,4	0,3
^a De overheidsbestedingen corresponderen ruwweg met de collectieve uitgaven exclusief de sociale zekerheid, ontwikkelingssamenwerking, subsidies en rentelasten.			
^b Kapitaalinkomensquote gecorrigeerd voor de verschuldigde vennootschapsbelasting.			
^c Dit is het EMU-saldo in 2002 (0,6%) plus 3½ mld euro (0,6% BBP) ruimte volgens het voorzichtige scenario.			

werkgelegenheid in zorg, onderwijs en veiligheid compenseren de sterke daling van ID-banen en WIW-banen maar ten dele. De totale werkgelegenheid in arbeidsjaren verandert niet, maar door een sterke toename van deeltijdwerk komt de jaarlijkse werkgelegenheidsgroei in personen

0,1%-punt hoger uit dan in het basisscenario. De toename van deeltijdwerk wordt gestimuleerd door de invoering van de EITC op jaarloonbasis, waardoor niet-werkende partners eerder zullen toetreden tot de arbeidsmarkt, terwijl kostwinners minder uren gaan werken.

Het arbeidsaanbod groeit 0,2% per jaar harder dan in het voorzichtige scenario. Dit extra aanbod is het gevolg van een aantal maatregelen, zoals de ombuigingen in de WAO, de sollicitatieplicht voor oudere werklozen, de verhoging van de combinatiekorting en de introductie van een EITC op jaarloonbasis. De werkgelegenheidsgroei is binnen de kabinetsperiode onvoldoende om de toename in het arbeidsaanbod op te vangen. De werkloosheidsvoet komt daardoor in 2006 0,2%-punt hoger uit dan in het voorzichtige scenario.

De structurele groei is hoger dan in het voorzichtige scenario, doordat het arbeidsaanbod stijgt en de structurele werkloosheid daalt. Dit laatste is het gevolg van de daling van de replacement rate en de wig.

Door het beperkte effect van het D66-programma op de economische groei op korte termijn verbetert het EMU-saldo in 2006 nauwelijks ten opzichte van 2002. Structureel is wel sprake van een verbetering van het EMU-saldo tot 0,9% BBP als gevolg van inverdieneffecten die op termijn zichtbaar worden.

3.4.3 Koopkrachteffecten in het D66-programma

Relevante maatregelen⁹

D66 kiest voor een zorgverzekering met een lastendeekkende premie. De werknemer betaalt een nominale premie van gemiddeld 886 euro per volwassenequivalent. De verplichte bijdrage van de werkgever bestaat uit een procentuele premie van 5,6% van het premieplichtig inkomen.

Deze is belast en vloeit direct naar het zorgfonds.

Mede ter compensatie van de gewijzigde financiering van de zorg worden de algemene heffingskorting, de heffingskorting voor niet-werkende partners en de aanvullende kinderkorting verhoogd. De kortingen worden bovendien uitgekeerd ongeacht of de verschuldigde loon- en inkomstenbelasting (voor aftrek van de kortingen) hoger is dan de som van de kortingen. Verder wordt de algemene ouderenkorting verhoogd met 222 euro en de aanvullende ouderenkorting verlaagd met 133 euro. Het tarief eerste schijf wordt met 0,5%-punt verlaagd, het tarief tweede schijf met 1,85%-punt verhoogd en het tarief derde schijf met 0,5%-punt verlaagd.

⁹ De genoemde nominale bedragen zijn uitgedrukt in prijzen 2002. Door deze correctie voor inflatie zijn de bedragen op microniveau consistent met de budgettaire effecten op macroniveau. Door de nominale bedragen op te hogen met ongeveer 10% worden de corresponderende bedragen in prijzen 2006 gevonden.

Inverdieneffecten

Het EMU-saldo komt in 2006 lager uit dan op grond van de ex ante bedragen in het D66-programma verwacht mag worden; het partijprogramma van D66 leidt in 2006 tot negatieve inverdieneffecten (uitverdieneffecten). Dit heeft te maken met de samenstelling van de maatregelen, zowel bij de uitgaven als bij de lasten. Het saldo van intensiveringen en ombuigingen is 2 mld euro. Ondanks dit verschil zijn de inverdieneffecten van de intensiveringen en de uitverdieneffecten van de ombuigingen aan elkaar gelijk. Een van de oorzaken hiervoor is dat een belangrijk deel van de intensiveringen (1½ mld euro) plaats vindt in de vorm van inkomensoverdrachten aan huishoudens. Een deel daarvan leidt tot extra besparingen die in eerste instantie niet bijdragen aan economische groei en inverdieneffecten. Hier staat tegenover dat de ombuigingen geconcentreerd zijn bij de consumptie en werkgelegenheid van de overheid, die onmiddellijk ten koste gaan van de economische groei. Verder groeit de werkgelegenheid in de collectieve sector met 0,4% per jaar minder dan in het voorzichtige scenario. Dit leidt tot een stijging van de werkloosheid, waardoor de uitgaven van de sociale verzekeringen toenemen. Ook bij de inverdieneffecten van de lastenverlichting speelt de samenstelling een belangrijke rol. De lastenverlichting is verspreid over arbeidsinkomen, uitkeringsinkomen en overig inkomen, zodat slechts een deel van de totale lastenverlichting bijdraagt aan een verlaging van de wig op arbeid en daarmee aan loonmatiging. De inverdieneffecten worden verder negatief beïnvloed doordat de verhoging van de pensioenpremies ex ante niet wordt ingeboekt, maar ex post wel leidt tot een vermindering van de belastingontvangsten.

De samenstellingseffecten zijn vooral belangrijk voor het feitelijke EMU-saldo in 2006. Op lange termijn domineert de stijging van het arbeidsaanbod en de daling van de werkloosheid, zodat het structurele inverdieneffect positief is.

Inverdieneffecten D66 (prijzen 2002, mld euro^a)

	Ex-ante	Inverdieneffect		
	budgettair effect	2006	2006	structureel
	mld euro ^a (prijzen 2002)			
Ombuigingen	4¾	- 2¼		½
Intensiveringen	- 6½	2¼		½
Microlasten	- ¾	- ½		¼
Totaal	- 2¾	- ½		1

^a Een positief getal is EMU-saldo verbeterend, een negatief getal verslechterend.

Andere maatregelen van D66 die relevant zijn voor de koopkracht betreffen:

- de heffingskorting voor niet-werkende partners wordt afgeschaft voor alleenverdieners met een partner die na 1972 is geboren; de opbrengst wordt gebruikt voor een verhoging van de combinatiekorting;

- de afdrachtskortingen voor lage lonen (SPAK) en voormalig langdurig werklozen (VLW) worden omgezet in een EITC. De EITC komt bovenop de bestaande arbeidskorting en bedraagt 620 euro voor inkomens tussen 100 en 130% WML en wordt afgebouwd tot 0 bij 170% WML;
- de huursubsidie wordt generiek gekort met 17%;
- de indexatie van de pensioenen wordt verbeterd; dit vereist een verhoging van de pensioenpremie.

Koopkrachteffecten

Het programma van D66 heeft een beperkt neerwaarts effect op de contractlonen. Per saldo leidt de macro-economische doorwerking tot een effect van -0,25%-punt per jaar op de koopkracht. Dit verklaart waarom de koopkrachteffecten van de partij enigszins achterblijven bij de ingezette ex ante lastenverlichting.

Het voorstel van D66 voor invoering van een basisverzekering met een nominale premie is, ondanks de voorgestelde reparatiemaatregelen, ongunstig voor alleenverdieners en 65-plussers die naast de AOW geen of een beperkt aanvullend pensioen hebben. Bij een werknemer op WML-niveau, die alleenverdiener is en twee kinderen heeft, komen de ingezette maatregelen voor reparatie van de koopkracht niet volledig tot hun recht omdat de heffingskortingen niet volledig benut kunnen worden. De kortingen, afgezien van de aanvullende kinderkorting, worden niet uitgekeerd indien deze hoger zijn dan de verschuldigde loon- en inkomstenbelasting (voor aftrek van de kortingen).

Alleenverdieners met een partner die voor of in 1972 geboren is ontvangen de verhoging van de heffingskorting voor de niet-werkende partner. Alleenverdieners met een partner die na 1972 geboren is ontvangen deze verhoging niet. Zij verliezen bovendien de bestaande heffingskorting van hun niet-werkende partner. De verhoging van de combinatiekorting biedt voor hen nauwelijks compensatie. De alleenverdieners met een niet-werkende partner die voor of in 1972 is geboren en de tweeverdieners profiteren van de verhoging van de combinatiekorting.

De invoering van de EITC heeft ex ante (zonder doorwerking via de lonen) een gunstig effect op de koopkracht voor werknemers met een inkomen tussen 100 en 170% WML. De korting op de huursubsidie met 17% is ongunstig voor de ontvangers hiervan; voor uitkeringsgerechtigden biedt de invoering van de EITC hiervoor geen compensatie.

De negatieve koopkrachteffecten voor alleenverdieners (werkenden en uitkeringsgerechtigden) met een laag inkomen zijn vooral het gevolg van het verlies van de heffingskorting van de niet-werkende partner. De negatieve effecten voor de uitkeringsgerechtigden worden versterkt door het korten van de huursubsidie. De negatieve koopkrachteffecten voor AOW-ers met een laag inkomen hangen samen met de gewijzigde financiering van de zorg. Tot slot moet worden opgemerkt dat de spreiding van de koopkrachteffecten binnen de onderscheiden categorieën groot is. De figuren met puntenwolken geeft hiervan een indruk.

De koopkrachtcijfers in de tabel zijn enigszins neerwaarts vertekend doordat de effecten van een aantal intensiveringen en lasten verlichtende maatregelen niet aan individuele huishoudens kunnen worden toegerekend. Het betreft in totaal ruim 0,5 mld euro voor onder andere het afschaffen van les gelden en verlagen van collegegeld en voor kinderopvang. Gemiddeld gaat het om een koopkrachteffect van 0,05% per jaar; voor de betrokken huishoudens, met name die met kinderen, is het effect natuurlijk veel groter.

Doorwerking arbeidsmarkt

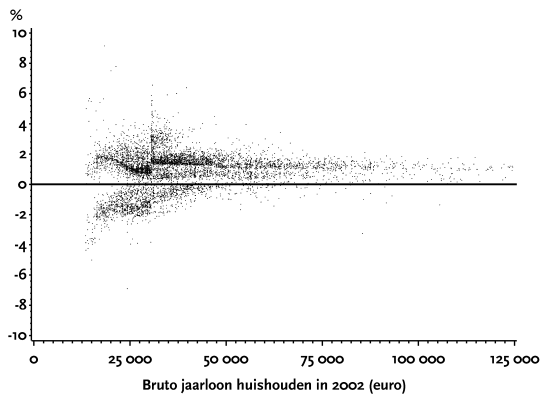
De replacement rate, de verhouding tussen het nominaal beschikbaar inkomen van uitkeringsgerechtigden en werkenden, komt in 2006 iets lager uit. Dit is het gevolg van de introductie van een EITC en de maatregelen betreffende de WAO. De financiële prikkel voor uitkeringsgerechtigden om een baan te aanvaarden wordt hierdoor groter. De introductie van een EITC (inkomensafhankelijke arbeidskorting) leidt tot een stijging van de marginale wig in het traject tussen 130 en 170% WML. Daar tegenover staat het vervallen van de afdrachtskorting lage lonen (SPAK). Door deze laatste maatregel worden de hobbels in de werkgeverslasten bij een verhoging van het brutoloon boven 115% WML en boven 130% WML weggenomen. Bovendien wordt minder inkomensafhankelijke huursubsidie verstrekt. Per saldo daalt de marginale wig door het D66-programma iets.

Tabel 3.16 Ex-post^a koopkracht (exclusief incidenteel) naar huishoudtype, inkomensbron hoofdverdiener en huishoudinkomen, 2003-2006						
Bruto huishoudensinkomen ^b	alleenverdiener		tweeverdieners		alleenstaand ^c	
	effect D66	voorzichtig incl. D66	effect D66	voorzichtig incl. D66	effect D66	voorzichtig incl. D66
mediaan koopkrachtmutatie in % per jaar						
Hoofdverdiener werknemer						
≤ 150 % WML	-½	¾	} 0	} 1¼	½	1¾
150-250 % WML	0	1			-¼	1
> 250 % WML	¼	1¼	-¼	1	-½	¾
Hoofdverdiener uitkering						
≤ 120 % WML	-½	½	} -¼	} 1	-½	¾
> 120 % WML	-¼	1			-¼	1¼
Hoofdverdiener AOW						
≤ 120 % AOW	} 1	} 2	-¼	¾	-¼	¾
> 120 % AOW			0	1	¼	¾

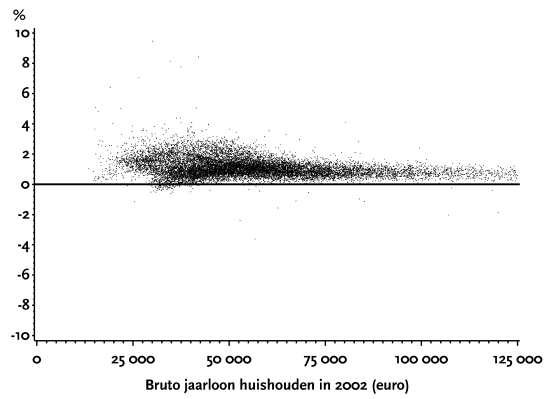
^a Inclusief macro-economische effecten van het programma.
^b Bruto inkomen uit arbeid of uitkering; WML = bruto minimumloon, AOW = bruto 100% AOW-uitkering.
^c Inclusief alleenstaande ouders.

Figuur 3.4 Koopkracht D66 (inclusief basispad) naar huishoudtype, inkomensbron hoofdverdiener en huishoudinkomen, 2003-2006 (mutatie in % per jaar)

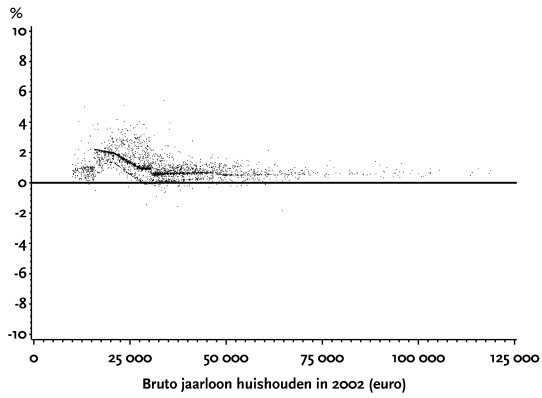
Werkenden alleenverdieners

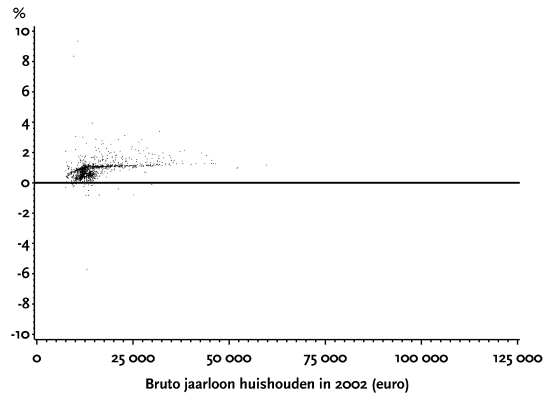
Werkenden tweeverdieners

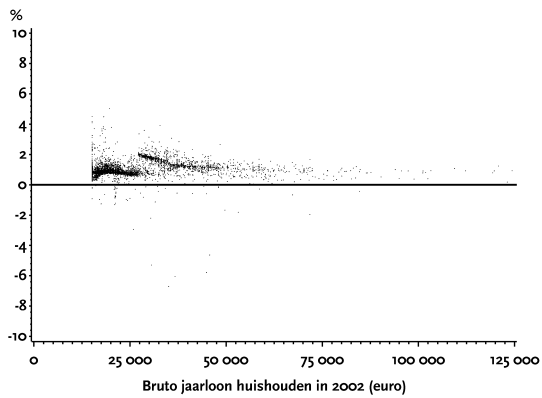
Werkenden alleenstaanden

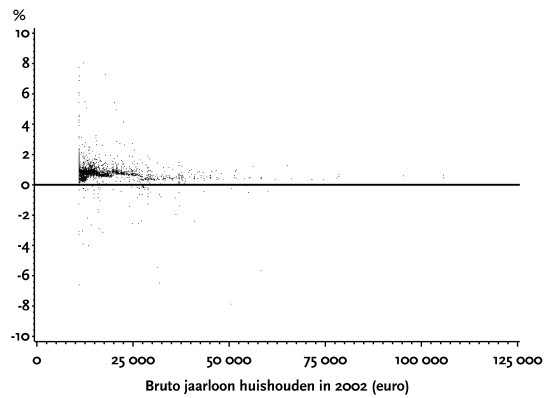
Uitkeringsgerechtigden alleenstaanden

65-plussers tweeverdieners

65-plussers alleenstaanden

3.5 GroenLinks

3.5.1 Het programma van GroenLinks¹⁰

GroenLinks wil 6,0 mld euro ombuigen en 8,6 mld euro intensiveren ten opzichte van de uitgavenontwikkeling in het voorzichtige scenario uit de Economische Verkenning 2003-2006. Ombuigen wordt met name bij het openbaar bestuur, waaronder de afdrachten aan het Gemeente- en Provinciefonds, defensie en op wegeaanleg. De intensiveringen zijn geconcentreerd bij onderwijs, zorg, sociale zekerheid en ontwikkelingssamenwerking.

Inclusief de uitgavenontwikkeling in het basisbeeld 2003-2006 (het voorzichtige scenario) resulteert na verwerking van het programma van GroenLinks een reële daling van de defensie-uitgaven van 1½% per jaar en blijven de afdrachten aan het Gemeente- en Provinciefonds reëel constant. De uitgaven voor onderwijs en zorg laten inclusief de maatregelen van GroenLinks een reële groei van 4¼% per jaar zien, meer dan de BBP-groei van 2½% per jaar in het voorzichtige scenario.

	Voorzichtig	Ombuigingen	Intensive-	Voorzichtig	Voorzichtig
	excl. beleid	GroenLinks	ringen	incl.	incl.
	mld euro (prijzen 2002)			GroenLinks	GroenLinks
				% per jaar ^c	
Defensie	0,3	-0,7		-0,4	-1½
Onderwijs	1,9		1,9	3,7	4¼
Openbare orde (veiligheid)	0,5		0,3	0,8	2¾
Gemeente- en Provinciefonds	1,4	-1,5		-0,1	0
Overig Openbaar Bestuur	1,3	-0,8	0,6	1,1	¾
Infrastructuur	0,2	-1,2	0,7	-0,3	-1
Milieu			0,8	(0,8)	
Sociale Zekerheid ^a	5,0	-0,4	1,1	5,7	2¾
Zorg	4,6	-0,2	1,5	5,8	4¼
Ontwikkelingssamenwerking	0,4		1,0	1,4	6½
Overig ^b	-2,8	-1,1	0,8	-3,2	
Totaal netto collectieve uitgaven ^d	12,8	-6,0	8,6	15,3	2

^a Inclusief Wet Tegemoetkoming Onderwijsbijdrage en Schoolkosten en Wet Studiefinanciering.

^b Rente, subsidies en niet-belastingontvangsten.

^c Exclusief (macro-economische) doorwerkingseffecten van het GroenLinks-programma.

^d Exclusief kredieten en verkoop aandelen.

¹⁰ Een gedetailleerde beschrijving van het GroenLinks-programma is in bijlage E opgenomen.

De jaarlijkse reële groei van het totaal van de collectieve uitgaven neemt toe van 1¼% in het voorzichtige scenario tot krap 2% per jaar na verwerking van het GroenLinks-programma. Het programma van GroenLinks is per saldo lastenneutraal. Onderliggend is sprake van een forse verschuiving van de lasten. De lasten op milieu, vermogen en winst worden met ruim 18 mld euro verhoogd en gelijktijdig worden de lasten op arbeid en inkomen met eenzelfde bedrag verlaagd. Daarbij wordt de lastendruk voor circa 4½ mld euro verschoven van gezinnen naar bedrijven. De introductie van een volksverzekering voor de gezondheidszorg is onderdeel van het lastenpakket.

Hoe gaat GroenLinks om met mee- en tegenvallers?

Tegenvallende uitgangssituatie

GroenLinks wil koersen op een constant structureel EMU-saldo van 0,6% BBP; dit geldt ook bij verslechterde omstandigheden. Indien de gewijzigde uitgangssituatie een structureel karakter kent, dan zal lastenverzwaring dan wel minder uitgaven (meer ombuigen of minder intensiveren) noodzakelijk zijn. Daarentegen zijn bij een conjuncturele verslechtering geen aanpassingen van het voorgestelde beleid noodzakelijk.

Mee- en tegenvallers tijdens de kabinetsperiode

GroenLinks kiest voor een trendmatig begrotingsbeleid waarin de automatische stabilisatoren optimaal kunnen functioneren. Dit houdt in dat zolang mogelijk vast moet worden gehouden aan de in het begin van een kabinetsperiode af te spreken uitgavenkaders.

GroenLinks maakt onderscheid tussen conjunctuurgevoelige en conjunctuurongevoelige uitgaven. Voor conjunctuurongevoelige uitgaven (80% van de totale collectieve uitgaven) continueert GroenLinks de huidige begrotingsregels. Dit houdt in dat onverwachte mee- of tegenvallers en beleidswijzigingen binnen het vaste reële uitgavenkader moeten worden opgevangen.

De conjunctuurgevoelige uitgaven bij de sociale zekerheid, de rentelasten en de uitgaven voor internationale samenwerking (samen 20% van de collectieve uitgaven) krijgen een uitgavenkader die jaarlijks aan de conjunctuur wordt aangepast. Conjuncturele mee- en tegenvallers in deze uitgaven worden opgevangen middels het EMU-saldo. Inkomstenmee- en tegenvallers worden bij GroenLinks in principe volledig in het EMU-saldo opgevangen. Slechts in de uitzonderlijke situatie dat het feitelijk EMU-saldo tegen een tekort van 2% aanloopt, is bijstelling van het beleid in de vorm van lastenverzwaring en/of ombuigingen noodzakelijk. Een maximaal feitelijk tekort van 2% is gekozen om te allen tijde binnen de 3%-norm van het Groei- en Stabiliteitspact te kunnen blijven.

In afwijking van het huidige beleid zal er jaarlijk ook over het structurele EMU-saldo gerapporteerd moeten worden. Indien het structurele saldo omslaat van een overschot naar een tekort ligt heroverweging van het beleid eveneens in de rede.

Ombuigingen

GroenLinks buigt 0,7 mld euro om bij defensie door onderdelen van de krijgsmacht in te krimpen. De ombuiging van GroenLinks bij de afdrachten aan het Gemeente- en Provinciefonds (GFPF) is gelijk aan het reële accres van 1,5 mld euro uit het voorzichtige scenario. Voor circa de helft betreft dit een structurele korting op de afdrachten GFPF en voor de andere helft is het een

tijdelijke verlaging van de afdrachten GFPF door het opleggen van een voorfinanciering aan gemeenten van de voorgestelde open-ruimteheffing. De overige ombuigingen op het openbaar bestuur (0,8 mld euro) worden gerealiseerd door de rijksoverheid taakstellende efficiencykortingen op te leggen, uit hoofde van doelmatiger inkopen en vermindering inhuur externen en door heffingen en premies doelmatiger te innen.

De ombuiging op infrastructuur betreft grotendeels een beperking van de uitgaven voor wegeaanleg door thans geplande projecten te laten vervallen of vertraagd uit te voeren. De ombuiging op de sociale-zekerheidsuitgaven hangt samen met het introduceren van het profijtbeginsel in het hoger onderwijs. Hierdoor zal de facto een kleiner deel van de studiefinanciering het karakter van een gift hebben. Bij de WAO stelt GroenLinks onder andere voor om een quotum in te stellen voor het aandeel arbeidsgehandicapten in het personeelsbestand van bedrijven gecombineerd met een boete voor werkgevers, en om de uitkering voor volledig arbeidsongeschikten naar 75% van het loon te verhogen. De WAO-maatregelen van GroenLinks hebben naar verwachting per saldo geen effect op de WAO-uitgaven.

Op de zorguitgaven wordt 0,2 mld euro bespaard, met name door het verbieden van kortingen en bonussen voor apothekers. De overige ombuigingen (1,1 mld euro) betreffen het beperken van bedrijvensubsidies, het verhogen van verkeersboetes en voor 0,3 mld euro het ten laste van de woningbouwcorporaties brengen van nieuwe uitgaven voor stadsvernieuwing. Gezien de omvang van de extra lasten voor de corporaties wordt verwacht dat hiervan een opwaarts effect uit gaat op de huren.

Intensiveringen

De 1,9 mld euro intensiveringen in het onderwijs worden besteed aan werkdrukverlaging (extra onderwijsassistenten en ondersteunend personeel), bestrijding van schooluitval, kwaliteitsverbetering beroepsonderwijs, schoolgebouwen en verbetering van de arbeidsvoorwaarden. De uitgaven voor infrastructuur en milieu worden samen met 1,5 mld euro geïntensiveerd. Dit betreft extra middelen voor het openbaar vervoer, een verhoging van het budget voor natuur en stimuleringsmaatregelen op het gebied van duurzame energie en duurzame landbouw. De 1,1 mld euro extra sociale-zekerheidsuitgaven betreffen grotendeels een extra verhoging van alle gekoppelde uitkeringen met 0,5% per jaar. Ten opzichte van het basisbeeld intensificeert GroenLinks de zorguitgaven met 1,5 mld euro. De middelen worden ingezet voor verlaging van de werkdruk, reductie van de wachtlijsten en verbetering van de gehandicapten- en welzijnszorg. Het budget voor ontwikkelingssamenwerking wordt met 1 mld euro verhoogd. Verder stelt GroenLinks uitgavenverhoging voor op onder meer het terrein van veiligheid (extra politie en stadswachten), stadsvernieuwing (gefinancierd door corporaties) en kunst en cultuur. Tenslotte is rekening gehouden met extra asieluitgaven in verband met de

voorgestelde versoepeling van het asielbeleid en met extra uitvoeringskosten door de invoering van een vermogensaanwinstbelasting.

Lastenontwikkeling

Het GroenLinks-programma is per saldo lastenneutraal, waarbij wel 4,4 mld euro lasten worden verschoven van gezinnen naar bedrijven.

GroenLinks stelt een groot aantal belastingmaatregelen gericht op het milieu voor, die per saldo tot een lastenverzwaring van 14,6 mld euro leiden. Belangrijkste elementen bij de heffingen op mobiliteit zijn de introductie van een kilometerheffing voor personen- en goederenvervoer (waarbij de kosten voor de mobimeters, circa 200 euro per auto, voor rekening van de gebruiker zijn), de aanscherping van de fiscale behandeling van lease-auto's, het vervallen van de vrijstelling van BPM voor bestelauto's en de introductie van een heffing op vliegverkeer. De lasten op energieverbruik worden verzaamd door een verhoging van de REB voor kleinverbruikers en verbreding naar het gehele grootverbruik. Specifieke belastingen worden geïntroduceerd op onder andere vlees, hout en niet duurzame kunstmest en bestrijdingsmiddelen. Het verlaagde BTW-tarief wordt afgeschaft voor een aantal milieubelastende producten en het bebouwen van de open ruimte wordt belast.

Tabel 3.18 Microlasten GroenLinks, 2003-2006 (mld euro, prijzen 2002)

Milieu	14,6
Inkomen en arbeid	- 18,3
Vermogen en winst	3,3
Overig	0,4
Totaal mutatie microlasten (MLO)	0,0
w.v. bedrijven	4,4
w.v. gezinnen	- 4,4

Door de introductie van een belasting op vermogenswinsten (bij gelijktijdige afschaffing van de huidige forfaitaire vermogensrendementsheffing) worden de lasten op vermogen met 1,7 mld euro verzaamd. Verder wordt het VpB-tarief verhoogd met 2¾%-punt (1,6 mld euro).

Een aanpassing van de fiscale behandeling van het eigen huis leidt tot een lastenverzwaring van 2,3 mld euro. Verder worden de spaarloonregeling en de basisafrek lijfrente afgeschaft en de tarieven eerste en tweede schijf voor 65-plussers opgetrokken naar het hogere niveau voor 65-minners.

Tegenover bovenstaande lastenverzwarende maatregelen staat een forse lastenverlichting uit hoofde van de stelselherziening in de zorg, waarbij de procentuele premie voor gezinnen komt te vervallen terwijl de nominale premie op het niveau van de huidige nominale premie in het ziekenfonds gehandhaafd blijft. Ook voor werkgevers worden de zorgpremies verlaagd. Overige lasten verlichtende maatregelen in het GroenLinks-programma zijn onder meer het invoeren

van inkomensafhankelijke arbeidskorting (EITC) voor een macrobedrag van 5 mld euro, het verhogen van de ouderenkortingen en het verlagen van de WW-premies voor werknemers en werkgevers.

3.5.2 Macro-economische effecten van het GroenLinks-programma

Het saldo van ombuigingen, intensiveringen en lastenverlichting in het verkiezingsprogramma van GroenLinks impliceert ten opzichte van het voorzichtige scenario een budgettaire impuls van 2½ mld euro, ofwel 0,6% BBP. Ondanks deze positieve bestedingsimpuls komt de economische groei in 2003-2006 0,2%-punt per jaar lager uit dan in het voorzichtige scenario. Deze lagere groei is vooral het gevolg van de milieumaatregelen. Door de milieuheffingen komt de energie-intensieve productie onder druk te staan, met name in de tuinbouw en delen van de chemie- en metaalindustrie. Dit leidt tot een daling van de uitvoer en de investeringen met 0,9 respectievelijk 0,8%-punt per jaar ten opzichte van het voorzichtige scenario.

De contractlonen dalen ten opzichte van het voorzichtige scenario met 0,6%-punt per jaar als gevolg van de verlaging van de loon- en inkomstenbelasting en de daling van de replacement rate. De loonvoet daalt nog sterker, doordat ook de werkgeverslasten op arbeid worden verlaagd. De winstgevendheid stijgt door deze daling van de loonkosten, maar de verhoging van de vennootschapsbelasting zet de winsten onder druk. Per saldo stijgt de indicator winstgevendheid met 0,3%-punt ten opzichte van het voorzichtige scenario. Door het prijsverhogend effect van de milieumaatregelen neemt de inflatie toe. Ondanks de lagere lonen en de hogere inflatie verandert de ontwikkeling van de macro koopkracht nauwelijks ten opzichte van het voorzichtige scenario. Dit komt door de verlaging van de loon- en inkomstenbelasting.

De matigende invloed van het GroenLinks programma op de arbeidskosten zorgt ervoor dat de werkgelegenheid in de marktsector cumulatief met 5 000 arbeidsjaren extra toeneemt ten opzichte van het voorzichtige scenario, ondanks de lagere productie. Door de extra uitgaven aan zorg en onderwijs neemt de werkgelegenheid in de collectieve sector cumulatief toe met 30 000 arbeidsjaren extra. De EITC leidt tot een stijging van deeltijdarbeid, waardoor de werkgelegenheidsgroei in personen in 2006 0,3% hoger uitkomt dan in het voorzichtige scenario.

Door de EITC maatregel en door de extra heffingskorting stijgt de arbeidsaanbodgroei met 0,2%, zodat per saldo de werkloosheid in 2006 met 0,3%-punt afneemt ten opzichte van het voorzichtige scenario. De stijging van de werkgelegenheid leidt tevens tot een lichte stijging van de consumptiegroei ten opzichte van het voorzichtige scenario, met 0,1% per jaar.

Tabel 3.19 Macro-economische effecten GroenLinks-programma 2003-2006

	Voorzichtig scenario	Effect GroenLinks	Voorzichtig scenario incl. effect GroenLinks
	mutatie per jaar in %		
Lonen en prijzen			
Contractloon marktsector	3½	- 0,6	3
Loonsom per werknemer marktsector	4	- 1,4	2½
Consumentenprijsindex (CPI)	1¾	0,6	2½
Reële arbeidskosten marktsector	2	- 1,0	1
Volume bestedingen en productie			
Particuliere consumptie	3	0,1	3
Overheidsbestedingen ^a	1½	0,0	1½
Bruto investeringen bedrijven excl. woningen	2½	- 0,8	1¾
Goederenuitvoer excl. energie	6¼	- 0,9	5¼
Bruto binnenlands product (BBP)	2½	- 0,2	2¼
Idem structureel	2¼	- 0,2	2
Arbeidsproductiviteit marktsector	2¼	- 0,4	2
Arbeidsmarkt			
Werkgelegenheid marktsector (arb.jrn)	¾	0,0	¾
Idem collectieve sector (arb.jrn)	1¼	0,5	1¾
Totale werkgelegenheid (>12 uur, personen)	¾	0,3	1
Arbeidsaanbod (>12 uur, personen)	1	0,2	1¼
niveau in eindjaar in % beroepsbevolking			
Werkloze beroepsbevolking (>12 uur, personen)	4¾	- 0,3	4¼
Evenwichtswerkloosheid (>12 uur, personen)	4¾	- 0,3	4½
niveau in eindjaar in %			
Diversen			
Indicator winstgevendheid marktsector ^b	8¼	0,3	8½
Replacement rate	71	- 1,3	69¾
Collectieve sector			
EMU-saldo (% BBP)	1,2 ^c	- 0,7	0,5
EMU-saldo, structureel (% BBP)	1,2	- 0,6	0,6
EMU-saldo gemiddeld 2003-2006 (% BBP)	0,7	- 0,5	0,2

^a De overheidsbestedingen corresponderen ruwweg met de collectieve uitgaven exclusief de sociale zekerheid, ontwikkelingssamenwerking, subsidies en rentelasten.

^b Kapitaalinkomensquote gecorrigeerd voor de verschuldigde vennootschapsbelasting.

^c Dit is het EMU-saldo in 2002 (0,6%) plus 3½ mld euro (0,6% BBP) ruimte volgens het voorzichtige scenario.

De structurele effecten van het GroenLinks programma in 2006 wijken qua werkloosheid en BBP nauwelijks af van de feitelijke effecten. Het saldo van intensiveringen en ombuigingen leidt op korte termijn tot een productie boven het structurele niveau, anderzijds leidt de daling van de

replacement rate op termijn tot een lagere werkloosheid en daarmee tot een hogere structurele groei. De negatieve effecten van de milieu-maatregelen zijn al in 2006 sterk zichtbaar, zodat de structurele effecten weinig afwijken van de feitelijke effecten. Het arbeidsaanbod in personen stijgt maar dat is voornamelijk het gevolg van meer deeltijdarbeid. In uren gemeten stijgt het aanbod nauwelijks. Daardoor leidt het extra aanbod ook nauwelijks tot extra groei na 2006.

Het EMU-saldo in 2006 komt uit op 0,5% BBP, een lichte verslechtering ten opzichte van het saldo in 2002. Het structurele EMU-saldo is iets hoger en komt uit op 0,6% BBP, even hoog als het saldo in 2002 in het basisscenario.

Inverdieneffecten

Ondanks de netto budgettaire impuls van 2,6 mld euro die in het programma van GroenLinks besloten ligt, is er in 2006 per saldo een uitverdieneffect van 1¼ mld euro. Dit komt met name door de negatieve effecten van de milieumaatregelen op de economische groei. Daarnaast verhoogt GroenLinks de ontwikkelingshulp, een uitgave die geen inverdieneffecten voor de Nederlandse economie genereert. Het totale beslag van het GroenLinks-programma komt daarmee iets hoger uit dan de budgettaire ruimte die in het voorzichtige scenario besloten ligt.

Op termijn ebben de voornamelijk aan de vraag gerelateerde effecten van de ombuigingen en intensiveringen op de economische groei weg. Ook de negatieve gevolgen van de lastenverschuiving zijn op termijn minder groot. Dit kan worden verklaard door de lastenmaatregelen van GroenLinks te splitsen in het milieu- en het niet-milieupakket. De verhoging van de milieuheffingen leidt tot een verlaging van de economische groei en daarmee tot uitverdieneffecten. Deze negatieve gevolgen zijn al in 2006 sterk zichtbaar, doordat de exporterende sectoren geconfronteerd worden met stijgende lasten. De overige lastenmaatregelen betreffen diverse vermogens- en arbeidsmarktmaatregelen, waaronder de introductie van de EITC. Deze per saldo lastenverlichting stimuleert de groei en leidt tot positieve inverdieneffecten. Omdat het tijd kost voordat de arbeidsmarkteffecten van de lastenverlichting op arbeid ten volle zijn uitgewerkt, is het structurele inverdieneffect hiervan groter dan het feitelijke inverdieneffect in 2006. Alle effecten bij elkaar leiden tot een structureel EMU-saldo in 2006 dat iets hoger ligt dan het feitelijke saldo.

Inverdieneffecten GroenLinks

	Ex-ante	Inverdieneffect		
	budgettair effect	2006	2006	structureel
	mld euro ^a (prijzen 2002)			
Ombuigingen	6	- 2½	- ½	- ½
Intensiveringen	- 8½	3	½	½
Microlasten	0	- 1¾	- ½	- ½
Totaal	- 2½	- 1¼	- ½	- ½

^a Een positief getal is EMU-saldo verbeterend, een negatief getal verslechterend.

3.5.3 Koopkrachteffecten in het GroenLinks-programma

Relevante maatregelen¹¹

GroenLinks wil de kosten van de zorg grotendeels financieren vanuit de algemene middelen. Voor de nominale premie van gemiddeld 203 euro moeten werknemers een vergoeding van de werkgever ontvangen. De voorgestelde milieuheffingen en een aanpassing van de tarieven in de loon- en inkomstenbelasting zorgen voor dekking. De tarieven worden als volgt aangepast:

- het tarief eerste schijf wordt met 1,35%-punt verlaagd;
- het tarief tweede schijf wordt met 1,15%-punt verhoogd;
- het tarief derde schijf wordt met 0,5%-punt verhoogd;
- het tarief vierde schijf wordt met 3%-punt verhoogd.

Daarnaast worden er twee nieuwe schijven voorgesteld met tarieven van 60 en 70%.

Bovendien stelt GroenLinks het volgende voor:

- de algemene kinderbijslag en de bestaande (aanvullende) kinderkortingen worden omgezet in een inkomensafhankelijke kinderkorting;
- de Zalmsnip wordt afgeschaft;
- het WML wordt naast de reguliere koppeling verhoogd met 2% in vier jaar;
- de AOW wordt gefiscaliseerd; dit betekent dat 65-plussers ook gaan bijdragen aan de kosten van de AOW;
- de ouderenkorting van alleenverdieners wordt met 750 euro verhoogd; die van alleenstaande ouderen met 275 euro;
- de arbeidskorting wordt omgezet in een EITC op jaarloon; deze kent een ophoop tussen 0 en 50% WML en tussen 50 en 100% WML; deze bedraagt ongeveer 2300 euro tussen 100 en 140% WML en loopt af naar 0 bij het einde van de derde schijf;
- hiernaast wordt een EITC op uurloon voorgesteld; deze is maximaal 1997 euro en loopt af tussen 100 en 150% WML;
- alleenverdieners die werken verliezen de heffingskorting voor de niet-werkende partner tenzij deze geboren is voor 1960 of een kind van jonger dan 4 jaar verzorgt;
- het eigen-woningforfait wordt verhoogd voor woningen vanaf 136 000 euro;
- de vermogensrendementsheffing wordt vervangen door een vermogensaanwinstbelasting;
- de (hogere) arbeidskorting voor oudere werknemers wordt afgeschaft;
- de (aanvullende) alleenstaande ouderkortingen worden samengevoegd tot een nieuwe inkomensafhankelijke korting;
- het spaarloon wordt afgeschaft;

¹¹ De genoemde nominale bedragen zijn uitgedrukt in prijzen 2002. Door deze correctie voor inflatie zijn de bedragen op microniveau consistent met de budgettaire effecten op macroniveau. Door de nominale bedragen op te hogen met ongeveer 10% worden de corresponderende bedragen in prijzen 2006 gevonden.

- de combinatiekorting wordt afgeschaft;
- de pensioengrondslagen worden aan een maximum gebonden; hierdoor dalen de gemiddelde pensioenpremies.

Koopkrachteffecten

Het programma van GroenLinks heeft een neerwaarts effect op de inflatie (gecorrigeerd voor ex ante effecten van de hogere indirecte belastingen) en een neerwaarts effect op de contractlonen. Per saldo heeft de macro-economische doorwerking nauwelijks een effect op de koopkracht.

De voorstellen van GroenLinks leiden tot een aanzienlijke verbetering van de koopkracht van uitkeringsgerechtigden en van werknemers en 65-plussers met een laag inkomen. De koopkracht van uitkeringsgerechtigden, AOW-ers en van werknemers met een inkomen op of net boven het minimum verbetert door de stijging van het WML. Werknemers met een laag inkomen per uur respectievelijk jaar ontvangen de EITC op uurloon respectievelijk op jaarloon.

Hogere inkomens zien hun koopkracht minder toenemen dan lagere inkomens doordat de progressie in de inkomstenbelasting toeneemt. Het tarief in de eerste schijf gaat immers omlaag, maar de tarieven in andere schijven gaan omhoog. Zeer hoge inkomens hebben bovendien nadeel van de invoering van een vijfde en zesde schijf.

Werknemers en uitkeringsgerechtigden met hogere inkomens en kinderen hebben enerzijds meer voordeel van het vervallen van de premie voor de particuliere ziektekostenverzekering dan vergelijkbare huishoudens zonder kinderen. Anderzijds zien zij hun koopkracht minder toenemen doordat de kinderbijslag wordt omgezet in een inkomensafhankelijke kinderkorting.

De fiscalisering van de AOW leidt voor 65-plussers tot een aanzienlijke verhoging van de tarieven in de schijven 1 en 2. De 65-plussers met alleen AOW worden hiervoor gecompenseerd via de netto-nettokoppeling. 65-Plussers met een (hoog) aanvullend pensioen hebben nadeel van de fiscalisering van de AOW.

Huishoudens met veel vermogen en dito vermogensinkomsten ondervinden nadeel van de vervanging van de vermogensrendementsheffing door de vermogenswinstbelasting.

Alleenverdieners met een jonge partner hebben nadeel van de beperking van de heffingskorting voor niet-werkende partners. Voor de betreffende huishoudens is het koopkrachteffect van deze maatregel groot.

Ten slotte hebben de afschaffing van de Zalmsnip, de combinatiekorting, het spaarloon en de verhoging van het huurwaardeforfait een nadelig effect op de koopkracht.

De getoonde mediane koopkrachteffecten geven een geflatteerd beeld. De koopkrachteffecten voor zelfstandigen en directeuren, die gemiddeld meer inkomen en vermogen hebben dan werknemers en uitkeringsgerechtigden, zijn niet vermeld in de tabel. Het is aannemelijk dat hun koopkracht minder gunstig is. Bovendien zijn de koopkrachteffecten bij GroenLinks scheef

verdeeld: er is een grote groep huishoudens die er op vooruit gaat en een kleine groep huishoudens die er soms fors op achteruit gaat. De spreiding blijkt uit de puntenwolken van de koopkracht.

Doorwerking arbeidsmarkt

De replacement rate, de verhouding tussen het netto beschikbaar inkomen van uitkeringsgerechtigden en werkenden, neemt af door de EITC. Een daling van de replacement rate versterkt de financiële prikkel voor uitkeringsgerechtigden om een baan te aanvaarden.

De marginale wig neemt door het GroenLinks-programma sterk toe door de introductie van een EITC (inkomensafhankelijke arbeidskorting) en de omzetting van de kinderbijslag in een inkomensafhankelijke kinderkorting. Door de vele extra inkomensafhankelijke regelingen die GroenLinks introduceert, een EITC op het individuele jaarloon, een EITC op uurloonbasis en een nieuwe kinderbijslag die afhangt van het huishoudinkomen, resulteert een complex belastingstelsel.

Het vervallen van de afdrachtkorting lage lonen (SPAK) biedt (beperkt) tegenwicht voor de stijging van de marginale wig. Door deze laatste maatregel worden de hobbels in de werkgeverslasten bij een verhoging van het bruto loon boven 115% WML en boven 130% WML weggenomen.

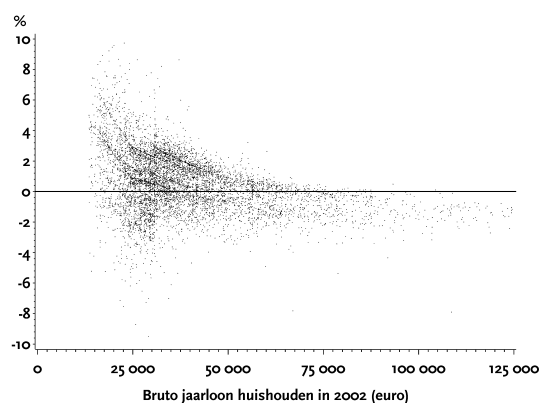
Tabel 3.20 Ex-post^a koopkracht (exclusief incidenteel) naar huishoudtype, inkomensbron hoofdverdiener en huishoudinkomen, 2003-2006

Bruto huishoudensinkomen ^b	alleenverdiener		tweeverdieners		alleenstaand ^c	
	effect GroenLinks	voorzichtig incl. GroenLinks	effect GroenLinks	voorzichtig incl. GroenLinks	effect GroenLinks	voorzichtig incl. GroenLinks
mediaan koopkrachtmutatie in % per jaar						
Hoofdverdiener werknemer						
≤ 150 % WML	1¼	2½	} 1¾	} 3	3½	5
150-250 % WML	-¼	¾			1	2¼
> 250 % WML	-1¼	-¼	½	1¾	-1	0
Hoofdverdiener uitkering						
≤ 120 % WML	1	2¼	} 1¾	} 3	1½	2¾
> 120 % WML	1¼	2½			1½	2¾
Hoofdverdiener AOW						
≤ 120 % AOW	} ¼	} 1¼	¾	2	½	1½
> 120 % AOW			-½	¼	-1¼	-¾

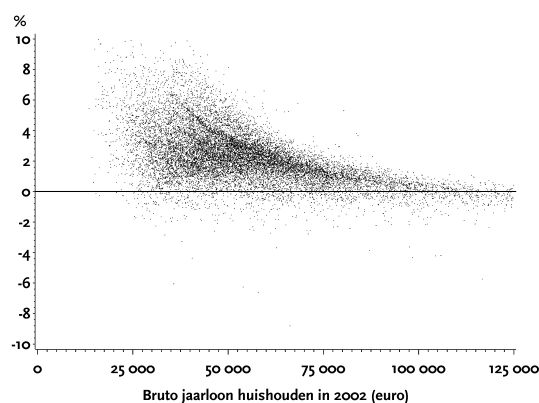
^a Inclusief macro-economische effecten van het programma.
^b Bruto inkomen uit arbeid of uitkering; WML = bruto minimumloon, AOW = bruto 100% AOW-uitkering.
^c Inclusief alleenstaande ouders.

Figuur 3.5 Koopkracht GroenLinks (inclusief basispad) naar huishoudtype, inkomensbron hoofdverdiener en huishoudinkomen, 2003-2006 (mutatie in % per jaar)

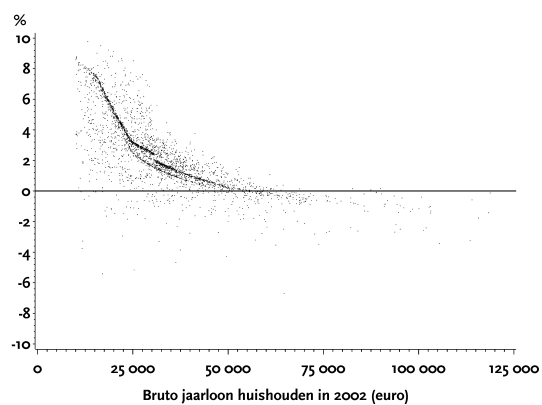
Werkenden alleenverdieners

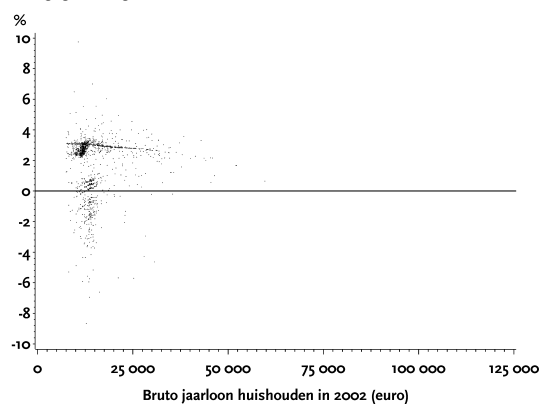
Werkenden tweeverdieners

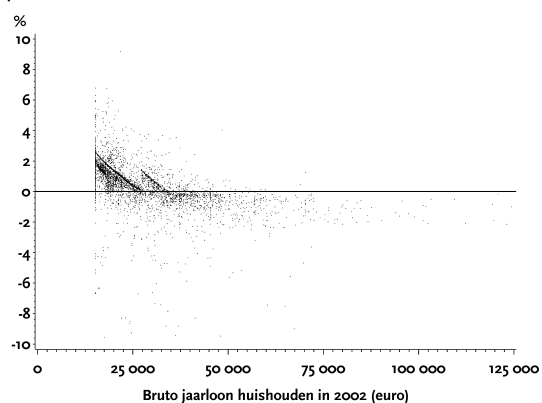
Werkenden alleenstaanden

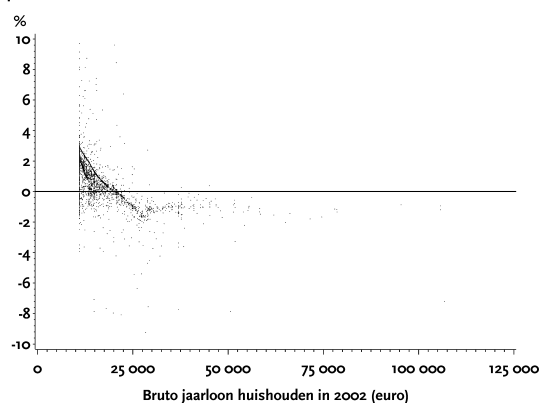
Uitkeringsgerechtigden alleenstaanden

65-plussers tweeverdieners

65-plussers alleenstaanden

3.6 ChristenUnie

3.6.1 Het programma van de ChristenUnie¹²

De ChristenUnie wil 3,7 mld euro ombuigen en 6,5 mld euro intensiveren ten opzichte van de uitgavenontwikkeling in het voorzichtig scenario uit de Economische Verkenning 2003-2006. Ombuigen wordt met name bij het openbaar bestuur, de sociale zekerheid en subsidies. De intensiveringen zijn geconcentreerd bij onderwijs, veiligheid, infrastructuur, zorg, het inkomensbeleid (kinderbijslag en schoolgeld) en ontwikkelingssamenwerking.

Inclusief de uitgavenontwikkeling in het basisbeeld 2003-2006 (het voorzichtig scenario) resulteert jaarlijks ¼% groei van de overige uitgaven voor het openbaar bestuur. De reële groei van de sociale-zekerheidsuitgaven wordt door het saldo van ombuigingen en intensiveringen iets verlaagd ten opzichte van het basisbeeld en komt op 2¼% per jaar.

Tabel 3.21 Reële uitgavenontwikkeling ChristenUnie, 2003-2006	Voorzichtig	Ombuigingen	Intensive-	Voorzichtig	Voorzichtig
	excl. beleid	ChristenUnie	ringen	incl.	incl.
	mld euro (prijzen 2002)				% per jaar ^c
Defensie	0,3		0,1	0,5	1¼
Onderwijs	1,9		0,8	2,6	3
Openbare orde (veiligheid)	0,5		0,5	1,0	3½
Gemeente- en Provinciefonds	1,4	- 0,2		1,2	2¼
Overig Openbaar Bestuur	1,3	- 1,0	0,1	0,4	¼
Infrastructuur	0,2	- 0,3	1,0	0,9	2½
Milieu			0,4	(0,4)	
Sociale Zekerheid ^a	5,0	- 1,2	0,8	4,6	2¼
Zorg	4,6	- 0,4	1,3	5,5	4
Ontwikkelingssamenwerking	0,4		1,0	1,4	6½
Overig ^b	- 2,8	- 0,7	0,5	- 3,1	
Totaal netto collectieve uitgaven ^d	12,8	- 3,7	6,5	15,5	2

^a Inclusief Wet Tegemoetkoming Onderwijsbijdrage en Schoolkosten en Wet Studiefinanciering.
^b Rente, subsidies en niet-belastingontvangsten.
^c Exclusief (macro-economische) doorwerkingseffecten van het ChristenUnie-programma.
^d Exclusief kredieten en verkoop aandelen.

¹² Een gedetailleerde beschrijving van het ChristenUnie-programma is in bijlage F opgenomen.

De reële groei van de uitgaven voor zorg, onderwijs en veiligheid komt inclusief de intensiveringen van de ChristenUnie op 3% à 4% per jaar, wat meer is dan de BBP-groei van 2½% in het voorzichtig scenario. Doordat de intensiveringen de ombuigingen overtreffen neemt de jaarlijkse reële groei van het totaal van de collectieve uitgaven toe van 1¾% per jaar in het basisbeeld (voorzichtig scenario) naar 2% na verwerking van de voorstellen van de ChristenUnie.

Het programma van de ChristenUnie bevat voor de periode 2003-2006 een lastenverzwaring van 1,5 mld euro. Dit is het saldo van hogere lasten op milieu en genotmiddelen en lagere lasten op arbeid. De introductie van een nieuw zorgstelsel met een deels inkomensafhankelijke, deels nominale premie maakt onderdeel uit van het lastenpakket.

Hoe gaat de ChristenUnie om met mee- en tegenvallers?

Tegenvallende uitgangssituatie

De ChristenUnie wil een EMU-saldo van 1% BBP realiseren, met het oog op voortvarende aflossing van de staatsschuld en de toekomstige kosten van de vergrijzing. Afhankelijk van de economische vooruitzichten wordt afgewogen of verlaging van intensiveringen en extra ombuigingen nodig zijn teneinde een duurzaam begrotingsoverschot te handhaven. De ChristenUnie accepteert geen begrotingstekort, ook niet wanneer er uitzicht op spoedig herstel is.

De ChristenUnie hecht er aan te blijven investeren in de publieke belangen van de samenleving, zoals de gezondheidszorg, het onderwijs, de veiligheid, het gezin en het milieu. Als er minder te verdelen valt, dienen de voorgenomen intensiveringen dus zo veel mogelijk onaangetaast te blijven. De verhoging van het budget voor ontwikkelingssamenwerking blijft in ieder geval onaangetaast. De benodigde ruimte zal daarom zoveel mogelijk gevonden worden door nadere ombuigingen.

In de huidige begrotingsopstelling van de ChristenUnie resteert per saldo een lichte netto lastenverzwaring. Bij verslechterde vooruitzichten overweegt de ChristenUnie om evenwicht tussen lastenverlichting en lastenverzwaring te bewerkstelligen. Dit wordt gedekt door extra ombuigingen en -mogelijk- lagere intensiveringen en inverdieneffecten.

Mee- en tegenvallers tijdens de kabinetsperiode

Zolang de afwijking van de overschotsdoelstelling van 1% BBP binnen een marge van 1% BBP blijft, wordt het beleidspakket niet aangepast. Pas wanneer het EMU-saldo hoger uitvalt dan 2% BBP is het verantwoord om nieuwe intensiveringen of lastenverlichtingen door te voeren. Als het feitelijk EMU-saldo omslaat in een tekort worden ombuigingen of lastenverzwaring noodzakelijk.

Daarbij wordt de scheiding tussen inkomsten en uitgaven gehandhaafd. De ChristenUnie vindt het niet juist om zich bij voorbaat vast te leggen op een bepaalde verdeling in de bestemming van eventuele meevallers. De besteding van meevallers moet zijn afgestemd op actuele behoeften en behoort deel uit te maken van het politieke debat.

De ChristenUnie wil bij vaststelling van de uitgavenkaders niet voor vier jaar vastzitten aan het groei-scenario dat aan het begin van de rit is gekozen. Daarom wil de ChristenUnie tweejaarlijks het groeiscenario aanpassen en de uitgavenkaders opnieuw vaststellen. Hierdoor wordt voorkomen dat bij economische voorspoed geen ruimte is voor extra uitgaven. Omgekeerd kan bij tegenvallende groei eerder de broekriem worden aangehaald.

Ombuigingen

De ChristenUnie bezuinigt 1,2 mld euro op het openbaar bestuur. Voor 0,2 mld euro betreft dit een ombuiging op de afdrachten aan het Gemeente- en Provinciefonds (GFPF). Door het opleggen van taakstellende efficiencykortingen, het beperken van de inhuur van externen en het beperken van de arbeidsvoorwaardenruimte wordt 1,0 mld euro op de rijksoverheid omgebogen.

Op de sociale-zekerheidsuitgaven wordt 1,2 mld euro bezuinigd, waarvan 0,7 mld euro op de arbeidsongeschiktheidsregelingen. De grootste bijdrage aan deze besparing levert het aftoppen van het aantal te verzekeren uren voor tweeverdieners. De uitkeringshoogte voor een arbeidsongeschikte die een partner met eigen inkomen heeft zal hierdoor afnemen. Tevens wordt de laagste arbeidsongeschiktheidsklasse afgeschaft. Verder wordt 0,5 mld euro bezuinigd op werkloosheids- en bijstandsuitkeringen, onder andere door het opheffen van de vrijstelling van de sollicitatieplicht voor werklozen van 57½ jaar en ouder en het aanscherpen van sancties en controles. Door de alimentatie en verhaal van bijstandsuitkeringen via de werkgever te laten verlopen wordt bespaard op de bijstandsuitkeringen die samenhangen met echtscheidingen.

Op de zorguitgaven wordt een besparing van 0,4 mld euro gerealiseerd door de introductie van een verplicht eigen risico in het nieuwe zorgstelsel en door een pakketverkleining (onder andere bij de medicijnen). Verder wordt omgebogen op wegeaanleg, bedrijvensubsidies en op de overheidsbijdrage voor kinderopvang (in verband met de omzetting in een kindgebonden budget).

Intensiveringen

De 0,8 mld euro intensiveringen in het onderwijs worden besteed aan verbetering en onderhoud van schoolgebouwen, extra personeel en verbetering van de arbeidsvoorwaarden. De 0,5 mld euro extra middelen voor openbare orde (veiligheid) worden ingezet voor extra politie-agenten, de rechterlijke macht en de jeugdbescherming. De uitgaven aan infrastructuur en milieu worden samen met 1,4 mld euro verhoogd, waarbij het grotendeels extra middelen voor het openbaar vervoer betreft. Verder gaat het om extra middelen voor waterbeleid, voor de ecologische hoofdstructuur (EHS) en voor de stimulering van duurzame landbouw. Ten opzichte van het basisbeeld verhoogt de ChristenUnie de zorguitgaven met 1,3 mld euro, onder andere voor het reduceren van de wachtlijsten en de aanpak van knelpunten (extra handen aan het bed). De intensivering van de sociale-zekerheidsuitgaven hangt samen met een verhoging van de kinderbijslag, de invoering van een kindgebonden budget en een extra toeslag voor langdurige minima. Het budget voor ontwikkelingssamenwerking wordt met 1,0 mld euro verhoogd. De intensivering onder de post 'overig' betreft grotendeels de kosten van het afschaffen van de leselden in het voortgezet en het beroepsonderwijs.

Lastenontwikkeling

Het lastenpakket van de ChristenUnie leidt per saldo tot een lastenverzwaring van 1,5 mld euro, vrijwel geheel voor gezinnen. De belastingen op milieu worden met 3,6 mld euro verzwwaard, met name door verhoging van de REB voor kleinverbruikers, verbreding van de REB naar grootverbruikers, de introductie van een kilometerheffing (waarbij de kosten van de mobimeters, circa 200 euro per auto, voor rekening van de gebruiker zijn) en de invoering van een heffing op vliegverkeer.

Het op lastendekkend niveau brengen van de zorgpremies gaat gepaard met een lastenverzwaring, die wordt gecompenseerd door een verlaging van de belastingtarieven in de eerste en tweede schijf en een verhoging van de algemene heffingskorting. Deze maatregelen dienen mede ter compensatie van de verhoging van de REB. Verder wil de ChristenUnie voor een bedrag van 0,7 mld euro een inkomensafhankelijke arbeidskorting introduceren (EITC). Samen met een verlaging van de WW-premie voor werkgevers en de introductie van een afdrachtskorting voor oudere werknemers dalen de lasten op inkomen en arbeid met ruim 2 mld euro.

De lastenverlichting op vermogen en winst betreft een verlaging van de vennootschapsbelasting mede ter compensatie van de verhoging van de REB voor bedrijven. De verzwaring van de overige lasten is het saldo van een verhoging van de tabaks- en alcoholaccijnzen en een verlaging van de overdrachtsbelasting. Verder wordt de opbrengst van een aftopping van de hypotheekrente-aftrek (0,5 mld euro) ingezet voor een verlaging van het huurwaardeforfait.

Tabel 3.22   **Microlasten ChristenUnie, 2003-2006 (prijzen 2002, mld euro)**

Milieu	3,6
Inkomen en arbeid	- 2,1
Vermogen en winst	- 0,7
Overig	0,7
Totaal mutatie microlasten (MLO)	1,5
w.v. bedrijven	0,2
w.v. gezinnen	1,4

3.6.2   Macro-economische effecten van het ChristenUnie-programma

De ChristenUnie stelt prioriteiten voor uitgaven in gezondheidszorg, onderwijs, infrastructuur, inkomensbeleid en ontwikkelingshulp, voor verzwaring van belastingen op milieu, alcohol en tabak en voor een herziening van de WAO. De economische gevolgen van de combinatie van deze maatregelen zijn beperkt; de groei en werkgelegenheid komen iets hoger uit, terwijl de koopkracht iets minder toeneemt. In het oog springende uitkomsten zijn de groei van het

arbeidsaanbod en de daling van de replacement rate die beide toegeschreven kunnen worden aan de WAO-maatregelen.

De werkgelegenheid groeit jaarlijks 0,2%-punt meer dan in het voorzichtige scenario. De helft hiervan betreft banen in de collectieve sector, met name als gevolg van de intensiveringen in de zorgsector. De andere helft betreft banen in de marktsector die worden gestimuleerd door de daling van de loonbelasting en de vennootschapsbelasting. Verder zorgen ook de extra overheidsinvesteringen in infrastructuur voor meer werkgelegenheid in de marktsector. De werkgelegenheidsgroei wordt echter geremd door de stijging van diverse milieubelastingen en door hogere accijnzen op alcohol en tabak. Per saldo resulteert een toename van de werkgelegenheidsgroei in zowel de marktsector als de collectieve sector met cumulatief 15 000 arbeidsjaren.

De toename van de werkgelegenheidsgroei zorgt ervoor dat het extra arbeidsaanbod snel geabsorbeerd kan worden. Het arbeidsaanbod neemt toe door het beperken van de instroom in de WAO en door een sollicitatieplicht voor werklozen ouder dan 57½ jaar. Per saldo resulteert de extra stijging van zowel de werkgelegenheid als het arbeidsaanbod in een daling van de werkloosheid met 0,2% van de beroepsbevolking ten opzichte van het voorzichtige scenario.

De groei van de contractlonen neemt met 0,1% per jaar af. Dit wordt met name veroorzaakt doordat de replacement rate lager uitkomt dan in het voorzichtige scenario. De replacement rate daalt doordat de WAO-uitkeringen van tweeverdieners worden gekort. Andere maatregelen, zoals de lastenverschuiving, pakken neutraal uit voor de contractlonen. Verder zorgt de extra groei van het arbeidsaanbod voor een neerwaarts effect op de contractlonen, en heeft de extra toename van de werkgelegenheid in de collectieve sector een opdrijvend effect. Het effect van het ChristenUnie-programma op de inflatie wordt gedomineerd door de verhoging van de indirecte belastingen. De lagere koopkrachtgroei die hier het gevolg van is wordt gedeeltelijk gecompenseerd door de verlaging van de loonbelasting. Per saldo groeit het reëel beschikbaar inkomen met 0,1% per jaar minder dan in het voorzichtige scenario.

De economische groei stijgt met 0,1%-punt per jaar onder invloed van de intensiveringen bij onder meer gezondheidszorg, onderwijs en veiligheid. De groei wordt geremd door de lastenverzwaring, maar de effecten van de lastenverzwaring zijn om twee redenen beperkt. Allereerst verandert de particuliere consumptie nauwelijks doordat de lastenverzwaring voor gezinnen gering is. Ook de lastenverzwaring voor bedrijven is beperkt doordat de milieuheffingen voor een deel gecompenseerd worden door een verlaging van de vennootschapsbelasting. Het negatieve effect op de investeringen dat hieruit volgt weegt niet op tegen de stijging van de vraag naar investeringsgoederen vanuit de hogere overheidsbestedingen.

Tabel 3.23 Macro-economische effecten ChristenUnie-programma 2003-2006

	Voorzichtig scenario	Effect ChristenUnie	Voorzichtig scenario incl. effect ChristenUnie
	mutatie per jaar in %		
Lonen en prijzen			
Contractloon marktsector	3½	- 0,1	3½
Loonsom per werknemer marktsector	4	- 0,1	4
Consumentenprijsindex (CPI)	1¾	0,3	2
Reële arbeidskosten marktsector	2	- 0,1	2
Volume bestedingen en productie			
Particuliere consumptie	3	0,0	3
Overheidsbestedingen ^a	1½	0,3	1¾
Bruto investeringen bedrijven excl. woningen	2½	0,1	2½
Goederenuitvoer excl. energie	6¼	0,0	6¼
Bruto binnenlands product (BBP)	2½	0,1	2½
Idem structureel	2¼	0,0	2¼
Arbeidsproductiviteit marktsector	2¼	0,0	2¼
Arbeidsmarkt			
Werkgelegenheid marktsector (arb.jrn)	¾	0,1	¾
Idem collectieve sector (arb.jrn)	1¼	0,3	1½
Totale werkgelegenheid (>12 uur, personen)	¾	0,2	1
Arbeidsaanbod (>12 uur, personen)	1	0,1	1
niveau in eindjaar in % beroepsbevolking			
Werkloze beroepsbevolking (>12 uur, personen)	4¾	- 0,2	4½
Evenwichtswerkloosheid (>12 uur, personen)	4¾	- 0,1	4¾
niveau in eindjaar in %			
Diversen			
Indicator winstgevendheid marktsector ^b	8¼	0,2	8½
Replacement rate	71	- 1,4	69¾
Collectieve sector			
EMU-saldo (% BBP)	1,2 ^c	- 0,3	0,9
EMU-saldo, structureel (% BBP)	1,2	- 0,4	0,8
EMU-saldo gemiddeld 2003-2006 (% BBP)	0,7	- 0,2	0,5
^a De overheidsbestedingen corresponderen ruwweg met de collectieve uitgaven exclusief de sociale zekerheid, ontwikkelingssamenwerking, subsidies en rentelasten.			
^b Kapitaalinkomensquote gecorrigeerd voor de verschuldigde vennootschapsbelasting.			
^c Dit is het EMU-saldo in 2002 (0,6%) plus 3½ mld euro (0,6% BBP) ruimte volgens het voorzichtige scenario.			

De structurele groei komt iets hoger uit. De structurele groei wordt bevorderd door de WAO maatregelen. Deze leiden op korte termijn vooral tot een stijging van de werkloosheid, maar structureel zal de werkgelegenheid toenemen. Tegenover deze gunstige effecten na 2006 staat dat de positieve effecten van de bestedingsimpuls op termijn uitgewerkt raken.

Het EMU-saldo verbetert ten opzichte van 2002 met 0,3% BBP, waardoor het in 2006 uitkomt op 0,9% BBP. Het structurele saldo blijft hier iets bij achter en komt uit op 0,8% BBP.

Inverdieneffecten

De inverdieneffecten van het programma van de ChristenUnie zijn negatief, zowel in 2006 als structureel. Hoe kan dit bij een budgettaire impuls van 1,3 mld euro? De eerste reden is de samenstelling van de maatregelen in de belasting- en premiesfeer. De lastenverzwaring op milieu en op alcohol en tabak leiden tot het gewenste effect van een vermindering van het gebruik van de belaste goederen. Dit gewenste effect heeft als keerzijde dat de belastingopbrengsten van de heffingen lager zijn dan de ex ante ingezette impuls. Ook de lastenverlichting op arbeid leidt tot een gedragsverandering, maar deze is kwantitatief kleiner. De uitverdieneffecten van de lastenverzwaring zijn hierdoor groter dan de inverdieneffecten van de lastenverlichting. De tweede reden is dat de ChristenUnie 1,0 mld meer aan ontwikkelingshulp uitgeeft. Dit geld gaat naar het buitenland en heeft in Nederland geen economische effecten, zodat de inverdieneffecten van de intensiveringen relatief klein zijn. Als laatste reden kan genoemd worden dat de WAO-maatregelen op korte termijn weinig opleveren, doordat initieel het aantal WW-uitkeringen toeneemt. De structurele inverdieneffecten worden vooral beïnvloed door de lastenverzwaring, de bestedingsimpulsen en de WAO-maatregelen. De positieve economische effecten van de consumptieve bestedingen van de overheid zijn van tijdelijke aard. Hier staat tegenover dat de positieve gevolgen van de WAO-maatregelen vooral op lange termijn zichtbaar worden.

Inverdieneffecten ChristenUnie

	Ex-ante	Inverdieneffect	
	budgettair effect	2006	structureel
	2006	2006	
	mld euro ^a (prijzen 2002)		
Ombuigingen	3¾	- 1½	½
Intensiveringen	- 6½	2¼	¼
Microlasten	1½	- 1	- 1¼
Totaal	- 1¼	- ¼	- ¾

^a Een positief getal is EMU-saldo verbeterend, een negatief getal verslechterend.

3.6.3 Koopkrachteffecten in het ChristenUnie-programma

Relevante maatregelen¹³

Voor de financiering van de zorg kiest de ChristenUnie voor een lastendekkende premie. Deze premie is deels (30%) nominaal en deels (70%) inkomensafhankelijk. De jaarlijkse nominale premie bedraagt gemiddeld 288 euro per volwassene bij een premieplichtig inkomen onder de huidige ZFW-grens en gemiddeld 564 euro daarboven. De nominale premie voor een niet-werkende partner is even hoog als die van de hoofdverdiener. De nominale premie voor een kind tot en met 17 jaar bedraagt 76 euro. De inkomensafhankelijke premie bedraagt 4% van het premieplichtig inkomen. De werkgever betaalt een premie van 5,6% over het premieplichtig inkomen tot aan de huidige premiegrens ZFW. Deze premie is belast en vloeit direct naar het zorgfonds. Bij uitkeringsgerechtigden betaalt het sociale-zekerheidsfonds de werkgeversbijdrage.

Mede ter compensatie van de gewijzigde financiering van de zorg stelt de ChristenUnie de volgende maatregelen voor:

- de algemene heffingskorting wordt met 203 euro verhoogd;
- de tarieven in de schijven 1 en 2 worden met 1,1%-punt verlaagd (waarvan 0,5%-punt ter compensatie van de verhoging van de REB);
- er wordt een heffingskorting voor alleenstaanden ingevoerd van 203 euro.

De koopkracht wordt verder beïnvloed door:

- de aftopping van de aftrek van hypotheekrente en de vermindering van het huurwaardeforfait;
- de verhoging van de kinderbijslag;
- de invoering van een inkomensafhankelijke heffingskorting (EITC). Deze komt boven op de arbeidskorting en bedraagt 388 euro tussen 100 en 130% WML; tussen 130 en 170% WML wordt deze afgebouwd tot 0.

Koopkrachteffecten

Het programma van de ChristenUnie heeft een beperkt opwaarts effect op de inflatie en een beperkt neerwaarts effect op de contractlonen. Per saldo leidt de macro-economische doorwerking tot een effect van -0,25%-punt per jaar op de koopkracht. Dit verklaart waarom de koopkrachteffecten van de partij enigszins achterblijven bij de ingezette ex ante lastenverlichting.

De koopkrachteffecten zijn overwegend positief voor alleenverdieners en voor alleenstaanden met lage inkomens. Ten opzichte van het basisscenario leiden de voorstellen van de

¹³ De genoemde nominale bedragen zijn uitgedrukt in prijzen 2002. Door deze correctie voor inflatie zijn de bedragen op microniveau consistent met de budgettaire effecten op macroniveau. Door de nominale bedragen op te hogen met ongeveer 10% worden de corresponderende bedragen in prijzen 2006 gevonden.

ChristenUnie tot een negatief koopkrachteffect bij alleenstaanden en tweeverdieners met hogere inkomens en bij gehuwde 65-plussers met AOW en een beperkt aanvullend pensioen. De 65-plussers die nu ZFW verzekerd zijn hebben nadeel van de hogere procentuele premie over het aanvullend pensioen. Zij betalen nu een premie van 5,95%; in de voorstellen van de ChristenUnie gaat dit naar 9,6%. Bij de AOW wordt hiervoor gecorrigeerd via de netto-nettokoppeling; bij het aanvullend pensioen niet. AOW-ers met een hoog aanvullend pensioen, die nu particulier verzekerd zijn, zijn reeds gewend om een hoge premie voor ziektekosten te betalen. De aftopping van de aftrek van hypotheekrente is ongunstig voor huizenbezitters met een hoge hypotheek. Dit effect is nauwelijks zichtbaar in de mediane koopkracht, omdat deze groep beperkt van omvang is. Het is wel zichtbaar in de puntenwolk van de koopkracht.

De armoedetoeslag voor langdurige minima is niet in de koopkracht meegenomen, omdat deze huishoudens in het microdatabestand niet als zodanig herkenbaar zijn. De maatregelen ten aanzien van kinderopvang en lesgeld zijn om vergelijkbare redenen niet meegenomen. De koopkrachteffecten zijn hierdoor gemiddeld 0,05 à 0,10% per jaar neerwaarts vertekend. Voor de betrokken huishoudens, met name die met kinderen, is het effect natuurlijk veel groter.

Tabel 3.24 Ex-post^a koopkracht (exclusief incidenteel) naar huishoudtype, inkomensbron hoofdverdiener en huishoudinkomen, 2003-2006						
Bruto huishoudensinkomen ^b	alleenverdiener		tweeverdieners		alleenstaand ^c	
	effect Christen Unie	voorzichtig incl. Christen Unie	effect Christen Unie	voorzichtig incl. Christen Unie	effect Christen Unie	voorzichtig incl. Christen Unie
mediaan koopkrachtmutatie in % per jaar						
Hoofdverdiener werknemer						
≤ 150 % WML	¼	1½	} 0	} 1¼	¼	1½
150-250 % WML	¼	1¼			-¼	1
> 250 % WML	¼	1¼				
Hoofdverdiener uitkering						
≤ 120 % WML	0	1	} -¼	} 1	¼	1½
> 120 % WML	0	1¼			0	1¼
Hoofdverdiener AOW						
≤ 120 % AOW	} ¼	} 1¼	0	1	¼	1¼
> 120 % AOW			0	1	¼	¾

^a Inclusief macro-economische effecten van het programma.
^b Bruto inkomen uit arbeid of uitkering; WML = bruto minimumloon, AOW = bruto 100% AOW-uitkering.
^c Inclusief alleenstaande ouders.

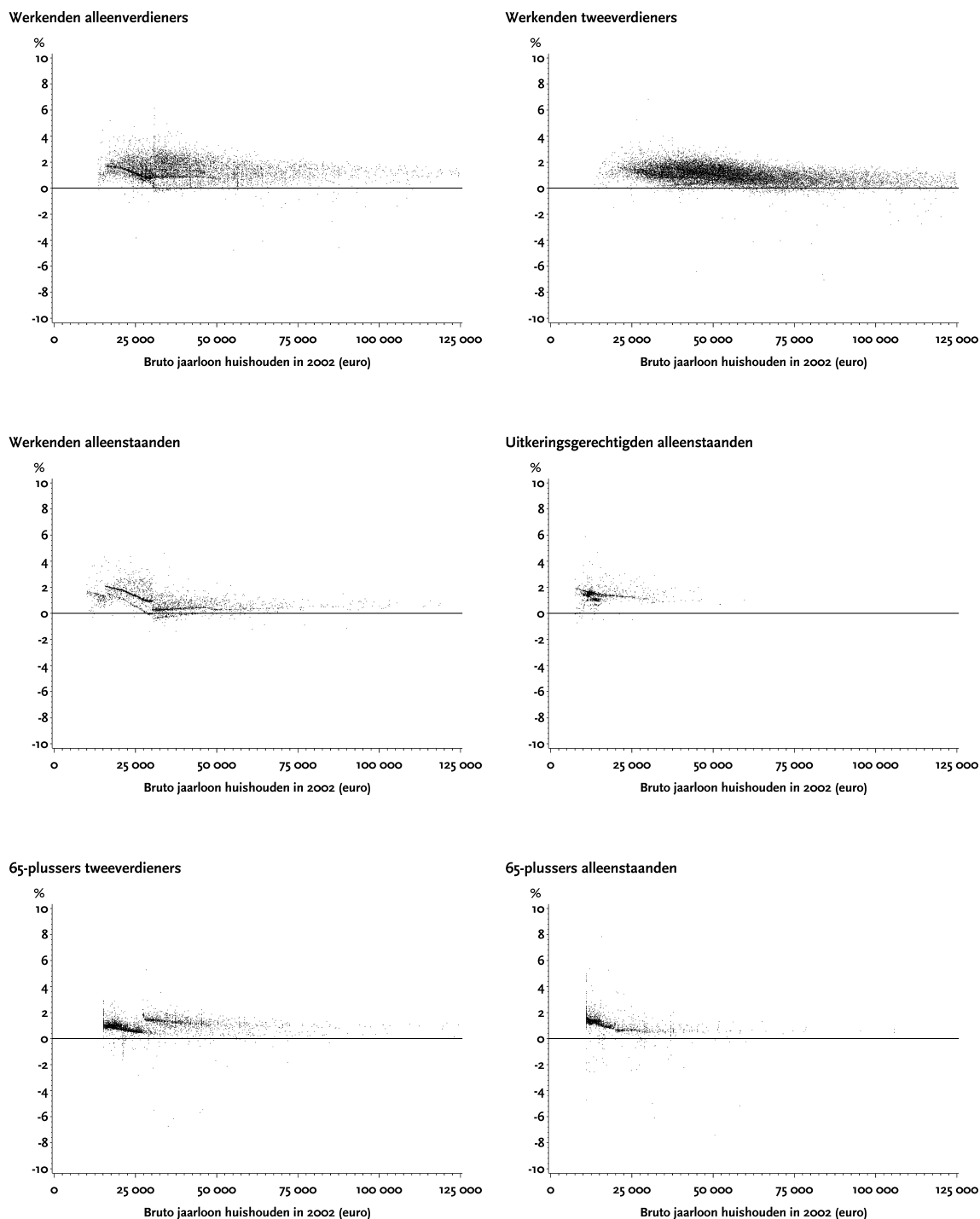
Doorwerking arbeidsmarkt

De replacement rate, de verhouding tussen het nominaal beschikbaar inkomen van uitkeringsgerechtigden en werkenden, komt in 2006 lager uit. Dit is het gevolg van de introductie van een EITC en de maatregelen betreffende de WAO. De financiële prikkel voor uitkeringsgerechtigden om een baan te aanvaarden wordt hierdoor groter.

De marginale wig neemt door het ChristenUnie-programma toe, met name door de introductie van een EITC (inkomensafhankelijke arbeidskorting). Dit leidt ertoe dat een bruto inkomensverbetering in het traject tussen 130 en 170% WML gepaard gaat met een sterkere stijging van de te betalen belasting dan in het huidige stelsel. Bovendien wordt bij de oude ZFW-grens een hoge marginale wig gecreëerd doordat de nominale ziektekostenpremie precies op dat punt meer dan verdubbelt.

Figuur 3.6 Koopkracht ChristenUnie (inclusief basispad) naar huishoudtype, inkomensbron hoofdverdiener en huishoudinkomen, 2003-2006 (mutatie in % per jaar)

3.7 SP

3.7.1 Het programma van de SP¹⁴

De SP wil 5,2 mld euro ombuigen en 13,3 mld euro intensiveren ten opzichte van de uitgavenontwikkeling in het voorzichtige scenario uit de Economische Verkenning 2003-2006. Bezuinigd wordt met name op defensie en op wegeaanleg. De defensie-uitgaven worden in de periode 2003-2006 bijna gehalveerd. De intensivering zijn geconcentreerd bij onderwijs, sociale zekerheid, zorg en ontwikkelingssamenwerking. Inclusief de uitgavenontwikkeling in het basisbeeld 2003-2006 (het voorzichtige scenario) resulteert na verwerking van het programma van de SP voor de beleidsterreinen onderwijs, zorg en ontwikkelingssamenwerking een reële groei van 5% of meer per jaar, meer dan het dubbele van de BBP-groei van 2½% per jaar in het voorzichtige scenario. De sociale-zekerheidsuitgaven groeien inclusief het beleid van de SP met reëel 3½% per jaar.

Tabel 3.25 Reële uitgavenontwikkeling SP, 2003-2006

	Voorzichtig excl. beleid	Ombuigingen SP	Intensive- ringen SP	Voorzichtig incl. SP	Voorzichtig incl. SP
	mld euro (prijzen 2002)			% per jaar ^c	
Defensie	0,3	2,9		-2,6	-12¼
Onderwijs	1,9		2,7	4,5	5¼
Openbare orde (veiligheid)	0,5		0,4	0,8	3
Gemeente- en Provinciefonds	1,4			1,4	2½
Overig Openbaar Bestuur	1,3	0,5	0,5	1,4	1
Infrastructuur	0,2	0,7	1,0	0,5	1¼
Milieu			0,5	(0,5)	
Sociale Zekerheid ^a	5,0	0,2	2,4	7,2	3½
Zorg	4,6	0,5	3,7	7,8	5½
Ontwikkelingssamenwerking	0,4		1,0	1,4	6½
Overig ^b	-2,8	0,4	1,1	-2,1	
Totaal netto collectieve uitgaven ^d	12,8	5,2	13,3	20,8	2¾

^a Inclusief Wet Tegemoetkoming Onderwijsbijdrage en Schoolkosten en Wet Studiefinanciering.
^b Rente, subsidies en niet belastingontvangsten.
^c Exclusief (macro-economische) doorwerkingseffecten van het SP-programma.
^d Exclusief kredieten en verkoop aandelen.

Na verwerking van het SP-programma, waarin de intensivering de ombuigingen met 8 mld euro overtreffen, komt de reële groei van het totaal van de collectieve uitgaven op 2¾% per jaar,

¹⁴ Een gedetailleerde beschrijving van het SP-programma is in bijlage G opgenomen.

fors hoger dan het groeitempo van 1¼% uit het voorzichtige scenario. Tegenover de uitgavenverhoging staat een lastenverzwaring van 5,2 mld euro voor de periode 2003-2006, met name voor bedrijven. Dit betreft het verhogen van de lasten op milieu en vermogen, het beperken van de hypotheekrenteaftrek en het afschaffen van de afdrachtskortingen voor werkgevers. De introductie van een volksverzekering voor de gezondheidszorg is onderdeel van het lastenpakket.

Hoe gaat de SP om met mee- en tegenvallers?

Tegenvallende uitgangssituatie

Voor de wederopbouw van de collectieve voorzieningen is volgens de SP veel geld nodig. Investeren moet voorlopig voorgaan op overhouden. Bij het begrotingsbeleid moet voortaan uitgangspunt zijn dat de salarissen in de publieke sector kunnen meestijgen met de salarissen in de marktsector.

Bij een tegenvallende uitgangssituatie kiest de SP niet voor een ander beleid. De SP hanteert als minimum een structureel begrotingsevenwicht. Aan die situatie wordt bij de SP ruimschoots voldaan (0,4%). Als desondanks een structureel begrotingstekort dreigt, moet de overheid durven te kiezen voor belastingverhogingen.

Mee- en tegenvallers tijdens de kabinetsperiode

De komende jaren kan een reëel begrotingsbeleid worden gevoerd, waarbij niet langer kunstmatig meevallers worden gecreëerd door langdurig en welbewust de economische groei lager in te schatten dan in werkelijkheid het geval is.

Uitgavetegenvallers zullen worden opgevangen in het feitelijk EMU-saldo. Een structureel begrotingsevenwicht is daarbij de ondergrens. Wanneer een structureel tekort dreigt, moet dit worden opgevangen door verhoging van de belastinginkomsten en extra ombuigingen.

Bij inkomstenmeevallers hanteert de SP geen vaste verdelingsregel; dit is primair een politieke keuze. Daarbij is het verstandig om een groot deel van de inkomstenmeevallers aan te wenden voor verhoging van het EMU-saldo als 'appeltje voor de dorst'. Anderzijds is het redelijk dat een deel van de inkomstenmeevallers wordt aangewend voor extra uitgaven.

Ombuigingen

Op de defensie-uitgaven, die 6,5 mld euro bedragen in 2006 in het basisscenario, wordt in totaal 2,9 mld euro bezuinigd. Deze forse ombuiging wordt gerealiseerd door de marine af te schaffen en de landmacht en de luchtmacht te halveren. De SP wil dat Nederland uit de NAVO stapt en dat eventuele internationale afspraken of verdragen over omvang en inzetbaarheid van de Nederlandse krijgsmacht worden opgezegd. Door het opleggen van taakstellende efficiencykortingen en het beperken van de inhuur van externen wordt omgebogen op het openbaar bestuur. Op wegeaanleg wordt 0,7 mld euro bezuinigd door thans geplande projecten te laten vervallen of vertraagd uit te voeren. Op de arbeidsongeschiktheidsuitkeringen wordt 0,2 mld euro bespaard. Belangrijkste maatregel daarbij is het instellen van een quotum

voor het aandeel arbeidsgehandicapten in het personeelsbestand van bedrijven, gecombineerd met een boete voor werkgevers die het quotum niet halen.

Op de zorguitgaven wordt een besparing van 0,5 mld euro gerealiseerd. Voor de helft is dit een verwachte besparing op de uitvoeringskosten door de omschakeling op een uniforme volksverzekering voor de zorg. De andere helft betreft een taakstellende efficiencykorting op de zorg uit hoofde van een door de SP verwachte daling van het ziekteverzuim als gevolg van de intensiveringen in de zorg. Tenslotte wil de SP de bedrijvensubsidies met 0,4 mld euro verlagen.

Intensiveringen

De 2,7 mld euro intensivering in het onderwijs worden voor circa de helft besteed aan verbetering van de arbeidsvoorwaarden. De andere helft wordt besteed aan extra personeel (klassenverkleining en onderwijsassistenten) en schoolgebouwen. De 2,4 mld euro extra socialezekerheidsuitgaven betreffen grotendeels een extra verhoging van alle collectieve uitkeringen met 1¼% per jaar. Verder wordt de Wet Voorziening Gehandicapten geïntensiveerd en de studiefinanciering verhoogd. Ten opzichte van het basisbeeld intensiveert de SP de zorguitgaven met 3,7 mld euro, waarvan 1,6 mld euro wordt besteed aan het verbeteren van de arbeidsvoorwaarden. De overige middelen worden ingezet voor verlaging van de werkdruk, reductie van de wachtlijsten en verbetering van de gehandicaptenzorg. Het budget voor ontwikkelingssamenwerking wordt met 1 mld euro verhoogd. Het openbaar vervoer wordt met 0,7 mld euro geïntensiveerd en de kilometerheffing brengt circa 0,2 mld euro aan kosten met zich mee in 2006. Overigens slaan de kosten van de voorgestelde invoering van de kilometerheffing met name neer in 2003 en 2004 (circa ¾ mld euro per jaar). Dit betreft vooral de kosten van aanschaf en installatie van de mobimeters voor alle motorvoertuigen, die conform het voorstel van de SP voor rekening van de overheid komen. De overige intensiveringen betreffen met name extra middelen voor de beloning van WIW-ers, stadsvernieuwing, peuterspeelzalen en het afschaffen van het lesgeld in het voortgezet onderwijs.

Lastenontwikkeling

De herziening van het zorgstelsel wordt door de SP budgetneutraal vormgegeven doordat tegenover het afschaffen van de zorgpremies van gezinnen voor eenzelfde macrobedrag de belastingtarieven in alle schijven worden verhoogd. De belastingen op milieu worden met 2,6 mld euro verzaaid door verhoging van de REB voor kleinverbruikers, verbreding van de REB naar grootverbruikers en de introductie van heffingen op het vliegverkeer en het bebouwen van de open ruimte. Daar tegenover staat het afschaffen van lokale heffingen voor de waterhuishouding. De introductie van de kilometerheffing in combinatie met het afschaffen van de motorrijtuigenbelasting wordt lastenneutraal vormgegeven.

De lasten op inkomen en arbeid worden met 1,0 mld euro verlaagd. Lastenverzwarende elementen daarbij zijn het schrappen van de afdrachtskortingen voor werkgevers (waaronder de SPAK) en het beperken van de hypotheekrenteaftrek. Daar tegenover staat lastenverlichting door het introduceren van een inkomensafhankelijke arbeidskorting (EITC), het verlagen van het belastingtarief eerste schijf (ter compensatie van de verhoging van de REB kleinverbruikers) en het introduceren van een belastingkorting voor uitkeringsgerechtigden jonger dan 65 jaar.

Door de introductie van een belasting op gerealiseerde vermogenswinsten (bij gelijktijdige afschaffing van de huidige forfaitaire vermogensrendementsheffing) en het herinvoeren van de vermogensbelasting worden de lasten op vermogen met 3,2 mld euro verzwaaard, Verder wordt het tarief voor de vennootschapsbelasting verhoogd voor 0,3 mld euro.

Tabel 3.26   **Microlasten SP, 2003-2006 (mld euro, prijzen 2002)**

Milieu	2,6
Inkomen en arbeid	- 1,0
Vermogen en winst	3,5
Overig	0,1
Totaal mutatie microlasten (MLO)	5,2
w.v. bedrijven	4,2
w.v. gezinnen	1,0

3.7.2   **Macro-economische effecten van het SP-programma**

In het licht van de grote verschuivingen bij zowel de uitgaven als de lasten in het SP-partijprogramma, zijn de macro-economische veranderingen klein. De effecten op BBP-groei en werkgelegenheidsgroei in arbeidsjaren zijn minder dan 0,1%-punt per jaar. Wel neemt de inflatie toe met 0,2%-punt per jaar ten opzichte van het voorzichtige scenario en stijgt de replacement rate. De stijging van de inflatie wordt veroorzaakt door de verhoging van milieubelastingen. De stijging van de replacement rate is vooral het gevolg van de verhoging van de uitkeringen.

Prominent in het SP-programma zijn de verschuivingen binnen de werkgelegenheid in de collectieve sector. De werkgelegenheid in de zorg en het onderwijs worden uitgebreid, maar de bezuinigingen bij defensie leiden tot een sterke vermindering van het aantal militairen. Per saldo resulteert een extra toename van de werkgelegenheid in de collectieve sector met 10 000 arbeidsjaren ten opzichte van het voorzichtige scenario. Hiertegenover staat een vermindering van de werkgelegenheidsgroei in de marktsector met cumulatief 5 000 arbeidsjaren. Het arbeidsaanbod wordt gestimuleerd door de invoering van de EITC op jaarloonbasis en door de WAO-maatregelen. De EITC stimuleert het werken in deeltijd, zodat het arbeidsaanbod in personen toeneemt, maar in uren daalt. Het stimuleren van het in dienst nemen van WAO-ers

zorgt voor een iets grotere uitstroom uit de WAO, waardoor het arbeidspotentieel stijgt. De extra stijging van de werkgelegenheid, met name in de collectieve sector, is groter dan de extra stijging van het arbeidsaanbod, waardoor de werkloosheid daalt ten opzichte van het voorzichtig scenario.

De groei van de contractlonen komt 0,2%-punt per jaar lager uit dan in het voorzichtig scenario, terwijl de groei van de loonsom per werknemer niet verandert. Dit wordt veroorzaakt door de stijging van de werkgeverslasten, waarbij werkgevers een deel van de lasten afwentelen op de werknemers via een daling van de contractlonen. De lonen worden verder beïnvloed door de replacement rate en de werkloosheid. De replacement rate stijgt doordat de uitkeringen worden verhoogd. De werkloosheid neemt in de eerste jaren sterk toe onder invloed van de bezuinigingen bij defensie. Hiertegenover staat dat de uitgaven aan zorg en onderwijs pas in 2006 leiden tot vermindering van de werkloosheid ten opzichte van het basisscenario. De hogere werkloosheid in de eerste jaren leidt ertoe dat in 2006 de lonen lager uitkomen dan in het voorzichtig scenario.

De economische groei verandert per saldo niet door het SP-programma. De groei van de particuliere consumptie blijft gelijk aan de groei in het voorzichtig scenario, doordat de lastenverzwaring gecompenseerd wordt door een stijging van de overdrachten aan gezinnen. Ook de volumegroei van de overheidsbestedingen verandert per saldo niet; onderliggend wordt sterk bezuinigd op defensie en fors geïnvesteerd in zorg en onderwijs. Verder neemt ook de groei van de investeringen en de uitvoer niet toe, met name doordat de daling van de contractlonen ervoor zorgen dat de stijging van de lasten, waaronder de milieulasten, niet leidt tot een stijging van de reële arbeidskosten.

Het effect op de structurele groei is 0,1% per jaar negatief, terwijl de feitelijke groei in 2003-2006 onveranderd is. De stijging van de wig en de replacement rate leiden tot een hogere structurele werkloosheid. Dit betekent structureel een kleinere werkgelegenheidsgroei, en daardoor ook een kleinere BBP-groei. Tegenover de lagere structurele groei staat in 2003-2006 een tijdelijk effect van de bestedingsimpuls, zodat de feitelijke BBP-groei op middellange termijn nog niet wordt geschaad.

De SP komt in 2006 uit op een EMU-saldo van 0,7% BBP, een toename met 0,1% ten opzichte van het saldo in 2002. Het structurele EMU-saldo komt lager uit dan het feitelijke saldo op 0,4% BBP.

Tabel 3.27 Macro-economische effecten SP-programma 2003-2006

	Voorzichtig scenario	Effect SP	Voorzichtig scenario incl. effect SP
	mutatie per jaar in %		
Lonen en prijzen			
Contractloon marktsector	3½	- 0,2	3¼
Loonsom per werknemer marktsector	4	0,0	4
Consumentenprijsindex (CPI)	1¾	0,2	2
Reële arbeidskosten marktsector	2	0,0	2
Volume bestedingen en productie			
Particuliere consumptie	3	0,0	3
Overheidsbestedingen ^a	1½	0,0	1½
Bruto investeringen bedrijven excl. woningen	2½	0,1	2½
Goederenuitvoer excl. energie	6¼	0,0	6¼
Bruto binnenlands product (BBP)	2½	0,0	2½
Idem structureel	2¼	- 0,1	2¼
Arbeidsproductiviteit marktsector	2¼	0,0	2¼
Arbeidsmarkt			
Werkgelegenheid marktsector (arb.jrn)	¾	0,0	½
Idem collectieve sector (arb.jrn)	1¼	0,2	1¼
Totale werkgelegenheid (>12 uur, personen)	¾	0,2	1
Arbeidsaanbod (>12 uur, personen)	1	0,1	1
niveau in eindjaar in % beroepsbevolking			
Werkloze beroepsbevolking (>12 uur, personen)	4¾	- 0,2	4½
Evenwichtswerkloosheid (>12 uur, personen)	4¾	0,3	5
niveau in eindjaar in %			
Diversen			
Indicator winstgevendheid marktsector ^b	8¼	- 0,1	8
Replacement rate	71	0,9	72
Collectieve sector			
EMU-saldo (% BBP)	1,2 ^c	- 0,5	0,7
EMU-saldo, structureel (% BBP)	1,2	- 0,8	0,4
EMU-saldo gemiddeld 2003-2006 (% BBP)	0,7	- 0,3	0,5
^a De overheidsbestedingen corresponderen ruwweg met de collectieve uitgaven exclusief de sociale zekerheid, ontwikkelingssamenwerking, subsidies en rentelasten.			
^b Kapitaalinkomensquote gecorrigeerd voor de verschuldigde vennootschapsbelasting.			
^c Dit is het EMU-saldo in 2002 (0,6%) plus 3½ mld euro (0,6% BBP) ruimte volgens het voorzichtige scenario.			

Inverdieneffecten

De intensivering van de SP leiden tot positieve inverdieneffecten. De extra uitgaven bevorderen de economische groei, waardoor de belastingontvangsten stijgen. Verder leidt de lagere werkloosheid tot een vermindering van de inkomensoverdrachten. Doordat de bestedingsimpuls slechts een tijdelijk effect heeft op de groei, zijn de structurele inverdieneffecten van de overheidsbestedingen lager dan de feitelijke inverdieneffecten in 2006.

Economische effecten verlagen ook de opbrengst van lastenverzwaring. Bijvoorbeeld, hogere groot- en kleinverbruikersheffingen leiden tot een vermindering van het energiegebruik, waardoor de belastingopbrengsten lager zijn dan de initiële belastingverhoging. De structurele opbrengsten van belastingverzwaring zijn nog kleiner, doordat de gedragsveranderingen door zullen zetten na 2006.

Inverdieneffecten SP

	Ex-ante	Inverdieneffect	
	budgettaire effect	2006	structureel
	mld euro ^a (prijzen 2002)		
Ombuigingen	5¼	- 2	¾
Intensiveringen	- 13¼	5	1½
Microlasten	5¼	- 2¾	- 3¼
Totaal	- 2¾	¼	- 1

^a Een positief getal is EMU-saldo verbeterend, een negatief getal verslechterend.

3.7.3 Koopkrachteffecten in het SP-programma

Relevante maatregelen¹⁵

De SP kiest ervoor om de kosten van de zorg te financieren via een verhoging van de tarieven in de loon- en inkomstenbelasting. De tarieven in de eerste vier schijven worden verhoogd met 3%-punt. De werkgever betaalt een verplichte bijdrage van 5,6% van het premieplichtig inkomen.

Deze is belast bij de werknemer, maar vloeit direct naar het zorgfonds.

Andere maatregelen van de SP die relevant zijn voor de koopkracht betreffen:

- het wettelijk minimumloon (WML) wordt met 5% extra verhoogd in vier jaar;

¹⁵ De genoemde nominale bedragen zijn uitgedrukt in prijzen 2002. Door deze correctie voor inflatie zijn de bedragen op microniveau consistent met de budgettaire effecten op macroniveau. Door de nominale bedragen op te hogen met ongeveer 10% worden de corresponderende bedragen in prijzen 2006 gevonden.

- er wordt een heffingskorting van 362 euro voor uitkeringsgerechtigden ingevoerd; deze wordt door de SP aangeduid als 'solidariteitskorting';
- er wordt een inkomensafhankelijke arbeidskorting (EITC) ingevoerd voor werkenden met een laag inkomen; deze wordt door de SP aangeduid als 'terugtaks'. De EITC komt bovenop de arbeidskorting en bedraagt tussen 100 en 130% WML 1017 euro en wordt tussen 130 en 170% WML afgebouwd tot 0;
- het tarief eerste schijf wordt met 0,7%-punt verlaagd;
- er wordt een vijfde schijf ingevoerd voor inkomens boven 213 358 euro; het tarief bedraagt 72%;
- de kinderbijslag wordt inkomensafhankelijk;
- de ouderenkorting wordt omgezet in een inkomensafhankelijke ouderenkorting van maximaal 516 euro voor gehuwde of samenwonende 65-plussers en 735 euro voor alleenstaande 65-plussers;
- de vermogensrendementsheffing die in 2001 is ingevoerd wordt weer afgeschaft; de vermogensbelasting die gold voor 2001 wordt weer ingevoerd; bovendien wordt een vermogenswinstbelasting met een vrijstelling van 928 euro per volwassene ingevoerd;
- de aftrekbaarheid van de hypotheekrente wordt afgetopt.

Koopkrachteffecten

Het programma van de SP heeft een beperkt opwaarts effect op de inflatie en een beperkt neerwaarts effect op de contractlonen. Per saldo leidt de macro-economische doorwerking tot een effect van -0,25%-punt per jaar op de koopkracht. Dit verklaart waarom de koopkrachteffecten van de partij enigszins achterblijven bij de ingezette ex ante lastenverlichting.

De voorstellen van de Socialistische Partij leiden tot een aanzienlijke verbetering van de koopkracht van uitkeringsgerechtigden en van werknemers en 65-plussers met een laag inkomen. Uitkeringsgerechtigden, AOW-ers en werknemers met een inkomen op of net boven het WML profiteren van de extra stijging van het WML met 5% in vier jaar.

Uitkeringsgerechtigden profiteren bovendien van de invoering van de solidariteitskorting van 400 euro; werknemers met een laag inkomen ontvangen de terugtaks (EITC) van maximaal 1120 euro. Werknemers op WML-niveau gaan er hierdoor meer op vooruit dan minimum-uitkeringsgerechtigden. Werknemers met een inkomen net boven het minimum die niet profiteren van de extra stijging van het WML, en werknemers met een inkomen boven 115% WML, gaan er in het algemeen minder op vooruit dan uitkeringsgerechtigden.

Werknemers en uitkeringsgerechtigden met hogere inkomens en kinderen zien hun koopkracht minder toenemen doordat de kinderbijslag inkomensafhankelijk wordt. 65-plussers met een hoger inkomen verliezen de aanvullende ouderenkorting. Zeer hoge inkomens hebben nadeel van de invoering van een vijfde schijf.

Tabel 3.28 Ex-post^a koopkracht (exclusief incidenteel) naar huishoudtype, inkomensbron hoofdverdiener en huishoudinkomen, 2003-2006

Bruto huishoudensinkomen ^b	alleenverdiener		tweeverdieners		alleenstaand ^c	
	effect SP	voorzichtig incl. SP	effect SP	voorzichtig incl. SP	effect SP	voorzichtig incl. SP
mediaan koopkrachtmutatie in % per jaar						
Hoofdverdiener werknemer						
≤ 150 % WML	1½	2¾	} ¾	} 2	1¼	2½
150-250 % WML	¾	1¾			- ¼	¾
> 250 % WML	- ¼	¾	- ¼	1	- 1	0
Hoofdverdiener uitkering						
≤ 120 % WML	1¾	3	} 1½	} 3	1¾	3
> 120 % WML	1½	2¾			1¼	2¾
Hoofdverdiener AOW						
≤ 120 % AOW	} 2	} 3	1½	2¾	1½	2½
> 120 % AOW			1	1¾	¼	¾

^a Inclusief macro-economische effecten van het programma.
^b Bruto inkomen uit arbeid of uitkering; WML = bruto minimumloon, AOW = bruto 100% AOW-uitkering.
^c Inclusief alleenstaande ouders.

De voorgestelde wijziging van de financiering van de zorg is relatief gunstig voor alleenverdieners met kinderen en relatief ongunstig voor alleenstaanden en tweeverdieners. Huishoudens met veel vermogen en dito vermogensinkomsten ondervinden nadeel van de vervanging van de vermogensrendementsheffing door de vermogensbelasting en een vermogenswinstbelasting. Huishoudens met hoge hypotheekrenten worden geconfronteerd met een aftopping van de aftrekbaarheid van de hypotheekrente.

De getoonde mediane koopkrachteffecten in tabel 3.28 geven een geflatteerd beeld. De koopkrachteffecten voor zelfstandigen en directeuren, die gemiddeld meer inkomen en vermogen hebben dan werknemers en uitkeringsgerechtigden, zijn niet vermeld in de tabel. Het is aannemelijk dat hun koopkracht minder gunstig is. Bovendien zijn de koopkrachteffecten bij de SP scheef verdeeld: er is een grote groep huishoudens die er enigszins op vooruit gaat en een kleine groep huishoudens die er soms fors op achteruit gaat. Dit blijkt ook uit de puntenwolken van de koopkracht.

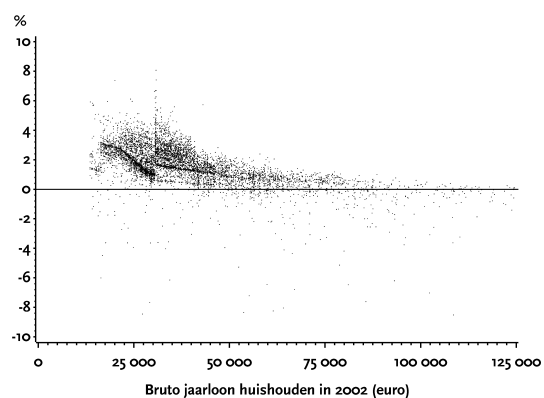
Doorwerking arbeidsmarkt

De replacement rate stijgt door de maatregelen in het SP-programma. Weliswaar wordt bovenop de arbeidskorting een EITC ingevoerd, maar daarmee stijgt het gemiddeld inkomen van werkenden nog steeds minder dan dat van uitkeringsgerechtigden. Die profiteren van de rechtstreekse verhoging van de uitkeringen, van de nieuwe 'solidariteitskorting' en hebben

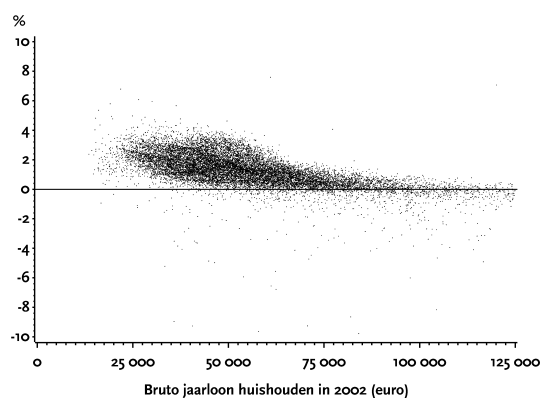
relatief voordeel van het inkomensafhankelijk maken van de kinderbijslag. De marginale wig neemt door het SP-programma sterk toe door de introductie van een EITC en de omzetting van de kinderbijslag in een inkomensafhankelijke kinderkorting. Het vervallen van de afdrachtkorting lage lonen (SPAK) biedt enig tegenwicht voor deze stijging. Door het vervallen van de afdrachtkorting worden de hobbels in de werkgeverslasten bij een verhoging van het brutoloon boven 115% WML en boven 130% WML weggenomen.

Figuur 3.7 Koopkracht SP (inclusief basispad) naar huishoudtype, inkomensbron hoofdverdiener en huishoudinkomen, 2003-2006 (mutatie in % per jaar)

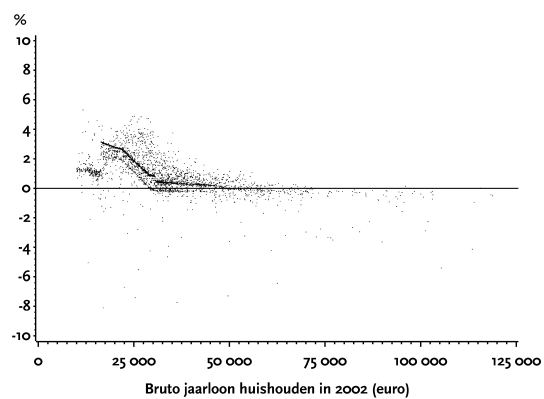
Werkenden alleenverdieners

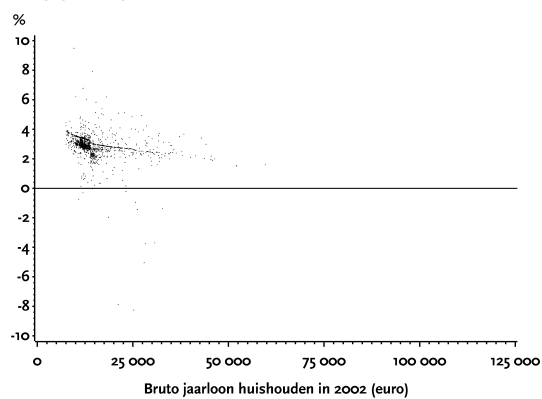
Werkenden tweeverdieners

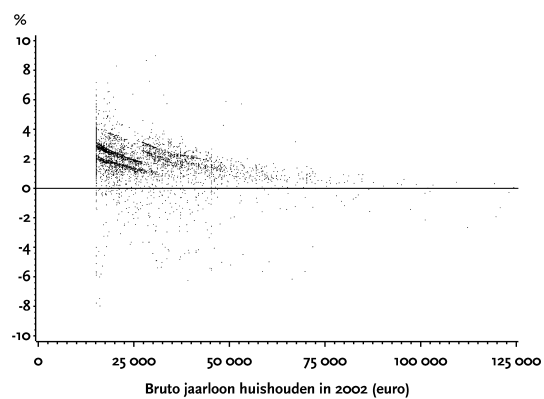
Werkenden alleenstaanden

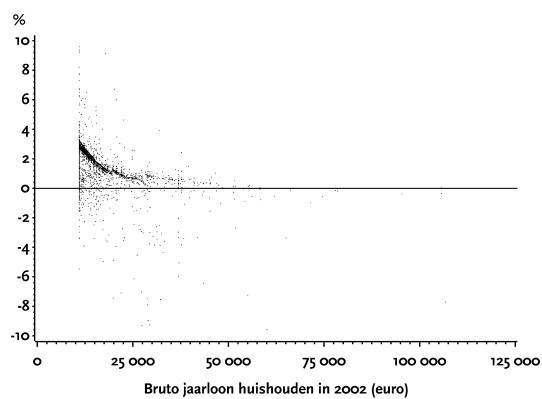
Uitkeringsgerechtigden alleenstaanden

65-plussers tweeverdieners

65-plussers alleenstaanden

3.8 SGP

3.8.1 Het programma van de SGP¹⁶

De SGP wil 2,6 mld euro bezuinigen en 5,6 mld euro intensiveren ten opzichte van de uitgavenontwikkeling in het voorzichtige scenario uit de Economische Verkenning 2003-2006. De bezuinigingen concentreren zich met name bij overig openbaar bestuur (efficiëntie Rijk en ID-banen) en subsidies (onder andere cultuur). De grootste intensiveringen vinden plaats bij onderwijs, veiligheid en zorg. De jaarlijkse groei in deze drie clusters komt, inclusief de ontwikkelingen in het basisbeeld 2003-2006, uit op 4% à 4¼%. De ombuigingen en intensiveringen in de sociale zekerheid houden elkaar vrijwel in evenwicht; de reële groei in deze uitgavencategorie is net als in het voorzichtige scenario 2½% per jaar. De totale netto collectieve uitgaven stijgen met 2% per jaar, een kwart procentpunt meer dan in het voorzichtige scenario.

Tabel 3.29 Reële uitgavenontwikkeling SGP, 2003-2006	Voorzichtig	Ombuigingen	Intensive-	Voorzichtig	Voorzichtig
	excl. beleid	SGP	ringen SGP	incl. SGP	incl. SGP
	In mld euro (prijzen 2002)				% per jaar ^c
Defensie	0,3			0,3	1¼
Onderwijs	1,9		1,5	3,4	4
Openbare orde (veiligheid)	0,5		1,0	1,4	4¼
Gemeente- en Provinciefonds	1,4			1,4	2½
Overig Openbaar Bestuur	1,3	- 1,0	0,3	0,5	½
Infrastructuur	0,2		0,4	0,6	1½
Milieu			0,2	(0,2)	
Sociale Zekerheid ^a	5,0	- 0,5	0,6	5,1	2½
Zorg	4,6	- 0,2	1,0	5,4	4
Ontwikkelingssamenwerking	0,4		0,5	0,9	4½
Overig ^b	- 2,8	- 0,9	0,2	- 3,6	
Totaal netto collectieve uitgaven ^d	12,8	- 2,6	5,6	15,7	2

^a Inclusief Wet Tegemoetkoming Onderwijsbijdrage en Schoolkosten en Wet Studiefinanciering.

^b Rente, subsidies en niet-belastingontvangsten.

^c Exclusief (macro-economische) doorwerkingseffecten van het SGP-programma.

^d Exclusief kredieten en verkoop aandelen.

¹⁶ Een gedetailleerde beschrijving van het SGP-programma is in bijlage H opgenomen.

Ombuigingen

In het cluster overig openbaar bestuur wil de SGP bezuinigen door het Rijk een taakstellende efficiencykorting op te leggen. Het doel is dat het Rijk minder gebruik maakt van externe adviesbureau's en een doelmatiger inkoopbeleid voert. In hetzelfde cluster wil de SGP ongeveer een derde van de ID-banen in 2006 schrappen. De 0,5 mld euro ombuigingen in de sociale zekerheid beperken zich tot een aanscherping van maatregelen op het gebied van de WAO. De belangrijkste maatregel op dit vlak is de invoering van een referte-eis.

In de zorg wordt een maatregel (0,15 mld euro) voorgesteld waarbij apothekers meer afdragen van de kortingen en bonussen die zij ontvangen van farmaceutische fabrikanten. Alle bezuinigingsmaatregelen onder het cluster 'overig' betreffen subsidies. De rijksbijdrage voor kinderopvang wordt afgeschaft, waarvan 0,25 mld euro als ombuiging wordt ingeboekt en 0,15 mld euro als lastenmaatregel. Kortingen op de budgetten voor media en cultuur leveren beide 0,3 mld euro op.

Intensiveringen

De SGP wil 1,5 mld euro intensiveren in onderwijs. Ongeveer de helft van dit geld is bestemd voor meer en beter betaalde leerkrachten, de andere helft voor materialen en huisvesting. De intensiveringen in veiligheid en zorg - beide 1,0 mld euro - worden voor zo'n 70% ingezet voor personeel, zowel voor uitbreiding als betere arbeidsvoorwaarden.

De intensivering in overig openbaar bestuur betreft een aantal kleinere posten op het gebied van landbouw. Aan infrastructuur wil de SGP 0,4 mld euro extra uitgeven. De partij beoogt hiermee het beheer en onderhoud van vaarwegen en railinfrastructuur te verbeteren. Ook is er geld vrijgemaakt voor het opwaarderen van een aantal havens en voor het stimuleren van ondergronds bouwen.

De uitgaven aan sociale zekerheid worden verhoogd met 0,6 mld euro. De kinderbijslag wordt verhoogd (0,3 mld euro, ter compensatie van de korting op de kinderopvang), uitkeringen aan alleenstaande ouders worden verhoogd (0,2 mld euro) en voor deze groep wordt bovendien de sollicitatieplicht afgeschaft (0,1 mld euro). Ook wil de SGP meer doen aan ontwikkelingshulp. Hiervoor is 0,5 mld euro uitgetrokken. Onder de clusters milieu en overig staan bedragen ingeboekt voor inkomenscompensatie voor de landbouw. Daarnaast is geld gereserveerd voor sanering van waterbodems en algemene intensiveringen in natuur en milieu (in het cluster milieu) en staat onder de overige subsidies 0,1 mld euro gereserveerd voor cultuurhistorisch erfgoed.

Lastenontwikkeling

De SGP stelt een totale lastenverzwaring voor van 1,8 mld euro. Het grootste deel daarvan (1,5 mld euro) komt voor rekening van gezinnen.

Onder de noemer milieu worden een belasting op vuurwerk (0,1 mld euro) en een zogenoemde 'landing and take-off'-heffing (LTO-heffing) voor het vliegverkeer (0,3 mld euro) ingevoerd. In de categorie inkomen en arbeid vervalt de fiscale vergoeding voor kinderopvang (0,2 mld euro). De SGP wil ook de hypotheekrente-aftrek beperken, door het vaststellen van het maximum hypotheekbedrag waarvoor de rente mag worden afgetrokken op 250 000 euro. Dit levert 0,5 mld euro op onder de noemer vermogenslasten. Tot slot - onder overig - wil de SGP de accijns op alcohol en tabak verhogen. Een tariefsverhoging van rond de 30% levert 0,8 mld euro op.

Tabel 3.30 Microlasten SGP, 2003-2006 (mld euro, prijzen 2002)

Milieu	0,4
Inkomen en arbeid	0,2
Vermogen	0,5
Overig	0,8
Totaal mutatie microlasten (MLO)	1,8
w.v. bedrijven	0,3
w.v. gezinnen	1,5

EMU-saldo ex ante

Voor de SGP bedraagt de budgettaire ruimte na verwerking van de ombuigingen 6,1 mld euro. De ruimte wordt verder vergroot door 1,8 mld euro lastenverzwaringen; hier tegenover staat 5,6 mld euro aan intensiveringen. Het EMU-saldo 2006 verbetert daarom met 2,3 mld euro ten opzichte van het basisjaar (0,6% BBP in 2002) en komt uit op 1,0% BBP. Dit is het ex ante saldo, ongerekend macro-economische doorwerkingseffecten. Het CPB heeft voor de SGP geen analyse gemaakt van eventuele in- of uitverdieneffecten, maar zich beperkt tot een inventarisatie van de financiële paragraaf. Dit op verzoek van de partij, die vanwege capaciteitsgebrek geen kans zag de vereiste informatie te leveren voor een uitgebreidere analyse.

4 Milieu, zorg en WAO

4.1 Economische effecten van het milieubeleid

4.1.1 Milieubeleid in vijf verkiezingsprogramma's

In deze paragraaf komen de economische effecten van het voorgenomen milieubeleid aan de orde. Daarbij zijn de voorstellen van VVD en CDA op dit gebied buiten beschouwing gelaten omdat deze partijen maar in bescheiden mate af willen wijken van het bestaande milieubeleid. Voorts zij aangetekend dat het RIVM afzonderlijk een uitgebreide rapportage publiceert over de milieueffecten van het voorgestelde milieubeleid.

Energie- en mobiliteitsbeleid staan centraal in de milieuvorstellen van de meeste politieke partijen. Het accent ligt hierbij op het via heffingen duurder maken van energieverbruik en gebruik van transportmiddelen. Een verdere vergroening van het belastingstelsel krijgt gestalte door specifieke heffingen op onder andere bestrijdingsmiddelen en oppervlaktedelfstoffen en het gebruik van de open ruimte. Ook wordt langs de weg van subsidies, intensiveringen en ombuigingen van infrastructurele investeringen en via regelgeving getracht de effecten op het milieu te verminderen.

Alle vijf de partijen (PvdA, D66, GroenLinks, ChristenUnie en SP) willen een verhoging van de Regulerende energiebelasting (REB). D66 en ChristenUnie sluiten qua vormgeving aan bij de huidige REB. De SP verhoogt de REB met 3,2 mld euro, mede door een beperkte grootverbruikersheffing, maar laat tegelijkertijd de waterbelastingen vervallen (– 1,9 mld euro). GroenLinks wil een verhoging van de energieheffing met 3 mld euro, met name op elektriciteit. Bij elektriciteit wordt de heffing van GroenLinks, PvdA en SP gedifferentieerd naar koolstofintensiteit van de opwekking, waarbij kernenergie even zwaar wordt belast als kolencentrales. Een en ander leidt tot een substitutie naar gas en duurzame energie bij de opwekking. SP en GroenLinks scherpen de SO₂-uitstoot normen aan wat in feite een sluiting van de relatief koolstofintensieve kolencentrales inhoudt. GroenLinks vult het prijsbeleid aan met beleid aan de volume-kant zoals een verhoging van energieprestatienormen van woningen en gebouwen.

De introductie van de kilometerheffing heeft bij de voorstellen van D66 en SP het karakter van een variabilisatie van de autokosten door een –kostenneutrale– gelijktijdige vermindering van de vaste kosten, met name door afschaffing van de Motorrijtuigenbelasting (MRB). Bij de ChristenUnie gaat variabilisatie samen met een per saldo lastenverzwaring van 0,9 mld euro. GroenLinks schaft ook de MRB af, maar de kilometerheffing houdt bij deze partij per saldo een lastenverhoging van 5 mld euro in, waarvan het personen- en het goederenvervoer ieder de helft moeten opbrengen.

De kilometerheffing brengt extra kosten met zich mee voor de aankoop en inbouw van mobimeters. D66 en SP laten de kosten voor rekening van de overheid komen. GroenLinks en ChristenUnie leggen de rekening bij de automobilist zelf. Op korte termijn (2003 en 2004) bedragen de kosten 0,8 mld euro per jaar. Structureel is hiermee vanaf 2005 0,2 mld euro gemoeid.

Tabel 4.1 Hoofdpunten milieubeleid in vijf verkiezingsprogramma's (ex-ante effecten in 2006)

	PvdA	D66	GroenLinks	ChristenUnie	SP
	in mld euro (prijzen 2002)				
Milieubelastingen					
Energieheffing	1,8	1,4	3,0	1,6	3,2
Kilometerheffing	–	variabilisatie	5,0	0,9	variabilisatie
Overig auto fiscaal	1,1	–	2,05	0,1	–
Vliegheffing	0,25	–	1,45	0,45	1,35
Landbouwheffingen	0,1	0,1	2,4	0,05	–0,05
Openruimteheffing	0,15	0,2	1,1	0,15	0,2
Overige heffingen	0,2	–	1,5	0,25	–1,9
Totaal	3,6	1,7	16,5	3,5	2,8
Subsidies e.d.					
Duurzame energie	–	0,25	0,9	0,05	0,25
Duurzame consumptie	–	–	0,25	–	–
Landbouw	–	0,2	0,05	0,15	0,2
Overige subsidies	0,15	0,25	–0,35	0,15	0,25
Infrastructuur					
Openbaar vervoer	0,45	0,5	0,7	0,95	0,7
Wegen	–	–0,1	–1,1	–0,25	–0,5
Overig	0,15	0,15	–	0,1	–
Efficiëncy korting	–	–0,25	–	–	–
Regelgeving					
Energie prestatienormen	–	ja	ja	ja	–
SO ₂ -normen centrales	–	–	ja	–	ja

GroenLinks en PvdA nemen nog andere fiscale maatregelen op autobebied. Ook voor bestelauto's moet BPM betaald worden en GroenLinks laat daarnaast belastingvoordelen voor lease-auto's en de onbelaste vergoeding voor het woon-werkverkeer vervallen.

PvdA, GroenLinks, ChristenUnie en SP willen de uitstoot van vliegtuigen tegengaan door heffingen –in de vorm van landing- en vertrekheffingen, ticketheffingen en/of heffingen op goederenvervoer– op te leggen. De omvang van de vliegbelasting is bij GroenLinks en SP belangrijk groter dan bij PvdA en ChristenUnie.

De omvang van de heffingen op landbouw, meestal in de vorm van een belasting op bestrijdingsmiddelen, blijft in het algemeen beperkt. Alleen GroenLinks legt deze sector

aanzienlijke lastenverhogingen op. Er komt een verbruikersbelasting van 1,5 euro per kilo vlees, uitgezonderd scharrel- en ecovlees, en bovendien gaat vlees van het lage naar het hoge BTW-tarief. Tezamen genereren deze maatregelen een ex-ante opbrengst van 1,8 mld euro. Daarnaast wil GroenLinks een heffing op kunstmest.

Alle vijf de partijen staan een heffing op open ruimte voor. GroenLinks stelt voor dat de gemeenten de heffing moeten betalen aan het Rijk op het moment dat bestemmingsplannen worden gewijzigd. Deze vooruitbetaling aan het Rijk gaat echter wel tijdelijk ten koste van andere gemeentelijke uitgaven (0,8 mld euro in 2006).

Voorts willen PvdA en ChristenUnie in beperkte mate nog andere heffingen: de PvdA een heffing op oppervlaktedelfstoffen en op drankverpakkingen, de ChristenUnie een productmilieubelasting. Bij GroenLinks gaat het bij de overige heffingen nog om een substantieel bedrag van 1,5 mld euro, hoofdzakelijk voor belastingen op water, drankverpakkingen en hout.

De partijen trekken gelden uit voor stimulering van het gebruik van duurzame energie en stimulering van de biologische landbouw. GroenLinks wenst verder een heffingskorting op duurzame wijze geproduceerde consumptieartikelen. D66 en GroenLinks bestemmen daarnaast bedragen voor natuur- en waterbeheer en de SP wil extra uitgaven voor verkeersveiligheid.

Alle partijen geven in meer of mindere mate prioriteit aan extra investeringen in het openbaar vervoer. Bij D66, GroenLinks, ChristenUnie en SP staan daar wel ombuigingen op met name wegeaanleg tegenover.

4.1.2 Regulerende energiebelasting

De PvdA, D66, Groenlinks, ChristenUnie en de SP geven aan de Regulerende Energiebelasting (REB) te willen verhogen en verbreden naar (een deel van) het grootgebruik om de CO₂-uitstoot te verminderen. De ChristenUnie, D66 en de SP hanteren een van de varianten uit eerdere CPB-berekeningen voor de werkgroep fiscale vergroening en energie II.¹ De PvdA, de SP en Groenlinks kiezen binnen de REB voor een differentiatie van de heffing op elektriciteit naar opwekkingsmethode.² Bij de differentiatie van de PvdA en Groenlinks wordt elektriciteit die opgewekt is met nucleaire of kolencentrales twee maal zo zwaar belast als stroom uit

¹ Zie Lijesen, M., M. Mulder en M. Vromans, 2001, *Fiscale vergroening en energie II: Economische effecten van verhoging en verbreding van de Regulerende Energiebelasting*, Den Haag, Centraal Planbureau, CPB Document 006.

² Differentiatie vergt labeling van elektriciteit naar opwekkingsmethode. In de analyse is uitgegaan van een Europees systeem van labeling. De inschatting is dat dit Europese systeem voor 2006 van de grond komt. Indien een Europees systeem niet (tijdig) tot stand zou komen, kunnen de voorgestelde differentiaties niet worden toegepast op geïmporteerde elektriciteit.

gascentrales, die weer twee maal zo zwaar belast wordt als elektriciteit uit Warmte-Kracht-Koppelinginstallaties en grootschalige waterkrachtcentrales. Duurzame elektriciteit is vrijgesteld van de heffing. De SP stelt voor een verhoogd REB-tarief voor elektriciteit uit nucleaire en kolencentrales te hanteren.

GroenLinks en de SP kiezen er bovendien voor om de kolencentrales in Nederland te dwingen over te schakelen op aardgas. Het is mogelijk om via een aanscherping van de SO₂-uitstoot normen het gebruik van kolen in de elektriciteitsopwekking onmogelijk te maken. Het ligt in dat geval voor de hand dat producenten zullen kiezen voor ombouw naar gasgestookte centrales.

Tabel 4.2		Heffingsvariant en -opbrengst (ex ante) naar partij				
		PvdA	D66	GroenLinks	ChristenUnie	SP
Vormgeving REB	verbreding naar al het gebruik + differentiatie naar opwekking	verbreding naar al het gebruik (variant 5) ^a	verbreding naar al het gebruik + differentiatie naar opwekking	verbreding t/m 3 mln. m ³ gas (variant 4) ^a	verbreding naar al het gebruik + beperkte differentiatie	
Opbrengst (mld euro)		1,8	1,4	3,0	1,6	3,2
Regelgeving kolencentrales		nee	nee	ja	nee	ja

^a Zoals beschreven in de voorstellen van de Commissie Fiscale vergroening en energie II.

Bij het in kaart brengen van de effecten wordt allereerst gekeken naar het effect van het sluiten van kolencentrales door regelgeving bij Groenlinks en de SP. Met deze sluiting wordt immers al een belangrijk deel van de substitutie naar opwekkingstechniek bereikt. In het basispad bedraagt het kolenverbruik door centrales 215 PJ in 2010.³ In geval van sluiting van kolencentrales wordt deze productie zo goed als geheel overgenomen door gascentrales, hetzij andere, hetzij de tot gascentrale omgebouwde kolencentrales. Omdat gascentrales een enigszins hoger thermische efficiëntie⁴ hebben, en omdat een deel van de weggevallen productie wordt opgevangen door duurzame energie en import, leidt dit tot een minder dan evenredige hoeveelheid extra gasgebruik, namelijk 122 PJ. Per saldo leidt de sluiting van de kolencentrales tot een reductie van 12,1 miljard kg CO₂ in 2010.

De differentiatie van de REB naar opwekkingstechniek bij de elektriciteitsopwekking (PvdA, GroenLinks en SP) leidt tot veranderende concurrentieverhoudingen tussen technieken voor elektriciteitsopwekking: opwekking met gas wint aan aantrekkelijkheid ten opzichte van nucleaire opwekking en opwekking met kolen. Duurzame opwekking en warmte kracht

³ CPB, RIVM, 2002, *Economie, energie en milieu: een verkenning tot 2010*, Den Haag/ Bilthoven.

⁴ De thermische efficiëntie van een elektriciteitscentrale geeft weer hoeveel primaire energie (brandstof) nodig is voor de opwekking van elektriciteit.

koppeling worden aantrekkelijker dan alle andere vormen. Door de heffingen verandert de samenstelling van het productiepark. Zowel de binnenlandse productie als de import veranderen hierdoor van samenstelling: er vindt substitutie plaats van kolengestookte elektriciteit naar gasgestookte en duurzame elektriciteit. Hierbij moet opgemerkt worden dat elektriciteit uit duurzame opwekkingsmethoden in de praktijk veelal tegen andere dan financiële restricties aanloopt, zoals beperkingen in de ruimtelijke ordening en protesten van omwonenden. Om daadwerkelijk tot substantiële substitutie te komen is waarschijnlijk flankerend beleid nodig.⁵

Naast de binnenlandse substitutie is er ook een effect op de internationale handelsstromen. In Nederland wordt elektriciteit vaker dan in andere landen opgewekt met gascentrales. De verbeterde concurrentiepositie van gasgestookte elektriciteit leidt ertoe dat buitenlandse kolen- en kernenergiestroom vervangen wordt door Nederlandse elektriciteit uit gascentrales. Voor het mondiale milieu is dit weliswaar een gunstige ontwikkeling, maar gemeten binnen Nederland is het netto-effect een grotere uitstoot. Bij Groenlinks wordt, in tegenstelling tot bij de SP, dit substitutie effect overigens weer wat verzacht door de substituties binnen Nederland naar duurzame opgewekte elektriciteit.

In de voorstellen van D66 en de ChristenUnie is tot op zekere hoogte ook sprake van substitutie. Omdat elektriciteit uit duurzame bronnen vrijgesteld is van deze heffing, zal een uitbreiding van de heffing leiden tot substitutie in de richting van deze vorm van elektriciteit. Dat is in deze analyse vertaald in een toename van windenergie met 5 PJ en een toename van het gebruik van warmtekrachtkoppeling met 10 procent.⁶

Per saldo leiden alle voorstellen tot substitutie binnen de elektriciteitsvoorziening, waarmee D66 en ChristenUnie 1,6 miljard kg in 2010 reduceren, PvdA 5,2, SP 6,9 en Groenlinks 8,6 miljard kg.

De verhoging en verbreding van de Regulerende Energiebelasting verhoogt de prijs van energie en leidt tot gedragseffecten. Deze effecten, verder aangeduid als besparingseffect, zijn afgeleid uit de eerder genoemde berekeningen in 'Fiscale vergroening en Energie II', voorzover de voorgestelde varianten daarmee overeenkomen. Voor de PvdA, Groenlinks en de SP zijn nieuwe berekeningen uitgevoerd om het besparingseffect te schatten.

Het besparingseffect is lager voor partijen die relatief veel substituties realiseren. De substitutie bij elektriciteitscentrales leidt er immers toe dat de opwekking gemiddeld schoner wordt. Dit heeft tot gevolg dat de besparing van elektriciteit een minder groot effect op de emissies heeft dan diezelfde besparing zou hebben in geval van een ongewijzigde samenstelling van de opwekkingstechnieken.

⁵ Hierop wordt in de RIVM rapportage nader ingegaan.

⁶ Lijesen, Mulder en Vromans, 2001, p.31. De effecten van deze substitutie op CO₂-emissies worden besproken in de rapportage van het RIVM.

Het heffen van REB leidt tot relatief kleine economische verstoringen. Uit een eerdere CPB-studie⁷ valt af te leiden dat een REB-verhoging van 1,4 miljard euro leidt tot een gecumuleerd negatief effect op het BBP van maximaal een tiende procent na twintig jaar, waarbij een verdubbeling van dit bedrag leidt tot een twee maal zo groot effect.

Het sluiten of omschakelen van kolencentrales heeft een groter economisch effect. Elektriciteit uit kolencentrales wordt vooral gebruikt door grootverbruikers, die in dit geval worden gedwongen over te stappen, waardoor hun kosten voor de aankoop van elektriciteit met dertig procent stijgen. Vooral voor de aluminiumindustrie en de anorganische chemie, beide elektriciteitsintensieve bedrijfstakken, leidt dit tot een dermate hoge stijging van de gemiddelde kosten dat verwacht kan worden dat het productievolume van de betreffende takken fors af zal nemen. Hoge tarieven voor de grootverbruikers van gas kunnen soortgelijke effecten uitlokken bij de kunstmestindustrie en de glastuinbouw.

In het voorstel van GroenLinks is de heffing op elektriciteit hoog, waardoor het beschreven effect het sterkst optreedt bij de aluminiumindustrie en de anorganische chemie. Het productievolume van deze takken zal ongeveer halveren. De glastuinbouw en de kunstmestindustrie worden geconfronteerd met een negatief effect van tien tot twintig procent. Bij de SP leidt de heffing voor de aluminiumindustrie, de anorganische chemie, de glastuinbouw en de kunstmestindustrie tot een productiedaling van twintig tot dertig procent.

Wanneer er sprake is van substantiële economische effecten, heeft dat ook weer effect op het energiegebruik. Een sector die minder produceert, zal ook minder energie verbruiken. Dit effect wordt aangeduid als het volume-effect van de heffing. Het volume-effect leidt tot een aanzienlijke daling van het energieverbruik in de variant van GroenLinks en in mindere mate in de variant van de SP.

Tabel 4.3 Vermeden CO₂-emissies per partij (2010, mld kg)

	PvdA	D66	GroenLinks	ChristenUnie	SP
Sluiting kolencentrales	–	–	12,1	–	12,1
Overige substitutie effecten	5,2	–	–3,5	–	– 5,2
Totaal substitutie-effect	5,2	1,6	8,6	1,6	6,9
Besparingseffect	0,8	1,3	0,7	1,3	1,0
Volume effect	–	–	3,1	–	2,5
Totaal effect	6,1	3,0	12,4	3,0	10,5

De REB voorstellen van de PvdA, D66, GroenLinks, de Christen Unie en de SP leiden alle tot besparingen in het energiegebruik. Daarnaast leiden alle voorstellen in zekere mate tot veranderingen in de productie van elektriciteit, zij het in duidelijk verschillende mate. De

⁷ Lijesen, Mulder en Vromans, 2001.

voorstellen van D66 en de Christen Unie geven een bescheiden verschuiving in de richting van duurzame opwekking te zien. De door de PvdA voorgestelde tariefsdifferentiatie heeft een verdergaand effect en leidt tot een beweging in de richting van koolstofarmere opwekking. Nog verder gaan de SP en Groenlinks, die de opwekking van elektriciteit door kolencentrales naar nul terugbrengen. Groenlinks realiseert daarbovenop nog enige substitutie in de richting van duurzame bronnen. Daarnaast leiden de voorstellen van Groenlinks en SP tot volumeaanpassingen in de economie, waardoor de emissies nog verder worden gereduceerd. Per saldo bereiken D66 en ChristenUnie een totale reductie van 3 miljard kg CO₂ in 2010, PvdA van 6,1, SP van 10,5 en Groenlinks van 12,4 miljard kg.

4.1.3 Aspecten van een openruimteheffing

Vijf politieke partijen (PvdA, D66, GroenLinks, ChristenUnie en SP) doen in hun verkiezingsprogramma voorstellen met betrekking tot de invoering van een heffing op onbebouwde grond, een openruimteheffing (ORH). De voorstellen van de vijf partijen zijn in de onderstaande tabel weergegeven.

Tabel 4.4 De ORH voorstellen van PvdA, D66, GroenLinks, ChrU en SP op hoofdlijnen					
	PvdA	D66	GroenLinks	ChristenUnie	SP
Doel heffing	flankerend beleid t.b.v. groene contouren	flankerend beleid t.b.v. groene contouren	verdichting binnen rode contouren en behouden open ruimte tussen groen en rood	beprijzen bouwen in open agrarische ruimte	afromen
Beoogde opbrengst op langere termijn in euro	0,45 mld	0,65 mld	1,1 mld	0,45 mld	0,70 mld
Regionale differentiatie	ja	niet bekend	ja	niet bekend	niet bekend

De voorstellen van de partijen verschillen met betrekking tot de doelstelling van de heffing en de omvang van de beoogde opbrengsten. Daarnaast verschillen de voorstellen met betrekking tot de aanwending van de opbrengsten en een aantal vormgevingsaspecten. Overigens zijn niet alle voorstellen even ver uitgewerkt; dit vraagt om nadere aannames bij het bepalen van de hoogte van de benodigde tarieven.

Gelet op het wetgevingstraject dat nodig is voor een ORH gaat het CPB ervan uit dat de heffing niet eerder dan 1 januari 2004 in werking kan treden. Verder moet ermee rekening worden gehouden dat de ORH een ingroei-traject kent; in het eerste jaar (2004) bedraagt de opbrengst 10% van de opbrengst op lange termijn. In elk jaar daarop neemt de opbrengst met 10%-punt toe. Voor het merendeel van de te bouwen projecten op middellange termijn is immers al ruimte gereserveerd in de huidige bestemmingsplannen (denk aan de VINEX-locaties). Dit is dus geen 'open ruimte' meer. Ook zit er tijd tussen formele goedkeuring van (de

wijziging van) het bestemmingsplan en het daadwerkelijke moment van inning van de ORH bij het verlenen van de bouwvergunning⁸.

Bij de berekening van de tarieven is uitgegaan van de opbrengsten op lange termijn die de partijen noemen in hun verkiezingsprogramma's. Hieruit is berekend welk tarief elke partij zou moeten hanteren om een dergelijke opbrengst te genereren. Mede gezien de beperkingen die het beschikbare datamateriaal stelt aan de analyse, zijn daarbij voor alle partijen dezelfde uitgangspunten gehanteerd. Voor wat betreft de regionale differentiatie van tarieven is aangenomen dat de heffing per bruto m² in de Randstad 40% hoger ligt en in het Noorden (inclusief Overijssel) 40% lager dan in de rest van Nederland.

Bij het berekenen van de tarieven is in het geval van de woningmarkt rekening gehouden met een aantal gedragsreacties (zoals het verkleinen van de kavelgrootte) die als gevolg van de invoering van de ORH kunnen optreden (zie ook de box over de effecten van de ORH). In het geval van grond voor bedrijfsterreinen is hiervan geabstraheerd gezien het kleine aandeel dat deze kosten doorgaans hebben in de kosten van bedrijfsvoering. Een beperking van de analyse is verder dat de budgettaire effecten op overige belastinginkomsten (zoals de vennootschapsbelasting en inkomstenbelasting) en de terugkoppelingen via de grondmarkt niet in kaart zijn gebracht.

Tabel 4.5 Berekende gemiddelde tarieven (in de rest van Nederland) en ingeboekte opbrengst in 2006

	PvdA	D66	GroenLinks	ChristenUnie	SP
Tarief (euro per netto m ²)	18	26	45	18	27
Opbrengst in 2006 (in mln euro)	136	200	1100	138	204

Naarmate het voorgestelde tarief hoger is, is de kans groter dat de heffing een sturend karakter heeft doordat zij het ontwikkelen van bepaalde typen bebouwing in bepaalde regio's niet langer rendabel maakt.⁹ Met name bij GroenLinks heeft de heffing waarschijnlijk een sturend karakter. Dit geldt met name voor de goedkopere segmenten van de woningmarkt en in gebieden buiten de Randstad, waar de residuele waarde voor invoering van de heffing over het algemeen laag is. Producenten kunnen in deze gevallen niet anders dan of de heffing doorberekenen in de prijzen of niet langer bepaalde typen woningen aanbieden. In de Randstad roomt de heffing alleen af. De ORH heeft onder bovengenoemde aannames met name effect op de samenstelling van de nieuwbouw.

⁸ GroenLinks stelt voor dat de gemeenten de heffing moeten betalen aan het Rijk op het moment dat bestemmingsplannen worden gewijzigd. Daarom is de opbrengst voor GroenLinks in 2006 ingeboekt als 1,1 mld euro. Deze vooruitbetaling aan het Rijk gaat echter wel tijdelijk ten koste van andere gemeentelijke uitgaven.

⁹ In de nota 'Op groene gronden' stelt GroenLinks voor om het tarief zodanig regionaal te differentiëren dat de druk op de open ruimte in de Randstad gelijk is aan de druk op de open ruimte buiten de Randstad. Bovenstaande berekeningen geven aan dat de 40% differentiatie hiervoor niet voldoende is.

De effecten van een openruimteheffing

De openruimteheffing (ORH) kan gevolgen hebben op de nieuwbouwmarkt, op de bestaande voorraad onroerend goed en op de grondmarkt. De mate waarin dit geschiedt zal met name afhangen van wie de uiteindelijke kosten van de heffing draagt: de kopers van nieuwbouw of de producenten van nieuwbouw (inclusief gemeenten en grondeigenaren).

In het extreme geval dat de heffing op open ruimte volledig doorberekend wordt aan de kopers van nieuwbouwwoningen werkt de heffing sturend. Zo zal een deel van de eerste eigenaren op de hogere prijs reageren door een kleiner kavel of een minder luxe uitgevoerde woning te kiezen, of uit te wijken naar een goedkopere locatie. Dit heeft direct gevolgen voor de aard en de samenstelling van de nieuwbouw en daarmee op de samenstelling van de woningvoorraad. Door het duurder worden van nieuwbouwwoningen stijgt ook de prijs van bestaande woningen. Ook is het waarschijnlijk dat er een zekere verdichting binnen de bestaande voorraad plaatsvindt. Tenslotte heeft de veranderde vraag naar nieuwbouwwoningen ook gevolgen voor de grondmarkt; de vraag naar onbebouwde grond neemt immers af als gevolg van de heffing en ook verschuift de overgebleven vraag mogelijk naar andere locaties. Een andere uiterste veronderstelling is dat de heffing in het geheel gedragen wordt door de producenten van nieuwbouwwoningen. In dit geval werkt de heffing afremmend. Wel is de vraag relevant of het voor projectontwikkelaars en andere partijen nog aantrekkelijk blijft om grond te bebouwen³. Als er na invoering van de heffing inderdaad voldoende rendement overblijft, dan zullen projectontwikkelaars trachten een gedeelte van het verlies aan residuele waarde (het bedrag dat resteert van de prijs na aftrek van de kosten en een redelijk rendement op het geïnvesteerde vermogen) af te wentelen door minder te betalen voor de grond waarop ze ontwikkelen; er is dan sprake van afwenteling van de heffing op gemeenten en grondeigenaren (in dit geval daalt de prijs van grond als gevolg van de ORH). Roomt de ORH alleen de overwinsten in de bedrijfskolom af, dan zal het aanbod van nieuwbouwwoningen niet veranderen.

In de praktijk verschilt de residuele waarde sterk per locatie of regio en per type bebouwing. Deze differentiatie in de residuele waarde maakt het moeilijk om de gedragseffecten van de invoering van een ORH in te schatten. Er moet dan ook een groot voorbehoud gemaakt worden bij de raming van de effecten van de heffing en de uit de beoogde bedragen afgeleide tarieven.

Als gevolg van de grote spreiding in de residuele waarde over locaties in Nederland zal waarschijnlijk een gedeelte van de heffing gedragen worden door de kopers van nieuwbouwwoningen en een gedeelte door de bedrijfskolom. Het totale effect zal dan ook bestaan uit een combinatie van de hierboven beschreven effecten.

³ Voor een nadere beschouwing over het functioneren van de grondmarkt zie CPB, 1999, *De grondmarkt; Een gebrekkige markt en een onvolmaakte overheid*, Den Haag: SDU Uitgevers.

De effecten van de ORH op de ontwikkeling van het totale aantal woningen zijn naar verwachting beperkt. De heffing van GroenLinks heeft nog enig effect op investeringen in woningen, de effecten van andere partijen blijken vrijwel verwaarloosbaar. Het effect van de invoering van de ORH op de investeringen is tijdelijk van aard, het duurt totdat de woningvoorraad zich op termijn aanpast aan de hogere prijsniveaus.

4.1.4 Heffingen op vervoer

Kilometerheffing wegvervoer

Een aantal partijen wil een kilometerheffing invoeren voor het wegvervoer om de (negatieve effecten van) mobiliteit te beperken. Voor de onderzochte partijprogramma's zijn in onderstaande tabel de karakteristieken en de voornaamste uitkomsten weergegeven van de voorgestelde kilometerheffing. Een aantal partijen wil de kilometerheffing budgetneutraal¹⁰ inzetten door variabilisatie van (een deel van de) bestaande vaste lasten. Andere partijen willen met de kilometerheffing niet alleen bestaande vaste lasten variabiliseren, maar een stap verder gaan en een lastenverzwaring voorstellen om (deels) de maatschappelijke kosten van verkeer in rekening te brengen. Uitgangspunt hierbij is dat de totale betaalde en onbetaalde kosten (vaste plus variabele) die uit het verkeer voortkomen door de sector worden opgebracht.

De eerste groep (budgetneutraal) omvat D66 en SP, die daarmee in meer of mindere mate¹¹ aansluiten bij de voorkeursvariant van het huidige kabinet. Deze plannen zijn nader uiteengezet in het voortgangsrapport over de kilometerheffing¹². Het kabinetsvoorstel betreft een volledige variabilisatie van de Motorrijtuigenbelasting (MRB), een kwart van de Belasting van Personenauto's en Motorrijwielen (BPM) en - voor zware vrachtwagens - variabilisatie van het Eurovignet. Dit komt neer op een omzetting van circa 3,5 mld euro aan jaarlijkse belastingopbrengst¹³. D66 wil een naar tijd, plaats en milieubelasting gedifferentieerde kilometerheffing en gaat daarmee verder dan het kabinetsvoorstel dat voorziet in een op termijn uitbreiden met een differentiatie naar tijd en plaats.

De tweede groep (lastenverzwaring) bestaat uit de partijen GroenLinks en de ChristenUnie. Bij GroenLinks leidt introductie van de kilometerheffing zowel voor de personenauto's als voor het vrachtverkeer tot een jaarlijkse lastenverzwaring van circa 2,5 mld euro. De voorstellen van de ChristenUnie leiden tot een lastenverzwaring van 0,7 mld euro bij personenauto's en 0,2 mld euro bij het vrachtvervoer.

Naarmate de heffing hoger is zijn ook de effecten op de mobiliteit forser. Zo leidt de heffing bij personenauto's in het GroenLinks-programma tot een beperking van het aantal voertuigkilometers in 2010 met circa 11%, vergeleken met een beperking van ongeveer 7% in de programma's die grotendeels aansluiten bij het huidige kabinetsbeleid. GroenLinks is de enige

¹⁰ Exclusief de kosten van de voertuigkastjes (*mobimeters*).

¹¹ In de tabel is bij D66 en SP de variabilisatie van MRB en BPM door het CPB vertaald in budgetneutrale hoogtes van kilometerheffingen. Niet alle partijprogramma's noemen expliciet de heffingshoogtes.

¹² Ministerie van Verkeer en Waterstaat, *Betalen per kilometer. Voortgangsrapport*, december 2001.

¹³ Het kabinetsvoorstel voorziet daarnaast in de omzetting van 0,9 mld euro accijnsopbrengst in kilometerheffingen; dit onderdeel wordt in de partijprogramma's die aansluiten bij het kabinetsvoorstel niet overgenomen.

partij die ook een forse reductie van het aantal voertuigkilometers bij het vrachtverkeer weet te bereiken. Dat gaat echter gepaard met substantiële effecten op de economische bedrijvigheid.

Tabel 4.6 Kilometerheffing in een aantal partijprogramma's

	D66 en SP	GL	ChristenUnie
Variabilisatie/afschaffing van:			
personenauto's MRB	ja	ja	ja
BPM	ja, een kwart ^a	nee	nee
vrachtverkeer MRB	nee	ja	ja ^b
Eurovignet	ja	ja	ja
Kilometerheffing (euroct/vtghm)			
personenauto's	3,1	5,8 ^c	3,1
vrachtverkeer ^d	1,4	12,4 ^e	2,3
Lastenverzwaring (mld euro/jr)^f			
personenauto's	0,0	2,5	0,7
vrachtverkeer	0,0	2,5	0,2
Reductie voertuigkilometers (in %)^g			
personenauto's	7,3	11,1	7,3
vrachtverkeer	0,5	6,5	0,9

^a Dit geldt voor de SP. Het programma van D66 stelt geen variabilisatie van de BPM voor; het tarief voor personenauto's van de kilometerheffing is dan 2.4 eurocent/km en de reducties in voertuigkilometers en emissies zijn ruwweg evenredig minder.

^b Alleen lichte vrachtauto's en bestelauto's.

^c Deels gecompenseerd door 1.2 eurocent accijnsverlaging.

^d Gewogen gemiddelde van vrachtauto's en bestelauto's.

^e Deels gecompenseerd door 0.3 eurocent accijnsverlaging.

^f Hierbij is nog geen rekening gehouden met (de verdeling van) de kosten van de voertuigkastjes (mobimeters).

^g De effecten op de mobiliteit zijn bepaald op basis van AVV-berekeningen met het LMS-model; Adviesdienst Verkeer en Vervoer, *Verkeerskundige effecten Bereikbaarheidsoffensief Randstad met kilometerheffing*, 14 september 2001.

Luchtvaartheffingen

Een aantal partijen wil vanuit milieu-overwegingen de groei van de luchtvaart beperken. Veel internationale verdragen vormen echter een beletsel om als nationale maatregel heffingen op te leggen aan de luchtvaart. Een maatregel die wel op nationaal niveau ingevoerd kan worden is een heffing op starten en landen (Landing and Take Off; LTO) van vliegtuigen, mits de opbrengst wordt aangewend om milieuschade te compenseren. Voorbeelden van emissieheffingen uit het buitenland zijn heffingen gebaseerd op de uitstoot van NO_x en koolwaterstoffen in Zürich en Zweden.

De partijprogramma's van PvdA, GroenLinks, SP en ChristenUnie stellen invoering van een LTO-heffing voor, waarbij de beoogde opbrengst uiteenloopt van 150 mln euro (GroenLinks) tot 1 mld euro (SP). Over de economische gevolgen van een dergelijke heffing is nog weinig bekend.

GroenLinks en SP introduceren naast de LTO-heffing nog additionele heffingen. Bij GroenLinks gaat het daarbij om een ticket-heffing van 30 euro, die daarmee vooral de relatief korte (lees: Europese) vluchten belast. Met deze heffing wordt een opbrengst beoogd van ruwweg 1 mld euro. Tentatief valt te becijferen dat bij een gemiddelde prijselasticiteit van circa één een dergelijke heffing leidt tot een beperking van het aantal passagiersbewegingen op Schiphol met circa 10%. Een soortgelijke heffing stelt GroenLinks voor ten aanzien van het goederenvervoer (30 euro per kg; opbrengst 0,3 mld euro).

Bij de SP wordt de heffing vormgegeven via een lege stoelen-belasting van 22,5 euro per lege stoel. Met deze heffing wordt gestreefd naar een opbrengst van 140 mln euro; gerelateerd aan het totale volume van lege stoelen op Schiphol (herkomst/bestemming en transfers) houdt deze opbrengst in dat (ex ante) circa 40% van de lege stoelen kan worden belast met een heffing. De economische effecten van een dergelijke heffing zijn onzeker. De heffing kan leiden tot een (beoogd) gedragseffect van minder vliegbewegingen, maar luchtvaartmaatschappijen zullen waarschijnlijk proberen met bijvoorbeeld scherpe last-minute tarieven de heffing te ontlopen.

4.1.5 Effecten op milieu en economie

In onderstaande tabel zijn voor de programma's van vijf partijen de effecten op het terrein van klimaatverandering en verzuring weergegeven.

Tabel 4.7 Milieu-effecten in 2010 van vijf verkiezingsprogramma's (afwijking in % van het basispad)	PvdA	D66	GroenLinks	ChristenUnie	SP
Emissie van broeikasgassen	- 3,5	- 5,0	- 8,0	- 3,5	- 5,5
Duurzaam tegen stikstof beschermde natuur in Nederland	0,5	2,0	3,5	0,5	0,5

Bron: RIVM

De vermindering van de uitstoot van broeikasgassen wordt bij de PvdA, GroenLinks en SP grotendeels bereikt door de verhoging en verbreding van de REB in samenhang met de overgang van kolencentrales op gas. Het is met name de kilometerheffing die verder bijdraagt aan de daling van de CO₂-emissies bij GroenLinks en SP. De REB-maatregelen van D66 en ChristenUnie verminderen de uitstoot van broeikasgassen met 1%. Via CO₂-opslag en bij-stook bij kolencentrales met biomassa weet D66 een verdere 3% reductie te realiseren. Daarnaast is er nog een 1% emissievermindering door de kilometerheffing en aanscherping van energiestatistieknormen. Deze laatste maatregelen zijn ook verantwoordelijk voor ruim 2% emissiereductie bij de ChristenUnie, 1% daarvan hangt voornamelijk samen met de per saldo lastenverhoging van 0,9 mld euro bij de kilometerheffing.

Op het gebied van verzuring worden alleen door D66 en GroenLinks meer dan marginale resultaten geboekt. Emissies en deposities van verzurende stoffen – stikstofoxide (NO_x),

zwaveldioxide (SO₂) en ammoniak (NH₃) – op de bodem leiden tot negatieve gevolgen voor ecosystemen. De toename in duurzaam tegen stikstof beschermde natuur met 3,5% bij GroenLinks komt voor driekwart voor rekening van de landbouwmaatregelen en dan met name door een 5% daling van de varkens- en pluimveestapel als gevolg van de heffingen op niet-biologisch vlees. Voor het overige zijn het de beperking van de maximumsnelheid tot 100 km/uur, de kilometerheffing en de sluiting van de kolencentrales die een bijdrage aan de verbetering van de duurzaam beschermde natuur leveren. De verbetering bij D66 wordt voornamelijk bereikt door het uit de markt halen van productierechten in de intensieve veehouderij.

Een veel uitgebreider overzicht van de milieugevolgen is te vinden in de RIVM-publicatie over de verkiezingsprogramma's.

Het milieubeleid van de partijen richt zich op het tegengaan van de uitstoot van milieuvervuilende stoffen primair via het heffingeninstrument. Dit verhoogt weliswaar de kosten van een aantal producten, maar de macro-economische kosten blijven beperkt doordat tegelijkertijd andere belastingen (met name op arbeid) worden verlaagd en doordat de specifieke heffingen in het algemeen niet tot exorbitante lastenverhogingen voor individuele bedrijfstakken leiden. Wel zijn er verschuivingen in de productiestructuur. Het duurder worden van energie en de mobiliteitsmaatregelen remmen de vraag naar gas, elektriciteit en motorbrandstoffen af en vliegheffingen verminderen het aantal vluchten vooral naar nabije bestemmingen. De door de partijen, uitgezonderd GroenLinks en SP, gekozen vormgeving van de energieheffing en de, uitgezonderd GroenLinks, voorgestane vormgeving van de kilometerheffing, zijn echter zodanig, dat bedrijfstakken met niet meer dan marginale kostenstijgingen worden geconfronteerd.

In vergelijking met de andere partijen staat GroenLinks een veel stringenter milieubeleid voor. GroenLinks verhoogt de milieulasten met ruim 16 mld euro. Hoewel daar tegenover een verlaging in dezelfde orde van grootte van belastingen op arbeid staat, is het effect van het milieubeleid op het BBP, een groeivermindering van gemiddeld 0,3% per jaar in de periode 2003-2006, negatief¹⁴. Dit effect ontstaat mede door de soms ongelijke verdeling van de lastenverhoging, waardoor aanpassingskosten op korte en middellange termijn voor de economie ontstaan.

¹⁴ De groeivermindering van het BBP met 0,3% per jaar betreft het effect van het milieupakket, voor het totale pakket maatregelen van GroenLinks bedraagt de groeivermindering jaarlijks 0,2% (zie tabel 3.19 en box over inverdieneffecten in paragraaf 3.5.2).

De heffingen voor bedrijven zijn bij GroenLinks scheef over de bedrijfstakken verdeeld: het zijn vooral de landbouw (inclusief tuinbouw) en de industrie die met een kostenstijging worden geconfronteerd. De kilometerheffing op het goederenvervoer en de diverse productheffingen drukken voor een belangrijk deel op deze sectoren. De vormgeving van de energieheffing zorgt enerzijds, door de degressieve structuur van de verhoging, voor een lastenverdeling die de industrie als geheel niet onevenredig belast. Anderzijds worden enkele elektriciteitsintensieve industrieën (anorganische chemie en aluminiumindustrie) wel relatief zwaar belast, door de nadruk van de heffing op elektriciteit en de extra prijsverhoging voor het groot- en middenverbruik door de overgang van kolen op gas. De lagere belastingen op arbeid zijn relatief gunstig voor de arbeidsintensieve dienstensector. Per saldo stijgen dus de kosten voor het deel van het bedrijfsleven dat onderhevig is aan buitenlandse concurrentie. Het gevolg hiervan is een verslechtering van de prijsconcurrentiepositie waardoor Nederlandse bedrijven marktverlies leiden.

Bij de SP is de omvang van de energieheffing voor bedrijven vergelijkbaar met die van GroenLinks. Wel ligt bij de SP de nadruk van de heffing minder op elektriciteit. De stijging van de energiekosten is voor de tuinbouw en kunstmeststoffenindustrie daardoor groter en die voor de anorganische chemie en de aluminiumindustrie minder groot dan bij GroenLinks. De kostenstijging voor landbouw en industrie wordt bij de SP overigens gemitigeerd door de gedeeltelijke uitruil van energieheffing en waterbelasting.

Het is vooral de traditionele landbouwsector die zwaar getroffen wordt door de milieumaatregelen van GroenLinks. De tuinbouw wordt geconfronteerd met een verhoging van de gasprijs waardoor de totale kosten met zo'n 2% stijgen. Bovendien komt de kilometerheffing voor het goederenvervoer, door de afzet en dus vervoer van grote aantallen tuinbouwproducten, juist in deze sector zwaar aan en komt er ook een heffing op bestrijdingsmiddelen. Naast deze lastenverhogingen voor de tuinbouwsector ondergaat de productie-ontwikkeling van de landbouw de negatieve invloed van de verbruiksbelasting op niet-milieuvriendelijk geproduceerd vlees en de gelijktijdige verplaatsing van vlees van het lage naar het hoge BTW-tarief. Voor de totale landbouw betekent het milieupakket van GroenLinks een productievermindering van een kleine 10% in 2006. De productiedaling van de landbouw is bij andere partijen beduidend geringer doordat daar de lastenverzwaringen op goederenvervoer en op vlees achterwege blijven. Bij de GroenLinks maatregelen zijn er voorts aanzienlijke groeidalingen van tussen de 2 en 5% (gecumuleerd in 2006) voor de energie-intensieve chemie, de luchtvaart en, als gevolg van minder verbruik van energie, de olieraffinage en de delfstoffenwinning. Daar de kilometerheffing voor het goederenvervoer ook geldt voor door buitenlandse vervoerders in Nederland afgelegde kilometers is er overigens geen direct concurrentienadeel voor de Nederlandse wegtransportsector. Hetzelfde geldt voor de behandeling van Nederlandse en buitenlandse luchtvaartmaatschappijen op Schiphol.

De introductie van heffingen bij een gelijktijdige verlaging van de belastingen op arbeid werkt bij het GroenLinks pakket – en in beperkte mate bij de pakketten van de andere partijen – op zich positief voor bedrijfstakken die relatief arbeidsintensief en energie-extensief zijn. Zo is de productiedaling in de meeste diensten leverende bedrijfstakken minder groot dan de gemiddelde macro-economische groeivertraging. En ook de metaalsector scoort, ondanks de afzetsdaling van de non-ferro sector, gunstiger dan gemiddeld doordat voor grote delen, zoals de metaalproducten en machine-industrie, de belastingverschuiving positief uitvalt.

De daling van de productie gaat bij de milieumaatregelen van GroenLinks ook gepaard met forse verschuivingen in het consumptiepatroon. Voor een aantal productgroepen komen de consumptieve bestedingen in 2006 meer dan 10% lager uit. Dit geldt bijvoorbeeld voor de vraag naar motorbrandstoffen. De kilometerheffing voor het personenvervoer vermindert het aantal afgelegde kilometers en bovendien is er een verschuiving naar kleinere en goedkopere auto's en een daling van het autopark. Een en ander zorgt wel voor een sterke groei van het openbaar vervoer, mede door betere infrastructurele voorzieningen. Ook de luchtvaartsector wordt door de vliegheffingen geconfronteerd met een sterke daling van de vraag van de kant van de consument. Bij andere partijen dan GroenLinks zijn de verschuivingen in het consumptiepatroon geringer. De daling bij de luchtvaart is in de SP voorstellen vergelijkbaar met die van GroenLinks.

4.2 Kwalitatieve analyse zorgstelsels

Deze paragraaf beschrijft een kwalitatieve economische analyse van de vernieuwingen die de politieke partijen willen aanbrengen in het zorgstelsel. Het doel van de analyse is deze vernieuwing van het zorgstelsel van iedere partij te beschrijven en te scoren. Uitgangspunt bij het opstellen van de scores is de Nederlandse consument. Welke zorg krijgt de consument, tegen welke prijs, wat is daarbij zijn keuzevrijheid en in hoeverre zijn deze karakteristieken onafhankelijk van zijn gezondheidsrisico. De scores betreffen economische indicatoren; een indicator als medische kwaliteit van de zorg behoort hier dus niet toe. De gevolgen van de stelselwijziging voor de inkomenssolidariteit worden in hoofdstuk 3 meegenomen.

Het is niet de bedoeling van deze analyse om het ene zorgstelsel als beter of slechter te kwalificeren dan het andere zorgstelsel. De bedoeling is om via de scores te laten zien waar het ene stelsel meer prioriteit aan geeft dan het andere. De analyse beperkt zich tot de hoofdlijnen van de verschillende zorgstelsels. Hoewel voor de zorg misschien nog meer geldt dan voor andere sectoren: 'the devil is in the detail', zijn de details van een stelsel vaak ook binnen partijen nog niet voldoende uitgesproken. Dit maakt mede dat de scores van de indicatoren met onzekerheid zijn omgeven.

Vijf politieke partijen, de PvdA, D66, GroenLinks, de ChristenUnie en de SP hebben aangegeven een analyse van hun vernieuwingen van het zorgstelsel op prijs te stellen. De

analyse in deze paragraaf is een samenvatting; een uitgebreidere versie is te vinden op de website van het CPB: www.cbp.nl.

In paragraaf 4.2.1 wordt het zorgstelsel van de vijf partijen beschreven. In paragraaf 4.2.2 worden de vier indicatoren besproken en paragraaf 4.2.3 bevat de bijbehorende scores. Paragraaf 4.2.4 sluit af met de conclusies.

4.2.1 Beschrijving zorgstelsels

In deze paragraaf worden de kernpunten van de stelsels van de vijf partijen samengevat. Alle partijen willen een grondige vernieuwing van het zorgstelsel. Zo willen alle vijf de partijen de duale verzekeringsstructuur in het tweede compartiment vervangen door één algemene verzekering curatieve zorg en die verzekering op termijn integreren met de bestaande Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ).

De ChristenUnie, D66, GroenLinks en de PvdA kiezen bij de sturing van de zorg voor een model van gereguleerde concurrentie en volgen daarmee in grote lijnen de kabinetsvisie zoals die is uiteengezet in *Vraag aan bod*.¹⁵ De SP daarentegen kiest voor een volksverzekering, waarbij de uitvoering van de zorg voor rekening komt van publieke uitvoeringsorganen.

Het pakket

Alle vijf partijen willen één breed basispakket. Dit basispakket is verplicht voor iedere burger. Het aanbieden van smallere pakketten, zoals in de huidige particuliere verzekering, wordt dus verboden. Bij alle vijf partijen komt de verstrekte zorg in het basispakket, in grote lijnen, overeen met de verstrekte zorg door de AWBZ en het ziekenfondspakket.

De precieze omvang en invulling van het basispakket verschilt enigszins per partij, zo willen de ChristenUnie, GroenLinks, PvdA en de SP ook tandheelkundige zorg laten opnemen in het basispakket. De Christenunie wil verder bepaalde vormen van zorg die in relatie staan met voortplanting (IVF, anticonceptiva met reversibel effect, hersteloperaties na sterilisatie) en levensbeëindigend handelen (zowel van het geboren als ongeboren leven) niet opnemen in het pakket. D66 wil een gedeelte van de jeugdhulpverlening dat nu via de rijksbegroting loopt opnemen in het pakket. GroenLinks wil het pakket uitbreiden met alternatieve geneeswijzen, mits uitgevoerd door geregistreerde behandelaars. GroenLinks wil verder dat verzekeraars gaan concurreren met maximale wachttijden en voorschriften over de bereikbaarheid van zorgaanbieders. De SP wil het pakket verbreden met zelfzorgmiddelen op recept en eerste-lijn-psychologen. De SP wil verder bepaalde voorzieningen voor gehandicapten en ouderen, zoals vervoersvoorzieningen, woningaanpassing, maaltijdservice en alarmering in het pakket opnemen.

¹⁵ Ministerie van VWS, *Vraag aan bod: hoofdlijnen van vernieuwing van het zorgstelsel*, Tweede kamer, 2000-2001; 27855; nrs. 1-2.

De zorg die buiten het basispakket valt loopt bij alle vijf partijen via de aanvullende particuliere verzekeringen; deze verzekeringen vallen buiten het directe bereik van de overheid.

Omdat de aanvullende verzekeringen buiten het bereik van de overheid vallen beperkt de beschrijving van het stelsel zich in het vervolg slechts tot het basispakket.

De jaarlijkse aanpassing van het basispakket geschiedt bij alle vijf partijen door de overheid. Bij het samenstellen van het pakket geldt het uitgangspunt van de noodzakelijke zorg, dat wil zeggen zorg met bewezen werkzaamheid die doelmatig wordt toegepast en zorg die niet voor eigen rekening en verantwoording kan komen (bijvoorbeeld volgens de trechter van Dunning).

Uitgezonderd de SP willen alle partijen de verzekeraars ook de mogelijkheid geven om 'preferred provider' arrangementen te laten opnemen in het pakket. Bij 'preferred provider' arrangementen mogen verzekeraars selectieve contracten afsluiten met zorgaanbieders. Een verzekerde heeft dan de mogelijkheid om te kiezen voor een door de zorgverzekeraar getroffen selectieve regeling met aanbieders van zorg. Belangrijk hierbij is het concept van de functioneel gedefinieerde zorgafspraken waardoor verzekeraars meer ruimte krijgen om te onderhandelen met zorgaanbieders.

De financiering

Enkele belangrijke verschillen met betrekking tot de financiering zijn aangegeven in tabel 4.8. De ChristenUnie, D66, GroenLinks en de PvdA kiezen voor een model van gereguleerde concurrentie en dus voor een gemengde financiering, dat wil zeggen dat het basispakket

Tabel 4.8 Verschillen met betrekking tot de financiering van zorgstelsels

	ChristenUnie	D66	GroenLinks	PvdA	SP
Gereguleerde concurrentie (g.c.) of volksverzekering (v.v.)	g.c.	g.c.	g.c.	g.c.	v.v.
Percentage nominale premie ten opzichte van totale zorguitgaven aan basispakket ^a	10%	60%	0%	5%	geen nominale premie
Meerdere verzekeraars waarbij nominale premies mogen verschillen tussen verzekeraars	ja	ja	ja	ja	één landelijke verzekeraar
eigen risico per persoon (min-max.)	100 euro-vrij maximum hangt af van inkomen	200-500 euro	geen	0-100 euro	geen
toelaten collectieve contracten	ja	ja	nee	nee	nee

^a Bij D66 en GroenLinks is bij de budgettaire analyse op middellange termijn gerekend met een percentage nominale premie van respectievelijk 30% en 5%. De getoonde percentages hebben betrekking op de verstrekte zorg door de AWBZ en Ziekenfondspakket en gelden dan ook voor de lange termijn.

gedeeltelijk via het inkomen of uitkering wordt gefinancierd en gedeeltelijk via een nominale premie, die rechtstreeks bij de verzekerden wordt geheven door verzekeraars. Voor iedere verzekerde aangesloten bij dezelfde verzekeraar is de nominale premie gelijk, maar de nominale premies mogen verschillen tussen verzekeraars. Hierdoor wordt concurrentie tussen verzekeraars op de nominale premie mogelijk, naast concurrentie op kwaliteit en service. De gewenste financiering van het basispakket via het inkomen en de nominale premie verschilt echter per partij. Zo wil GroenLinks op lange termijn een bijna volledige inkomensafhankelijke financiering met een gemiddelde nominale premie van 0 euro. De nominale premie varieert dan rond de 0 euro en deze mag dus ook negatief worden; verzekerden ontvangen dan geld bij het afsluiten van een verzekering. De PvdA wil voor het grootste gedeelte een inkomensafhankelijke financiering waardoor de nominale premie ten opzichte van de totale zorguitgaven beperkt blijft (5%). De belangrijkste reden voor GroenLinks en de PvdA om te kiezen voor een beperkte nominale financiering is dat het de reparatie van de koopkrachteffecten, die optreden door de stelselwijziging, eenvoudiger maakt. Beide partijen vinden ook dat op langere termijn de inkomenssolidariteit het beste gewaarborgd blijft bij een grotendeels inkomensafhankelijke financiering. Bij de ChristenUnie is de gemiddelde nominale premie iets hoger dan bij de PvdA. De belangrijkste reden voor de ChristenUnie om te kiezen voor een nominale premie is om de prijs van de zorg zichtbaarder te maken voor de verzekerde om op die manier de eigen verantwoordelijkheid van verzekerden te vergroten. De D66 kiest op lange termijn voor een substantiële nominale premie. De belangrijkste reden voor D66 is dat er voldoende prikkels bij zorgverzekeraar, zorgverlener en zorgvrager moeten zijn om bewuste keuzen en een beheerste kostenontwikkeling te bereiken. De SP kiest voor een volledige inkomensafhankelijke financiering zonder nominale premies. De belangrijkste reden voor de SP is dat de financiering dan op basis van draagkracht kan plaatsvinden waardoor de solidariteit en de toegankelijkheid naar haar inzicht het beste wordt gewaarborgd.

Drie partijen, de ChristenUnie, D66 en de PvdA, willen eigen risico's invoeren. Bij een eigen risico moet een consument zijn uitgaven aan de zorg, tot een bepaald bedrag, eerst zelf betalen. De PvdA wil vrijwillige eigen risico's met een maximaal eigen risico van 100 euro. De ChristenUnie wil gestaffelde eigen risico's die gerelateerd zijn aan het inkomen van de verzekerde. Er geldt een verplicht eigen risico van 100 euro. Het maximum eigen risico hangt af van het inkomen. Voor een minimum inkomen is het maximum eigen risico ook 100 euro, voor een minimum inkomen + 5000 euro is het maximum 300 euro, voor een inkomen gelijk aan de huidige inkomensgrens van het ziekenfonds is het maximum 500 euro, boven deze inkomensgrens is het eigen risico vrij. De D66 wil een minimaal eigen risico van 200 euro en een maximaal eigen risico van 500 euro.

Twee partijen, de ChristenUnie en D66, willen collectieve contracten toelaten op de markt. Bij een collectief contract kiest een groep verzekerden gezamenlijk voor een bepaalde polis bij een verzekeraar. De inhoud van de polis komt meestal via onderhandeling tot stand.

Tabel 4.9 geeft enkele verschillen van de politieke partijen met betrekking tot de sturing van de zorgstelsels. In de volgende drie subparagrafen worden deze aspecten uitgediept.

Tabel 4.9	Verschillen met betrekking tot de sturing van zorgstelsels				
	Christen Unie	D66	Groen Links	PvdA	SP
Verzekeraars					
Ex-ante risico-verevening, klein gedeelte ex-post	ja	ja	ja	ja	nee
concurrentie op kwaliteit (k), premie (p), service (s)	k,p,s	k,p,s	k,p,s	k,p,s	nee
toelaten for-profit verzekeraars	nee	ja	nee	ja (onder voorwaarden)	nee
vergoedingssysteem (natura, restitutie, pgb's (pvb's))	n,p	r,p	n,r,p	n,p	n
Zorgaanbieders					
concurrentie op kwaliteit, prijs, service	k,p,s	k,p,s	k,p,s	k,p,s	k,s
toelaten for-profit ziekenhuizen/klinieken	nee	ja	nee	ja (onder voorwaarden)	nee
Overig beleid					
beheersing macro-financiering via overheidsbudgetten (o.b), maximering nominale premie, (m.p) of via 'ultimum remedium' (u.r.)	u.r.	u.r.	m.p.	u.r.	o.b.

De verzekeraars

In het gereguleerde concurrentie model van de ChristenUnie, D66, GroenLinks en de PvdA geldt een acceptatieplicht voor het basispakket (en de eventuele 'preferred provider' arrangementen). Bij zowel de ChristenUnie als de D66 geldt de acceptatieplicht echter alleen voor het laagste eigen risico. Verzekeraars concurreren op premie, kwaliteit en service.

Aangezien de verzekeraars ook mensen met hoge gezondheidsrisico's dienen te verzekeren voor dezelfde premie als mensen met de lagere risico's komt er bij alle vier de partijen een systeem van risicoverevening, voornamelijk ex-ante en een klein gedeelte ex-post (omdat verzekeraars op bepaalde kosten nauwelijks invloed kunnen uitoefenen). In vergelijking met de huidige ziekenfondsen gaan verzekeraars dus meer risico dragen. Een verzekeraar heeft verder een zorgplicht, dat wil zeggen dat de verzekeraar door middel van overeenkomsten met zorgaanbieders de tijdige verstrekking van zorg moet regelen (binnen de wettelijk geregelde functioneel omschreven aanspraken).

De verschillen tussen de vier partijen liggen voornamelijk in het type verzekeraar dat ze op de markt willen toelaten. De D66 wil zowel not-for-profit als for-profit verzekeraars toelaten, zoals op de huidige particuliere markt. De ChristenUnie en GroenLinks willen alleen

not-for-profit verzekeraars toelaten, vergelijkbaar met de huidige ziekenfondsen. De PvdA wil for-profit verzekeraars alleen toelaten onder voorwaarden, waarbij bijvoorbeeld de winst wordt gelimiteerd tot een beperkt percentage (bijvoorbeeld 3%, of 1% bovenop de reële rente, van de premieopbrengsten). Overige winst kan worden ingezet voor andere doeleinden, zoals bijvoorbeeld pakketverbeteringen.

Andere verschillen liggen bij het vergoedingensysteem. De ChristenUnie en de PvdA willen een natura systeem en de D66 een restitutiesysteem. GroenLinks wil verzekeraars zelf laten bepalen welk vergoedingensysteem het meest aantrekkelijk is; verzekeraars kunnen dus experimenteren met beide systemen. Alle vier de partijen willen meer persoonsgebonden budgetten (PGB's) en persoonsvolgende budgetten (PVB's) invoeren.

De volksverzekering van de SP zal worden uitgevoerd door publieke organen. De huidige verzekeraars worden sociale en regionaal werkende uitvoeringsorganen losgekoppeld van commerciële organen zoals schadeverzekeraars. Deze uitvoeringsorganen dragen geen risico's; sturingsprikkel worden gegenereerd via 'benchmarking' en bij onvoldoende functioneren dreigt ontslag van het management. De uitvoeringsorganen houden toezicht op de zorgaanbieders via 'benchmarking' en 'outputmeting'.

De zorgaanbieders

Bij de ChristenUnie, D66, GroenLinks en de PvdA moeten zorgaanbieders, op termijn, meer onderling concurreren op prijs en kwaliteit, waarbij de minimum kwaliteit moet voldoen aan de norm 'algemeen aanvaarde standaard'. Zorgaanbieders werken dus volgens richtlijnen en protocollen, maar de tarieven die ze mogen vragen zijn in principe vrij; de onderlinge concurrentie dient er voor te zorgen dat een zorgaanbieder die een te hoog tarief vraagt niet door een verzekeraar wordt gecontracteerd. De verzekeraar heeft immers wel een zorgplicht maar geen contracterplicht. Bij de SP verrichten de zorgaanbieders overheidszorg. Salariëring geschiedt via 'abonnementen' of loondienst, en wordt bepaald in cao's.

Alle partijen willen de toetreding van nieuwe zorgaanbieders versoepelen door het afschaffen of versoepelen van de toetredingsregulering, zoals de numerus fixus, het uitbreiden van opleidingen en het verbeteren van de arbeidsvoorwaarden.

De grootste verschillen tussen de stelsels van de ChristenUnie, D66, GroenLinks en de PvdA zitten bij het toelaten van for-profit ziekenhuizen en klinieken. Momenteel opereren alle algemene ziekenhuizen op not-for-profit basis. De ChristenUnie en GroenLinks willen dat zo houden en geen for-profit ziekenhuizen en klinieken toelaten, de PvdA wil deze alleen toelaten onder strenge restricties (zie ook bij verzekeraars) en de D66 wil wel for-profit ziekenhuizen en klinieken op de markt toelaten.

Totale uitgaven in de zorg

In de tabel worden de uitgaven aan zorg aangegeven voor 2006. De extra uitgaven ten opzichte van het voorzichtig scenario bij de SP zijn 3,2 miljard en daarmee aanzienlijk groter dan bij de andere vier partijen.

Omdat in het zorgstelsel van de SP de overheid volledig verantwoordelijk is voor de zorg heeft de overheid direct zeggenschap over de middelen. Bij de overige vier partijen is naast de overheid, via de inkomensafhankelijke financiering, ook de markt (consumenten, verzekeraars en zorgaanbieders), via de nominale premies, mede verantwoordelijk voor de totale uitgaven aan de zorg. Aangezien de gedragseffecten van de marktpartijen moeilijk zijn in te schatten zijn ook de hoogtes van de nominale premies met de nodige onzekerheid omgeven. De invoering van het nieuwe stelsel kan dus ook leiden tot hogere nominale premies dan geraamd in de budgettaire analyse. Bijvoorbeeld een gemiddelde nominale premieverhoging van 100 euro levert een extra bedrag van rond de 1,5 miljard euro op. Het is dus niet bij voorbaat gezegd dat de totale uitgaven aan de zorg bij het zorgstelsel van de SP het hoogste zullen zijn.

Bij het maken van een keuze tussen de verschillende zorgstelsels moet naast de verschillen in efficiency-niveaus ook rekening worden gehouden met de diffusiesnelheid van nieuwe technologie of zorgvormen. De totale uitgaven aan de zorg bij een efficiënt zorgstelsel zijn niet noodzakelijkerwijs lager dan bij een minder efficiënt zorgstelsel, omdat het efficiënte zorgstelsel ook een snellere invoering van nieuwe kostenverhogende technologie of een grotere diversiteit aan zorgvormen kan stimuleren.

Zorguitgaven 2006 (mld euro, prijzen 2002)

	Voorzichtig	Extra uitgaven ^a partij	Voorzichtig incl. partij
ChristenUnie	4,6	0,9	5,5
D66	4,6	0,4	4,9
GroenLinks	4,6	1,2	5,8
PvdA	4,6	0,9	5,5
SP	4,6	3,2	7,8

^a Saldo ex ante intensiveringen en ombuigingen

Overig beleid

Bij de ChristenUnie, D66, GroenLinks en de PvdA komt er naast een onafhankelijk toezicht op de concurrentie van verzekeraars en aanbieders. De overheid stelt jaarlijks de omvang, de randvoorwaarden en de normuitkeringen (behorende bij de verevening) van het basispakket vast. De nominale premie wordt vervolgens door de verzekeraars vastgesteld. Een belangrijk verschil is dat GroenLinks een expliciete maximering van de nominale premie wil terwijl de overige partijen dit instrument als een 'ultimum remedium' beschouwen. Bij een gemiddelde nominale premie van 0 euro stelt GroenLinks een maximering voor van 250 euro (met jaarlijkse inflatiecorrectie). Verder dient bij alle partijen de overheid meer informatie te geven aan

consumenten, wat betreft kwaliteit en prijs, zodat consumenten makkelijker een keuze tussen verzekeraars kunnen maken.

Bij de SP bepaalt de overheid jaarlijks het pakket, het budget en de tarieven voor de zorg. Nacalculatie vindt achteraf plaats op basis van extra geleverde zorg of noodzakelijke investeringen in mensen of materieel. De overheid houdt toezicht op de uitvoeringsorganen via een systeem van indicatiestelling, protocollen en richtlijnen. Bij onvoldoende functioneren kan ontslag volgen. De overheid zorgt er verder voor dat het zorgaanbod fysiek dicht in de buurt van de burger blijft.

4.2.2 Beschrijving score-indicatoren

Uitgangspunt bij het opstellen van de score-indicatoren is de Nederlandse consument. Welke kwaliteit van zorg krijgt de consument wanneer deze patiënt wordt en welke prijs (in premie of belasting) moet de consument daarvoor betalen wanneer hij verzekeringnemer is? Welke keuzes heeft de patiënt daarbij, met betrekking tot het verkrijgen van zorg en welke keuzes heeft de consument met betrekking tot het verzekeren voor zorg? In hoeverre zijn de zorg, de premie en de keuzevrijheid van de consument onafhankelijk van zijn gezondheidsrisico? Deze vragen worden voor ieder stelsel gescoord met behulp van vier indicatoren: positieve prikkels, risico's, solidariteit en keuzevrijheid.

Een indicator als de medische kwaliteit van de zorg behoort niet tot het terrein van het CPB en is daarom niet meegenomen in de score. Het risico van daling van de kwaliteit van de zorg is wel meegenomen bij risico's. Met bovenstaande vier indicatoren worden de prioriteiten en posterioriteiten van de verschillende zorgstelsels in beeld gebracht.

Positieve prikkels en risico's

De eerste indicator geeft aan in hoeverre er in een stelsel positieve prikkels aanwezig zijn voor een efficiënte productie en consumptie van de zorg. Daarbij gaat het om het aansturen van de aanbieders van zorg (artsen, zorginstellingen etc.) en de prikkels die er voor verzekerden zijn om efficiënt met de zorg om te gaan. Ook is van belang in hoeverre verzekeraars prikkels hebben om daarop toezicht uit te oefenen en om er voor zorg te dragen dat de resultaten van efficiency- inspanningen bij de consument terechtkomen.

De tweede indicator wijst op de risico's die kunnen optreden als het invoeren van nieuwe prikkels in een stelsel anders uitpakt dan verwacht. Als de risico's in een stelsel groot zijn dan is de kans op een daadwerkelijk efficiëntere productie van zorg kleiner.¹⁶

Uitgangspunt bij het opstellen van deze twee indicatoren is dat de haalbare efficiency-niveaus van de zorg kunnen verschillen per zorgstelsel. Onder een efficiency-niveau wordt

¹⁶ Optimaal beleid is daarmee gedefinieerd als het invoeren van gerichte positieve prikkels, waarbij dus weinig of geen risico's worden geïntroduceerd.

verstaan de geboden kwaliteit en hoeveelheid in verhouding tot de prijs (premie of belasting) voor de verzekeringnemer.¹⁷ Bijvoorbeeld, het introduceren van meer marktwerking in de zorg wijzigt de prikkels voor consumenten, zorgaanbieders, verzekeraars en overheid en dat kan leiden tot een hoger haalbaar niveau van efficiency. Het kan echter ook leiden tot meer risico's, zoals de kans op het optreden van (regionale) monopolies van verzekeraars en/of aanbieders, collusie tussen verzekeraars, te weinig premieconcurrentie door lage prijsgevoeligheid van verzekeringnemers, het verkeerd inschatten van budgetten door de overheid, moeilijkere sturing door overheid, hogere beheerskosten etc.

Solidariteit

De score van de mate van solidariteit richt zich in deze analyse vooral op de risico-solidariteit. Met risico-solidariteit wordt bedoeld de mate waarin het verkrijgen van de noodzakelijke zorg onafhankelijk is van het gezondheidsrisico van de consument. Hierdoor dragen mensen met goede risico's mede de lasten van mensen met slechte risico's. Hierbij wordt er onderscheid gemaakt tussen twee soorten risico-solidariteit. De eerste is risico-solidariteit bij het verzekeren. Er is bijvoorbeeld sprake van risico-solidariteit wanneer in de premiestelling niet of niet volledig rekening wordt gehouden met verschillen in gezondheidsrisico. De tweede is risico-solidariteit bij het verstrekken van de zorg. Bijvoorbeeld zorgaanbieders kunnen in het ene stelsel besluiten om meer te beknopten op de zorg dan in het andere en dat treft vooral mensen met een slechte gezondheid.

De stelselwijziging in de zorg kan wat betreft inkomenssolidariteit niet los worden gezien van het fiscale stelsel en de sociale zekerheid. Zie hiervoor ook de koopkrachteffecten in paragraaf 1.3 en hoofdstuk 3. Bij de zorgstelsels met een nominale premie wordt in deze doorrekeningen uitgegaan van een gemiddelde nominale premie. Het optreden van grote variaties in de nominale premies tussen verzekeraars kan de inkomenssolidariteit beïnvloeden. Dit kan gebeuren wanneer de ene verzekeraar zich richt op verstrekkingen met een minimum aan kwaliteitseisen terwijl een andere verzekeraar zich richt op verstrekkingen die ver boven de minimum kwaliteitseisen uitstijgen. Deze mogelijkheid wordt ook meegenomen bij de indicator solidariteit.

Keuzevrijheid

De indicator keuzevrijheid is een maat voor de keuze die de patiënt heeft voor wat betreft het zorgaanbod en de keuzevrijheid van de verzekeringnemer voor de te verzekeren polis. Een grote keuzevrijheid voor het verzekeren betekent dat de consument een ruime keuze heeft bij het

¹⁷ Kwaliteit van zorg dient opgevat te worden in ruime zin; dus naast de medische-inhoudelijke kwaliteit vallen hier ook de verbetering in de organisatorische en procesmatige aspecten van de zorg onder. Hierdoor vallen dus ook bijvoorbeeld de wachttijd voor een behandeling, het feit of de zorg gepast is, het niet voldoen aan de zorgplicht door een verzekeraar, etc.

afsluiten van zijn polis zoals de keuze voor verschillende pakketopties, voor verschillende eigen risico's, verschillende 'preferred provider'-arrangementen etc.

Een grote keuzevrijheid van zorgaanbieders betekent dat een consument een ruime keuze heeft in het aanbod van zorg. Hierbij wordt uitgegaan van de keuzevrijheid die de patiënt heeft nadat de polis is afgesloten. Een snellere diffusie van nieuwe medische technologie of meer differentiatie in zorgvormen wordt ook geassocieerd met meer keuzevrijheid. Patiënten kunnen dan kiezen voor de nieuwste behandelwijzen en hebben meer keuzes uit verschillende vormen van zorg.

4.2.3 De scores

De scores van de vijf partijen zijn via zogenoemde spinnenwebben weergegeven in figuur 4.1. In iedere spinnenweb wordt de score van een partij afgezet tegen het huidige stelsel dat als vergelijkingsmaatstaf dient (binnenste ruit). Voor de overzichtelijkheid is ook de maximale haalbare score in ieder spinnenweb aangegeven (buitenste ruit). Bij het criterium beperking risico's betekent een hoge score weinig risico's en een lage score veel risico's. De nieuwe zorgstelsels worden vergeleken met het huidige ziekenfonds en de particuliere markt, waarbij vanwege de relatieve omvang het ziekenfonds het zwaarst weegt. In de volgende vier subparagrafen wordt de score voor iedere indicator afzonderlijk besproken.

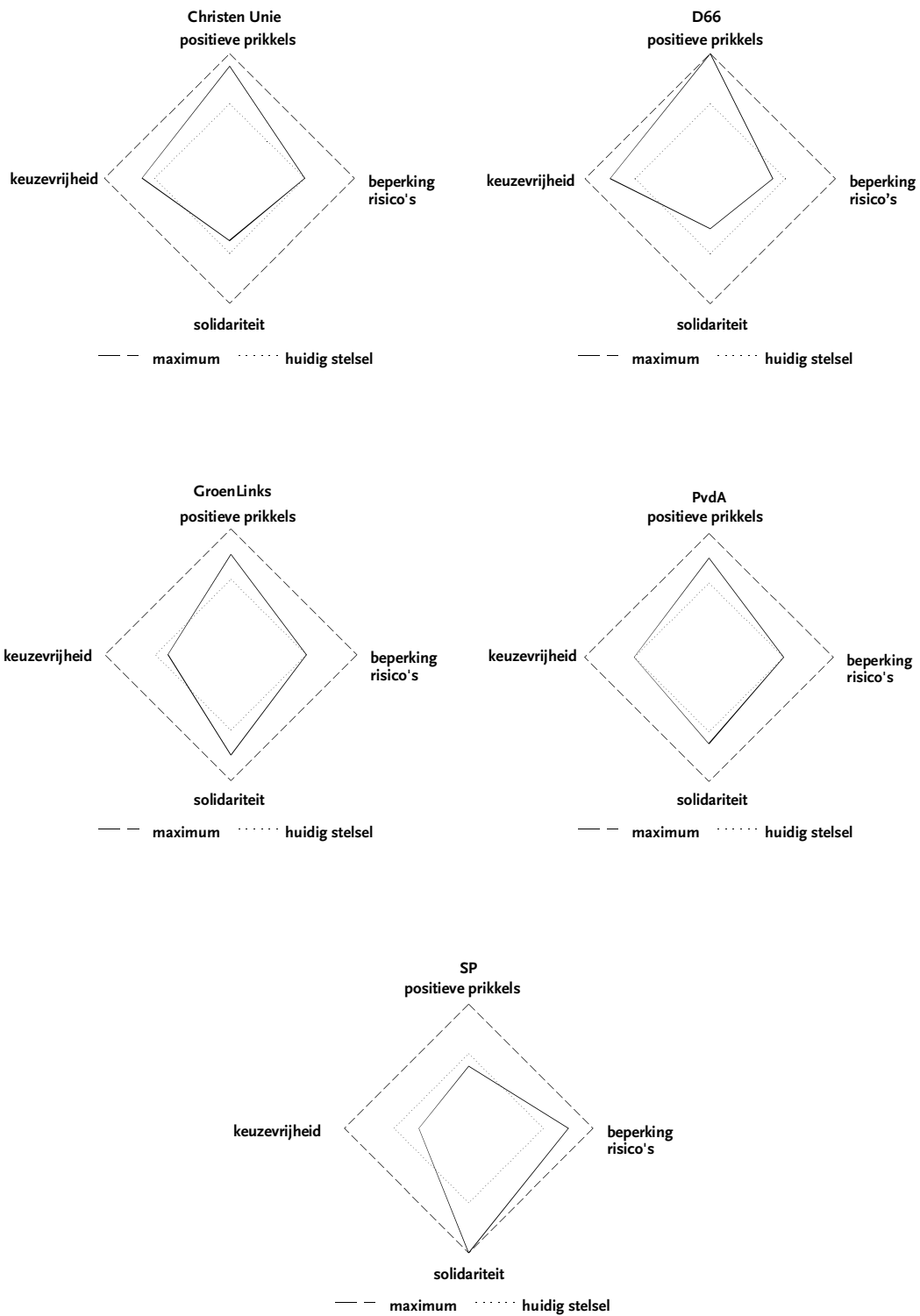
Positieve prikkels

Bij de ChristenUnie, D66, GroenLinks en de PvdA zitten meer positieve prikkels in het nieuwe stelsel dan in het huidige stelsel. Allereerst wordt in deze zorgstelsels de zorgmarkt transparanter door het brede basispakket, de integratie van de ziekenfondsmarkt en de particuliere markt en het verdwijnen van schotten tussen het eerste en tweede compartiment. De integratie in een brede verzekering bevordert ook de doelmatigheid. Deze toename in transparantie en mogelijkheden tot doelmatigheid worden geassocieerd met positieve prikkels. Door de uniforme uitvoeringsstructuur worden de knelpunten in het huidige stelsel aangepakt, zoals een ondoorzichtige regelgeving en verschillende en deels tegengestelde sturingsconcepten. Ook de prikkels aan de vraagkant worden groter omdat consumenten gemakkelijker kunnen kiezen tussen verschillende verzekeraars. Dit laatste punt wordt nog eens versterkt door de gerichte consumenteninformatie van de overheid.

Ten tweede zorgt de toelating van 'preferred provider'-arrangementen voor meer positieve prikkels, omdat verzekeraars meer ruimte krijgen om te onderhandelen met individuele zorgaanbieders.¹⁸

¹⁸ De positieve prikkels worden zwakker, wanneer 'preferred provider'-arrangementen samen worden ingevoerd met een landelijke zorgplicht en acceptatieplicht (zie CVZ, *Differentiatie in de ziekenfondsverzekering*, publicatienummer 85, 2002).

Figuur 4.1 De scores van de zorgstelsels

Een derde aspect bij de vier partijen dat zorgt voor meer positieve prikkels is dat verzekeraars meer risico gaan dragen in vergelijking met de huidige ziekenfondsen. Hierdoor worden de (financiële) verantwoordelijkheden van uitvoerders groter waardoor concurrentie tussen verzekeraars en zorgaanbieders wordt verscherpt.

Vanwege deze drie aspecten worden de positieve prikkels in deze zorgstelsels groter ingeschat dan het huidige stelsel.

Bij deze vier partijen is de financiering van het stelsel deels inkomensafhankelijk (via de premies of belastingen) en deels nominaal (via de verzekeraar). De positieve prikkels zijn echter nauwelijks afhankelijk van de precieze omvang van de nominale premie.¹⁹

Daarnaast willen de ChristenUnie en de D66 aan de vraagkant meer positieve prikkels introduceren via (hoge) eigen risico's en collectieve contracten. De invoering van eigen risico's genereert positieve prikkels omdat consumenten bewuster met hun zorgkeuzes omgaan. De vrijwillige eigen risico's (tussen 0 en 100 euro) bij de PvdA daarentegen zijn erg beperkt, hetgeen niet veel extra efficiency lijkt op te leveren. Het toelaten van collectieve contracten bij de ChristenUnie en D66 genereert wat extra positieve prikkels omdat collectiviteiten een grotere marktmacht kunnen uitoefenen dan individueel verzekerden, waardoor ze goedkopere premies bij verzekeraars kunnen afdwingen.

GroenLinks en de ChristenUnie willen voornamelijk not-for profit verzekeraars, ziekenhuizen en klinieken toelaten op de markt. De PvdA kiest eigenlijk voor eenzelfde soort concept omdat het strenge voorwaarden wil opleggen aan for-profit verzekeraars, ziekenhuizen en klinieken. D66 is de enige partij die de markt vrij wil laten wat betreft for-profit verzekeraars, ziekenhuizen en klinieken. Het toelaten van for-profit instituties vergroot de positieve prikkels. For-profit verzekeraars, ziekenhuizen en klinieken komen makkelijker aan financiering van kapitaal waardoor men minder afhankelijk is van de overheid. Ook kan bij for-profit verzekeraars, ziekenhuizen en klinieken een grotere 'drive' aanwezig zijn om te groeien door het exploreren van nieuwe markten.

De volksverzekering van de SP bevat een grote transparantie met betrekking tot het pakket en de financiering. Er zijn verder positieve prikkels doordat de overheid toezicht houdt op de uitvoeringsorganen via 'benchmarking' en 'ontslagdreiging'. Verder is een bepaalde vorm van maatstafconcurrentie aanwezig bij de zorgaanbieders. Omdat er minder financiële prikkels voor de verzekerden, uitvoeringsorganen en de zorgaanbieders aanwezig zijn dan in het huidige stelsel worden de positieve prikkels in een volksverzekering per saldo iets lager ingeschat.

¹⁹ zie ook CPB, Premiehoogte en concurrentie in het nieuwe zorgstelsel, CPB Notitie, 2001

Risico's

De volksverzekering van de SP wordt gekenmerkt door een eenvoudige uitvoering waardoor de risico's kleiner lijken dan in het huidige stelsel. Bijvoorbeeld de beheerskosten kunnen lager uitvallen door het naturasysteem, de afschaffing van het vereveningssysteem en het feit dat door de introductie van één landelijke verzekeraar schaalvoordelen kunnen optreden. Benchmarking en outputmeting brengen uiteraard ook kosten met zich mee. Een risico is het jaarlijks vaststellen van het budget voor de zorg, omdat de overheid ook rekening dient te houden met andere publieke voorzieningen. Een ander risico is dat de landelijke verzekeraar het budget overschrijdt.

Gereguleerde concurrentie, zoals bij de ChristenUnie, D66, GroenLinks en de PvdA kent weliswaar meer positieve prikkels dan het stelsel van de SP maar dat gaat gepaard met meer risico's. Vergelijken met het huidige stelsel nemen de risico's bij de ChristenUnie, GroenLinks en de PvdA toe door het introduceren van meer marktwerking in de zorg. De ChristenUnie en GroenLinks beperken deze risico's doordat ze alleen not-for profit verzekeraars, ziekenhuizen en klinieken willen toelaten op de markt. Dit geldt ook voor de PvdA omdat ze deze alleen willen toelaten onder strenge voorwaarden. Omdat D66 wel for-profit verzekeraars, ziekenhuizen en klinieken toelaat worden hier de risico's iets groter ingeschat. Zo bestaat bij for-profit verzekeraars, ziekenhuizen en klinieken het risico dat op moeilijk controleerbare kwaliteit wordt bespaard vanwege de druk van de aandeelhouders.

Een gelijke score betekent niet dat het inhoudelijk dezelfde negatieve risico's betreft. Zo wil bijvoorbeeld GroenLinks een expliciete maximering van de nominale premie terwijl andere partijen dit instrument slechts als 'ultimum remedium' willen gebruiken. Bij maximering loopt men het risico dat dit ten koste van de kwaliteit van de zorg gaat, die zich bijvoorbeeld uit in een toename van de wachtlijsten. Verder kan het de marktwerking beïnvloeden omdat verzekeraars het maximum als richtlijn gaan zien. Een 'ultimum remedium' kan daarentegen financiële risico's met zich mee brengen wanneer de markt minder concurrerend is.

Solidariteit

In alle stelsels wordt een grote mate van solidariteit gewaarborgd door het brede basispakket, de acceptatieplicht, het risico-vereveningssysteem en de verzekeringsplicht. De invoering van één basisverzekering waar zowel de huidige particuliere verzekering, het ziekenfonds als de AWBZ deel van uitmaakt zorgt ervoor dat de risicosolidariteit evenwichtiger wordt dan in het huidige stelsel.

Door meer marktwerking aan de aanbodkant kan de solidariteit onder druk komen te staan. Immers, meer marktwerking kan de prikkel tot risicoselectie vergroten. Verder zal marktwerking meer inspelen op de vraag van consumenten dus ook op de verschillen in risico's (en inkomen) tussen consumenten. Deze effecten worden groter wanneer for-profit verzekeraars, ziekenhuizen en klinieken worden toegelaten.

Door elementen aan de vraagkant als eigen risico's en collectieve contracten kan de solidariteit worden aangetast. Eigen risico's kunnen de solidariteit aantasten doordat goede risico's doorgaans voor een hoog eigen risico zullen kiezen en slechte risico's voor een laag eigen risico. Collectieve contracten kunnen de solidariteit verlagen vanwege de impliciete risicoselectie.

Bij de D66 zijn al deze elementen aanwezig waardoor de solidariteit lager wordt ingeschat dan in het huidige stelsel. Voor de ChristenUnie geldt dit ook maar is de solidariteit wel iets groter dan bij D66 omdat ze geen for-profit verzekeraars, ziekenhuizen en klinieken toelaten. De PvdA bevordert de solidariteit door eigen risico's en collectieve contracten grotendeels weg te laten. GroenLinks kiest voor een maximering van de premie wat de solidariteit ook lijkt te versterken, er is dan immers minder ruimte om te variëren voor verzekeraars met betrekking tot de inhoud van het pakket (via de functioneel gedefinieerde zorgaanspraken). Bij de volksverzekering van de SP is er daarnaast nauwelijks sprake van marktprikkels wat de score voor solidariteit verhoogt. Wanneer er voldoende geld en middelen voor de zorg beschikbaar worden gesteld is de solidariteit in een volksverzekering maximaal.

Keuzevrijheid

De keuzevrijheid wordt bij alle partijen beperkt ten opzichte van de huidige particuliere verzekeringsmarkt doordat er slechts één breed basispakket is. De breedte van het basispakket zorgt er voor dat de pakketvariatie die mogelijk is via de aanvullende verzekering beperkt blijft.

Bij de ChristenUnie, D66, GroenLinks en de PvdA wordt ten opzichte van het huidige stelsel winst geboekt in keuzevrijheid voor een bepaalde verzekeraar door de acceptatieplicht. Op dit moment valt er voor een groot aantal verzekerden op de particuliere markt, voornamelijk mensen met gezondheidsproblemen en ouderen, nauwelijks iets te kiezen. Door de acceptatieplicht zal dit veranderen. Omdat ook het huidige eerste compartiment is opgenomen in het basispakket hebben verzekerden ook hier meer keuzevrijheid in vergelijking met het huidige stelsel. Daarnaast willen de vier partijen meer persoonsgebonden budgetten en persoonsvolgende budgetten invoeren wat ook de keuzevrijheid vergroot.

Van de vijf partijen is bij D66 de keuzevrijheid het grootste. Door het invoeren van eigen risico's, meer marktwerking, geen restrictie op de premie en het toelaten van meer for-profit aanbieders kan beter worden ingespeeld op de wensen van de consument. Bij de ChristenUnie is de keuzevrijheid kleiner vanwege het niet toelaten van for-profit verzekeraars, ziekenhuizen en klinieken en vanwege het verwijderden van een aantal behandelingen uit het pakket die ethisch omstreden worden geacht. Bij de PvdA is de keuzevrijheid lager dan bij de ChristenUnie, en ongeveer gelijk aan het huidige stelsel, omdat er slechts beperkte keuze is in de hoogte van eigen risico's. Bij GroenLinks zijn er geen eigen risico's en is er bovendien een maximum op de premie wat de variatie van het aanbod en daarmee de keuzevrijheid verlaagt. Bij de SP is er daarbovenop, vanwege het ontbreken van concurrerende verzekeraars, geen keuze mogelijk uit verschillende verzekeraars en verschillende nominale premies.

4.2.4 Conclusies

De nieuwe zorgstelsels van vijf politieke partijen zijn beoordeeld op vier indicatoren: positieve prikkels, risico's, solidariteit en keuzevrijheid. De doelstelling van deze beoordeling is niet om aan te geven welke zorgstelsel het beste is, maar om de sterke en zwakke punten van de verschillende opties weer te geven.

Bij de nieuwe zorgstelsels van de vijf politieke partijen: ChristenUnie, D66, GroenLinks, PvdA en de SP zijn er twee uitersten te onderscheiden. Aan de ene kant van het spectrum kiest D66 voor een stelsel van gereguleerde concurrentie met veel positieve prikkels en keuzevrijheid. Dit wordt verkregen door aan de vraagkant eigen risico's en collectieve contracten toe te laten en aan de aanbodkant meer marktwerking toe te laten tussen zowel for-profit en not-for profit verzekeraars en zorgaanbieders. Aan de andere kant van het spectrum kiest de SP voor veel solidariteit en weinig risico's. De SP wil een volksverzekering en richt zich daarmee op de solidariteit van een zorgstelsel waarbij het de risico's die gerelateerd zijn aan marktwerking in de zorg wil ontlopen. De ChristenUnie, GroenLinks en de PvdA kiezen voor een zelfde soort sturingsconcept als de D66 maar willen (iets) minder positieve prikkels en keuzevrijheid in het nieuwe zorgstelsel invoeren omdat dat teveel risico's met zich mee brengt of de solidariteit van het stelsel te veel aantast.

Alle partijen lijken echter wel voor substantiële verbeteringen te kiezen ten opzichte van het huidige stelsel. De zorgmarkt wordt in alle stelsels transparanter door het brede basispakket, de acceptatieplicht, de integratie van de ziekenfondsmarkt en de particuliere markt en het verdwijnen van schotten tussen het eerste en tweede compartiment.

4.3 De WAO

Het vooruitzicht dat het aantal arbeidsongeschikten volgend jaar de 1 miljoen zal passeren heeft geleid tot een groot aantal voorstellen op het terrein van de WAO. Dat is een reden om aan dit onderwerp een aparte paragraaf te wijden.

De voorstellen zijn nog volop in beweging. Medio januari kwam het SER-onderhandelaars-akkoord beschikbaar²⁰. De partijen konden toen nog aanpassingen aan hun WAO-voorstellen aan het CPB kenbaar maken. D66 en GroenLinks deden dat ook, al was op dat moment alleen nog sprake van een SER-akkoord op hoofdlijnen. De andere partijen hielden vooralsnog vast aan hun eerdere voorstellen. Vlak voor publicatie stelde de SER het definitieve advies 'Werken aan arbeidsgeschiktheid' vast. Veel onderdelen van dat advies zijn concreet uitgewerkt, maar niet allemaal.²¹ Het CPB heeft ten aanzien van de SER-voorstellen dezelfde gedragslijn gevolgd als bij

²⁰ Zie CPB Notitie Analyse van de WAO-voorstellen op hoofdlijnen van de SER, 14 februari 2002.

²¹ Zie CPB Notitie Analyse van het SER-advies *Werken aan arbeidsgeschiktheid*, 18 maart 2002.

de voorstellen van de politieke partijen. Alleen concrete voorstellen worden verwerkt in de berekeningen, want alleen dan is het mogelijk om beide zijden van de medaille te tonen, de lusten en de lasten.

De meeste voorstellen van de politieke partijen hebben alleen betrekking op de nieuwe instroom, op de 'nieuwe gevallen', niet op het huidige bestand in de WAO. Het effect van de voorstellen in 2006 is daarom vaak bescheiden. Van alle arbeidsongeschikten in 2006 zal hooguit 30% ingestroomd zijn in de jaren 2004-2006. Om de reikwijdte van de voorstellen in perspectief te plaatsen worden in deze paragraaf ook de structurele effecten vermeld, die pas bereikt worden als de nieuwe regels voor het hele bestand van toepassing zijn geworden. De directe effecten van de maatregelen op het niveau van de collectieve uitgaven zijn samengevat in tabel 4.10, de directe effecten op het arbeidsaanbod in tabel 4.12.

De maatregelen die zo dadelijk in de paragrafen 4.3.2 en 4.3.3 besproken worden veranderen het 'verzekerde pakket'. Alle betreffende maatregelen zijn opgesomd in tabel 4.11. Vaak gaat het om maatregelen die leiden tot een kleiner pakket: de toegang tot de verzekering wordt beperkt of de uitkeringen worden verlaagd. Die voorstellen leiden voor de werknemers tot minder zekerheid.

Het is overigens niet zo dat een beperking van het 'verzekerde pakket' ook automatisch een welvaartsverlies is. Het kan zijn dat mensen een kleinere dekking wensen dan thans collectief wordt opgelegd. Ook kunnen werknemers zich, bij een goed werkende verzekeringsmarkt, individueel bijverzekeren. In dat geval is er helemaal geen sprake van minder zekerheid, het is niet meer dan een verschuiving tussen collectieve verzekeringen en private verzekeringen. Anderzijds, wanneer door bijvoorbeeld selectie of hoge transactiekosten de verzekeringsmarkt niet goed werkt, zou er sprake kunnen zijn van welvaartsverlies²².

4.3.1 Verschuivingen van de WAO naar andere wettelijke regelingen

De PvdA, VVD, CDA, D66, GroenLinks en ChristenUnie verlengen net als de SER de periode van loondoorbetaling bij ziekte (WULBZ) van 12 maanden naar normaal gesproken 24 maanden. De WAO-keuring vindt dus ook normaal gesproken pas 24 maanden na aanvang van de ziekte plaats. PvdA, VVD, D66, GroenLinks en ChristenUnie bieden echter de mogelijkheid om de WAO-keuring eerder te laten plaatsvinden voor degenen voor wie herstel niet meer verwacht wordt. Voor deze groep kan de uitkering dus eerder ingaan.

²² Bij alle maatregelen die besproken worden in de paragrafen 4.3.2 en 4.3.3 heeft het CPB zich afgevraagd of werknemers zich individueel zullen bijverzekeren of niet. Voor zover werknemers zich individueel zullen bijverzekeren is de maatregel niet aangemerkt als een ombuiging, maar als een verschuiving van de publieke verzekering naar private verzekeringen. Alleen voor zover werknemers zich niet bijverzekeren is de maatregel aangemerkt als een ombuiging: in die gevallen was sprake van overmatige verzekering (althans bij een goed werkende verzekeringsmarkt).

Tabel 4.10 Besparingseffecten van WAO voorstellen (mld euro, prijzen 2002)		2006	structureel
PvdA		0,1	0,5
w.v. Loonsuppletierегeling voor AO-klassen 25% – 80%		0,1	0,3
w.v. Overig		0,0	0,1
VVD		1,1	3,5
w.v. Loonsuppletierегeling voor AO-klassen 50% – 80%		0,1	0,4
w.v. Schrappen AO-klassen 15% – 50%		0,2	0,5
w.v. Referte eisen		0,3	0,9
w.v. Beperking bovenwettelijke aanvullingen (volume effect)		0,4	1,3
w.v. Beperking bovenwettelijke aanvullingen (uitkeringen aan ambtenaren)		0,2	0,4
w.v. Overig		0,0	0,1
CDA		0,7	2,1
w.v. Psychische oorzaken geven als zodanig geen toegang tot WAO		0,6	2,0
w.v. Overig		0,1	0,1
D66		0,4	1,3
w.v. Door D66 geamendeerd SER voorstel		0,2	0,6
w.v. Beperking bovenwettelijke aanvullingen (volume effect)		0,1	0,5
w.v. Overig		0,1	0,3
GroenLinks		0,0	– 0,2
w.v. Door GroenLinks geamendeerd SER voorstel		– 0,2	– 0,6
w.v. Verplicht quotum voor aantal arbeidsgehandicapten in bedrijven (volume effect) ^a		0,2	0,2
w.v. Minimum norm van 135 euro voor arbo-uitgaven ^b		0,0	0,1
w.v. Overig		0,0	0,0
ChristenUnie		0,6	2,1
w.v. Referte eisen		0,1	0,4
w.v. Aandoening door 'leefstress' geven als zodanig geen toegang tot WAO		0,0	0,2
w.v. Schrappen AO-klassen 15% – 35%		0,1	0,3
w.v. Maximaal 54 uur per partnerstel verzekerd		0,4	1,2
w.v. Overig		0,0	0,0
SP		0,2	0,0
w.v. Uitkeringen verhogen tot 70%		– 0,1	– 0,2
w.v. Verplicht quotum voor aantal arbeidsgehandicapten in bedrijven (volume effect) ^a		0,2	0,2
w.v. Minimum norm van 360 euro voor arbo-uitgaven, schrappen REA ^b		0,0	0,1
w.v. Overig		0,0	0,0

^a Daarnaast brengen boetes 0,2 mld euro op

^b Extra arbo-kosten voor bedrijven belopen 0,2 mld euro.

De verlenging naar normaal gesproken 24 maanden leidt tot een verschuiving tussen collectief (WAO) en particulier (WULBZ), maar in de budgettaire sommen wordt daarvoor gecorrigeerd. Een verlenging van WULBZ leidt dus niet direct tot een 'besparing op de WAO'. Alleen voor zover door die maatregel het totaal aan uitkeringen daalt, inclusief het ziekteverzuim, wordt gesproken van een besparing.

Er wordt wel gesteld dat de WAO het proces van werkhervatting en reïntegratie frustrereert omdat een WAO-uitkering een stigma met zich mee brengt en omdat de WAO de relatie met de arbeidsmarkt doorsnijdt. Voorzover die bewering juist is zal de voorgestelde verlenging van de wachttijd voor de WAO tot 2 jaar een positief effect sorteren. De betrokkenen blijven immers langer contact onderhouden met de eigen werkgever en de relatie met de arbeidsmarkt wordt niet zo snel verbroken. Maar uit de statistieken blijkt dat 27% van alle 12-maandszieken geen WAO-uitkering krijgt²³. Blijkbaar is het WULBZ-regime minder strikt dan het WAO-regime, en zal verlenging van de WULBZ-fase een averechts effect kunnen hebben. Aangenomen is dat het totaal aantal uitkeringen voor ziekte en arbeidsongeschiktheid door deze verlenging niet zal stijgen, impliciet veronderstellend dat partijen voor het tweede WULBZ-jaar verscherpingen aan zullen brengen wat betreft uitkeringshoogte, ziekte criterium, reïntegratie activiteiten, werkgeversprikkel of keuringspraktijk. Ten dele gaat dat automatisch. De Wet Verbetering Poortwachter, die ingaat op 1 april 2002, introduceert al scherpere regels voor werkgevers en werknemers in het eerste WULBZ-jaar. Verlenging van de WULBZ-periode zorgt er voor dat deze wet aan belang wint.

PvdA en VVD introduceren, net als D66 en GroenLinks die het SER-voorstel volgen, een loonaanvullingsregeling voor substantieel arbeidsongeschikten²⁴. Ook dit is aan te merken als een verschuiving van de ene regeling (WAO) naar de andere regeling (loonaanvulling). Maar deze verschuiving zal effect hebben op het totaal aantal uitkeringen omdat de nieuwe regeling iets anders is dan de WAO: globaal gezegd ontvangen gedeeltelijk arbeidsongeschikten alleen een uitkering van 70% over hun arbeidsongeschikte deel als zij werken. De precieze vormgeving verschilt tussen de partijen.

Ten eerste wordt de loonaanvullingsregeling in het SER-voorstel volledig in handen gelegd van private verzekeraars, terwijl de loonaanvulling bij de PvdA deels publiek en deels privaat is. De werkgever die de loonaanvulling verstrekt krijgt deze in het PvdA-programma namelijk gedeeltelijk vergoed via een bijdrage vanuit het WAO-fonds. Het restant wordt opgebracht door de werkgever, die zich daarvoor privaat mag verzekeren bij hetzelfde bedrijf dat het ziekteverzuim in de loondoorbetalingsfase verzekert.

Ten tweede verschillen de partijen in hun uitkeringsvoorwaarden voor werkloze substantieel arbeidsongeschikten. Bij de VVD beperkt de loonsuppletierregeling zich strikt tot de werkenden, zij biedt werkloze substantieel arbeidsongeschikten geen wettelijke alternatief voor de huidige gedeeltelijke WAO-uitkering. Onvrijwillig werklozen hebben bij de VVD derhalve alleen voor het arbeidsgeschikte deel recht op WW. Voor het arbeidsgeschikte deel zijn zij aangewezen op eventuele individuele aanvullingen. Bij de PvdA daarentegen ontvangen onvrijwillig werklozen

²³ LISV, Kwartaaloverzicht Arbeidsongeschiktheid 1e t/m 4e kwartaal 2002.

²⁴ Bij D66 en GroenLinks betreft dit gedeeltelijk arbeidsongeschikten met een mate van arbeidsongeschiktheid van 35-80%, bij de PvdA met een mate van arbeidsongeschiktheid van 25-80% en bij de VVD van 50-80%.

in eerste instantie hetzelfde inkomen als werkende substantieel arbeidsongeschikten, doordat het WW-fonds in geval van onvrijwillige werkloosheid bovengenoemde werkgeversaanvulling voor zijn rekening neemt. Bij GroenLinks en D66 bestaat een soortgelijke regeling, omdat de bovengenoemde aanpassing van de WW ook voor gedeeltelijk arbeidsongeschikten geldt.

Conform het SER-voorstel wordt bij D66 en GroenLinks onderscheid gemaakt tussen 'duurzame' en 'niet-duurzame' aandoeningen. Mensen met 'niet-duurzame' aandoeningen worden geacht te kunnen herstellen. Zolang dat niet is gebeurd hebben zij geen toegang meer tot de nieuwe WAO maar wel tot de WW. Met het oog daarop wordt in de WW de eis om beschikbaar te zijn voor de arbeidsmarkt aangepast. Na afloop van de WW hebben zij, indien nog steeds niet hersteld, recht op een minimumuitkering zonder partnermiddelen- en vermogenstoets. Van dit onderdeel van het SER-voorstel zal zeker een activerende werking uitgaan, al was het maar omdat de WW-uitkeringen in het algemeen iets lager zijn dan de WAO-uitkeringen. Maar het uiteindelijke effect zal sterk afhangen van de vraag hoe strikt het duurzaamheids criterium gemaakt gaat worden, en hoe strikt de toegang tot de WW bewaakt zal worden. Daarom heeft het CPB bij de analyse van de SER-voorstellen gewerkt met twee varianten: een minder strikte variant (de '40% variant') en een striktere variant (de '25% variant'). Bij de berekening van de effecten voor D66 en GroenLinks is het CPB uitgegaan van de minder strikte '40% variant', omdat vooralsnog niet is gebleken dat beide partijen strenge criteria en keuringspraktijken willen introduceren die voor de '25% variant' nodig zijn.

4.3.2 Beperking van de toegang tot de wettelijke regelingen

Bijna alle partijen hebben daarnaast maatregelen die de toegang tot de WAO beperken zonder dat daar een nieuwe regeling voor in de plaats komt. Al deze maatregelen hebben betrekking op de nieuwe instroom in de WAO, niet op de mensen die nu al in de WAO zitten.

Ten eerste krijgen licht arbeidsongeschikten bij alle partijen (behalve SP) niet langer toegang tot de WAO. De invulling varieert over de partijen. PvdA en CDA schrappen de 15-25% klasse, bij de ChristenUnie, D66 en GroenLinks komen de 15-35% klassen te vervallen en bij de VVD de klassen van minder dan 50%. Voor een deel zal de dekking van dit arbeidsongeschiktheidsrisico worden overgenomen door private verzekeraars, waardoor de verslechtering van het inkomensperspectief beperkt blijft. Hierdoor, en doordat het in uitkeringsjaren gemeten een beperkte doelgroep betreft is het besparingseffect gering (variërend van structureel 0,1 mld euro tot 0,5 mld euro). Een bijkomend effect van het afschaffen van de laagste arbeidsongeschiktheids-klassen is dat extra druk zal ontstaan op keuringsartsen om gedeeltelijk arbeidsongeschikten toe te laten tot de naasthoger gelegen klasse. Om die reden is rekening gehouden met enige weglek van de besparing.

Tabel 4.11   Maatregelen die de omvang van de arbeidsongeschiktheidsverzekering veranderen.**Beperking van de toegang tot de wettelijke verzekeringen**

Schrappen gedeeltelijke AO-uitkeringen: PvdA en CDA tot 25%; D66, GroenLinks en ChristenUnie tot 35%; VVD tot 50%

Schrappen overige gedeeltelijke AO-uitkeringen voor (vrijwillig) werklozen: PvdA, VVD, D66, GroenLinks

Geen verzekering voor flexwerkers en (her)intreders door referte eisen: VVD en ChristenUnie

Psychische oorzaken geven in beginsel geen toegang tot WAO: CDA

Aandoeningen door 'leefstress' geven in beginsel geen toegang tot WAO: ChristenUnie

Maximaal 54 uur per partnerstel verzekerd: ChristenUnie

Verlaging van het niveau van uitkeringen

Geen WAO maar WW voor 'niet-duurzame' arbeidsongeschikten: D66, GroenLinks

Beperking bovenwettelijke aanvullingen: VVD, D66

Verhoging van het niveau van uitkeringen

Verhoging uitkeringen voor volledig, duurzaam arbeidsongeschikten: D66 tot 70%, GroenLinks tot 75%

Verhoging uitkeringen voor alle arbeidsongeschikten: SP tot 70%

Ten tweede voeren VVD en ChristenUnie een eis in ten aanzien van het arbeidsverleden waardoor alleen degenen die een bepaald aantal jaren hebben gewerkt in de WAO kunnen instromen. Deze zogenoemde referte-eis betreft een arbeidsverleden van vier jaar bij VVD (conform de huidige eis bij de WW) en van twee jaar bij de ChristenUnie. Dit treft circa 17% respectievelijk 8% van de WAO-instroom. Het effect van de maatregel wordt enigszins beperkt door ontwikkelingsgedrag, vooral de groep die bijna aan de voorwaarden voldoet zal indien mogelijk trachten hun arbeidsongeschiktheid iets uit te stellen in de tijd. Naar verwachting ontstaat geen omvangrijke particuliere markt ter dekking van het arbeidsongeschiktheidsrisico omdat de doelgroep van de maatregel (starters op de arbeidsmarkt, flexwerkers) waarschijnlijk relatief weinig waarde hecht aan het beperken van inkomensonzekerheid.

Ten derde sluiten enkele partijen specifieke groepen uit van de WAO op basis van de aard van de diagnose. Zo bieden bij het CDA psychische oorzaken van ziekteverzuim en arbeidsongeschiktheid evenals niet verifieerbare aandoeningen aan het bewegingsapparaat als zodanig niet langer toegang meer tot de WAO (besparing structureel 2,0 mld euro). Het te verwachten inkomensverlies zal gedeeltelijk worden afgedekt via private verzekeringen, echter niet volledig, daar het moeilijk te verifiëren risico's betreft. De ChristenUnie wil mensen met 'leefstress' ('als gevolg van de combinatie van arbeid en zorg'), uit de WAO weren. Hiertoe worden bij de ChristenUnie mensen met psychische klachten verplicht tijdens een groot deel van de loondoorbetalingsperiode voor 50% te blijven werken. Wie het niet lukt is echt arbeidsongeschikt en mag na afloop van die periode de WAO in. Wie onvoldoende meewerkt aan reïntegratie-verplichtingen krijgt na afloop geen uitkering. De maatregel leidt niet tot grote besparingen, structureel 0,2 mld, ten eerste omdat de plicht tot reïntegratie-inspanningen al is geregeld via de Wet Verbetering Poortwachter, ten tweede omdat het criterium 'leefstress' moeilijk te operationaliseren zal zijn en juridisch kwetsbaar lijkt.

Ten slotte legt de ChristenUnie ook een beperking op aan de mate waarin tweeverdieners toegang hebben tot de WAO, door in te voeren dat zij samen voor maximaal 54 uur arbeid verzekerd zijn (de meest verdienende mag zich volledig verzekeren, de andere partner voor de resterende uren). Met deze maatregel wordt een eigen risico geïntroduceerd in de WAO, dat op circa 20% van de werkenden betrekking heeft. De verslechtering van het inkomensperspectief maakt de WAO minder aantrekkelijk, hetgeen leidt tot wat hogere participatie en een lager beroep op de WAO. Per saldo resulteert een structurele besparing van naar schatting 1,2 mld.

4.3.3 Veranderingen in de hoogte van uitkeringen

De VVD beoogt bovenwettelijke aanvullingen op de uitkering zo veel als mogelijk tegen te gaan. Het betreft de aanvullingen op de 70% loondoorbetaling bij ziekte (meestal aanvulling tot 100%), de aanvullingen gedurende de eerste WAO-jaren op de 70% uitkeringen (meestal aanvulling tot 90% of 75%) en de WAO-hiaat verzekeringen gedurende de latere WAO-jaren waarin de wettelijke uitkering minder is dan 70% (aanvulling bijna altijd tot 70%). De VVD wil de cao bepalingen waarin deze aanvullingen zijn geregeld onverbindend verklaren (OVV), dat wil zeggen dat geen enkele werkgever, ook niet de werkgever die de cao zelf heeft ondertekend, aan deze bepalingen gehouden is. Er is rekening mee gehouden dat de helft van de huidige bovenwettelijke aanvullingen daardoor zal verdwijnen. Dit maakt ziekte en arbeidsongeschiktheid financieel minder aantrekkelijk waardoor werknemers minder snel een beroep op een uitkering zullen doen (besparing structureel 1,3 mld). De beperking van de bovenwettelijke aanvullingen zelf is niet aangemerkt als een besparing op de collectieve uitgaven, behoudens de verlaging van bovenwettelijke uitkeringen voor ambtenaren (besparing structureel 0,4 mld).

D66 wil cao-bepalingen over bovenwettelijke aanvullingen tot boven de 70% in de eerste WAO-jaren niet langer algemeen verbindend verklaren (AVV), dat wil zeggen dat alleen de werkgevers die de cao zelf hebben ondertekend aan deze bepalingen gehouden zullen zijn (besparing structureel 0,5 mld).

Wat betreft de uitkeringshoogte voor de nieuwe WAO wijkt D66 af van het SER-voorstel door de uitkeringen te verhogen tot 70%, niet tot 75%. GroenLinks volgt het SER voorstel door de uitkeringen voor de nieuwe WAO wel te verhogen tot 75%. Die verhoging kost structureel 1 mld. De SP verhoogt de uitkeringen voor de (huidige) WAO tot 70%. Dat kost structureel 0,2 mld euro, aangenomen althans dat daardoor de hiaatverzekeringen helemaal zouden vervallen.

4.3.4 Financiële prikkels voor werkgevers

In de jaren '90 hebben werkgevers een steeds groter financieel belang gekregen bij preventie en reïntegratie. Door WULBZ zijn in 1996 de kosten van 70% loondoorbetaling gedurende het

eerste ziektejaar geheel ten laste gekomen van de individuele werkgever²⁵. Door PEMBA zijn in 1998, globaal genomen, de eerste vijf jaren van de WAO-schadelast gelegd bij de werkgever. Daarnaast komen de kosten van de bovenwettelijke aanvullingen doorgaans voor rekening van de individuele werkgever.

De SER heeft diverse voorstellen gedaan die van invloed zijn op de omvang van de financiële prikkels voor werkgevers. Kwantitatief gezien de belangrijkste daarvan is het voorstel om PEMBA weer in te trekken waardoor, per saldo, het financieel belang van individuele werkgevers bij preventie en reïntegratie weer iets afneemt. In de voorstellen van de politieke partijen komt het afschaffen van PEMBA niet voor. Ook D66 en GroenLinks, die de SER voorstellen grotendeels overnemen, willen de PEMBA systematiek voor de nieuwe WAO handhaven.

Tabel 4.12 Extra arbeidsaanbod door WAO maatregelen (x 1000 personen)		
	2006	structureel
PvdA	10	35
VVD	40	135
CDA	30	95
D66	15	45
GroenLinks	5	- 5
ChristenUnie	20	65
SP	25	25

4.3.5 Een verplicht niveau van uitgaven aan arbo-zorg

GroenLinks en de SP stellen voor om een wettelijke minimumnorm voor het niveau van de arbo-uitgaven te introduceren. In de afgelopen jaren zijn de uitgaven aan arbo-zorg al gestegen, van 70 euro per voltijds werknemer in 1993 naar 115 euro in 2000. De vergroting van het financieel belang van werkgevers bij ziekteverzuim en arbeidsongeschiktheid heeft blijkbaar een positief effect gehad. Wellicht hebben de verplichting om zich aan te sluiten bij een arbo-dienst en verzwaring van arbo-regels hier ook aan bijgedragen. Bij ongewijzigd beleid mag een verdere stijging gedurende de komende kabinetsperiode verwacht worden. Niet alleen omdat werkgevers het toegenomen financiële belang pas geleidelijk aan in hun portemonnee gaan voelen, maar ook omdat met de introductie van de Wet Verbetering Poortwachter per 1 april 2002 de regels verder zijn aangescherpt. Naast deze private uitgaven aan arbo-zorg zijn er nog publieke REA-gelden. Omgeslagen over alle werknemers bedragen die ongeveer 100 euro per persoon.

²⁵ Weliswaar heeft een groot deel van de werkgevers zich commercieel verzekerd voor het verzuimrisico, maar in een goed werkende verzekeringsmarkt zal een hoger (lager) verzuim zich op termijn vertalen in hogere (lagere) premies.

Van een verbetering van de arbo-zorg kan zeker een positief effect uitgaan. NYFER meent zelfs dat de AO-lasten met tweederde zullen dalen indien alle bedrijven overstappen op *best practices* van arbo-zorg²⁶. Wagner et al vinden in een onderzoek voor het Verenigd Koninkrijk een daling van 15% tot 20% van de AO-lasten als resultaat van het toepassen van *best practices*.²⁷ Geheel in lijn hiermee biedt een Nederlandse verzekeraar een premiereductie van 15% op de ziekteverzuimpolissen voor die bedrijven die een goed arbo-beleid introduceren.

De wettelijke minimumnorm bedraagt bij GroenLinks 135 euro per werknemer, bij de SP 350 euro per werknemer. Maar omdat de SP tegelijkertijd de publieke REA-gelden wil schrappen (in wezen wordt het REA-fonds geprivatiseerd) ontlopen deze twee normen elkaar minder dan op het eerste gezicht wel lijkt. Het effect van deze minimumnormen zal bescheiden zijn. Zoals gezegd zullen de uitgaven aan arbo-zorg ook zonder minimumnorm al verder stijgen. Wel kan additionele regelgeving helpen het optimale niveau te bereiken zolang de financiële prikkels onvolledig zijn. Maar of een minimumnorm voor het niveau van de uitgaven daarvoor een geschikt instrument is, is zeer de vraag. De norm valt waarschijnlijk vrij eenvoudig te ontduiken door allerlei personeelskosten als arbo-uitgaven aan te merken. De structurele besparing bedraagt 0,1 mld euro. Gedurende de eerstkomende jaren is de besparing kleiner, bij preventie gaat de kost voor de baat uit.

4.3.6 Een verplicht quotum voor het in dienst hebben van arbeidsgehandicapten

GroenLinks en de SP introduceren daarnaast een wettelijk quotum voor het in dienst hebben van arbeidsgehandicapten²⁸. In 1999 waren er 1,2 miljoen arbeidsgehandicapten, waarvan driekwart een arbeidsongeschiktheidsuitkering ontvingen. Bijna 400 duizend arbeidsgehandicapten werkten. Dit was 5,7% van het totaal aantal werkenden. Nog eens 100 duizend arbeidsgehandicapten gaven zelf aan te kunnen of te willen werken, althans gedeeltelijk. Gegeven het feit dat deze groep niet werkt zijn er blijkbaar belemmeringen. Dan kan een quotum effect hebben, zeker als er een forse boete bij hoort. Een boete op het niet in dienst hebben van een arbeidsgehandicapte werkt economisch gezien hetzelfde als een subsidie op het wel in dienst hebben van een arbeidsgehandicapte. En onderzoek naar de werking van bijvoorbeeld de subsidie voor het in dienst nemen van langdurig werklozen laat zien dat deze subsidies enig effect hebben.²⁹

²⁶ NYFER, 2001, 'Enkeltje WAO', Breukelen, april 2001.

²⁷ Wagner, Danezyk-Hawley, Mulholland en Flynn, 200, 'Older workers' Progression from Private Disability Benefits to Social Security Disability Benefits', Social Security Bulletin, vol. 63, no. 4, pag. 27-37.

²⁸ D66 introduceert een quotum bij de vervulling van vacatures. Vanwege de te verwachten problemen met de meting van het begrip 'vacature' zal deze maatregel niet erg effectief kunnen zijn.

²⁹ Zie CPB, Maco Economische Verkenning 2002, pag. 96.

GroenLinks introduceert een quotum van 5% voor middelgrote bedrijven en 7% voor grote bedrijven met een boete van 3600 euro per jaar per persoon. De SP introduceert een quotum van 5,5% voor middelgrote bedrijven en 7,5% voor grote bedrijven met een boete van 3360 euro per jaar per persoon. Deels zal dit leiden tot extra arbeidsplaatsen voor arbeidsongeschikten. Voor een ander deel zullen werkgevers besluiten tot betaling van de boete. Daarnaast ontstaat er ook een andere, perverse prikkel: werkgevers krijgen er belang bij dat bij twijfel hun werknemers arbeidsgehandicapt worden verklaard, om zodoende aan het arbeidsquotum te voldoen. Maar de mogelijkheden om de regels te ontduiken zijn bij een quotum minder groot dan bij een arbo-norm. Naar schatting leidt deze maatregel zowel in 2006 als structureel tot een besparing van 0,2 mld euro op de collectieve uitgaven, zowel bij GroenLinks als bij de SP. Daarnaast zal er een vrijwel even groot bedrag aan boetes geïnd worden.

Bijlage A: het PvdA-programma

Deze bijlage geeft een gedetailleerd overzicht van de door de PvdA voorgestelde maatregelen en hun effecten op de overheidsfinanciën, de micro-lastendruk en de werkgelegenheid in de collectieve sector. De bedragen en arbeidsjaren in deze bijlage zijn ex ante en betreffen allemaal afwijkingen ten opzichte van de ontwikkeling bij ongewijzigd beleid (zie hoofdstuk 2). De in- en uitverdieneffecten van de PvdA zijn beschreven in paragraaf 3.1. De bedragen hebben betrekking op 2006 en luiden allemaal in prijzen 2002; dit geldt ook voor de beschrijving van belasting- en premietarieven.

A.1 Ombuigingen PvdA

De PvdA buigt 3,2 mld euro om op de collectieve uitgaven. Tabel A.1 geeft een overzicht.

Naar beleidsmatige clusters		
Gemeente- en Provinciefonds	0,85	
Overig openbaar bestuur	1,35	
w.v. efficiencykortingen rijk		0,85
w.v. premie-inning werknemersverzekeringen		0,1
w.v. korting op arbeidsvoorwaarden rijk		0,4
Sociale zekerheid	0,25	
w.v. WAO		0,15
w.v. verscherpen sancties		0,1
Zorg: efficiency korting	0,1	
Overig	0,6	
w.v. woningcorporaties		0,1
w.v. bedrijvensubsidies		0,25
w.v. overig		0,25
Totaal ombuigingen	3,2	

- De PvdA wil de afdrachten aan het Gemeente- en Provinciefonds met 0,85 mld euro verlagen door de normeringssystematiek aan te passen. Het grootste deel van de beoogde beperking van de reële groei kan gerealiseerd worden door, in afwijking van de huidige systematiek, in de volgende kabinetsperiode de (dalende) rentelasten bij de normering te betrekken.
- De PvdA legt het rijk efficiencykortingen op van in totaal 0,85 mld euro. Dit wordt onder andere vormgegeven door te besparen op de beleidskosten voor onderwijs, sociale zekerheid en zorg, door de efficiency van rijkswaterstaat te verhogen, het aantal externe adviseurs te verminderen en de arbeidsproductiviteitstijgingen af te romen.

- De belastingdienst gaat ook de premies van de werknemersverzekeringen innen. Hierdoor ontstaat naar verwachting een efficiency-winst van 0,1 mld euro.
- De vergoeding voor de incidentele looncomponent wordt gelijkgesteld aan de incidentele loonontwikkeling in de marktsector. Dit leidt tot een besparing van 0,4 mld euro.
- De PvdA knipt de huidige WAO in drie gedeelten. Voor volledig arbeidsongeschikten (AO) worden geen wijzigingen doorgevoerd. De laagste arbeidsongeschiktheidsklasse (15-25% AO) vervalt, de werknemers blijven in dienst van de werkgever. Voor de groep met een mate van AO van 25-80% wordt een loonsuppletie-regeling geïntroduceerd. Ook voor onvrijwillig werklozen is deze suppletie (op de WW) beschikbaar. De periode van loondoorbetaling bij ziekte wordt verlengd naar twee jaar. In het totaal bespaart de PvdA 0,15 mld euro op de WAO. Zie voor meer details paragraaf 4.3 van de hoofdtekst.
- Door aanscherping van sancties wordt 0,1 mld euro bespaard op de uitkeringen.
- Door de PvdA wordt een efficiëntietaakstelling van 0,1 mld euro in de zorgsector ingezet. Deze is technisch verwerkt als een korting op de arbeidsvoorwaarden (besparing op apparaatskosten bestuur en beheer).
- Op het budget voor stedelijke vernieuwing wordt 0,1 mld euro bespaard. Door verhoging van de heffingsbijdrage aan het Centraal Fonds Volkshuisvesting kan het grote eigen vermogen van woningcorporaties meer actief worden ingezet voor stedelijke vernieuwing. Dit is technisch verwerkt als een niet-belastingontvangst.
- Diverse subsidies voor het bedrijfsleven, zoals die voor de export, technologie en glastuinbouw, worden afgeschaft. In totaal gaat het om een bezuiniging van 0,25 mld euro.
- De overige ombuigingen betreffen extra verkopen van grond en vergroting van het aantal verkeersboetes.

A.2 Intensiveringen PvdA

De PvdA trekt 4,2 mld euro uit voor extra uitgaven. Tabel A.2 somt de belangrijkste intensiveringen van de PvdA op met hun directe effect op de overheidsfinanciën naar beleidsmatig cluster.

- De uitgaven voor onderwijs worden met 1,55 mld euro verhoogd. Dit is bestemd voor onder andere verbetering van arbeidsvoorwaarden, ondersteuning door onderwijsassistenten en beheerders, ICT, bonussen voor het halen van VMBO-diploma's en wetenschappelijk onderzoek.
- Voor openbare orde wordt door de PvdA 0,8 mld euro extra uitgetrokken. Hiermee worden onder andere 6 000 extra agenten geworven, de afhandeling van strafzaken versneld en de reclassering verbeterd.

Tabel A.2 Intensiveringen PvdA, 2006 (prijzen 2002, mld euro)**Naar beleidsmatige clusters**

Onderwijs	1,55	
w.v. arbeidsvoorwaarden		0,4
w.v. bonussen voor VMBO-leerlingen		0,15
w.v. overig		1,05
Openbare Orde	0,8	
w.v. politie		0,4
w.v. overig		0,4
Infrastructuur	0,45	
w.v. leefbaarheid steden		0,15
w.v. openbaar vervoer		0,25
w.v. vaarwegen		0,05
Milieu	0,15	
Zorg	1,1	
w.v. arbeidsvoorwaarden		0,1
w.v. tandarts in pakket		0,1
w.v. werkdrukverlaging en wegnemen knelpunten		0,9
Overig: cultuur	0,1	
Totaal intensiveringen	4,2	

- De PvdA wil de uitgaven aan infrastructuur met 0,45 mld euro verhogen. Het grootste deel hiervan (0,3 mld euro) is bestemd voor het verbeteren van de bereikbaarheid, onder andere door uitbreiding van de HSL, verbeteren openbaar vervoer in stedelijke gebieden en het oplossen van regionale verkeersknelpunten. Daarnaast wordt 0,15 mld euro uitgetrokken voor het verbeteren van de leefbaarheid van de steden door het opknappen van oude wijken en herstructurering van bestaand stedelijk gebied.
- De natuur- en milieusubsidies worden met 0,15 mld euro geïntensiveerd. Dit wordt vooral besteed aan een versnelling van de totstandkoming van de ecologische hoofdstructuur, het realiseren van natuurgebieden langs rivieren, de aankoop van nationale landschappen en het stimuleren van de productie van duurzame energie.
- De PvdA trekt in totaal 1,1 mld euro uit voor extra uitgaven in de zorgsector voor het wegnemen van knelpunten. De middelen worden vooral ingezet voor verbetering van arbeidsvoorwaarden voor verplegend en verzorgend personeel, opleiding van nieuw personeel voor verpleging en verzorging, scholing van reeds werkend personeel en het aantrekken van nieuw personeel. De opname van tandheelkundige basiszorg in het basispakket in het nieuwe zorgstelsel wordt gezien als een financieringsschuif van het derde naar het tweede compartiment. Door het daarmee gepaard gaande gedragseffect nemen de uitgaven in de zorgsector met 0,1 mld euro toe.

- Het budget voor cultuur wordt door de PvdA met 0,1 mld euro verhoogd. Hiermee komen de rijksuitgaven voor cultuur bijna overeen met 1% van de netto uitgaven op de Rijksbegroting in enge zin.

A.3 Werkgelegenheidseffecten collectieve sector en zorg

De in paragrafen A.1 en A.2 besproken ombuigingen en intensiveringen van PvdA leiden tot een stijging van de werkgelegenheid in de collectieve sector met 21 duizend arbeidsjaren ten opzichte van het voorzichtige scenario. De werkgelegenheid in het onderwijs, de zorg en politie/justitie neemt na verwerking van het PvdA-programma met 38 duizend arbeidsjaren extra toe. De ombuigingen op het GF/PF beperken de werkgelegenheidsgroei bij de lagere overheden tot 4 duizend arbeidsjaren, 8 duizend minder dan in het basispad. Met name de efficiencykorting beperkt de werkgelegenheidsgroei bij het overig openbaar bestuur met 9 duizend arbeidsjaren.

Tabel A.3	Werkgelegenheidseffecten collectieve sector, 2003-2006	Voorzichtig	Effect PvdA	Voorzichtig
		scenario		scenario incl. PvdA
		mutatie in dzd arbeidsjaren		
	Onderwijs	13	13	26
	Zorg	43	15	58
	Politie en justitie (excl. asielbeleid)	2	10	12
	ID/WIW/WSW	13	0	13
	Lokale overheid	12	- 8	4
	Overig openbaar bestuur (incl. asielbeleid)	- 11	- 9	- 20
	Totaal	72	20	92

A.4 Microlasten PvdA

Tabel A.4 geeft een overzicht van de fiscale maatregelen uit het PvdA programma. Hieruit blijkt dat de PvdA de lasten met 0,4 mld euro verlicht. Dit is het saldo van een lastenverzwaring voor bedrijven van 0,5 mld euro en een lastenverlichting voor gezinnen van 0,9 mld euro. De lastenverlichting is de resultante van een verschuiving van de lasten op inkomen, arbeid en vermogen naar lasten op milieu.

- De regulerende energieheffing wordt verzaamd door verhoging van de reeds bestaande kleinverbruikersheffing, voor met name huishoudens (1,0 mld euro). Daarnaast wordt een grootverbruikersheffing ingevoerd voor bedrijven. Dit levert 0,8 mld euro op.

Tabel A.4 Microlasten PvdA, 2003-2006 (prijzen 2002, mld euro)		
Milieu	3,45	
w.v. energieheffing kleinverbruikers		1
w.v. energieheffing grootverbruikers		0,8
w.v. afschaffen grijs kenteken bestelauto's		1,1
w.v. heffing vliegverkeer		0,25
w.v. heffing op drankverpakking		0,1
w.v. heffing oppervlakedelfstoffen		0,1
w.v. openruimteheffing		0,15
Inkomen en arbeid	- 2,40	
w.v. zorgstelsel		- 0,50
w.v. verlaging belastingtarief eerste schijf met 1½%-punt		- 2,25
w.v. arbeidskorting (EITC)		- 0,60
w.v. veranderen combinatiekorting		0
w.v. verhoging ouderenkorting		- 0,10
w.v. kinderopvang		- 0,10
w.v. verlaging AWF-premie werkgevers		- 0,40
w.v. hypotheekrente-aftrek starters		- 0,10
w.v. afschaffen basisaftrek lijfrente		0,3
w.v. afschaffen diverse aftrekposten		0,35
w.v. heffingskorting i.p.v. persoonsgebonden aftrekposten		0,2
w.v. afschaffen spaarloon		0,8
w.v. pensioenplicht en waardeverval pensioenen		0
Vermogen en winst	- 1,40	
w.v. tariefsverlaging VpB		- 1,35
w.v. grondslagverbreding VpB		0,35
w.v. verhoging box II tarief met 3%-punt		0,1
w.v. verhoging zelfstandigenaftrek		- 0,50
Totaal mutatie microlasten (MLO)	- 0,40	
w.v. bedrijven		0,5
w.v. gezinnen		- 0,90

- De PvdA schaft het fiscale voordeel van bestelauto's in de motorrijtuigenbelasting en BPM af, hetgeen een lastenverzwaring voor het bedrijfsleven van 1,1 mld euro met zich meebrengt.
- Voor vliegverkeer wordt een 'landing-and-take-off' (LTO) heffing ingevoerd (0,25 mld euro).
- Op drankverpakking en op de winning van oppervlakedelfstoffen worden heffingen geïntroduceerd. Het gezamenlijk budgettair belang is 0,2 mld euro.
- Een open ruimte heffing wordt ingevoerd: voor elke afgegeven bouwvergunning moet in principe een heffing van 18 euro per vierkante meter worden betaald; in de Randstad is deze heffing echter 40% hoger en in het Noorden (inclusief Overijssel) 40% lager. De open ruimte heffing levert in 2006 een bedrag van 0,15 mld euro op.
- In het PvdA-programma worden de huidige ZFW en particuliere verzekering in 2006 samengevoegd tot één nieuwe zorgverzekering. Dit wordt als volgt vormgegeven:

- De nieuwe procentuele werkgeverspremie bedraagt 5,55% tot een maximum premieplichtig inkomen van 28 842 euro. De lasten voor bedrijven en overheidswerkgevers komen hierdoor op macroniveau 0,1 mld euro lager uit dan de huidige werkgeversbijdragen. De procentuele werkgeverspremie wordt ook betaald door AOW-ers (tot een maximum premieplichtig inkomen van 20 516 euro) en zelfstandigen.
- De procentuele premie voor gezinnen bedraagt 2,1%. De grondslag voor deze premie kent een maximum van 39 117 euro voor personen zonder mee verzekerde partner en/of kinderen. Voor een afhankelijke partner wordt de grondslag verhoogd tot een maximum van 78 234 euro. Per kind (maximaal 2) wordt de grondslag verhoogd met maximaal 19 559 euro. Daarnaast is er een nominale premie van 204 euro per volwassenequivalent. Per saldo dalen de lasten voor gezinnen hierdoor met 0,4 mld euro.
- De PvdA verlaagt het belastingtarief in de eerste schijf met 1,5%-punt. Kosten 2,3 mld euro.
- De PvdA stelt voor de arbeidskorting, door de PvdA EITC (Earned Income Tax Credit) genoemd, als volgt vorm te geven. Het inkomen waarbij de huidige maximum arbeidskorting wordt bereikt, wordt opgetrokken van 90% naar 100% van het minimumloon. Ook het knikpunt wordt gelegd waar het oorspronkelijk was bedoeld, namelijk bij 50% van het minimumloon (is nu circa bij 45%). Hierdoor valt de arbeidskorting voor de lonen tot aan het minimumloon iets lager uit. Bij het bereiken van het minimumloon neemt de arbeidstoelage ineens met 353 euro toe van 967 euro tot 1320 euro. Dit nieuwe niveau geldt voor inkomens tussen 100% en 180% van het minimumloon. Tussen 180% en circa 240% van het minimumloon daalt de nieuwe arbeidskorting van het nieuwe maximum naar het oude niveau. Tussen circa 240% en circa 400% van het minimumloon daalt de arbeidskorting verder totdat deze nihil is. Bij inkomens in de vierde schijf komt daardoor de arbeidskorting te vervallen. Per saldo is sprake van een verhoging van het budgettaire beslag van de arbeidskorting met 0,6 mld euro.
- De huidige combinatiekorting voor personen met een niet al te laag inkomen en jonge kinderen in het huishouden wordt budgettair neutraal omgezet in een 20% verhoging van de arbeidskorting voor die gezinnen.
- De algemene ouderenkorting wordt verhoogd met 50 euro per jaar, kosten 0,1 mld euro.
- De PvdA verruimt de fiscale faciliteit voor de kinderopvang waardoor de ouderbijdrage omlaag gaat. Hiermee is 0,1 mld euro gemoeid.
- De PvdA verlaagt de AWF premie voor werkgevers met 0,6%-punt. Hiermee worden de lasten voor het bedrijfsleven bijna 0,4 mld euro verlaagd.
- Starters op de woningmarkt mogen de hypotheekrente aftrekken tegen het tarief van de hoogste schijf (52%). Dit betekent een lastenverlichting van 0,1 mld euro.
- De basisaftrek bij de inkomstenbelasting van 1000 euro voor lijfrente wordt afgeschaft. Dit verhoogt de micro-lasten van gezinnen met 0,3 mld euro.
- De PvdA schaft diverse specifieke aftrekposten af (0,35 mld euro), zoals de reisaftrek, woonwerkdeel autokostenfictie, feestdagenregeling.

- De persoonsgebonden aftrekposten (buitengewone uitgaven, weekenduitgaven gehandicapt kind, onderhoudsverplichtingen, levensonderhoud kinderen, scholingsuitgaven, giftenregeling en verliesaftrek durfkapitaal) leveren meer voordeel op voor hogere inkomensgroepen. Deze worden daarom omgezet in een vast bedrag aan heffingskortingen tegen het tarief eerste schijf (0,2 mld euro).
- De spaarloonregelingen worden afgeschaft. De budgettaire opbrengst hiervan is 0,8 mld euro.
- De PvdA wil een minimum pensioenplicht voor werknemers vanaf 21 jaar wettelijk vastleggen. Dit geldt ook voor werknemers met een flexibel of tijdelijk contract. Tevens wordt bij wet afgedwongen dat nieuw op te bouwen pensioenrechten waardevast zijn. Deze worden geïndexeerd met de prijsontwikkeling. Het budgettaire beslag van deze maatregelen is ex ante nihil. Het betekent daarentegen wel een verhoging van de pensioenpremies met 0,21% van het bruto loonbedrijven in 2006; dit komt overeen met het structurele effect.
- Bij de vennootschapsbelasting laat de PvdA zich leiden door 'verlichting en verbreding'. Het VpB tarief wordt met 2¼%-punt verlaagd, een lastenverlichting van een kleine 1,35 mld euro. Tegelijkertijd wordt de VpB grondslag verbreed door de afschrijvingen op goodwill te beperken, het afschrijvingsregime op onroerende zaken te versoberen en het fiscale gebruik van de egalisatiereserve van verzekeraars niet langer toe te staan. Op deze manier worden de lasten verzwaaard met ruim 0,35 mld euro en resulteert een netto lastenverlichting VpB van ruim 1,0 mld euro.
- Eveneens conform 'verlichting en verbreding' zoekt de PvdA een deel van de financiering van de lastenverlichting bij de VpB in een verhoging van het in box II tarief. In lijn met 'verlichting en verbreding' levert de voorgestelde tariefsverhoging van 3%-punt 0,1 mld euro op.
- De PvdA wil (mede ter compensatie van de energieheffingen) een lastenverlichting van 0,5 mld euro uittrekken voor de zelfstandigenaftrek. Dit betekent dat de zelfstandigenaftrek met 2200 euro kan worden verhoogd.

Bijlage B: het VVD-programma

Deze bijlage geeft een gedetailleerd overzicht van de door de VVD voorgestelde maatregelen en hun effecten op de overheidsfinanciën, de micro-lastendruk en de werkgelegenheid in de collectieve sector en zorg. De bedragen en arbeidsjaren in deze bijlage zijn ex ante en betreffen allemaal afwijkingen ten opzichte van de ontwikkeling bij ongewijzigd beleid (zie hoofdstuk 2). De in- en uitverdien-effecten van de VVD zijn beschreven in paragraaf 3.2. De bedragen hebben betrekking op 2006 en luiden allemaal in prijzen 2002; dit geldt ook voor de beschrijving van belasting- en premietarieven.

B.1 Ombuigingen VVD

De VVD buigt 5,9 mld euro om op de collectieve uitgaven. Tabel B.1 geeft een overzicht.

Naar beleidsmatige clusters		
Gemeente- en Provinciefonds	0,85	
Overig Openbaar Bestuur	1,55	
w.v. efficiency-kortingen rijk		0,75
w.v. ID-banen en WIW-banen		0,3
w.v. premie-inning werknemersverzekeringen		0,1
w.v. afschaffen WOZ-taxatie		0,1
w.v. asielbeleid		0,3
Milieu: minder publiek natuurbeheer	0,1	
Sociale Zekerheid	1,85	
w.v. WAO		1,15
w.v. sollicitatieplicht 57,5 +		0,15
w.v. anticumulatie gouden handdrukken WW		0,15
w.v. decentraliseren financiering bijstand		0,25
w.v. overig		0,15
Zorg	0,35	
w.v. eigen risico (gedragseffect op zorgconsumptie)		0,15
w.v. pakketbeperking en besparing op geneesmiddelen		0,2
Ontwikkelingssamenwerking	0,45	
Overig	0,75	
w.v. individuele huursubsidie		0,1
w.v. woningcorporaties		0,1
w.v. bedrijvensubsidies		0,25
w.v. rijksbijdrage publieke omroep		0,15
w.v. subsidies openbaar vervoer		0,15
Totaal ombuigingen	5,9	

- De VVD wil de afdrachten aan het Gemeente- en Provinciefonds met 0,85 mld euro verlagen door de normeringssystematiek aan te passen. Het grootste deel van de beoogde beperking van de reële groei kan gerealiseerd worden door, in afwijking van de huidige systematiek, in de volgende kabinetsperiode de (dalende) rentelasten bij de normering te betrekken.
- De VVD bezuinigt 0,75 mld euro op de rijksoverheid door een taakstellende productiviteitskorting van 1% op te leggen (de sectoren Zorg, Veiligheid en Onderwijs zijn hiervan vrijgesteld) en door minder externe adviseurs in te huren.
- De ID-banen worden bevroren op het aantal ingevulde banen in 2002. Dit betekent dat 7 000 van de in 2006 geplande 60 000 banen worden geschrapt. Circa 5 000 WIW-werkervaringsplaatsen komen te vervallen. Daarnaast worden de 13 000 niet-contractueel vastgelegde WIW-dienstbetrekkingen slechts voor een half jaar verlengd.
- De belastingdienst gaat ook de premies van de werknemersverzekeringen innen. Hierdoor ontstaat naar verwachting een efficiency-winst van 0,1 mld euro.
- Door afschaffing van de onroerend zaakbelasting en de taxaties in het kader van de WOZ wordt 0,10 mld euro bespaard op innings- en taxatiekosten.
- De VVD wil het asielbeleid ten opzichte van de huidige regelgeving (de Nieuwe Vreemdelingenwet) aanscherpen. Hiertoe doet de VVD een groot aantal voorstellen. Voor het beperken van de instroom en het versnellen van de uitstroom van asielzoekers zijn daarbij vooral van belang het zoveel mogelijk direct uitzetten van AMA's (alleenreizende minderjarige asielzoekers) die geen vluchteling zijn, het beperken van de landen waar een landgebonden asielbeleid voor geldt (dat wil zeggen die als onveilig worden beschouwd) en het direct afwijzen van aanvragen van asielzoekers uit landen waarvoor geen asielgebonden beleid voor geldt (deze landen worden als veilig beschouwd). Verder wordt onder andere voorgesteld om de rechtsbijstand voor asielzoekers te beperken en de opvang van de zogenoemde Dublin-claimanten daadwerkelijk te beëindigen. Inclusief de afschrikkende werking van de maatregelen op de instroom van asielzoekers wordt een besparingsbedrag van 0,3 mld euro verwacht.
- Op de aankoop van natuur door de overheid in het kader van de ecologische hoofdstructuur (EHS) wordt 0,10 mld euro bezuinigd. Particulier beheer en de provincies moeten een grotere rol spelen, bijv. door aanpassing van de Wet Ruimtelijke Ordening over de bestemming voor natuur.
- De VVD introduceert een referte-eis in de WAO conform de eis die geldt bij de WW, dat wil globaal zeggen dat alleen zij die in de vijf jaar voor aanvang van het ziekteverzuim vier jaar hebben gewerkt toegang hebben tot de WAO (besparing 0,3 mld euro). Voorts wordt de instroom in de WAO beperkt door het ontmoedigen van bovenwettelijke aanvullingen bij arbeidsongeschiktheid en ziekte. Onverbindend verklaren betekent geen verbod maar wel dat geen enkel bedrijf, dus ook niet bedrijven die onder de CAO vallen, aan deze afspraken is gebonden. Gerekend is met een gemiddelde beperking van de bovenwettelijke aanvullingen van 50% ten opzichte van de huidige aanvullingen (besparing 0,4 mld euro). De VVD beperkt de

toegang tot de WAO tot volledig arbeidsongeschikten (80-100% AO). Voor de groep met een mate van AO van 50-80% wordt een loonsuppletie-regeling geïntroduceerd, deze loonsuppletie is alleen beschikbaar voor hen die werken (besparing 0,1 mld euro). Voor beperkt arbeidsongeschikten (tot 50%) vervalt de WAO zonder dat nieuwe wettelijke regelingen worden geïntroduceerd voor deze groep (besparing 0,2 mld euro). De periode van loondoorbetaling bij ziekte wordt verlengd naar twee jaar. Zie voor meer details paragraaf 4.3 van de hoofdtekst.

- De gemeentelijke financiering van het Fonds voor Werk en Inkomen (voornamelijk bijstand) wordt verhoogd van 25% naar 100%. Hierdoor krijgen gemeenten een groter financieel belang bij een correcte uitvoering van de bijstandsregelingen. Dit leidt er toe dat gemeenten een betere kosten-baten afweging maken, waarbij kosten voor het terugdringen van bijstanduitgaven worden vergeleken met te verwachten opbrengsten. Naar verwachting leidt dit tot een doelmatiger activeringsbeleid en een verbetering van de fraudebestrijding. Voor 2006 wordt gerekend met een besparing van 0,25 mld euro; dit is 5% van de totale uitkeringen door het Fonds.
- De ontheffing van sollicitatieplicht voor 57½-jarigen en ouder komt te vervallen. Door de lagere instroom en de grotere uitstroom verlaagt deze maatregel de kosten van de WW met circa 0,15 mld euro. In sommige gevallen zal bij deze herintreding sprake zijn van een loon dat lager is dan het voormalige loon maar wel hoger dan de WW-uitkering. In die gevallen kan een nadeel optreden voor betrokkenen doordat sinds enige jaren in de WW een regeling voorziet in doorbetaling van pensioenpremie voor oudere werklozen.
- Aanvullingen van voormalige werkgevers op werkloosheidskeringen (de zogenoemde 'gouden handdruk') worden volledig gekort op de WW-uitkering. Naar verwachting zullen werkgevers door deze maatregel de bovenwettelijke aanvullingen op de WW afschaffen. De hoogte van de huidige aanvullingen is vaak gerelateerd aan het loon en het aantal dienstjaren. Door deze maatregel wordt de WW minder aantrekkelijk, met name als afvloeiingsregeling maar ook voor een kortere periode van vrijwillige werkloosheid tussen twee dienstbetrekkingen in. Uit hoofde van gedrags effecten wordt op termijn een besparing op het WW-volume van circa 10 000 personen verwacht (0,15 mld euro).
- Met een aantal andere maatregelen bespaart de VVD 0,15 mld euro aan sociale zekerheidsuitgaven. Het gaat hierbij onder andere om efficiëntere uitvoering van de sociale zekerheid en het toepassen van het woonlandbeginsel bij de AKW. Het laatste betekent dat de kinderbijslag voor mensen met kinderen in het buitenland aangepast wordt aan de levensstandaard aldaar.
- De zorgsector draagt bij de VVD voor 0,35 mld euro bij aan de ombuigingen. Door het voorzieningenpakket te verkleinen en door de doelmatigheid bij medicijnen te verbeteren worden de zorguitgaven behorende tot het tweede compartiment met bijna 0,5 mld euro verlaagd. Hiervan wordt 0,3 mld euro aangemerkt als een verschuiving van het tweede compartiment naar het derde compartiment (eigen betalingen) aangezien een aantal van die voorzieningen toch zullen worden geconsumeerd. De totale zorgconsumptie neemt dan ook met een kleiner bedrag af,

namelijk 0,2 mld euro. De invoering van een verplicht eigen risico van 82 euro per volwassene- equivalent in het nieuwe zorgstelsel leidt tot een doelmatiger zorggebruik. Door het eigen risico worden de consumenten bewuster bij het maken van zorgkeuzes aangezien het de financiële prikkel vergroot. Hierdoor wordt er 0,15 mld euro op de zorguitgaven bespaard.

- De uitgaven voor de zogenoemde Homogene Groep Internationale Samenwerking worden vanaf 2002 reëel constant gehouden. Dit betekent dat volumestijgingen van het BNP niet meer doorwerken in deze uitgaven. Dit levert een besparing op van 0,4 mld euro in 2006. Als de ODA-uitgaven voor ontwikkelingshulp zijn gedaald tot 0,7% BNP groeien deze weer mee als percentage van het BNP.
- De uitgaven aan individuele huursubsidie worden met 0,1 mld euro verminderd. Voor circa de helft is dit een doorwerkingseffect van de afschaffing van de OZB-belasting (zie de beschrijving van de micro-lasten). Er is rekening mee gehouden dat de woningcorporaties het vervallen van het OZB-lasten grotendeels doorberekenen in de huren. Dit leidt vervolgens tot een kleine besparing op de individuele huursubsidie.
- Op het budget voor stedelijke vernieuwing wordt 0,1 mld euro bespaard. Door verhoging van de heffingsbijdrage aan het Centraal Fonds Volkshuisvesting kan het grote eigen vermogen van woningcorporaties meer actief worden ingezet voor stedelijke vernieuwing. Dit is technisch verwerkt als een niet-belastingontvangst.
- De subsidies op openbaar vervoer worden met 0,15 mld euro verlaagd.
- De subsidies voor bedrijven, zoals voor technologie en stimulering export, worden met 0,25 miljard euro beperkt.
- Vanwege beperking van het takenpakket van de publieke omroep wordt de rijksomroepbijdrage met 0,15 miljard euro omgebogen.

B.2 Intensiveringen VVD

De VVD trekt 3,80 mld euro voor extra uitgaven. Tabel B.2 somt de belangrijkste intensiveringen van de VVD op met hun directe effect op de overheidsfinanciën naar beleidsmatig cluster.

- De uitgaven voor defensie worden met 0,1 mld euro verhoogd voor internationale (vredes-)taken en modernisering van het personeelsbeleid.
- De intensiveringen voor onderwijs bedragen 1,2 mld euro. Dit wordt besteed aan betere arbeidsvoorwaarden, huisvesting en inrichting, wetenschappelijk onderzoek en onderwijs, het beroepsonderwijs, het bestrijden van leerlingenachterstanden en de voor- en vroegschoolse educatie.

Naar beleidsmatige clusters		
Defensie	0,1	
Onderwijs	1,2	
w.v. arbeidsvoorwaarden		0,4
w.v. basis-, voortgezet en beroepsonderwijs		0,6
w.v. hoger onderwijs en onderzoek		0,15
Openbare Orde	0,75	
Infrastructuur	0,9	
Milieu	0,1	
Zorg	0,7	
Overig	0,1	
Totaal intensiveringen	3,85	

- De VVD wil de uitgaven voor openbare orde met 0,75 mld euro verhogen. Bijna 30% hiervan betreft uitbreiding van de politiesterke (5000 fte's). De rest van het intensiveringsbedrag is bestemd voor het openbaar ministerie en de rechterlijke macht, technische ondersteuning opsporing, vreemdelingenbeleid en rampenpreventie en -bestrijding.
- Bestaande infrastructuurprojecten worden versneld uitgevoerd. Ook wordt geld beschikbaar gesteld voor nieuwe investeringen in wegen, openbaar vervoer en water. In totaal gaat het om een intensivering van 0,9 mld euro in 2006.
- Het budget voor grondverwerving wordt verhoogd met 0,1 mld euro.
- De door de VVD voorgestelde intensiveringen in de zorg belopen in totaal ongeveer 0,70 mld euro. De nadruk ligt hierbij op het wegnemen van knelpunten. Daarnaast krijgt ICT-technologie ter ondersteuning van logistieke processen een impuls. Ook wordt er ongeveer 0,1 mld euro uitgetrokken voor langdurig psychiatrische zorg. Tevens wordt er geïnvesteerd in het versneld opschonen van 4 à 5 persoonskamers.
- De overige intensiveringen van de VVD hebben betrekking op hulp voor Midden- en Oost Europese landen (0,05 mld euro), bijvoorbeeld voor milieuprojecten, en extra budget voor cultuurbehoud en monumentenzorg (0,05 mld euro).

B.3 Werkgelegenheidseffecten collectieve sector en zorg

De in paragrafen B.1 en B.2 besproken ombuigingen en intensiveringen van de VVD leiden per saldo tot een daling van de werkgelegenheid in de collectieve sector van 15 duizend arbeidsjaren. Tabel B.3 geeft een overzicht. De versterkte daling van de werkgelegenheid bij het overig openbaar bestuur hangt samen met de efficiency-kortingen bij het Rijk en de ombuiging bij de asieluitgaven.

Tabel B.3   Werkgelegenheidseffecten collectieve sector, 2003-2006

	Voorzichtig scenario	Effect VVD	Voorzichtig scenario incl. VVD
	mutatie in dzd arbeidsjaren		
Onderwijs	13	6	19
Zorg	43	8	51
Politie en justitie (excl. asielbeleid)	2	12	14
ID/WIW/WSW	13	- 22	- 9
Lokale overheid	12	- 7	5
Overig openbaar bestuur (incl. asielbeleid)	- 11	- 12	- 23
Totaal	72	- 15	57

B.4   Microlasten VVD

Tabel B.4 geeft een beeld van de fiscale maatregelen uit het VVD-programma. Hieruit blijkt dat de VVD de lasten met 3,2 mld euro verlicht. Hiervan komt 2,55 mld euro ten goede aan gezinnen en 0,65 mld euro aan bedrijven.

De fiscaal gunstige behandeling van groene stroom wordt afgeschaft (0,2 mld euro).

- In het VVD-programma worden de huidige ZFW en particuliere verzekering in 2006 samengevoegd tot één nieuwe zorgverzekering. Dit wordt als volgt vormgegeven:
  - De nieuwe procentuele werkgeverspremie is zodanig vastgesteld dat de premiebetalingen door bedrijven en overheidswerkgevers op macroniveau gelijk zijn aan de huidige werkgeversbijdragen. Hieruit volgt een premie van 5,6% tot een maximum premieplichtig inkomen van 28 842 euro. Deze procentuele werkgeverspremie wordt ook betaald door AOW-ers (tot een maximum premieplichtig inkomen van 20 516 euro) en zelfstandigen.
  - De nominale premie voor gezinnen, inclusief eigen betalingen, is zodanig berekend dat de totale premie-opbrengst inclusief werkgeverspremie gelijk is aan de (ex-ante) zorguitgaven in 2006 (stand voorzichtig scenario CPB plus per saldo intensiveringen VVD-programma) en komt uit op gemiddeld 876 euro (inclusief eigen betalingen vanwege het eigen risico) per volwassenequivalent. Per volwassenequivalent geldt een eigen risico van 82 euro. Los van de koopkrachtreparatie betekent dit een lastenverzwaring voor gezinnen van 4,8 mld euro.
- De VVD verhoogt de algemene heffingskorting met 280 euro en de heffingskorting voor alleenverdieners nog eens extra met 255 euro. Hiervan bedragen de kosten bijna 4,0 mld euro. De kinderbijslag wordt met 345 euro verhoogd. dit kost 1,1 mld euro. De algemene ouderenkorting wordt verhoogd met 46 euro en de aanvullende ouderenkorting wordt verlaagd met 238

euro, hetgeen per saldo ruim 0,1 mld euro oplevert. Daarnaast wordt de zelfstandigenaftrek verhoogd en de inkomensgrens voor de kinderkortingen verlaagd. In totaal kost dit koopkracht-pakket, zoals dat in de nota 'Vraag aan bod' als variant 3 is beschreven, in 2006 (in prijzen 2002) 5,0 mld euro.

Tabel B.4 Microlasten VVD, 2006 (prijzen 2002, mld euro)		
Milieu: beperking REB/afdrachtskorting groene stroom	0,2	
Inkomen en arbeid	-1,10	
w.v. zorgstelsel		4,75
w.v. koopkrachtreparatie 'vraag aanbod' variant 3		- 5,00
w.v. verlaging tarief eerste schijf		- 0,60
w.v. tarief vierde schijf naar 49%		- 0,45
w.v. verhoging arbeidskorting		- 1,50
w.v. verhoging ouderenkorting en kinderkorting		- 0,20
w.v. fiscale stimulering kinderopvang		- 0,10
w.v. afschaffen basisaftrek lijfrente		0,3
w.v. afschaffen diverse aftrekposten		0,55
w.v. afschaffen Zalmsnip		0,3
w.v. afschaffen onroerend zaakbelasting bewonersdeel gezinnen		- 0,90
w.v. afschaffen spaarloon		0,8
w.v. afschaffen SPAK		0,9
Vermogen en winst	- 2,30	
w.v. verlagen successierechten		- 0,20
w.v. afschaffen onroerend zaakbelasting eigenaarsdeel gezinnen		- 1,10
w.v. afschaffen onroerend zaakbelasting bedrijven		- 1,10
w.v. vennootschapsbelasting pensioenfondsen		0,1
Totaal mutatie microlasten (MLO)	- 3,20	
w.v. bedrijven		- 0,65
w.v. gezinnen		- 2,55

- De VVD verlaagt voor 0,6 mld euro het tarief van de eerste schijf met 0,4%-punt.
- Het belastingtarief van de vierde (open) schijf wordt teruggebracht van 52% naar 49%. De kosten hiervan bedragen 0,5 mld euro.
- De VVD verhoogt de arbeidskorting met 1,5 mld. Vanaf het minimumloon bedraagt de verhoging 232 euro.
- De algemene ouderenkorting wordt verder verhoogd met 24 euro en de verlaging van de alleenstaande ouderenkorting wordt voor 60 euro ongedaan gemaakt. Voorts wordt de aanvullende kinderkorting verhoogd met 256 euro. De kosten van deze maatregelen bedragen 0,2 mld euro.
- De VVD verruimt de fiscale faciliteit voor de kinderopvang. Hiermee is 0,1 mld euro gemoeid.
- De basisaftrek bij de inkomstenbelasting van 1036 euro voor lijfrente wordt afgeschaft. Dit verhoogt de micro-lasten van gezinnen met 0,3 mld euro.

- Een aantal aftrekposten wordt afgeschaft. Het betreft onder andere de feestdagenregeling, de heffingskorting op durfkapitaal, de stimuleringsmaatregel zuinige auto's, de energiepremieregeling witgoed en de fiscale faciliteit groen beleggen. De totale lastenverzwaring is 0,55 mld euro.
- De Zalmsnip wordt afgeschaft. Dit leidt tot een lastenverzwaring van 0,3 mld euro.
- De onroerend zaakbelasting wordt afgeschaft. Voor bedrijven betekent dit een lastenverlichting van 1,1 mld euro. Voor gezinnen leidt de afschaffing tot een lastenverlichting van 2 mld euro. Hiervan heeft 0,9 mld euro betrekking op het bewonersdeel.
- De spaarloonregelingen worden afgeschaft. De budgettaire opbrengst hiervan is 0,8 mld euro.
- De afdrachtkorting voor lage lonen (SPAK) wordt afgeschaft. Dit verhoogt de arbeidskosten van bedrijven met 0,9 mld euro.
- De tarieven voor schenkingen en erfenissen worden verlaagd en de vrijstellingen verhoogd (0,2 mld euro).
- Over commerciële nevenactiviteiten van pensioenfondsen moet ook vennootschapsbelasting worden afgedragen. Dit levert 0,1 mld euro op.

Bijlage C: het CDA-programma

Deze bijlage geeft een gedetailleerd overzicht van de door het CDA voorgestelde maatregelen en hun effecten op de overheidsfinanciën, de micro-lastendruk en de werkgelegenheid in de collectieve sector en zorg. De bedragen en arbeidsjaren in deze bijlage zijn ex ante en betreffen allemaal afwijkingen ten opzichte van de ontwikkeling bij ongewijzigd beleid (zie hoofdstuk 2). De in- en uitverdien-effecten van het CDA zijn beschreven in paragraaf 3.3. De bedragen hebben betrekking op 2006 en luiden allemaal in prijzen 2002; dit geldt ook voor de beschrijving van belasting- en premietarieven.

C.1 Ombuigingen CDA

Het CDA buigt 6,15 mld euro om op de collectieve uitgaven. Tabel C.1 geeft een overzicht.

Naar beleidsmatige clusters		
Openbare orde	0,1	
Gemeente- en Provinciefonds	0,7	
Overige Openbaar Bestuur	1,85	
w.v. efficiency kortingen rijk		0,8
w.v. afbouwen ID-banen		0,75
w.v. asielbeleid		0,3
Sociale Zekerheid	2,05	
w.v. WAO		0,7
w.v.. decentralisatie financiering bijstand		0,25
w.v.. bijzondere bijstand		0,15
w.v. handhaving uitkeringen		0,1
w.v. sollicitatieplicht 57,5+		0,15
w.v. 10% korting op reïntegratiebudget		0,1
w.v. kinderkorting		0,6
Zorg: eigen risico (gedragseffect zorgconsumptie)	0,15	
Overig	1,35	
w.v. subsidies aan bedrijven en instellingen		1,1
w.v. opbrengsten criminaliteitsbestrijding en verkeerscontroles		0,15
w.v. woningbouwcorporaties		0,1
Totaal uitgaven collectieve sector	6,15	

- Door versobering van het gevangenisregime wordt 0,1 mld euro bezuinigd op openbare orde.
- Het CDA wil de automatische afdrachten aan het Gemeente- en Provinciefonds met 0,7 mld euro verlagen door de normeringssystematiek aan te passen. De beoogde beperking van de reële

groei kan gerealiseerd worden door, in afwijking tot de huidige systematiek, in de volgende kabinetsperiode de (dalende) rentelasten te betrekken.

- Het CDA bezuinigt 0,8 mld euro op de rijksoverheid door minder regelgeving, ontschotting van budgetten (instellingen bepalen zelf hoe ze het geld besteden), invoering van vraagsturing en het minder inhuren van externe adviseurs. Met name bij de departementen van SZW, VROM, OCenW en VWS kan het aantal ambtenaren worden verminderd.
- In de meerjarencijfers is uitgegaan van een oploop van het aantal ID-banen van 53 000 in 2002 naar 60 000 in 2006. Het CDA bouwt daarentegen het aantal ID-banen geleidelijk af naar 15 000 in 2006. Dit levert een besparing op van 0,75 mld euro.
- Het CDA wil het asielbeleid ten opzichte van de huidige regelgeving (de Nieuwe Vreemdelingenwet) aanscherpen. Belangrijk element in de CDA-voorstellen is een strengere behandeling van asielzoekers die hun identiteit niet kunnen aantonen. Indien een asielzoeker na 6 maanden opvang niet in staat is om zijn identiteit aan te tonen wordt de procedure beëindigd en volgt uitzetting. Het beperken van de instroom van asielzoekers en het versnellen van de uitstroom wordt verder bevorderd door een beperking van de rechtsbijstand, het afschaffen van de mogelijkheid van een herhaald asielverzoek en beperken van de mogelijkheden tot gezinshereniging. Inclusief de afschrikkende werking van de maatregelen op de instroom van asielzoekers wordt een besparingsbedrag van 0,3 mld euro verwacht.
- De gemeentelijke financiering van het Fonds voor Werk en Inkomen (voornamelijk bijstand) wordt verhoogd van 25% naar 100%. Hierdoor krijgen gemeenten een groter financieel belang bij een doelmatigere uitvoering van de bijstandsregelingen. Dit leidt er toe dat gemeenten een betere kosten-baten afweging maken, waarbij kosten voor het terugdringen van bijstanduitgaven worden vergeleken met te verwachten opbrengsten. Naar verwachting leidt dit tot een gerichter activeringsbeleid en een verbetering van de fraudebestrijding. Voor 2006 wordt gerekend met een besparing van 0,25 mld euro; dit is 5% van de totale uitkeringen door het Fonds.
- Door de introductie van de huurkorting en uniforme, strakkere landelijke regels op kwijtschelding van lokale heffingen kan de bijzondere bijstand met 0,15 mld euro worden verminderd.
- Door versterking van de handhaving en controle kunnen de uitkeringslasten met 0,15 mld euro dalen.
- De ontheffing van sollicitatieplicht voor 57½-jarigen en ouder komt te vervallen. Door de lagere instroom en de grotere uitstroom verlaagt deze maatregel de kosten van de WW met circa 0,15 mld euro. In sommige gevallen zal bij deze herintreding sprake zijn van een loon dat lager is dan het voormalige loon maar wel hoger dan de WW-uitkering. In die gevallen kan een nadeel optreden voor betrokkenen doordat sinds enige jaren in de WW een regeling voorziet in doorbetaling van pensioenpremie voor oudere werklozen.
- De WIW en diverse andere arbeidsmarktmiddelen, zoals voor sluitende aanpak, worden omgezet in vrij in te zetten reïntegratiebudgetten voor gemeenten en centra voor werk en inkomen. Op dit totale budget voor reïntegratie op de arbeidsmarkt wordt 10% bespaard.

- Het CDA verlengt de periode van loondoorbetaling naar twee jaar. De WAO is niet langer toegankelijk voor licht arbeidsongeschikten (besparing 0,1 mld euro). De besparing op de WAO-uitgaven wordt vooral bereikt doordat voor nieuwe gevallen psychische oorzaken van ziekteverzuim en arbeidsongeschiktheid als zodanig geen toegang geven tot de WAO (0,6 mld euro). Het CDA wil dit, zo mogelijk, bereiken door aanpassing van artikel 19 WAO, en indien dit juridisch nodig zou zijn door een andere aanpassing van de wet. In totaal bespaart het CDA 0,7 mld euro op de WAO. Zie voor meer details paragraaf 4.3 van de hoofdtekst.
- Door het schrappen van enkele regelingen en subsidies op het terrein van kinderopvang en andere kosten van kinderen wordt 0,6 mld euro omgebogen. Dit is een gedeeltelijke dekking voor de invoeringskosten van de inkomensafhankelijke kinderkortingen.
- De invoering van een verplicht eigen risico van 82 euro per volwassenequivalent in het nieuwe zorgstelsel leidt tot een doelmatiger zorggebruik. Door het eigen risico worden de consumenten bewuster bij het maken van zorgkeuzes aangezien het de financiële prikkel vergroot. Hierdoor wordt er 0,15 mld euro op de zorguitgaven bespaard.
- De subsidies aan bedrijven en instellingen worden generiek met 1 mld euro taakstellend verminderd. Daarbovenop worden de EZ-subsidies aan bedrijven met 10% gekort, d.w.z. 0,1 mld euro.
- Op het budget voor stedelijke vernieuwing wordt 0,10 mld euro bespaard. Door reeds geplande uitgaven voor stadsvernieuwing ten laste van woningbouwcorporaties te brengen.
- Door intensievere criminaliteitsbestrijding en strengere verkeerscontroles nemen de opbrengsten hiervan met 0,15 mld euro toe.

C.2 Intensiveringen CDA

Het CDA trekt 6,25 mld euro voor extra uitgaven. Tabel C.2 somt de belangrijkste intensivering en van het CDA op met hun directe effect op de overheidsfinanciën naar beleidsmatig cluster.

- Het CDA wil 0,1 mld euro extra uitgaven aan defensie voor de modernisering van het personeelsbeleid, bestrijding van terrorisme en Europees Veiligheids- en Defensiebeleid.
- De intensiveringen voor onderwijs bedragen 1,5 mld euro. Dit wordt besteed aan betere arbeidsvoorwaarden, uitbreiding en professionalisering van de peuterspeelzalen en voorschoolse opvang, voldoende bekostiging van ICT en schoonmaken, schaalverkleining, het beroepsonderwijs en fundamenteel wetenschappelijk onderzoek. Scholen en instellingen krijgen meer ruimte om zelf te bepalen hoe zij het geld besteden.
- Voor openbare orde wordt 0,9 mld euro extra uitgetrokken. Hiermee wordt onder andere het aantal agenten en rechercheurs met 10 000 uitgebreid en de justitiële keten (OM en rechterlijke macht) verbeterd.

Naar beleidsmatige clusters		
Defensie	0,1	
Onderwijs	1,5	
w.v. verbetering arbeidsvoorwaarden		0,5
w.v. basis-, voortgezet en beroepsonderwijs		0,9
w.v. hoger onderwijs en onderzoek		0,1
Openbare Orde	0,9	
w.v. politie		0,45
w.v. overig		0,45
Overige Openbaar Bestuur: 20 000 meer WSW-banen	0,4	
Infrastructuur	0,8	
w.v. weg en water		0,4
w.v. openbaar vervoer		0,4
Milieu	0,2	
Sociale Zekerheid	1,1	
w.v. verhoging kinderbijslag		0,5
w.v. bruto-koppeling AOW aan wettelijk minimumloon		0,6
Zorg	1,2	
Overig: cultuur en sport	0,1	
Totaal uitgaven collectieve sector	6,25	

- Het aantal banen bij de sociale werkvoorziening (WSW) wordt met 20 000 uitgebreid; dit komt overeen met 17 000 arbeidsjaren. Dit vergroot de collectieve uitgaven met 0,4 mld euro.
- Voor uitbreiding en verbetering van de infrastructuur stelt het CDA 0,8 mld euro beschikbaar. Hiervan is de helft bestemd voor weg en water en de andere helft voor openbaar vervoerprojecten.
- De extra uitgaven voor milieu (0,2 mld euro) omvatten een breed scala aan maatregelen, zoals versnelde aanleg van de ecologische hoofdstructuur, landschapspremies voor boeren en subsidies voor duurzame landbouwproductie en duurzame energie.
- De kinderbijslag voor kinderen van 12 t/m 17 jaar wordt met circa 10% verhoogd. De kinderbijslag als percentage van die van 12 t/m 17 jarigen wordt voor kinderen van 0 t/m 5 jaar respectievelijk 6 t/m 12 jaar verhoogd van 70% respectievelijk 85% naar 80% respectievelijk 90%. Het budgettaire beslag hiervan bedraagt 0,5 mld euro.
- De AOW-uitkeringen worden bruto gekoppeld aan de ontwikkeling van het wettelijk minimumloon. Dit leidt naar verwachting tot 0,6 mld euro extra uitgaven.
- Om aan de groeiende vraag in de zorg tegemoet te komen en knelpunten in de zorg weg te nemen is er voor 1,2 mld euro aan intensiveringen voorgesteld door het CDA. De middelen zijn ongeveer gelijkmatig verdeeld over het eerste en het tweede compartiment. Betere werkomstandigheden, modern personeelsbeleid, uitbreiding van het aantal opleidingsplaatsen voor artsen, betere financiering van palliatieve zorg en intensiveringen in de geestelijke gezondheidszorg zijn aandachtspunten van het CDA.

C.3 Werkgelegenheidseffecten collectieve sector en zorg

De in paragrafen C.1 en C.2 besproken ombuigingen en intensiveringen van het CDA leiden per saldo tot een gelijkblijvende werkgelegenheid in de collectieve sector. Tabel C.3 geeft een overzicht. Het aantal gesubsidieerde banen neemt door het CDA-programma af. Tegenover 17 000 extra arbeidsjaren bij de WSW (20 000 banen) staat een vermindering van 34 000 arbeidsjaren door het afschaffen van 38 000 ID-banen.

Tabel C.3	Werkgelegenheidseffecten collectieve sector, 2003-2006	Voorzichtig scenario	Effect CDA	Voorzichtig scenario incl. CDA
		mutatie in dzd arbeidsjaren		
	Onderwijs	13	13	26
	Zorg	43	16	59
	Politie en justitie (excl. asielbeleid)	2	12	14
	ID/WIW/WSW	13	- 17	- 4
	Lokale overheid	12	- 8	4
	Overig openbaar bestuur (incl. asielbeleid)	- 11	- 16	- 27
	Totaal	72	0	72

C.4 Microlasten CDA

Tabel C.4 geeft een beeld van de fiscale maatregelen uit het CDA programma. Hieruit komt naar voren dat de lasten met 1,95 mld euro worden verlicht, waarvan 0,85 mld euro neerslaat bij bedrijven en 1,1 mld euro bij gezinnen.

- In het CDA-programma worden de huidige ZFW en particuliere verzekering in 2006 samengevoegd tot één nieuwe zorgverzekering. Dit wordt als volgt vormgegeven:
  - Werkgevers betalen geen premie voor de nieuwe zorgverzekering, maar een overhevelings-toeslag aan werknemers van 4,65% van het bruto loon tot een maximum premieplichtig inkomen van 28 842 euro. Daarnaast wordt de werknemerspremie AWF omgezet in een verhoging van de werkgeverspremie. Per saldo resulteert voor werkgevers een lastenverzwaring van 1,1 mld euro als gevolg deze omzettingen.
  - De nominale premie voor gezinnen, inclusief eigen betalingen, is berekend op gemiddeld 1744 euro (inclusief eigen betalingen vanwege eigen risico) per volwassenequivalent, zodat de totale premie-opbrengst gelijk is aan de (ex-ante) zorguitgaven in 2006 (stand voorzichtig scenario CPB plus per saldo intensiveringen CDA-programma). Per volwassenequivalent geldt een eigen risico van 82 euro. Per saldo resulteert een lastenverzwaring van 4 mld euro

voor gezinnen, die wordt gecompenseerd via de zorgkorting, de kinderkorting en de aanvullende heffingskorting voor niet-werkende partners.

- Het CDA voert inkomensafhankelijke zorgkortingen in voor een bedrag van 2,4 mld euro. De per huishouden berekende zorgkorting is het (niet negatieve) verschil tussen genormeerde zorgkosten en het bedrag dat uit het huishoudensinkomen geacht wordt te kunnen worden bijgedragen (10% van het inkomen). De overhevelingstoelage ziektekosten meegerekend, betekent dit een lastenverzwaring van 4 miljard euro voor gezinnen. Dit wordt gecompenseerd door de zorgkorting, de kinderkorting en de aanvullende heffingskorting ziektekosten voor partners zonder inkomen.

Tabel C.4 Microlasten CDA, 2006 (prijzen 2002, mld euro)		
Inkomen en arbeid	- 1,90	
w.v. zorgstelsel		5,1
w.v. zorgkorting		- 2,40
w.v. inkorting derde schijf		0,4
w.v. heffingskorting niet werkende partner		- 0,70
w.v. kinderkortingen		- 3,30
w.v. levensloopstelsel		- 0,35
w.v. beperking lijfrenteaftrek		0,3
w.v. AOW-premie verhogen		1,75
w.v. AWBZ premie verhogen		0,8
w.v. arbeidskorting verhogen		- 1,00
w.v. WAO- en WW-premies werkgevers verlagen		- 3,05
w.v. afschaffen Zalmsnip		0,3
w.v. huurkorting i.p.v. huursubsidie		- 0,90
w.v. afschaffen afdrachtkorting lage lonen en langdurig werklozen		1,1
Vermogen en winst: verhogen vrijstelling successierechten	- 0,05	
Totaal mutatie microlasten (MLO)	- 1,95	
w.v. bedrijven		- 0,85
w.v. gezinnen		- 1,10

- De derde schijf wordt met 4440 euro ingekort. De opbrengst bedraagt 0,4 mld euro.
- Voor partners zonder inkomen komt een Aanvullende Heffingskorting Ziektekosten. Deze bedraagt 70% van de minimum zorgkosten voor een alleenstaande. Deze toeslag kost circa 0,7 mld euro.
- In het kader van gezinsbeleid vervangt het CDA een aantal kinderenregelingen door een nieuw stelsel van inkomensafhankelijke kinderkortingen. Aan de lastenkant komen de huidige kinderkorting, de aanvullende kinderkorting en de alleenstaande-ouderkorting te vervallen (totaal ruim 0,4 mld euro). De in de tabel opgenomen lastenverlichting van 3,3 mld is het saldo van enerzijds de nieuwe inkomensafhankelijke kinderkorting van 3,4 mld euro en de verlaging van de ouderbijdrage bij de Wet Studiefinanciering en de Wet Tegemoetkoming Onderwijsbij-

drage Schoolkosten met 0,3 mld euro en anderzijds het vervallen van de hiervoor genoemde kortingen. De nieuwe inkomensafhankelijke kinderkortingen zijn het verschil tussen de genormeerde kosten van kinderen en het bedrag dat uit het inkomen geacht wordt te kunnen worden bijgedragen. Op minimumloonniveau is dit 2% van het inkomen en voor hogere inkomens komt hier 10% van het meerinkomen bij.

- Onder de noemer 'levensloopstelsel' voert het CDA een aantal fiscale faciliteiten in met een gezamenlijk budgettair beslag van 0,35 mld euro. De fiscale faciliteit ter bevordering van de levensloopverzekering – een inkomensverzekering voor studie-, zorg- en opvoedingsverlof en sabbaticals – wordt vormgegeven via de bij pensioenopbouw gehanteerde omkeerregel op premie-inleg. Hiermee is 0,05 mld euro gemoeid. Tenslotte worden fiscale faciliteiten geschaapt voor het in dienst nemen of houden van oudere werknemers (0,2 mld euro) en scholing voor 30-plussers (0,10 mld euro).
- De basisaftrek bij de inkomstenbelasting van 1036 euro voor lijfrente wordt afgeschaft. Dit verhoogt de micro-lasten van gezinnen met 0,3 mld euro.
- De premies AOW en AWBZ wordt verhoogd met respectievelijk bijna 1%-punt en ruim 0,3%-punt. De opbrengsten zijn 1,75 mld euro respectievelijk 0,8 mld euro.
- De arbeidskorting wordt vanaf minimumloonniveau verhoogd met 72 euro en daarnaast wordt voor personen met een niet al te laag inkomen en jonge kinderen in het huishouden de arbeidskorting verhoogd met 29%. De maatregelen kosten elk 0,5 mld euro, zodat de arbeidskorting in totaal met 1,0 mld euro wordt verhoogd.
- De werkgeverslasten worden met ruim 3,0 mld euro verlaagd door een verlaging van de WAO- en WW-premies.
- De Zalmsnip wordt afgeschaft. Dit verhoogt de lasten van gezinnen met 0,3 mld euro.
- De huursubsidie wordt afgeschaft en vervangen door een inkomensafhankelijke huurkorting. Bij de huurkorting wordt uitgegaan van een bijdragecapaciteit als percentage van het inkomen van 17% voor alleenstaanden en 15% voor overige huishoudens. Deze capaciteit wordt vergeleken voor een deel met de feitelijke huur en voor een deel met een redelijk geachte huur. Het eventuele verschil wordt als huurkorting uitgekeerd. Daarnaast is nog sprake van enige overgangsmaatregelen. Per saldo leidt de omzetting tot een lastenverlichting van 0,9 mld euro.
- De afdrachtkortingen voor lage lonen (SPAK) en langdurig werklozen worden afgeschaft. Dit verzwaart de arbeidskosten van bedrijven met 1,1 mld euro.
- De vrijstelling van successierechten wordt verhoogd (0,05 mld euro).

Bijlage D: het D66-programma

Deze bijlage geeft een gedetailleerd overzicht van de door D66 voorgestelde maatregelen, en hun effecten op de overheidsfinanciën, de micro-lastendruk en de werkgelegenheid in de collectieve sector en zorg. De bedragen en arbeidsjaren in deze bijlage zijn ex ante en betreffen allemaal afwijkingen ten opzichte van de ontwikkeling bij ongewijzigd beleid (zie hoofdstuk 2). De in- en uitverdien-effecten van D66 zijn beschreven in paragraaf 3.4. De bedragen hebben betrekking op 2006 en luiden allemaal in prijzen 2002; dit geldt ook voor de beschrijving van belasting- en premietarieven.

D.1 Ombuigingen D66

D66 buigt voor 4,6 mld euro om op de collectieve uitgaven. Tabel D.1 geeft een overzicht.

Naar beleidsmatige clusters		
Defensie: niet deelnemen aan Joint Strike Fighter	0,15	
Overig openbaar bestuur	1,95	
w.v. efficiency kortingen rijk		1,05
w.v. halvering ID-banen		0,6
w.v. 12.000 minder WIW-banen		0,1
w.v. premie-inning werknemersverzekeringen		0,1
w.v. overig		0,1
Infrastructuur	0,1	
Sociale Zekerheid	0,85	
w.v. WAO		0,3
w.v. decentraliseren financiering bijstand		0,15
w.v. sollicitatieplicht 57,5+		0,15
w.v. lagere tegemoetkoming studiekosten		0,25
Zorg: eigen risico (gedragseffect op zorgconsumptie)	0,45	
Overig	1,2	
w.v. beperking individuele huursubsidie		0,25
w.v. generieke subsidiekorting		0,6
w.v. minder geld voor ruilverkaveling & verkoop agrarische domeinen		0,1
w.v. opbrengsten fraudebestrijding en verkeerscontroles		0,1
w.v. geïntegreerd middelenbeheer rechtspersonen met wettelijke taak		0,1
Totaal ombuigingen	4,65	

- Op de uitgaven aan Defensie wordt 0,15 mld euro bespaard door het niet deelnemen aan de Joint Strike Fighter.

- D66 wil door efficiency kortingen 1,1 mld euro bezuinigen op de bestuur- en apparaatkosten van het rijk. Dit wordt vormgegeven door modernisering van de overheidsorganisatie, door een korting op de prijscompensatie, door innovatief in te kopen en door minder externe adviseurs.
- Het aantal ID-banen wordt gehalveerd van 60 000 in de oorspronkelijke plannen voor 2006 naar 30 000. Verder worden 12 000 WIW-banen geschrapt. Dit levert in totaal een besparing op van 0,7 mld euro.
- De belastingdienst gaat ook de premies van de werknemersverzekeringen innen. Hierdoor ontstaat naar verwachting een efficiency-winst van 0,1 mld euro.
- In het kader van de onroerend zaakbelasting zullen om de tien jaar in plaats van om de vijf jaar hertaxaties plaatsvinden. Dit bespaart 0,05 mld euro per jaar.
- Op de uitgaven aan infrastructurele werken wordt in 2006 0,1 mld euro bespaard door annulering van de voorgenomen publiek-private samenwerking in het kader van het bereikbaarheids-offensief Randstad (BOR-PPS). In eerdere jaren is de besparing 0,25 mld euro.
- De gemeentelijke financiering van het Fonds voor Werk en Inkomen (voornamelijk bijstand) wordt verhoogd van 25% naar 50%. Hierdoor krijgen gemeenten een groter financieel belang bij een zuinigere uitvoering van de bijstandsregelingen. Dit leidt er toe dat gemeenten een betere kosten-baten afweging maken, waarbij kosten voor het terugdringen van bijstanduitgaven worden vergeleken met te verwachten opbrengsten. Naar verwachting leidt dit tot een doelmatiger activeringsbeleid en een verbetering van de fraudebestrijding. Voor 2006 wordt gerekend met een besparing van 0,15 mld euro; dit is 3% van de totale uitkeringen door het Fonds.
- De ontheffing van sollicitatieplicht voor 57½-jarigen en ouder komt te vervallen. Door de lagere instroom en de grotere uitstroom verlaagt deze maatregel de kosten van de WW met circa 0,15 mld euro. In sommige gevallen zal bij deze herintreding sprake zijn van een loon dat lager is dan het voormalige loon maar wel hoger dan de WW-uitkering. In die gevallen kan een nadeel optreden voor betrokkenen doordat sinds enige jaren in de WW een regeling voorziet in doorbetaling van pensioenpremie voor oudere werklozen.
- De tegemoetkoming voor studiekosten wordt verlaagd met 0,25 mld euro. Deze verlaging hangt samen met de afschaffing van het collegegeld voor voortgezet en beroepsonderwijs (zie intensiveringen).
- Voor wat betreft de WAO sluit D66 qua uitkeringssystematiek aan bij het onderhandelaarsakkoord van de SER, echter onder handhaving van PEMBA en met een uitkeringsniveau bij de nWAO van 70% van het geïndexeerde inkomen in de laatste drie jaar. Bovenwettelijke aanvullingen boven de 70% worden verboden (anti-cumulatie). De WAO is niet langer toegankelijk voor licht arbeidsongeschikten (mate van AO 15-35%). Verder wordt WULBZ ook ingevoerd in de uitzendsector. De totale besparing bedraagt 0,3 mld euro. Zie voor meer details paragraaf 4.3 van de hoofdtekst.
- De invoering van een verplicht eigen risico van 164 euro per volwassenequivalent in het nieuwe zorgstelsel leidt tot een doelmatiger zorggebruik. Door het eigen risico worden de consumenten

bewuster bij het maken van zorgkeuzes aangezien het de financiële prikkel vergroot. Hierdoor wordt er 0,45 mld euro op de zorguitgaven bespaard.

- De individuele huursubsidie en andere inkomensafhankelijke regelingen worden verminderd met 0,25 mld euro. Dit hangt samen met de introductie van de EITC (zie microlasten).
- De subsidies voor bedrijven en instellingen worden generiek gekort met 0,6 mld euro.
- Door minder geld te besteden aan ruilverkaveling en door de verkoop van agrarische domeinen wordt 0,1 mld euro omgebogen.
- Door intensievere fraudebestrijding en meer verkeerscontroles nemen de opbrengsten hiervan met 0,1 mld euro toe.
- Integratie van het middelenbeheer van rechtspersonen met een wettelijke taak met die van het rijk levert 0,1 mld euro op aan rente- en kostenvoordelen.

D.2 Intensiveringen D66

D66 trekt 6,6 mld euro voor extra uitgaven. Tabel D.2 somt de belangrijkste intensiveringen op met hun directe effect op de overheidsfinanciën naar beleidsmatig cluster.

- Voor het onderwijs bedraagt de intensivering 1,7 mld euro. Dit wordt besteed aan een groot aantal maatregelen, zoals verbetering van de arbeidsvoorwaarden, verzelfstandiging en schaalverkleining van scholen, verbetering van de faciliteiten (bijv. ICT), verlenging van de mastersopleiding naar 5 jaar, een impuls voor medische opleidingen en meer wetenschappelijk onderzoek.
- De extra uitgaven voor openbare orde van 0,55 mld euro zijn bestemd voor verbetering van de arbeidsvoorwaarden, uitbreiding van het aantal agenten, uitbreiding van de reclassering, modernisering van TBS en uitbreiding van het openbaar ministerie.
- D66 wil de overheid vernieuwen. De extra uitgaven van 0,3 mld euro worden besteed aan het opbouwen van meer specialistische kennis (dit vermindert de noodzaak van externe adviseurs), meer financiële ondersteuning van lokale partijen en een meer actieve informatievoorziening door de overheid.
- Voor arbeidsmarktbeleid wordt 0,2 mld euro uitgetrokken. De overblijvende ID en WIW-banen (zie ombuigingen) worden omgezet in reguliere banen en het aantal plaatsen in de sociale werkplaatsen wordt uitgebreid.
- D66 schaft de motorrijtuigenbelasting in 2004 af en voert de kilometerheffing in. De kosten van aankoop en inbouw van een mobimeter worden geschat op 200 euro. Deze kosten zijn voor rekening van het rijk. Bij een wagenpark van 8 miljoen auto's betekent dit een eenmalige kostenpost van 1,6 mld euro in 2003-2004. Op de lange termijn en in 2006 blijven de extra kosten beperkt tot 0,2 mld euro. Het betreft vooral de kosten van mobimeters voor nieuwe auto's.

Tabel D.2 Intensiveringen D66, 2006 (prijzen 2002, mld euro)		
Naar beleidsmatige clusters		
Onderwijs	1,7	
w.v. arbeidsvoorwaarden		0,35
w.v. basis-, voortgezet en beroepsonderwijs		1,1
w.v. hoger onderwijs en onderzoek		0,25
Openbare Orde	0,55	
w.v. arbeidsvoorwaarden		0,1
w.v. politie		0,15
w.v. overig		0,3
Overige Openbaar Bestuur	0,65	
w.v. nieuwe overheid		0,3
w.v. WSW, WIW, ID		0,2
w.v. overig		0,15
Infrastructuur	0,85	
w.v. uitvoering kilometer-heffing		0,2
w.v. investering en uitbreiding openbaar vervoer		0,5
w.v. overig		0,15
Milieu	0,7	
w.v. aankoop en ontwikkeling natuurgebieden		0,25
w.v. aanpak wateroverlast en verdroging		0,1
w.v. subsidies voor omslag naar duurzame energie		0,2
w.v. overig		0,1
Sociale Zekerheid (incl. WTOS)	0,25	
w.v. studiefinanciering en studentenhuysvesting		0,15
w.v. inkomen gehandicapten		0,1
Zorg	0,75	
w.v. arbeidsvoorwaarden		0,35
w.v. werkdrukverlaging en wegnemen knelpunten		0,4
Overig	1,1	
w.v. cultuur		0,25
w.v. afschaffen collegegeld voortgezet en beroepsonderwijs, vouchers voor studenten		0,55
w.v. overig		0,3
Totaal intensiveringen	6,6	

- Voor uitbreiding van het openbaar vervoer, verbetering van de verkeersveiligheid en de aanleg van fietspaden wordt 0,65 mld euro uitgetrokken.
- Voor verhoging van de milieusubsidies trekt D66 0,7 mld euro uit. Dit wordt onder andere besteed aan de stimulering van duurzame energiebronnen, de aankoop en ontwikkeling van natuurgebieden, de aanpak van wateroverlast en verdroging en landschapspremies voor boeren.
- De leeftijds grenzen voor studiefinanciering worden verruimd en er komt een noodplan voor studentenhuysvesting. In totaal kost dit 0,15 mld euro.
- Voor de verbetering van de inkomens van gehandicapten en chronisch zieken wordt 0,1 mld euro uitgetrokken.

- D66 trekt in totaal 0,75 mld euro uit voor extra uitgaven in de zorg. Daarvan is 0,35 mld euro bestemd voor verbetering van de arbeidsvoorwaarden. De rest wordt besteed aan werkdrukverlaging en aan het wegnemen van knelpunten.
- De uitgaven aan cultuur worden verhoogd met 0,25 mld euro tot 1% van de rijksuitgaven in enge zin.
- Het collegegeld voor het voortgezet en beroepsonderwijs wordt afgeschaft (0,45 mld euro). Daarnaast worden vouchers voor studenten ingevoerd (0,1 mld euro).
- Diverse kleine subsidies, zoals die voor breedtesport en topsport, worden verhoogd (0,15 mld euro). Voor een sociale saneringsregeling voor boeren is 0,1 mld euro gereserveerd.

D.3 Werkgelegenheidseffecten collectieve sector en zorg

De in paragrafen D.1 en D.2 besproken ombuigingen en intensiveringen van D66 leiden tot een daling van de werkgelegenheid in de collectieve sector van 23 duizend arbeidsjaren. Tabel D.3 geeft een overzicht. De beperking van de werkgelegenheidsgroei met 23 duizend ten opzichte van het basispad komt voornamelijk door de afschaffing van een groot aantal gesubsidieerde banen. De werkgelegenheidstoename in de zorg blijft beperkt doordat tegenover de intensiveringen in de volumesfeer een vrijwel even grote besparing staat door de invoering van een eigen risico.

Tabel D.3	Werkgelegenheidseffecten collectieve sector, 2003-2006		
	Voorzichtig scenario	Effect D66	Voorzichtig scenario incl. D66
	mutatie in dzd arbeidsjaren		
Onderwijs	13	15	28
Zorg	43	1	44
Politie en justitie (excl. asielbeleid)	2	6	8
ID/WIW/WSW	13	- 38	- 25
Lokale overheid	12	0	12
Overig openbaar bestuur (incl. asielbeleid)	- 11	- 7	- 18
Totaal	72	- 23	49

D.4 Microlasten D66

Tabel D.4 geeft een beeld van de fiscale maatregelen uit het programma van D66. Hieruit blijkt dat D66 de lasten verlicht met 0,8 mld euro. Dit bedrag komt tot stand als het saldo van een lastenverzwaring van 2,05 mld euro voor bedrijven en een lastenverlichting van 2,85 mld euro voor gezinnen.

Milieu	1,65	
w.v. invoeren kilometer-heffing en afschaffen MRB		0
w.v. energieheffing gezin, bedrijf		1,35
w.v. heffing op bestrijdingsmiddelen		0,1
w.v. open ruimte heffing		0,2
Inkomen en arbeid	- 2,35	
w.v. zorgstelsel		4,9
w.v. koopkrachtreparatie		- 7,05
w.v. verhoging arbeidskorting		- 1,10
w.v. kinderopvang		- 0,10
w.v. fiscale facilitiëring vermogensopbouw huurders		- 0,10
w.v. afschaffen SPAK		1,05
w.v. pensioenplicht en waardevast pensioen		0
Vermogen en winst	- 0,15	
w.v. modernisering successierecht	- 0,05	
w.v. VpB verlaging ICT investering	- 0,10	
Totaal mutatie microlasten (MLO)	- 0,80	
w.v. bedrijven		2,05
w.v. gezinnen		- 2,85

- De motorrijtuigenbelasting wordt in 2004 lastenneutraal omgezet in een variabele kilometer-heffing.
- De regulerende energieheffing wordt verhoogd en uitgebreid. Voor gezinnen wordt de kleinverbruikersheffing verhoogd hetgeen tot extra inkomsten ten bedrage van 0,40 mld euro leidt. Tevens wordt de energieheffing uitgebreid tot grootverbruikers, hetgeen tot extra lasten voor vooral bedrijven leidt van 0,95 mld euro.
- Op bestrijdingsmiddelen komt een heffing met een opbrengst van 0,1 mld euro.
- Een open ruimte heffing wordt ingevoerd: voor elke afgegeven bouwvergunning moet in principe een heffing van 26 euro per vierkante meter worden betaald; in de Randstad is deze heffing echter 40% hoger en in het Noorden (inclusief Overijssel) 40% lager. De open ruimte heffing levert in 2006 een bedrag van 0,2 mld euro op.
- In het D66-programma worden de huidige ZFW en particuliere verzekering in 2006 samengevoegd tot één nieuwe zorgverzekering. Dit wordt als volgt vormgegeven:
  - De nieuwe procentuele werkgeverspremie is zodanig vastgesteld dat de premiebetalingen door bedrijven en overheidswerkgevers op macroniveau gelijk zijn aan de huidige werkgeversbijdragen. Hieruit volgt een premie van 5,6% tot een maximum premieplichtig inkomen van 28 842 euro. Deze procentuele werkgeverspremie wordt ook betaald door AOW-ers (tot een maximum premieplichtig inkomen van 20 516 euro) en zelfstandigen.
  - De nominale premie voor gezinnen, inclusief eigen betalingen, is zodanig berekend dat de totale premie-opbrengst inclusief werkgeverspremie gelijk is aan de (ex-ante) zorguitgaven in

2006 (stand voorzichtig scenario CPB plus per saldo intensiveringen D66-programma) en komt uit op gemiddeld 886 euro (inclusief eigen betalingen vanwege eigen risico) per volwassenequivalent. Per volwassenequivalent geldt een eigen risico van 164 euro. Los van de koopkrachtreparatie betekent de vernieuwing van het zorgstelsel een lastenverzwaring van 4,9 mld euro voor gezinnen.

- De koopkrachtreparatie i.v.m. de invoering van het nieuwe zorgstelsel wordt als volgt vormgegeven:
  - De algemene heffingskorting wordt verhoogd met 368 euro en de alleenverdieners krijgen 200 euro extra verhoging, kosten 5,2 mld euro.
  - De algemene ouderenkorting wordt verhoogd met 222 euro en de aanvullende ouderenkorting wordt verlaagd met 133 euro, kosten per saldo ruim 0,3 mld euro.
  - De aanvullende kinderkorting wordt verhoogd met ruim 0,8 mld euro door de leeftijdsgrens op te trekken naar 18 jaar, de inkomensgrens gelijk te stellen aan de huidige loongrens voor het ziekenfonds en de bedragen te verhogen met ruim 450 euro per kind (maximaal twee kinderen).
  - De zelfstandigenaftrek wordt met 460 euro verhoogd, kosten 0,3 mld euro.
  - D66 stelt voor de kinderkorting en de aanvullende kinderkorting altijd uit te betalen, ook als hier tegenover geen verschuldigde premie/belasting staat. Met uitzondering voor zelfstandigen en scholieren/studenten geldt het voorstel ook voor de andere kortingen zoals de algemene heffingskorting. Het budgettaire beslag van het ongetoetst uitbetalen van de kortingen is bijna 0,6 mld euro.
  - Het tarief van de eerste schijf wordt voor 0,8 mld euro verlaagd met 0,53%-punt. Het tarief in de tweede schijf wordt verhoogd met 1,85%-punt, opbrengst 1,3 mld euro. Het tarief van de derde schijf wordt met 0,5% verlaagd hetgeen 0,2 mld euro kost. Per saldo leveren de aanpassingen 0,3 mld euro op.
- Het gebruik van kinderopvang wordt gestimuleerd door een fiscale faciliteit voor de ouderbijdrage. Dit verlaagt de belastingopbrengsten met 0,10 mld euro.
- D66 introduceert een fiscale faciliteit ter stimulering van de vermogensopbouw van huurders. Hiervoor wordt 0,1 mld euro ingezet. In vergelijking met de bestaande fiscale facilitering van vermogensopbouw via de eigen woning is dit een bescheiden bedrag.
- De afdrachtskortingen voor lage lonen (SPAK) en langdurig werklozen worden afgeschaft. Dit verzwart de arbeidskosten van bedrijven met 1,05 mld euro.
- D66 wil een minimum pensioenplicht voor werknemers vanaf 25 jaar wettelijk vastleggen. Dit geldt ook voor werknemers met een flexibel of tijdelijk contract. Tevens wordt bij wet afgedwongen dat pensioenen waardeverval zijn. Ingegane pensioenen en slapersrechten moeten worden geïndexeerd met de prijsontwikkeling. Het budgettaire beslag van deze maatregelen is ex ante nihil. Het betekent daarentegen wel een verhoging van de pensioenpremies met 0,46% van het bruto loonbedrijven in 2006; het structurele effect is een verhoging met 0,22%.

- D66 stelt een verhoging van de arbeidskorting voor. De maximale verhoging van 620 euro wordt bereikt voor inkomens tussen het minimumloon en 130% daarvan. Iets beneden het minimumloon loopt de verhoging op met het inkomen en tussen 130% en 170% van het minimumloon wordt de verhoging geleidelijk afgebouwd. Voor hogere inkomens verandert niets. Deze verhoging kost bijna 1,1 mld euro.
- De lastenverlichting op vermogen en winst bestaat uit modernisering van successierecht (- 0,05 mld euro) en een verlaging van de VpB op ICT investeringen (- 0,10 mld euro).

Bijlage E: het GroenLinks-programma

Deze bijlage geeft een gedetailleerd overzicht van de door GroenLinks voorgestelde maatregelen en hun effecten op de overheidsfinanciën, de micro-lastendruk en de werkgelegenheid in de collectieve sector en zorg. De bedragen en arbeidsjaren in deze bijlage zijn ex ante en betreffen allemaal afwijkingen ten opzichte van de ontwikkeling bij ongewijzigd beleid (zie hoofdstuk 2). De in- en uitverdien-effecten van GroenLinks zijn beschreven in paragraaf 3.5. De bedragen hebben betrekking op 2006 en luiden allemaal in prijzen 2002; dit geldt ook voor de beschrijving van belasting- en premietarieven.

E.1 Ombuigingen GroenLinks

GroenLinks buigt 5,95 mld euro om op de collectieve uitgaven. Tabel E.1 geeft een overzicht.

Naar beleidsmatige clusters		
Defensie	0,7	
Gemeente- en Provinciefonds	1,5	
w.v. algemene korting		0,7
w.v. voorfinanciering open ruimte heffing		0,8
Overig Openbaar Bestuur	0,8	
w.v. efficiency kortingen rijk		0,5
w.v. inning premies werknemersverzekeringen door belastingdienst		0,1
w.v. inningskosten waterbelasting		0,1
w.v. uitvoeringskosten kinderbijslag		0,1
Infrastructuur: wegen en Betuwelijn	1,2	
Sociale Zekerheid	0,45	
w.v. WAO		0,05
w.v. studiefinanciering		0,4
Zorg: geneesmiddelen	0,25	
Overige	1,15	
w.v. bedrijven subsidies		0,45
w.v. afschaffen stimulering eigen woningbezit		0,15
w.v. boetes verkeersovertredingen		0,2
w.v. woningcorporaties		0,3
Totaal ombuigingen	5,95	

- De bezuiniging van 0,7 mld euro op Defensie is het saldo van een versnelde afbouw van de landsverdediging (minder personeel en minder materieel zoals fregatten, vliegtuigen, tanks en artillerie) en een noodzakelijke vernieuwingsslag naar flexibele eenheden, mede ten behoeve van vredesoperaties.

- GroenLinks wil de afdrachten aan het Gemeente- en Provinciefonds met 0,7 mld euro verlagen. Daarnaast gaan gemeenten de open ruimte heffing voorfinancieren. De open ruimte heffing wordt door burgers en bedrijven betaald als een bouwvergunning wordt afgegeven. In het GroenLinks-programma moeten gemeenten de heffing aan het rijk echter reeds op het moment van wijziging van het bestemmingsplan afdragen. Op deze wijze heeft de open ruimte heffing een veel directere relatie met de besluitvorming over wijzigingen in het bestemmingsplan. In 2006 bedraagt het door gemeenten voor te financieren bedrag 0,8 mld euro.
- GroenLinks legt het rijk efficiency kortingen op van in totaal 0,50 mld euro. Dit wordt vormgegeven door doelmatiger materieel in te kopen, door te besparen op de externe advisering en door het aantal ambtenaren te verminderen.
- De belastingdienst gaat ook de premies van de werknemersverzekeringen innen. Hierdoor ontstaat naar verwachting een efficiency-winst van 0,1 mld euro.
- Door vereenvoudiging van de inning van waterbelastingen wordt 0,1 mld bespaard. De waterschapsbelasting wordt afgeschaft en voortaan uit de algemene rijksmiddelen gefinancierd. Ook wordt de heffing waterspoor ingevoerd. Het betreft een uniforme heffing voor drinkwater, riolering en zuivering.
- GroenLinks stelt voor de kinderbijslag, de kinderkorting en de aanvullende kinderkorting budgettair neutraal om te zetten in inkomensafhankelijke kinderkortingen. Tot inkomens van ruim 140% van het minimumloon bedraagt de korting 3428 euro per kind. Vanaf dit inkomen loopt de korting in 7 stapjes af tot nihil bij inkomens net iets boven 90 000 euro. Hierdoor wordt 0,1 mld euro bespaard, met name doordat de uitvoeringskosten van de kinderbijslag komen te vervallen.
- De geplande aanleg van de Betuwelijn en de bijbehorende tunnels wordt gestopt. Ook wordt de voorgenomen aanleg en verbreding van een aantal wegen geannuleerd. In totaal wordt hiermee 1,2 mld euro bespaard.
- In de Master-fase worden studieleningen niet meer omgezet in een gift. Dit bespaart in 2006 0,4 mld euro.
- Voor wat betreft de WAO sluit GroenLinks aan bij het onderhandelaarsakkoord van de SER, met de verhoging van de WAO-uitkering naar 75% maar onder handhaving van PEMBA. GroenLinks introduceert een wettelijke norm voor de uitgaven aan arbo-zorg van 135 euro per werknemer per jaar. Ook voert GL een prestatieverplichting voor bedrijven in waarbij bij middelgrote bedrijven 5% van het personeelsbestand uit arbeidsgehandicapten dient te bestaan (7% bij grote bedrijven), met als sanctie een boete van 300 euro per maand per 'ontbrekende arbeidsgehandicapte'. In totaal blijven de uitgaven aan de WAO bij GroenLinks ongewijzigd. Zie voor meer details paragraaf 4.3 van de hoofdtekst.
- De ombuigingen in de zorgsector hebben betrekking op de geneesmiddelen. Zo wil GroenLinks door het verlagen van het GVS-vergoedingslimiet naar de laagste prijs in plaats van de gemiddel-

de prijs en het verbieden van de kortingen en bonussen van de farmaceutische industrie aan apothekers 0,2 mld euro besparen.

- Op de technologiesubsidies (ruimtevaart, biotechnologie), de landbouwsubsidies en de steun aan individuele bedrijven wordt 0,45 mld euro bespaard.
- De subsidie ter stimulering van het eigen woningbezit wordt afgeschaft (0,15 mld euro).
- De hoogte van de boetes voor verkeersovertredingen gaan omhoog tot ongeveer het Europees gemiddelde. Dit verhoogt de opbrengst met 0,2 mld euro.
- De heffingsbijdrage van woningcorporaties aan het Centraal Fonds Volkshuisvesting wordt verhoogd met 0,3 mld euro. Hiermee worden nieuwe projecten voor stadsvernieuwing gefinancierd (zie intensiveringen).

E.2 Intensiveringen GroenLinks

GroenLinks trekt 8,55 mld euro uit voor extra uitgaven. Tabel E.2 somt de belangrijkste intensiveringen van GroenLinks op met hun directe effect op de overheidsfinanciën naar beleidsmatig cluster.

- GroenLinks wil 1,85 mld euro extra uitgegeven aan onderwijs. Het betreft hier een zeer breed scala aan maatregelen, zoals verbetering arbeidsvoorwaarden, vermindering van werkdruk (bijv. door meer functiedifferentiatie, meer onderwijsassistenten en betere ondersteuning van de leraar), het bestrijden van leerachterstanden, meer geld voor huisvesting, inrichting en lesmateriaal en het stimuleren van onderzoek.
- De uitgaven voor openbare orde worden met 0,3 mld euro geïntensiveerd. Het aantal stadswachten wordt uitgebreid en deze banen worden omgezet in reguliere banen. Voor de jeugdpolitie, de zedenspecialisatie, de bestrijding van zware criminaliteit en de begeleiding van gedetineerden en drugsverslaafden wordt ook meer geld uitgetrokken.
- GroenLinks stelt een aantal belasting- en subsidieregelingen voor die tot substantieel hogere uitvoeringskosten leiden. Het gaat daarbij onder andere om de vermogenswinstbelasting en vele nieuwe milieubelastingen en subsidies zoals heffingen op duurzaam hout, stimulering geluidsarme autobanden en vaarbelasting (zie micro-lasten). De totale extra uitvoeringskosten worden op 0,4 mld euro in 2006 geraamd.
- De voorstellen van GroenLinks op het gebied van het asielbeleid zullen naar verwachting leiden tot een hogere instroom van asielzoekers en een lagere uitstroom. Het afschaffen van de versnelde procedure en het verlenen van een status als er na anderhalf jaar nog geen definitief uitsluitel is zoals GroenLinks voorstelt, biedt asielzoekers meer kans op het verkrijgen van een verblijfsstatus in Nederland. Verwacht wordt dat hierdoor het aantal asielaanvragen in Nederland zal toenemen. Gerekend is met 0,2 mld euro hogere uitgaven voor asielbeleid.

Tabel E.2 Intensiveringen GroenLinks, 2006 (prijzen 2002, mld euro)		
Naar beleidsmatige clusters		
Onderwijs	1,85	
w.v. arbeidsvoorwaarden		0,15
w.v. primair en secundair onderwijs		1,65
w.v. hoger onderwijs en onderzoek		0,1
Openbare Orde	0,3	
Overig Openbaar Bestuur	0,55	
w.v. uitvoeringskosten vermogenswinstbelasting		0,25
w.v. uitvoeringskosten overige nieuwe heffingen en subsidies		0,1
w.v. asielbeleid		0,2
Infrastructuur	0,7	
w.v. kilometerheffing		0
w.v. openbaar vervoer		0,7
Milieu	0,8	
Sociale Zekerheid	0,95	
w.v. verhoging uitkeringen sociale minima		0,75
w.v. studiefinanciering		0,15
w.v. overig: sociale advocatuur		0,05
Zorg	1,45	
w.v. wegnemen knelpunten en werkdrukverlaging		1,35
w.v. pakketverbreding		0,1
Ontwikkelingssamenwerking	1	
Overig	0,95	
w.v. stadsvernieuwing		0,3
w.v. arbeidsvoorwaarden collectieve sector: zorgverloven		0,15
w.v. kinderopvang		0,15
w.v. kunst, cultuur en media		0,15
w.v. recreatieve sport		0,1
w.v. overige subsidies aan instellingen		0,1
Totaal intensiveringen	8,55	

- De intensiveringen voor infrastructuur betreffen vooral uitbreiding en modernisering van de railinfrastructuur en de aanleg van fietspaden. Vanaf 2003 wordt hieraan 0,7 mld euro per jaar extra uitgegeven.
- GroenLinks schaft de motorrijtuigenbelasting in 2004 af en voert de kilometerheffing in. De kosten van aankoop en inbouw van een mobimeter worden geschat op 200 euro. Deze kosten zijn voor rekening van de automobilist. Bij een wagenpark van 8 miljoen auto's betekent dit een eenmalige kostenpost voor automobilisten van 1,6 mld euro. In 2006 kunnen de extra uitvoeringskosten voor de overheid worden gefinancierd uit de op de begroting gereserveerde gelden.
- Aan milieusubsidies wordt 0,8 mld euro extra uitgegeven. Het gaat hier om een groot aantal verschillende maatregelen, zoals de instelling van een fonds voor duurzame energie, subsidies

voor de omschakeling naar biologische landbouw en versnelling van de aanleg van de ecologische hoofdstructuur.

- De uitkeringen aan sociale minima worden verhoogd met 0,5% per jaar; dit komt bovenop de normale koppeling van de uitkeringen aan lonen. Dit verhoogt de collectieve uitgaven met 0,75 mld euro.
- De studiefinanciering voor studenten die in de bachelorfase zitten wordt verhoogd met 0,15 mld euro.
- Voor de lagere drempel en de verbetering van de positie van de sociale advocatuur wordt 0,05 mld euro uitgetrokken.
- In de zorgsector wordt voor 1,45 mld euro aan intensiveringen voorgesteld door GroenLinks. Zo wordt er voor 0,5 mld euro geïntensiveerd om nieuw personeel, vooral verplegend personeel voor de care-sector, aan te trekken. Dit om de werkdruk van bestaand personeel te verminderen en om wachtlijsten weg te werken. Voor overige knelpunten in de zorg trekt GroenLinks 0,5 mld euro uit. Tevens wordt voor uitbreiding van de dagbesteding gehandicapten en groepsverkleining in de gehandicaptenzorg 0,2 mld euro uitgetrokken door GroenLinks. Verder wordt er voor extra personeel in de Maatschappelijke opvang en Geestelijke Gezondheidszorg 0,15 mld euro uitgetrokken. De opname van tandheelkundige basiszorg en zelfzorgmiddelen in het basispakket in het nieuwe zorgstelsel wordt gezien als een financieringsschuif van het derde naar het tweede compartiment. Door het daarmee gepaard gaande gedragseffect nemen de uitgaven in de zorgsector met 0,1 mld euro toe.
- Het budget voor officiële ontwikkelingshulp (de zogenoemde ODA-gelden) wordt verhoogd van 0,8% BNP naar 1% BNP. Dit leidt in 2006 tot 1 mld euro extra uitgaven.
- De secundaire arbeidsvoorwaarden van werknemers worden door uitbreiding van de diverse wettelijke verlofregelingen, zoals betaald ouderschapsverlof en zorgverlof, verbeterd. Voor de collectieve sector betekent dit een extra uitgave van 0,15 mld euro. Ook voor andere werkgevers leidt dit tot een verhoging van de arbeidskosten.
- De uitgaven aan subsidies worden met 0,5 mld euro vergroot. Het betreft een breed scala aan maatregelen, zoals subsidies voor kinderopvang, recreatieve sport, allochtonenorganisaties, kunst en cultuur en 'digitale trapveldjes' voor mensen die thuis geen internet hebben.

E.3 Werkgelegenheidseffecten collectieve sector en zorg

De in paragrafen E.1 en E.2 besproken ombuigingen en intensiveringen van GroenLinks leiden tot een stijging van de werkgelegenheid in de collectieve sector van 29 duizend arbeidsjaren.

Tabel E.3 geeft een overzicht. De werkgelegenheid in de zorg en het onderwijs neemt sterk toe.

Bij defensie en de lagere overheden resulteert het GroenLinks programma in een forse beperking van de werkgelegenheid ten opzichte van het voorzichtige scenario.

Tabel E.3 Werkgelegenheidseffecten collectieve sector, 2003-2006

	Voorzichtig scenario	Effect GroenLinks	Voorzichtig scenario incl. GroenLinks
	mutatie in dzd arbeidsjaren		
Onderwijs	13	24	37
Zorg	43	22	65
Politie en justitie (excl. asielbeleid)	2	4	6
ID/WIW/WSW	13	0	13
Lokale overheid	12	- 14	- 2
Overig openbaar bestuur (incl. asielbeleid)	- 11	- 7	- 18
Totaal	72	29	101

E.4 Microlasten GroenLinks

Tabel 4 geeft een beeld van de fiscale maatregelen uit het GroenLinks programma. Hieruit blijkt dat het GroenLinks programma per saldo lastenneutraal is. Er vinden echter wel belangrijke lastenverschuivingen plaats.

Met name worden de lasten voor gezinnen met 4,4 mld euro verlicht ten koste van de lasten voor bedrijven. Dit heeft alles te maken met de verzwaring van de lasten op milieu en een verlichting van de lasten op inkomen en arbeid.

- In totaal verzwart GroenLinks de lasten op mobiliteit met 14,6 mld euro. Het grootste deel betreft de invoering van een kilometerheffing die in de plaats komt van de motorrijtuigenbelasting. Hiermee gaat een lastenverzwaring gepaard van 2,5 mld euro voor zowel huishoudens als bedrijven ieder.
- De fiscale behandeling van het vliegverkeer behelst een ticketheffing van 30 euro (opbrengst 1,1 mld euro) en een heffing van 30 eurocent per vervoerde kilogram goederen (opbrengst 0,3 mld euro) en een 'landing and take-off' (LTO) heffing die afhankelijk is van de vervuiling die een toestel veroorzaakt (opbrengst 0,1 mld euro).
- De overige mobiliteitsheffingen betreffen de heffing van BPM op bestelauto's, taxi's en brom- en snorfietsen (0,8 mld euro), de invoering van vaarbelasting voor recreatievaartuigen en accijns op diesel voor binnenvaart (0,2 mld euro) en de versoering van de fiscale behandeling van de auto van de zaak en de kilometervergoeding (1,25 mld euro).
- GroenLinks wil duurzaam bouwen en renoveren stimuleren met een 0,20 mld euro.

Tabel E.4 Microlasten GroenLinks, 2006 (prijzen 2002, mld euro)

Milieu	14,6	
w.v. kilometerheffing in plaats van motorrijtuigenbelasting		5
w.v. heffingen vliegverkeer		1,45
w.v. BPM bestelauto's en taxi's		0,8
w.v. fiscale behandeling zakelijk gebruik privé auto		1,25
w.v. diverse mobiliteitsmaatregelen (saldo)		0,1
w.v. bevorderen duurzaam wonen		-0,20
w.v. openruimteheffing		0,35
w.v. energieheffing		3
w.v. belasting op drankverpakkingen		0,25
w.v. verzwarend waterbelastingen		0,35
w.v. heffing op kunstmest, bestrijdingsmiddelen, veevoer, hout en vlees		1,6
w.v. vergroening BTW		1,1
w.v. heffingskorting voor duurzame consumptie		-0,25
w.v. uitbreiden duurzame ondernemersaftrek		-0,25
w.v. overig (saldo)		0,1
Inkomen en arbeid	-18,30	
w.v. zorgstelsel		-19,85
w.v. gelijktrekken tarief 65+ aan 65-		2,2
w.v. tariefsmutaties LB/IB		-0,15
w.v. verhoging arbeidskorting (EITC)		-5,00
w.v. fiscale behandeling eigen woning		2,25
w.v. afschaffen diverse heffingskortingen		1,2
w.v. afschaffen basisaftrek lijfrente		0,3
w.v. fiscale behandeling maximum gevend salaris		0,2
w.v. afschaffen specifiek stimulansen werknemers		0,2
w.v. box II naar 30%		0,15
w.v. een box persoonlijke aftrekposten		0,1
w.v. afschaffen Zalmstip		0,3
w.v. afschaffen spaarloon		0,8
w.v. kosten kinderopvang van gezinnen naar bedrijven		-0,10
w.v. verlagen premies sociale verzekering		-1,00
w.v. WAO boetes		0,25
w.v. afschaffen afdrachtkorting lage lonen (SPAK)		0,9
w.v. invoeren specifieke stimulansen werkgevers		-1,00
Vermogen en winst	3,25	
w.v. vermogensaanwinstbelasting		1,7
w.v. omvorming zelfstandigenaftrek		-0,10
w.v. verhoging VpB tarief		1,6
Overig: BTW en accijns op softdrugs, tabak en alcohol	0,45	
Totaal mutatie microlasten (MLO)	-0,00	
w.v. bedrijven		4,4
w.v. gezinnen		-4,40

- Een open ruimte heffing wordt ingevoerd: voor elke afgegeven bouwvergunning moet in principe een heffing van 45 euro per vierkante meter worden betaald; in de Randstad is deze heffing echter 40% hoger en in het Noorden (inclusief Overijssel) 40% lager. De open ruimte heffing levert in 2006 een bedrag van 1,1 mld euro op. Hiervan wordt in 2006 0,8 mld euro voorgefinancierd door gemeenten (zie intensiveringen).
- Verzwaring van energieheffingen levert 3,0 mld euro op. Het betreft een verhoging van de tarieven over de gehele linie, ook voor grootverbruikers (> 1 mln m³ aardgasverbruik; > 10 mln kWh elektriciteitsverbruik) die nu onder het nultarief vallen. Er blijft wel een zekere mate van kwantumkorting bestaan in de heffingstarieven. De verhoging van de tarieven voor kleinverbruikers treft vooral gezinnen ten bedrage van 1,3 mld euro. De invoering van grootverbruikersheffingen betekent een lastenverzwaring voor bedrijven ten bedrage van 1,6 mld euro. De overheid wordt voor 0,1 mld euro aangeslagen.
- Op drankverpakkingen, zoals drankenkarton, blikjes en glazen wijnflessen, wordt een nieuwe belasting geheven. Dit betekent een verzwaring van de lasten met 0,25 mld euro.
- De heffingen op water worden aangepast en verhoogd. De waterschapsbelasting wordt voortaan geheven via de algemene rijksbelastingen en de rioolrechten en de zuiveringsheffing worden afgeschaft. De huidige waterbelasting wordt verhoogd om het wegvallen van de opbrengsten van de rioolrechten en zuiveringsheffing te compenseren. Daarnaast wordt de prijs van water een vast tarief per m³. Dit betekent een lastenverzwaring voor veel water verbruikende bedrijven. De heffingen op waterwinning voor beregening en grondwaterwinning worden verdubbeld. De totale lastenverzwaring op watergebruik bedraagt 0,35 mld euro.
- Nieuwe belastingen worden ingevoerd op hout (0,45 mld euro), vlees (0,70 mld euro), veevoer, kunstmest en bestrijdingsmiddelen. Uitzonderingen worden gemaakt voor duurzaam geproduceerde varianten van hout, vlees en veevoer, zoals scharrel en eco-vlees. De budgettaire opbrengsten van deze nieuwe belastingen is 1,6 mld euro.
- De vergroening van de BTW behelst het afschaffen van het verlaagde tarief voor energie voor de landbouw en voor niet-biologisch vlees.
- Er moet een heffingskorting komen voor duurzame consumptie. Dit zou vorm moeten krijgen als een soort Eco-miles-systeem, waarbij de consument 35% terugkrijgt van uitgaven aan duurzame geproduceerde consumptie. De kosten van deze plannen zijn 0,25 mld euro.
- De Duurzame Ondernemersaftrek (DOA) wordt uitgebreid voor ondernemers in land- en tuinbouw, als de omzet voor 70% of meer afkomstig is van op duurzame wijze voortgebrachte producten of als de bedrijven goed scoren in het Duurzame Ondernemers Punten-systeem. GroenLinks trekt hier 0,25 mld euro voor uit.
- De overige milieubelastingmaatregelen betreffen een lastenverlichting voor duurzaam geproduceerde smeerolie (0,05 mld euro), een nieuwe heffing op primaire delfstoffen (0,05 mld euro) en een verhoging van de afvalstoffenheffing (0,1 mld euro).
- In het GroenLinks-programma worden de huidige ZFW en particuliere verzekering in 2006

afgeschaft en worden de zorguitgaven vrijwel geheel gefinancierd uit de algemene middelen.

Gezinnen betalen nog wel een nominale premie van gemiddeld 203 euro per volwassene.

Werkgevers moeten deze nominale premie aan hun werknemers vergoeden, hetgeen bruto neerkomt op circa 400 euro per werknemer (voor alleenverdieners het dubbele bedrag).

- Het inkomstenbelastingtarief voor 65+ wordt gelijkgetrokken met het hogere tarief voor 65-; opbrengst 2,2 mld euro.
- Het tarief in de eerste schijf wordt verlaagd met 1,35%, de tarieven in de tweede, derde en vierde schijf worden verhoogd met 1,15%, 0,50% respectievelijk 3%. Er wordt een vijfde schijf geïntroduceerd voor belastbare inkomens tussen 60 000 en 450 000 euro van 60% en een zesde schijf voor inkomens boven 450 000 euro van 70%. Per saldo resulteert hierdoor een lastenverlichting van 0,15 mld euro.
- GroenLinks verhoogt de arbeidskorting op jaarloon met 3,0 mld euro. Tussen 100 en 140% van het minimumloon wordt de arbeidskorting opgetrokken tot 1884 (bijna verdubbeld). Tot aan het minimumloon wordt de arbeidskorting ook wat opgetrokken. Tussen 140% van het minimumloon en het einde van de derde schijf (bijna 47 000 euro) wordt de arbeidskorting afgebouwd tot nihil. Per saldo bedraagt het budgettair beslag 3,0 mld euro.
- Naast de aanpassing van de op basis van het jaarloon uitgerekenende arbeidskorting stelt GroenLinks een uurloonafhankelijke arbeidskorting voor. Bij een uurloon op minimumloonniveau bedraagt de korting 1 euro en 20 cent per uur. De korting wordt over maximaal 32 uur per week berekend zodat deze per jaar maximaal 1997 euro bedraagt. De korting loopt met het oplopen van het uurloon af zodat deze bij 150% van het minimumuurloon nihil bedraagt. De arbeidskorting op uurloonbasis kost 2,0 mld euro.
- GroenLinks wijzigt de fiscale behandeling van de eigen woning ingrijpend. De hypotheekrenteaftrek wordt vervangen door een uniforme hypotheekrentesubsidie van 30% over noodzakelijke schuld, het eigenwoningforfait wordt afgeschaft en de waarde van de eigen woning voor zover hoger dan de vrijstelling wordt bij het box III vermogen geteld. De maatregel gaat per 1 januari 2004 in en geldt alleen voor nieuwe gevallen, zodat rekening is gehouden met een ingroeitraject van tien jaar. In 2006 resulteert van een lastenverzwaring van 0,8 mld euro. Tegelijkertijd worden de tarieven eigenwoningforfait voor bestaande gevallen met gemiddeld 15% verhoogd. Rekening houdend met een uitgroetraject van eveneens tien jaar resulteert in 2006 een lastenverzwaring van 1,5 mld euro. In totaal is de lastenverzwaring voor huizenbezitters daarmee 2,3 mld euro.
- GroenLinks schaft de combinatiekorting en de heffingskorting af voor niet-werkende partners geboren na 1960 die geen kind jonger dan 4 jaar hebben. In totaal betekent dit een lastenverzwaring van 1,2 mld euro.
- Ook de fiscale behandeling van de pensioenopbouw wordt versoerd. In de eerste plaats wordt de basis lijfrente aftrek afgeschaft. Hiermee is 0,3 mld euro gemoeid. Daarnaast wordt een

maximum gesteld aan het pensioengevend salaris van 60 000 euro waarboven de pensioenopbouw niet langer fiscaal wordt gefacilieerd. Hiermee is 0,2 mld euro gemoeid.

- De specifieke en tijdelijke fiscale stimulansen voor ouderen (extra arbeidskorting en belastingvrije premie) en toe- en herintreders worden afgeschaft (0,2 mld euro).
- Het tarief in box II gaat naar 30%. Dit betekent een verhoging met 5%-punt en levert 0,15 mld euro op.
- GroenLinks kiest ervoor om persoonsgebonden aftrekposten in een aparte schijf onder te brengen. Er geldt een tarief van 35%. Dit betekent effectief een verlaging van het gemiddelde marginale tarief waartegen aftrekposten mogen worden afgetrokken en levert 0,1 mld euro op.
- De Zalmsnip wordt niet langer uitgekeerd; dit is een besparing van 0,3 mld euro.
- De spaarloonregeling wordt afgeschaft. De budgettaire opbrengst hiervan is 0,8 mld euro.
- In de kinderopvang stelt GroenLinks een andere verdeling van de kosten voor. Bedrijven zien hun aandeel stijgen van de huidige 20% naar 33%, terwijl het kostenaandeel dat gedragen wordt door gezinnen daalt van 35% naar 17%. Het aandeel van de overheid stijgt dus van 45% naar 50%. Dit voorstel betekent een lastenverzwaring voor bedrijven van 0,3 mld euro en een lastenverlichting voor gezinnen van 0,4 mld euro.
- De premies voor de sociale verzekeringen worden verlaagd. Dit levert een lastenverlichting van 0,45 mld euro voor werknemers en 0,55 mld euro voor werkgevers op.
- WAO-boetes leveren naar verwachting 0,25 mld euro op.
- De algemene SPAK wordt vervangen door een afdrachtvermindering voor toe- en herintreders en een afdrachtvermindering voor het in dienst nemen en houden van oudere werknemers (SPOK). Met deze twee gerichte afdrachtverminderingen is in totaal 1,0 mld euro gemoeid. Het afschaffen van de algemene SPAK betekent een lastenverzwaring van 0,9 mld euro zodat bedrijven per saldo een lastenverlichting van 0,1 mld euro tegemoet kunnen zien.
- De lasten op vermogen worden in totaal met 3,25 mld euro verzwwaard. Hiervan is 1,7 mld euro afkomstig van de vervanging van de vermogensrendementsheffing door de vermogensaanwinstbelasting. Deze laatste belasting betekent een forse verzwaring van de lasten voor een zeer beperkte groep huishoudens met een zeer groot vermogen in Nederland. In verband hiermee is met een wegleffect als gevolg van belastingontwijking en -ontduiking rekening gehouden.
- De zelfstandigenaftrek wordt een korting die ook wordt uitgekeerd (0,1 mld euro).
- Het tarief voor de vennootschapsbelasting (VpB) wordt verhoogd om een opbrengst van 1,6 mld euro te genereren. Dit betekent een verhoging van het tarief met 2,75%-punt.
- De accijns op tabak, alcohol, bier en wijn gaat met 10% omhoog. Daarnaast wordt BTW en accijns op softdrugs ingevoerd. Gezamenlijk leveren deze maatregelen 0,45 mld euro op.

Bijlage F: het ChristenUnie-programma

Deze bijlage geeft een gedetailleerd overzicht van de door de ChristenUnie voorgestelde maatregelen en hun effecten op de overheidsfinanciën, de micro-lastendruk en de werkgelegenheid in de collectieve sector en zorg. De bedragen en arbeidsjaren in deze bijlage zijn ex ante en betreffen allemaal afwijkingen ten opzichte van de ontwikkeling bij ongewijzigd beleid (zie hoofdstuk 2). De in- en uitverdien-effecten van de ChristenUnie zijn beschreven in paragraaf 3.6. De bedragen hebben betrekking op 2006 en luiden allemaal in prijzen 2002; dit geldt ook voor de beschrijving van belasting- en premietarieven.

F.1 Ombuigingen ChristenUnie

De ChristenUnie buigt 3,7 mld euro om op de collectieve uitgaven. Tabel F.1 geeft een overzicht.

Naar beleidsmatige clusters		
Gemeente- en Provinciefonds	0,2	
Overig Openbaar Bestuur	1	
w.v. efficiency korting rijk		0,65
w.v. inning premies werknemersverzekeringen door belastingdienst		0,1
w.v. arbeidsvoorwaarden rijk		0,25
Infrastructuur: beperking wegeaanleg	0,25	
Sociale Zekerheid	1,2	
w.v. WAO		0,65
w.v. handhaving uitkeringen		0,15
w.v. bijstand		0,15
w.v. sollicitatieplicht 57+		0,15
w.v. tegemoetkoming studiekosten		0,1
Zorg	0,35	
w.v. eigen risico (gedragseffect op zorgconsumptie)		0,15
w.v. pakketbeperking en besparing op geneesmiddelen		0,2
Overig	0,7	
w.v. opbrengsten criminaliteitsbestrijding en verkeerscontroles		0,15
w.v. subsidies kinderopvang		0,25
w.v. subsidies bedrijven		0,15
w.v. overige subsidies		0,15
Totaal ombuigingen	3,7	

- Op de rijksbijdrage voor het Gemeente- en Provinciefonds wordt 0,2 mld euro gekort.
- Door efficiency verbetering bij het rijk (minder bureaucratie, minder externe adviseurs) wordt 0,65 mld euro omgebogen.
- De belastingdienst gaat ook de premies van de werknemersverzekeringen innen. Hierdoor ontstaat naar verwachting een efficiency-winst van 0,1 mld euro.

- Op de infrastructuur wordt 0,25 mld euro bespaard door uitstel of schrappen van de aanleg van wegen.
- De ChristenUnie verlengt de periode van loondoorbetaling bij ziekte (WULBZ) naar twee jaar voor gevallen waarbij kans bestaat op herstel. Daarnaast introduceert de ChrU een referte-eis in de WAO waardoor de toegang wordt beperkt tot hen die voorafgaand aan het eerste ziektejaar minimaal een jaar hebben gewerkt (besparing 0,1 mld euro). De WAO is verder niet langer toegankelijk voor licht arbeidsongeschikten (mate van AO 15-35%, besparing 0,1 mld euro). Ook wordt een beperking opgelegd aan de mate waarin tweeverdieners toegang hebben tot de WAO (maximaal 54 uur arbeid te verzekeren per partnerstel, besparing 0,4 mld euro). Mensen met 'leefstress' ('psychische klachten door combinatie arbeid en zorg') krijgen een intensiever reïntegratie-traject aangeboden, waarbij men verplicht aan het werk blijft met een aangepaste hoeveelheid uren (0,1 mld euro). De totale besparing op de WAO bedraagt 0,6 mld euro. Zie voor meer details paragraaf 4.3 van de hoofdtekst.
- Door versterking van de handhaving en controle (onder meer door vergroting van de capaciteit van de sociale recherche) wordt 0,15 mld euro bespaard op de uitkeringen.
- Op de bijstand wordt 0,15 mld euro bespaard door verbeteren van de verhaalmogelijkheden, onder meer door de werkgever automatisch alimentatie te laten inhouden op het loon.
- De ontheffing van sollicitatieplicht voor 57½-jarigen en ouder komt te vervallen. Door de lagere instroom en de grotere uitstroom verlaagt deze maatregel de kosten van de WW met circa 0,15 mld euro. In sommige gevallen zal bij deze herintreding sprake zijn van een loon dat lager is dan het voormalige loon maar wel hoger dan de WW-uitkering. In die gevallen kan een nadeel optreden voor betrokkenen doordat sinds enige jaren in de WW een regeling voorziet in doorbetaling van pensioenpremie voor oudere werklozen.
- De tegemoetkoming voor studiekosten wordt verlaagd met 0,10 mld euro. Deze verlaging hangt samen met de afschaffing van het collegegeld voor voortgezet en beroepsonderwijs (zie intensiveringen).
- De invoering van een verplicht eigen risico van 82 euro per volwassenequivalent in het nieuwe zorgstelsel leidt tot een doelmatiger zorggebruik. Door het eigen risico worden de consumenten bewuster bij het maken van zorgkeuzes aangezien het de financiële prikkel vergroot. Hierdoor wordt er 0,15 mld euro op de zorguitgaven bespaard. Verder wil de ChristenUnie het basispakket in het nieuwe zorgstelsel versmallen door een aantal verstrekkingen niet meer te vergoeden. Dit zijn onder meer: anticonceptiva, voortplantingstechnologie zoals IVF en hersteloperaties na sterilisatie. Het grootste gedeelte hiervan is aangemerkt als financieringsverschuiving van het tweede naar het derde compartiment zodat de totale zorguitgaven hierdoor slechts marginaal lager uitvallen. Tevens wil de ChristenUnie geneesmiddelen op stofnaam laten uitschrijven en een strakkere normering van de verstrekking van maagzuurremmers en cholesterolverlagende middelen. In totaal leidt dit tot een besparing van 0,20 mld euro op de zorguitgaven.

- Door intensievere criminaliteitsbestrijding en meer verkeerscontroles nemen de opbrengsten hiervan met 0,15 mld euro toe.
- De subsidies voor kinderopvang worden omgezet in een kindgebonden budget (zie intensiveringen).
- Een groot aantal andere subsidies wordt afgeschaft of verminderd, bijvoorbeeld subsidies voor ruimtevaart, technologie, bevordering eigen woningbezit, topsport en beeldende kunst (0,3 mld euro).

F.2 Intensiveringen ChristenUnie

De ChristenUnie trekt 6,55 mld euro uit voor extra uitgaven. Tabel F.2 somt de belangrijkste intensiveringen van de ChristenUnie op met hun directe effect op de overheidsfinanciën naar beleidsmatig cluster.

Naar beleidsmatige clusters		
Defensie	0,15	
Onderwijs	0,75	
w.v. arbeidsvoorwaarden		0,2
w.v. basis-, voortgezet en beroepsonderwijs		0,5
w.v. hoger onderwijs en onderzoek		0,05
Openbare Orde	0,5	
w.v. politie		0,35
w.v. overig		0,15
Overige Openbaar Bestuur: omvorming ID-banen tot reguliere banen	0,15	
Infrastructuur	1,05	
w.v. kilometerheffing		0
w.v. openbaar vervoer		0,9
w.v. vaarwegen en waterbeheer		0,15
Milieu	0,35	
Sociale Zekerheid	0,8	
w.v. verhoging kinderbijslag		0,25
w.v. invoering kindgebonden budget		0,2
w.v. armoedetoeslag		0,15
w.v. begeleid werken gehandicapten		0,15
w.v. verlenging leeftijd studiefinanciering		0,1
Zorg	1,3	
w.v. wegnemen knelpunten		1,2
w.v. pakketverbreding		0,1
Ontwikkelingssamenwerking	1	
Overig	0,55	
w.v. afschaffen lesgeld voortgezet en beroepsonderwijs		0,4
w.v. overig		0,15
Totaal intensiveringen	6,55	

- Om de mogelijkheden voor het verrichten van vreedstaken te vergroten wordt 0,15 mld euro extra aan Defensie uitgegeven.
- De ChristenUnie wil 0,75 mld euro extra uittrekken voor onderwijs; het gaat hier vooral om het verbeteren van de arbeidsvoorwaarden (0,2 mld euro), meer personeel (0,3 mld euro), huisvesting (0,2 mld euro) en het opzetten van een tweejarige masters (0,05 mld euro).
- De intensivering van 0,5 mld euro voor openbare orde is met name bedoeld voor extra agenten (0,35 mld euro). Daarnaast wordt ook geld uitgetrokken voor kinderbescherming, rechterlijke macht en fiscale en sociale recherche.
- De ID-banen worden omgevormd tot reguliere banen. Dit betekent extra uitgaven ter hoogte van de verbetering van de arbeidsvoorwaarden.
- De ChristenUnie schaft de motorrijtuigenbelasting in 2004 af en voert de kilometerheffing in. De kosten en aankoop en inbouw van een mobimeter worden geschat op 200 euro. Deze kosten zijn voor rekening van de automobilist. Bij een wagenpark van 8 miljoen auto's betekent dit een eenmalige kostenpost voor automobilisten van 1,6 mld euro. Wel levert aanschaf van de mobimeter in het volgend jaar vrijstelling van de APK-keuring op. In 2006 kunnen de extra uitvoeringskosten voor de overheid worden gefinancierd uit de op de begroting gereserveerde gelden.
- De 1,05 mld euro extra uitgaven voor infrastructuur zijn met name bestemd voor het openbaar vervoer, zoals eerdere aanleg van de randstadrail, verbetering van het spoorwegnet en ophoging van de bovenleidingsspanning. Daarnaast wordt extra geld uitgetrokken voor het vaarwegennet en het waterbeheer.
- De uitgaven voor milieu worden verhoogd met 0,35 mld euro. Het betreft onder andere versnelde aanleg van de ecologische hoofdstructuur, overheidsbijdragen voor het diergezondheidsfonds en subsidies ter stimulering van duurzame landbouw.
- De kinderbijslag wordt verhoogd met in totaal 0,25 mld euro.
- Als aanvulling op de kinderbijslag wordt een inkomensafhankelijk kindgebonden budget (0,2 mld euro) ingevoerd. Dit wordt uitgekeerd aan de ouders, ongeacht of zij hun kinderen thuis of buitenshuis (laten) opvangen.
- Personen die langdurig op een minimum-inkomen zitten moeten vanaf 2004 een jaarlijkse toeslag van 400 euro krijgen.
- De voorzieningen voor gehandicapte werknemers worden verbeterd. Hiervoor heeft de ChristenUnie 0,15 mld euro gereserveerd.
- De studiefinanciering wordt verlengd. Dit kost 0,10 mld euro.
- In de zorgsector wordt voor 1,3 mld euro aan intensiveringen voorgesteld door de ChristenUnie. Daarvan wordt 0,3 mld euro uitgetrokken voor specifieke problemen in de care-sector, zoals bij de jeugdhulpverlening, gero-psychiatrische zorg en dak- en thuislozenopvang. Verder wordt er 0,9 mld euro uitgetrokken voor verbetering van de knelpunten in de zorg. De opname van tandheelkundige basiszorg in het basispakket in het nieuwe zorgstelsel wordt gezien als een

financieringsschuif van het derde naar het tweede compartiment. Door het daarmee gepaard gaande gedragseffect nemen de uitgaven in de zorgsector met 0,1 mld euro toe.

- Het budget voor officiële ontwikkelingshulp (de zogenoemde ODA-gelden) wordt verhoogd van 0,8% BNP naar 1% BNP. Dit leidt in 2006 tot 1 mld euro extra uitgaven.
- Het collegegeld voor het voortgezet en beroepsonderwijs wordt afgeschaft (0,45 mld euro).
- De overige extra uitgaven (0,15 mld euro) betreffen onder andere het verlagen van de toegangsprijzen van musea en cursussen voor het verhogen van de arbeidsparticipatie van allochtonen en herintredende vrouwen.

F.3 Werkgelegenheidseffecten collectieve sector en zorg

De in paragrafen F.1 en F.2 besproken ombuigingen en intensiveringen van de ChristenUnie leiden tot een stijging van de werkgelegenheid in de collectieve sector van 17 duizend arbeidsjaren ten opzichte van het voorzichtig scenario. De werkgelegenheid in het onderwijs, de zorg en politie/justitie neemt na verwerking van het programma van de ChristenUnie met 28 duizend arbeidsjaren extra toe. De ombuiging op het GF/PF beperkt de werkgelegenheidsgroei bij de lagere overheid tot 10 duizend arbeidsjaren, 2 duizend minder dan in het basispad. Met name de efficiency korting bij het rijk beperkt de werkgelegenheidsgroei bij het overig openbaar bestuur met 9 duizend arbeidsjaren. Tabel F.3 geeft een overzicht.

Tabel F.3	Werkgelegenheidseffecten collectieve sector, 2003-2006		
	Voorzichtig scenario	Effect ChristenUnie	Voorzichtig scenario incl. ChristenUnie
	mutatie in dzd arbeidsjaren		
Onderwijs	13	7	20
Zorg	43	14	59
Politie en justitie (excl. asielbeleid)	2	7	9
ID/WIW/WSW	13	0	13
Lokale overheid	12	-2	10
Overig openbaar bestuur (incl. asielbeleid)	-11	-9	-20
Totaal	72	17	89

F.4 Microlasten ChristenUnie

Tabel F.4 geeft een beeld van de fiscale maatregelen uit het ChristenUnie programma. De lasten worden verzwaard met 1,5 mld euro. Het grootste deel hiervan (1,35 mld euro) komt op rekening

van gezinnen, 0,15 mld euro komt ten laste van bedrijven. In de voorstellen van de Christen-Unie vindt bovendien een verschuiving plaats van lasten op arbeid en vermogen naar milieu.

Tabel F.4 Microlasten ChristenUnie, 2006 (prijzen 2002, mld euro)

Milieu	3,55	
w.v. energieheffing kleinverbruikers		0,5
w.v. energieheffing grootverbruikers		1,1
w.v. kilometerheffing		0,9
w.v. afschaffen fiscaal voordeel lease-auto's		0,1
w.v. vignet buitenlandse voertuigen		0,1
w.v. Land and Take-Off heffing		0,45
w.v. productmilieuheffing		0,25
w.v. bouwheffing / openruimteheffing		0,15
Inkomen en arbeid	- 2,05	
w.v. zorgstelsel		5,4
w.v. koopkrachtreparatie		- 5,00
w.v. compensatie energieheffing gezinnen		- 1,10
w.v. invoeren arbeidskorting (EITC)		- 0,70
w.v. verlagen eigen woningforfait		- 0,45
w.v. beperking hypotheekrenteaf trek		0,45
w.v. verlagen werkgeverslasten		- 0,55
w.v. loonkostensubsidie oudere werknemers		- 0,45
w.v. afschaffen speur- en ontwikkelingsafdrachtkorting		0,35
Vermogen en winst	- 0,75	
w.v. verlagen overdrachtsbelasting		- 0,25
w.v. compensatie energieheffing bedrijven		- 0,50
Overig: verhogen tabaks- en alcoholaccijns	0,75	
Totaal mutatie microlasten (MLO)	1,5	
w.v. gezinnen		1,35
w.v. bedrijven		0,15

- De ChristenUnie verhoogt de lasten voor milieu met 3,55 mld euro. De regulerende energiebelasting (REB) is hierbij een belangrijk middel. De energielasten voor gezinnen (kleinverbruikers) worden verhoogd met 0,50 mld euro en voor bedrijven (grootverbruikers) met 1,10 mld euro. Beide groepen worden generiek gecompenseerd, maar in omgekeerde verhoudingen: bedrijven ontvangen 0,50 mld euro en gezinnen 1,10 mld euro. De ChristenUnie wil bij de compensatie specifieke aandacht besteden aan niet-arbeidsgebonden belastingbetalers (uitkeringsgerechtigden, ouderen, gezinnen met kinderen).
- De ChristenUnie wil het wegvervoer zwaarder belasten. Allereerst wordt een kilometerheffing ingevoerd, met een opbrengst van 0,90 mld euro. Hoewel gelijktijdig de motorrijtuigenbelasting vervalt, is de netto opbrengst van invoering toch positief. De heffing moet gelden voor personenauto's, motoren en vrachtwagens. Voor buitenlandse voertuigen komt er een vignet

(0,10 mld euro). Daarnaast wordt het fiscaal voordeel voor lease auto's beperkt (0,10 mld euro). Woon-werkverkeer boven de 30 kilometer wil de ChristenUnie niet langer als werkkilometers meerekenen. Door de werkgever vergoede privé kilometers moeten als loon voor de loonbelasting worden beschouwd. Ook wil de ChristenUnie een budgetneutrale verschuiving van vuilere naar schone auto's, via de accijns en de BPM (Belasting op personenauto's en motorrijwielen).

- Het vliegverkeer wordt duurder gemaakt door de invoering van een Land and Take-Off heffing met een opbrengst van 0,45 mld euro.
- De ChristenUnie wil het principe 'de vervuiler betaalt' in praktijk brengen met een heffing op niet-duurzame producten. De heffing is vergelijkbaar met een accijns of differentiatie van het BTW-tarief en genereert een opbrengst van 0,25 mld euro.
- Een open ruimte heffing wordt ingevoerd: voor elke afgegeven bouwvergunning moet in principe een heffing van 18 euro per vierkante meter worden betaald; in de Randstad is deze heffing echter 40% hoger en in het Noorden (inclusief Overijssel) 40% lager. De open ruimte heffing levert in 2006 een bedrag van 0,15 mld euro op.
- In het programma van de ChristenUnie worden de huidige ZFW en particuliere verzekering in 2006 samengevoegd tot één nieuwe zorgverzekering.
  - De nieuwe procentuele werkgeverspremie is zodanig vastgesteld dat de premiebetalingen door bedrijven en overheidswerkgevers op macroniveau gelijk zijn aan de huidige werkgeversbijdragen. Hieruit volgt een premie van 5,6% tot een maximum premieplichtig inkomen van 28 842 euro. Deze procentuele werkgeverspremie wordt ook betaald door AOW-ers (tot een maximum premieplichtig inkomen van 20 516 euro) en zelfstandigen.
  - De totale premie voor gezinnen, inclusief eigen betalingen, is zodanig berekend dat de totale premie-opbrengst inclusief werkgeverspremie gelijk is aan de (ex-ante) zorguitgaven in 2006 (stand voorzichtig scenario CPB plus per saldo intensiveringen ChristenUnie-programma). Deze premie wordt deels opgebracht via een procentuele premie van 4,00% over een maximum premieplichtig inkomen van 28 842 euro. Verder geldt een nominale premie, die evenwel deels weer afhangt van het inkomen en de huishoudsituatie. Zo dient er een nominale premie van gemiddeld 564 euro (inclusief eigen betalingen vanwege eigen risico) per volwassenequivalent te worden betaald indien het loon uitgaat boven de huidige loongrens van de ZFW. Die premie is ook van toepassing op een eventuele partner zonder inkomen. Indien het loon niet uitgaat boven de huidige loongrens van de ZFW dient er een nominale premie van gemiddeld 288 euro (inclusief eigen betalingen vanwege eigen risico) te worden betaald. Voor kinderen jonger dan 18 jaar geldt een nominale premie van 76 euro (inclusief eigen betalingen vanwege het eigen risico). Per volwassenequivalent geldt een eigen risico van 82 euro. Los van de koopkrachtreparatie betekent de vernieuwing van het zorgstelsel een lastenverzwaring voor gezinnen van 5,4 mld euro.
- De algemene heffingskorting wordt met 203 euro verhoogd. Inclusief doorwerking en brutering kost dat 2,7 mld euro. Daarnaast worden voor ruim 1,3 mld euro en de tarieven van de eerste en

tweede belastingschijf elk met 0,6%-punt verlaagd. Voorts wordt een buiten de netto-netto-koppeling gehouden nieuwe korting voor alleenstaanden ingevoerd van 203 euro. Deze kost 0,9 mld euro. Bij elkaar kosten deze koopkrachtreparatiemaatregelen 5,0 mld.

- Daarnaast worden ter compensatie voor de verhoogde energieheffing de belastingtarieven in de eerste en tweede schijf nog eens voor 1,1 mld euro verlaagd met 0,5%-punt.
- De ChristenUnie voert een loonkostensubsidie in voor oudere werknemers; deze wordt vormgegeven als afdrachtskorting (0,45 mld euro).
- De ChristenUnie introduceert een EITC (0,7 mld euro). Deze EITC komt boven op de arbeidskorting en bedraagt tussen 100 en 130% WML 388 euro; tussen 130 en 170% WML wordt deze afgebouwd tot 0.
- Het maximum hypotheekbedrag waarvoor de rente mag worden afgetrokken wordt gesteld op 250 000 euro. Dit levert 0,45 mld euro op, die wordt aangewend om het eigenwoningforfait te voorzien van een (hogere) drempelvrije voet.
- Middels een verlaging van het werkgeversdeel van de WW-premie wordt een lastenverlichting van 0,55 mld euro aan bedrijven gegeven.
- Omdat de resultaten van technologiesubsidies volgens de ChristenUnie onvoldoende zijn aangetoond, wil de partij de afdrachtskorting voor speur- en ontwikkelingswerk afschaffen. Dit scheelt 0,35 mld euro aan uitgaven.
- De ChristenUnie verlaagt de overdrachtsbelasting met 0,25 mld euro.
- Accijns op tabak en alcohol worden in de voorstellen van de ChristenUnie verhoogd met ruim 32%. De beoogde opbrengst is 0,75 mld euro.

Bijlage G: het SP-programma

Deze bijlage geeft een gedetailleerd overzicht van de door de Socialistische Partij voorgestelde maatregelen en hun effecten op de overheidsfinanciën, de micro-lastendruk en de werkgelegenheid in de collectieve sector en zorg. De bedragen en arbeidsjaren in deze bijlage zijn ex ante en betreffen allemaal afwijkingen ten opzichte van de ontwikkeling bij ongewijzigd beleid (zie hoofdstuk 2). De in- en uitverdien-effecten van de SP zijn beschreven in paragraaf 3.7. De bedragen hebben betrekking op 2006 en luiden allemaal in prijzen 2002; dit geldt ook voor de beschrijving van belasting- en premietarieven.

G.1 Ombuigingen SP

De SP buigt 5,15 mld euro om op de collectieve uitgaven. Tabel G.1 geeft een overzicht.

Naar beleidsmatige clusters		
Defensie	2,9	
w.v. afschaffen marine		1,05
w.v. halveren landmacht		0,9
w.v. halveren luchtmacht		0,6
w.v. opbrengsten verkoop niet-militaire activa		0,2
w.v. overig		0,15
Overige Openbaar Bestuur	0,45	
w.v. efficiency kortingen rijk		0,35
w.v. inningskosten zuiveringsheffingen en rioolrechten		0,1
Infrastructuur: minder wegeaanleg	0,75	
Sociale Zekerheid: WAO	0,25	
Zorg	0,45	
w.v. efficiency korting		0,2
w.v. ziekteverzuim		0,25
Overig: minder subsidies voor bedrijven	0,4	
Totaal ombuigingen	5,15	

- De SP schaft de marine af en halveert de land- en luchtmacht. In totaal levert dit een jaarlijkse besparing op van 2,55 mld euro aan personele en materiële uitgaven. Hierbij is rekening gehouden met extra WW-uitkeringen voor voormalig defensiepersoneel. Daarnaast wordt een evenredig deel van de niet-militaire activa, zoals gebouwen, auto's en computers, verkocht. Dit levert jaarlijks 0,2 mld euro op. Tot slot wordt bezuinigd op diverse algemene overheadkosten, zoals de contributie voor de NAVO, de kosten van het kerndepartement en de militaire inlichtingendienst (in totaal 0,15 mld euro).

- Door algemene efficiency verbetering bij de rijksoverheid wordt 0,35 mld euro bespaard. Het betreft een taakstellende efficiency korting op personele uitgaven en minder uitgaven voor opdrachten aan derden.
- Op inningskosten voor zuiveringsheffingen en rioolrechten wordt 0,1 mld euro bespaard. Deze heffingen en rechten worden namelijk afgeschaft en vervangen door een doeluitkering van het rijk aan de waterschappen.
- Door de geplande aanleg van wegen uit te stellen of te annuleren wordt 0,75 mld euro minder uitgegeven aan infrastructuur.
- De SP verhoogt de WAO-uitkering gedurende de gehele looptijd naar 70% van het laatste loon. Verder voert de SP een prestatieverplichting voor bedrijven in: bij middelgrote bedrijven dient 5,5% van het personeelsbestand uit arbeidsgehandicapten te bestaan, bij grote bedrijven 7,5%, met als sanctie een boete van 280 euro per maand per 'ontbrekende arbeidsgehandicapte' (besparing 0,2 mld euro). Ook voert de SP eisen in ten aanzien van de arbo-zorg. De REA-middelen worden afgeschaft. De totale besparing op de WAO bij de SP bedraagt 0,2 mld euro. Zie voor meer details paragraaf 4.3 van de hoofdtekst.
- De SP heeft voor in totaal 0,5 mld euro aan ombuigingen in de zorgsector voorgesteld. Door de invoering van een brede ziektekostenverzekering die gefinancierd wordt uit algemene middelen wil de SP 0,2 mld euro besparen op de uitvoeringskosten. De ingeboekte besparing is het verschil tussen de hogere uitvoeringskosten van de particuliere verzekeraars ten opzichte van de ZFW. Verder legt de SP een taakstellende bezuiniging van 0,2 mld op omdat ze verwacht dat het ziekteverzuim daalt als gevolg van meer en beter betaald personeel in de zorgsector.
- Op de subsidies voor bedrijven, zoals voor ruimtevaart, export en technologiesubsidies, wordt 0,4 mld euro gekort.

G.2 Intensiveringen van de Socialistische Partij

De Socialistische Partij trekt 13,25 mld euro uit voor extra uitgaven. Tabel G.2 somt de belangrijkste intensiveringen op met hun directe effect op de overheidsfinanciën naar beleidsmatig cluster.

- De SP wil 2,65 mld euro intensiveren in het onderwijs. Dit wordt besteed aan klassenverkleining, werkdrukvermindering, gratis zwembaden op basisscholen, verbetering huisvesting en arbeidsvoorwaarden, zoals betere functiewaardering, verlofregeling, kinderopvang en verhoging van de salarissen voor wetenschappelijk personeel.
- De extra uitgaven voor openbare orde van 0,35 mld euro zijn bestemd voor de politie, met name voor 'meer blauw op straat'.

Tabel G.2 Intensiveringen Socialistische Partij, 2006 (prijzen 2002, mld euro)		
Naar beleidsmatige clusters		
Onderwijs	2,65	
w.v. arbeidsvoorwaarden		1,4
w.v. basis-, voortgezet en beroepsonderwijs		1,25
Openbare orde: politie	0,35	
Overige Openbaar Bestuur	0,5	
w.v. WIW-ers beter belonen		0,2
w.v. asielbeleid		0,1
w.v. uitvoeringskosten vermogenswinstbelasting		0,1
w.v. overig		0,1
Infrastructuur	1,05	
w.v. kilometerheffing		0,2
w.v. openbaar vervoer en fiets		0,7
w.v. verkeersveiligheid autoverkeer		0,15
Milieu	0,45	
w.v. versnelde aanleg ecologische hoofdstructuur		0,25
w.v. overig		0,2
Sociale Zekerheid	2,45	
w.v. verhoging uitkeringen door verhoging bruto minimumloon		1,85
w.v. wet voorziening gehandicapten		0,2
w.v. inkomensafhankelijke kinderbijslag		0
w.v. verhoging aanvullende beurs studenten		0,2
w.v. overig		0,2
Zorg	3,65	
w.v. arbeidsvoorwaarden		1,65
w.v. knelpunten en werkdrukverlaging		1,7
w.v. pakketverbreding		0,1
Ontwikkelingssamenwerking	1	
Overig	1,15	
w.v. stadsvernieuwing		0,15
w.v. gemengd bouwen en objectsubsidies		0,25
w.v. huursubsidie		0,1
w.v. peuterspeelzalen		0,2
w.v. pleegvoogdij		0,1
w.v. afschaffen lesgeld voortgezet onderwijs		0,15
w.v. gratis toegang musea en bibliotheken		0,1
Totaal intensiveringen	13,25	

- De uitgaven voor het overig openbaar bestuur worden met 0,7 mld euro geïntensiveerd. Dit geld is bestemd voor een 20% loonsverhoging voor de WIW-ers, cursussen voor migranten en begeleiding jonge asielzoekers en uitbreiding van de handhaafcapaciteit van gemeenten voor ruimtelijke ordening. Daarnaast brengt de invoering van de vermogenswinstbelasting extra uitvoeringskosten met zich mee.
- De SP schaft de motorrijtuigenbelasting in 2004 af en voert de kilometerheffing in. De kosten van aankoop en inbouw van een mobimeter worden geschat op 200 euro. Deze kosten zijn voor

rekening van het rijk. Bij een wagenpark van 8 miljoen auto's betekent dit een eenmalige kostenpost van 1,6 mld euro. Op de lange termijn en in 2006 blijven de extra kosten beperkt tot 0,2 mld euro. Het betreft vooral de kosten voor mobimeters voor nieuwe auto's.

- De intensivering voor infrastructuur van 0,85 mld euro betreffen uitbreiding en modernisering van de railinfrastructuur, de aanleg van fietspaden en de verbetering van verkeersveiligheid voor het autoverkeer.
- Aan milieu wordt 0,45 mld euro extra uitgegeven. Het betreft voornamelijk versnelling van de aanleg van de ecologische hoofdstructuur, stimulering van biologische productiemethoden en ontwikkeling van alternatieve bestrijdingsmiddelen.
- Het bruto wettelijk minimumloon en de daaraan gekoppelde uitkeringen worden in vier jaar met 5% verhoogd. De hogere uitkeringen betekenen een budgettair beslag van 1,85 mld euro.
- Voor de wet voorziening gehandicapten (WVG) wordt 0,2 mld euro extra uitgetrokken.
- De kinderbijslag wordt inkomensafhankelijk: de kinderbijslag voor lage inkomens wordt verhoogd, terwijl die voor middeninkomens wordt gehalveerd en voor hoge inkomens wordt afgeschaft. Per saldo is de maatregel budgettair neutraal.
- De maximum aanvullende beurs voor studenten wordt verhoogd met 100 euro per maand wat 0,2 mld euro kost.
- De overige intensivering op het terrein van sociale zekerheid (0,2 mld euro) hebben vooral betrekking op een betere beloning voor de sociale advocatuur en een verhoging van de uitkering voor kunstenaars.
- De SP wil voor 3,65 mld euro intensiveren in de zorgsector. Voor verbetering van de primaire arbeidsvoorwaarden van verpleegkundigen en verzorgenden wordt 1,6 mld euro uitgetrokken. Voor secundaire arbeidsvoorwaarden, scholing en specifieke problemen wordt nog eens 0,4 mld euro uitgetrokken. Voor het aantrekken van extra verpleegkundigen teneinde de werkdruk voor het huidige personeel te verlagen trekt de SP 0,4 mld euro uit. Ter verkorting van de wachtlijsten in de ouderenzorg, de gehandicaptenzorg en de geestelijke gezondheidszorg wordt door de SP 0,4 mld euro beschikbaar gesteld. Tevens intensiveert de SP 0,4 mld euro in de ouderenzorg en gehandicaptenzorg ten behoeve van dagbesteding, verkleining van de groepsgrootte en vergroting van de privacy om zodoende de kwaliteit te verbeteren. Verder wordt er additioneel voor ziekenhuizen 0,5 mld euro en voor de huisartsen, kraamzorg en ambulances 0,2 mld euro uitgetrokken. Nog eens 0,5 mld euro wordt uitgetrokken voor openbare gezondheidszorg, eerstelijns gezondheidszorg, zorg voor demente ouderen en stervensbegeleiding, daklozen en een sportfonds. De opname van tandheelkundige basiszorg en zelfzorgmiddelen in het basispakket in het nieuwe zorgstelsel wordt gezien als een financieringsschuif van het 3e naar het 2e compartiment. Door het daarmee gepaard gaande gedragseffect nemen de uitgaven in de zorgsector met 0,1 mld euro toe.
- Het budget voor officiële ontwikkelingshulp (de zogenoemde ODA-gelden) wordt verhoogd van 0,8% BNP naar 1% BNP. Dit leidt in 2006 tot 1 mld euro extra uitgaven.

- De overig intensiveringen van de SP beslaan een breed scala maatregelen, zoals uitbreiding van de doelgroep van de huursubsidie, stadsvernieuwing, stimulering van functievermenging en geconcentreerd bouwen, extra uitgaven voor peuterspeelzalen en pleegvoogdij en gratis toegang voor musea en bibliotheken door extra subsidies. Door deze extra subsidies en de hogere uitkeringen voor kunstenaars worden de uitgaven voor cultuur meer dan 1% van de netto rijksuitgaven in enge zin.

G.3 Werkgelegenheidseffecten collectieve sector en zorg

De in paragrafen G.1 en G.2 besproken ombuigingen en intensiveringen van de SP leiden tot een stijging van de werkgelegenheid in de collectieve sector en zorg van 11 duizend arbeidsjaren. Tabel G.3 geeft een overzicht. De sterke afname van de werkgelegenheid bij overig openbaar bestuur heeft voor een belangrijk deel betrekking op de bezuinigingen bij defensie.

	Voorzichtige scenario	Effect SP	Voorzichtige scenario incl. SP
	mutatie in dzd arbeidsjaren		
Onderwijs	13	19	32
Zorg	43	27	70
Politie en justitie (excl. asielbeleid)	2	5	7
ID/WIW/WSW	13	0	13
Lokale overheid	12	0	12
Overig openbaar bestuur (incl. asielbeleid)	- 11	- 40	- 51
Totaal	72	11	83

G.4 Microlasten SP

Tabel G.4 geeft een beeld van de fiscale maatregelen uit het SP programma. Hieruit blijkt dat de SP de lasten verzwaart met 5,2 mld euro. Hiervan heeft 1 mld euro betrekking op gezinnen en 4,2 mld euro op bedrijven.

- De regulerende energieheffing wordt verzwaard. De invoering van de grootverbruikersheffing levert 1,4 mld euro op. Met de verzwarende van de kleinverbruikersheffing is 1,8 mld euro gemoeid.
- Een uitstootheffing voor vliegtuigen wordt ingevoerd. Het fiscale belang is 1,0 mld euro.
- Een nieuwe belasting wordt geheven op lege vliegtuigstoelen. Inclusief wegleffecten als gevolg van gedrag van luchtvaartmaatschappijen is hier ruim 0,15 mld euro gemoeid.

Tabel G.4 Microlasten SP, 2006 (prijzen 2002, mld euro)		
Milieu	2,6	
w.v. energieheffing		3,2
w.v. uitstootheffing vliegverkeer		1
w.v. heffing op lege stoelen vliegverkeer		0,15
w.v. open ruimte heffing		0,2
w.v. afschaffen rioolrecht		-0,75
w.v. afschaffen zuiveringsheffing		-1,10
Inkomen en arbeid	-0,95	
w.v. zorgstelsel		-8,05
w.v. verhoging belastingtarieven met 3%		8,2
w.v. verlaging tarief eerste schijf		-1,45
w.v. EITC (jaarloon)		-1,80
w.v. solidariteitskorting uitkeringsgerechtigde 65-		-0,65
w.v. inkomensafhankelijk maken van ouderenkorting		-0,10
w.v. beperking hypotheekrenteaftrek		1,1
w.v. compensatie werkgevers voor extra kosten verlof		-0,15
w.v. WAO-boetes		0,25
w.v. afschaffen afdrachtsvermindering lage lonen (SPAK)		0,9
w.v. afschaffen overige afdrachtsvermindering		0,8
w.v. pensioenplicht en waardevast pensioen		0
Vermogen en winst	3,5	
w.v. invoeren vermogenswinstbelasting		6,3
w.v. afschaffen vermogensrendementsheffing		-4,10
w.v. herinvoering vermogensbelasting		1
w.v. VpB tarief naar 35%		0,3
Overig: BTW en accijns op softdrugs	0,15	
Totaal mutatie microlasten (MLO)	5,2	
w.v. bedrijven		4,2
w.v. gezinnen		1

- Een open ruimte heffing wordt ingevoerd: voor elke afgegeven bouwvergunning moet in principe een heffing van 27 euro per vierkante meter worden betaald; in de Randstad is deze heffing echter 40% hoger en in het Noorden (inclusief Overijssel) 40% lager. De open ruimte heffing levert in 2006 een bedrag van 0,2 mld euro op.
- Het rioolrecht wordt afgeschaft. Dit verlaagt de lasten van gezinnen met 0,6 mld euro en de lasten van bedrijven met 0,15 mld euro.
- Door afschaffing van de zuiveringsheffing dalen de lasten van gezinnen met 0,75 mld euro; de lasten van bedrijven dalen met 0,35 mld euro.
- In het SP-programma worden de huidige ZFW en particuliere verzekering in 2006 afgeschaft. Voor gezinnen betekent het vervallen van de zorgpremies een lastenverlichting van ruim 8 mld euro. Werkgevers blijven wel een premie betalen van 5,60% tot een maximum premieplichtig

inkomen van 28 842 euro. Deze procentuele werkgeverspremie wordt ook betaald door AOW-ers (tot een maximum premieplichtig inkomen van 20 516 euro) en zelfstandigen.

- Ter financiering van de zorg uitgaven worden de tarieven in de eerste vier belastingschijven met 3%-punt verhoogd (8,2 mld euro).
- In aanvulling op de tariefmutaties met 3%-punt in verband met de zorguitgaven wordt voor 0,68%-punt verlaagd (1,0 mld euro). Daarnaast wordt het tarief van de eerste schijf 0,29%-punt verlaagd (0,4 mld euro) ter compensatie van de gestegen kleinverbruikersheffing.
- De SP voert onder de naam ‘terugtaks’ een verhoging van de arbeidskorting in. De maximale verhoging van 1017 euro wordt bereikt voor inkomens tussen het minimumloon en 130% daarvan. Iets beneden het minimumloon loopt de verhoging op met het inkomen en tussen 130% en 170% van het minimumloon wordt de verhoging geleidelijk afgebouwd. Voor hogere inkomens verandert niets. Deze verhoging kost 1,8 mld euro.
- Onder de naam ‘solidariteitskorting’ stelt de SP een korting voor van 400 euro per jaar voor uitkeringsontvangers van jonger dan 65 jaar. De budgettaire kosten bedragen 0,65 mld euro.
- De huidige ouderenkorting wordt afgeschaft en daarvoor in de plaats komt een (meer) inkomensafhankelijke ouderenkorting. Voor alleenstaanden op of beneden kale AOW-niveau bedraagt de voorgestelde ouderenkorting 735 euro en voor overige 65-plussers 516 euro. Vanaf deze inkomensniveaus tot aan twee maal de desbetreffende AOW wordt de korting geleidelijk afgebouwd. Met deze omzetting is bijna 0,1 mld euro gemoeid.
- De SP beperkt de hypotheekrenteaftrek tot de rente op hypotheekschuld tot maximaal het niveau van de Nationale HypotheekGarantie (op dit moment 190 000 euro). Dit betekent dat in 2006 2,6 mld euro betaalde hypotheekrente niet langer aftrekbaar is, hetgeen tot extra belastingopbrengsten ten bedrage van 1,1 mld euro leidt.
- De SP verhoogt de loondoorbetaling bij ouderschapsverlof van 70% van het wettelijk minimumloon tot 70% van het loon. De duur van het verlof voor alleenstaande ouders wordt verdubbeld. Van de geraamde loonkosten van 0,35 mld euro krijgen werkgevers 50% compensatie in de vorm van een verlaging van de AWF-premie. Hiermee is 0,15 mld euro gemoeid.
- De SP verplicht middelgrote en grote bedrijven een ‘minimaal sociaal aandeel’ (quotum) arbeidsgehandicapten in dienst te nemen (5% voor middelgrote en 7% voor grote bedrijven). Bij in gebreke blijven volgt een boete van 140 euro per persoon per maand. Dit levert naar schatting 0,25 mld euro op.
- De afdrachtsvermindering voor lage lonen (SPAK) wordt afgeschaft. Dit verzwaart de arbeidskosten van bedrijven met 0,9 mld euro.
- De afdrachtsvermindering voor langdurig werklozen, kinderopvang, speur en ontwikkeling, zeevaart en scholing worden afgeschaft door de SP. Het gezamenlijk budgettaire belang van deze kortingen bedraagt 0,8 mld euro.
- De SP wil een minimum pensioenplicht voor werknemers vanaf 21 jaar wettelijk vastleggen. Dit geldt ook voor werknemers met een flexibel of tijdelijk contract. Tevens wordt bij wet afge-

dwongen dat nieuw op te bouwen pensioenrechten waardevast zijn. Deze worden geïndexeerd met de prijsontwikkeling. Het budgettair beslag van deze maatregelen is ex ante nihil. Het betekent daarentegen wel een verhoging van de pensioenpremies met 0,21% van het bruto loonbedrijven in 2006; dit komt overeen met het structurele effect.

- De vermogensbelastingen worden drastisch herzien. De SP vervangt de huidige vermogensrendementsheffing door een vermogensaanwinstbelasting en voert daarnaast de sinds 2001 afgeschafte vermogensbelasting opnieuw in. Rekening houdend met weglekeffecten die optreden vanwege de forse effectieve tariefsverhoging op vermogen en de (zeer) scheve verdeling daarvan, resulteert een verzwaring van de vermogensbelasting met 2,6 mld euro. De vermogenswinstbelasting levert 5,7 mld euro en de vermogensbelasting 1,0 mld euro. Daar staat de afschaffing van de vermogensrendementsheffing met een budgettair belang van 4,1 mld euro tegenover.
- De verlaging per 1 januari 2002 van het VpB tarief met 0,5%-punt wordt ongedaan gemaakt. Dit levert 0,3 mld euro op.
- De productie, verkoop en consumptie van softdrugs wordt gelegaliseerd. Tegelijkertijd worden de softdrugs in het BTW- en accijnsnet gevangen, waarbij de vormgeving van de accijns conform die van sigaretten is. Dit levert 0,15 mld euro aan extra belastingen op.

Bijlage H: het SGP-programma

Deze bijlage geeft een gedetailleerd overzicht van de door de SGP voorgestelde maatregelen en hun effecten op de overheidsfinanciën en de micro-lasten. De bijdragen in deze bijlage zijn ex ante en betreffen allemaal afwijkingen ten opzichte van de ontwikkeling bij ongewijzigd beleid (zie hoofdstuk 2). De bedragen hebben betrekking op 2006 en luiden allemaal in prijzen 2002; dit geldt ook voor de beschrijving van belasting- en premietarieven.

H.1 Ombuigingen SGP

De SGP buigt 2,6 mld euro om op de collectieve uitgaven. De bedragen hebben betrekking op 2006 en luiden allemaal in prijzen 2002; dit geldt ook voor de beschrijving van belasting- en premietarieven. Tabel H.1 geeft een overzicht.

Naar beleidsmatige clusters		
Openbaar Bestuur	1,05	
w.v. efficiëntie kortingen Rijk		0,6
w.v. minder ID-banen		0,4
w.v. overig		0,05
Zorg: apothekers	0,15	
Sociale Zekerheid	0,5	
w.v. WAO: invoering referte-eis		0,3
w.v. WAO: schrappen uitkering laagste ao-klasse		0,1
w.v. WAO: loonsuppletie		0,1
Overig	0,9	
w.v. rijksbijdrage kinderopvang		0,25
w.v. rijksomroepbijdrage		0,3
w.v. cultuur		0,3
w.v. overig		0,05
Totaal uitgaven collectieve sector	2,6	

- Op het cluster openbaar bestuur wordt 1,05 mld euro bezuinigd. De grootste opbrengst wil de SGP behalen bij de bedrijfsvoering van het Rijk, door het opleggen van een taakstellende efficiencykorting. De SGP heeft daarbij voornamelijk het minder inhuren van externe adviesbureau's en een doelmatiger inkoopbeleid voor ogen.
- De SGP wil ombuigen op het arbeidsmarktbeleid. Het overgrote deel hiervan (0,40 mld euro) wordt ingevuld als het schrappen van een deel van de ID-banen. Om dit bedrag te behalen, komen er zo'n 20 000 van de 60 000 ID-plaatsen die thans voor 2006 staan gepland, te vervallen.

- De SGP wil 0,15 mld euro ombuigen in de zorg. Dat wordt vormgegeven door apothekers meer te laten afdragen van de kortingen of bonussen die zij van farmaceutische fabrikanten ontvangen.
- De SGP stelt een aantal maatregelen op het gebied van de WAO voor. Ten eerste wil de SGP een referentie-eis invoeren, analoog aan de WW. Dat wil zeggen dat een uitkering afhankelijk wordt van de arbeidshistorie. Bij een eis van drie jaar werken in de voorafgaande vijf jaar brengt dit 0,30 mld euro op. Ten tweede wil de SGP de uitkering voor de laagste arbeidsongeschiktheidsklasse schrappen (0,10 mld euro). Ten derde stelt de SGP voor om gedeeltelijke WAO enkel als aanvulling op het loon (loonsuppletie) uit te keren, dus alleen als er ook daadwerkelijk bij gewerkt wordt (0,10 mld euro).
- De SGP schrapt de rijksbijdrage voor de kinderopvang. Hiervan valt 0,15 mld euro onder ombuigingen en 0,25 mld als lastenmaatregel (zie ook onder microlasten). In de plannen van de SGP blijft de overheid wel verantwoordelijk voor kinderopvang op medische en sociale indicatie.
- De SGP wil korten op het budget van de media, door de rijksomroepbijdrage die de overheid nu aan de publieke omroepen uitkeert bijna te halveren. Dit levert 0,30 mld euro op.
- Het cultuurbudget wordt vrijwel gehalveerd, wat 0,30 mld euro oplevert.

H.2 Intensiveringen SGP

De SGP trekt 5,55 mld euro uit voor extra uitgaven. Tabel H.2 bevat de belangrijkste intensiveringen van de SGP naar beleidsmatig cluster.

De SGP wil intensiveren in onderwijs en zorg, met 1,50 mld euro en 1,00 mld euro respectievelijk. In de tabel staat de beoogde verdeling tussen materiële en personele uitgaven (meer en beter betaald personeel).

- Tevens wordt 1,00 mld euro extra uitgetrokken voor de openbare orde. Het grootste deel daarvan (0,65 mld euro) wil de SGP inzetten om de plannen uit te voeren zoals deze in de nota Criminaliteitsbeheersing (Ministerie van Justitie, 2001) zijn neergelegd. De belangrijkste voorstellen in de nota liggen op het terrein van capaciteitsuitbreiding bij politie en justitie, waartoe ook zo'n 80% van het budget wordt ingezet. Hiermee worden geïntensiveerd toezicht, verhoogde pakkans, kortere doorlooptijden bij justitie en een meer persoonsgerichte aanpak beoogd. Daarnaast wil de SGP in het cluster openbare orde extra aandacht voor terrorismebestrijding (0,15 mld euro) en een aantal zaken met kleiner budgettaire beslag.

Tabel H.2 Intensiveringen SGP, 2006 (prijzen 2002, mld euro)		
Naar beleidsmatige clusters		
Onderwijs	1,5	
w.v. materialen en huisvesting		0,7
w.v. personeel (volume)		0,5
w.v. arbeidsvoorwaarden		0,3
Zorg	1	
w.v. werkdrukverlaging en wegnemen knelpunten		0,6
w.v. arbeidsvoorwaarden		0,45
Openbare Orde	0,95	
w.v. uitvoering nota Criminaliteitsbeheersing		0,65
w.v. terrorismebestrijding en overig		0,3
Sociale Zekerheid	0,6	
w.v. verhoging kinderbijslag		0,3
w.v. verhoging uitkering alleenstaande ouders van 90 naar 100 %		0,2
w.v. afschaffen sollicitatieplicht alleenstaande ouders		0,1
Ontwikkelingssamenwerking	0,5	
Openbaar Bestuur: Landbouw	0,3	
Milieu	0,2	
Overige subsidies	0,15	
Infrastructuur	0,4	
Totaal uitgaven collectieve sector	5,55	

- De SGP wil 0,60 mld euro extra uitgeven aan een drietal maatregelen op het gebied van de sociale zekerheid. Allereerst wordt de kinderbijslag verhoogd met 0,30 mld euro (ter compensatie van de eerder genoemde korting op de rijksbijdrage kinderopvang). Daarnaast wordt 0,20 mld euro uitgetrokken om de uitkering van alleenstaande ouders met kinderen onder de 16 jaar op te trekken naar 100% en tot slot wordt de sollicitatieplicht voor deze ouders afgeschaft (0,10 mld euro).
- De SGP wil de uitgaven voor ontwikkelingshulp verhogen. Op termijn moet de Official Development Aid (ODA) worden opgetrokken tot 1,0% BBP. Voor het jaar 2006 wil de SGP een verhoging van 0,8% naar 0,9% BBP. Dit kost 0,5 mld euro.
- De SGP trekt voor herstructurering van de landbouw 0,3 mld euro extra uit. Het betreft vele kleinere posten (bijvoorbeeld kwaliteitsrestricties ter vervanging van importheffingen, vestigingssteun voor jonge bedrijfsopvolgers en realisatie van sterlocaties voor de glastuinbouw).
- Een aantal additionele landbouwmaatregelen (0,10 mld euro) vallen onder het cluster milieu. Het gaat met name om posten voor inkomenscompensatie. Daarnaast is geld gereserveerd voor sanering van waterbodems en algemene intensiveringen in natuur en milieu.
- Op het gebied van infrastructuur wil de SGP geld uittrekken voor beheer en onderhoud van vaarwegen (0,10 mld euro) en railinfrastructuur (0,15 mld euro). Daarnaast wil de SGP geld

opzij zetten voor opwaardering van de havenfaciliteiten in Vlissingen, Moerdijk en Terneuzen, voor extra stimulering van ondergronds bouwen en voor een betere benutting van de infrastructuur.

- Voor het behoud van het cultuurhistorische erfgoed wordt 0,1 mld euro aan subsidies gereserveerd.

H.3 Microlasten SGP

Tabel H.3 geeft een beeld van de fiscale maatregelen uit het SGP programma. Hieruit blijkt dat de SGP de lasten verzwaard met in totaal 1,75 mld euro. Het zwaartepunt daarvan ligt bij de gezinnen.

Milieu	0,35	
w.v. heffing vliegverkeer		0,3
w.v. belasting op vuurwerk		0,05
Inkomen en arbeid: kinderopvang (fiscale deel)	0,15	
Vermogen: beperking hypotheekrente-af trek	0,45	
Overig: verhoging accijns op alcohol en tabak	0,8	
Totaal mutatie microlasten (MLO)	1,75	
w.v. bedrijven		0,3
w.v. gezinnen		1,45

- De SGP wil een belasting op vuurwerk en een zogenaamde 'Land- and Takeoff'-heffing (LTO-heffing) op vliegverkeer invoeren. De LTO-heffing wordt afhankelijk gesteld van de mate waarin luchtverkeer overlast veroorzaakt.
- Voor de beperking van de fiscale vergoeding voor kinderopvang geldt hetzelfde als voor de ombuiging betreffende kinderopvang. De totale maatregel (ombuiging en lastenverzwaring) levert 0,40 mld euro op.
- De SGP wil de hypotheekrente-af trek beperken. De partij wil een maximum hypotheekbedrag waarvoor de rente mag worden afgetrokken, op 250 duizend euro. Dit levert een 0,45 mld euro op.
- De SGP wil de accijns op alcohol en tabak verhogen. Een tariefsverhoging van rond de 35% levert de gewenste 0,8 mld euro op.

Bijlage J: aanvullende informatie

J.1 Financieringsverschuivingen

Bepaalde maatregelen leiden ertoe dat voorzieningen die voorheen uit de collectieve middelen werden betaald voortaan door gezinnen of bedrijven zelf zullen worden betaald. Een voorbeeld is een pakketverkleining in de zorgverzekering. Middelen die niet meer collectief worden verzekerd zullen voortaan door de consumenten zelf worden betaald. Andersom kan ook voorkomen, bijvoorbeeld bij het afschaffen van de loondoorbetaling bij ziekte (WULBZ) en het gelijktijdig herinvoeren van de ziekwet (ZW). Private financiering wordt dan vervangen door collectieve financiering. Conform de gebruikelijke systematiek en de adviezen van de Studiegroep Begrotingsruimte wordt in de analyse gecorrigeerd voor dergelijke financieringsverschuivingen. Er is immers geen sprake van ombuigingen of intensiveringen. In de voorbeelden blijft namelijk in eerste instantie zowel de zorgconsumptie als het aantal ziekte-uitkeringen gelijk. Slechts gedragseffecten die optreden als gevolg van de andere wijze van financiering hebben in de analyse invloed op de collectieve financiën.

J.2 Financiering zorgstelsel

Alle politieke partijen willen een herziening van het (tweede compartiment in het) zorgstelsel in de komende kabinetsperiode. In de vormgeving van het nieuwe stelsel zijn grote verschillen, variërend van een volledig nominale premie bij het CDA tot volledige financiering uit algemene middelen bij de SP. Voor de budgettaire verwerking van de wijzigingen van de financiering van het zorgstelsel zijn de volgende punten van belang:

Het huidige stelsel is gemengd: naast de collectief gefinancierde Ziekenfondswet (ZFW) bestaan de particuliere zorgverzekeringen, die niet tot de collectieve sector worden gerekend. Door de stelselwijziging worden ZFW en particuliere verzekering samengevoegd tot één nieuwe zorgverzekering. In de analyse wordt ervan uitgegaan dat deze nieuwe zorgverzekering tot de collectieve sector behoort. De overgang van de particuliere verzekering naar de nieuwe zorgverzekering wordt dan ook als een financieringsverschuiving aangemerkt. Voor de budgettaire ruimte en voor het EMU-saldo heeft dit geen invloed aangezien de particuliere zorgverzekeringen bij veronderstelling in 2006 een lastendekkende premie kennen.

Bij de introductie van een nieuw zorgstelsel komen de huidige premies voor ZFW en particuliere verzekeringen te vervallen. Het betreft in totaal 20¼ mld euro aan premies (4½ mld euro ZFW-premie gezinnen, 8½ mld euro ZFW-premie bedrijven en 8 mld euro particuliere premies gezinnen). Daarnaast krijgen particulier verzekerde werknemers een bijdrage van de werkgever van in totaal 2½ mld euro.

De uitgaven aan zorg in het basisscenario bedragen ruim 25 mld euro, $4\frac{1}{4}$ mld euro meer dan de premie-opbrengst. Het verschil wordt verklaard door de rijksbijdrage van de overheid aan de ZFW (3 mld euro) en het negatieve exploitatie-saldo van de ZFW in 2006 ($1\frac{1}{4}$ mld euro).

Het hierboven genoemde verschil tussen zorguitgaven en premie-ontvangsten in het basisscenario verklaart de lastenstijging die optreedt bij overgang naar een nieuw stelsel met een lastendeekkende premie, zoals bij een aantal partijen het geval is. Deze lastenverzwaring bij de zorgpremie genereert hogere collectieve inkomsten die door de betreffende partijen worden aangewend voor koopkrachtreparatie via de belastingen.

Afhankelijk van de vormgeving van het nieuwe stelsel kunnen additionele budgettaire effecten optreden. Indien de nieuwe werkgeverspremie en/of werkgeversbijdrage voor de zorgpremie in het nieuwe stelsel macro anders uitpakt, werkt dit door naar de belastinginkomsten. Immers, de werkgeverspremie/bijdrage is belastbaar voor de loon- en inkomstenbelasting. Daarnaast treden zogeheten bruterings-effecten op, die met name bij de AOW omvangrijk zijn. Dat komt doordat de procentuele ZFW-premie een rol speelt bij de netto-netto koppeling, terwijl dat niet geldt voor de (nieuwe) nominale premie.

In de berekeningen is zoals gebruikelijk de veronderstelling gemaakt dat een eigen risico in de zorgverzekering leidt tot eigen betalingen van gezinnen. Deze zijn voor alle gezinnen op de gemiddelde eigen betaling gesteld.

De stelselherziening in de zorg is een uitermate gecompliceerde operatie waarvoor een grondige analyse van de budgettaire effecten veel tijd kost. Dat geldt voor één stelselherziening en des te meer voor zeven verschillende stelselherzieningen. Op onderdelen is de analyse daarom bewust op een hoog aggregatieniveau gehouden. Dit betekent onder meer dat allerlei specifieke omstandigheden van specifieke groepen, zoals bijvoorbeeld studenten, niet apart zijn bekeken.

J.3 Verwerkingswijze maatregelen met directe arbeidsaanbodeffecten

De technische verwerking van ombuigingen met directe effecten op het arbeidsaanbod vergt nadere toelichting. Het gaat daarbij om maatregelen op het gebied van de arbeidsongeschiktheidsregelingen, de WW, de bijstand en de gesubsidieerde banen (ID- en WIW-banen). Vrijwel alle partijen stellen maatregelen voor op deze terreinen. Het strenger uitvoeren van genoemde regelingen en/of het versoberen van de uitkeringen of de aanvullingen van werkgevers daarop heeft naar verwachting een positief effect op het arbeidsaanbod. Door de verdragingsmechanismen in de economie zal een extra groei van het arbeidsaanbod in 2003-2006 niet volledig in deze periode worden geabsorbeerd in de werkgelegenheid. Een deel van de extra arbeidsaanbodgroei zal nog na 2006 tot extra werkgelegenheidsgroei leiden. In de ex-ante ombuigingsbedragen staat het structurele effect 2006 van de maatregel centraal. Dat betekent dat bij de berekening van het ombuigingsbedrag voor 2006 directe effecten op het

arbeidsaanbod in 2006 volledig worden vertaald in een besparing op de uitkeringen. Voorzover het extra arbeidsaanbod in 2006 nog niet heeft geleid tot extra werkgelegenheid leidt dit tijdelijk tot hogere werkloosheid. De extra werkloosheidsuitkeringen (WW en bijstand) die hierbij horen, zijn niet met het ombuigingsbedrag gesaldeerd, maar maken onderdeel uit van de macro-economische in- en uitverdieneffecten. Onderstaand wordt nader ingegaan op de verwerkingswijze voor de verschillende type maatregelen.

Arbeidsongeschiktheidsregelingen

Alle partijen stellen maatregelen op het gebied van de arbeidsongeschiktheidsregelingen voor. Een reductie van het WAO-volume leidt allereerst tot een daling van het aantal WAO-uitkeringen ten opzichte van het basisscenario. Van de personen die ten opzichte van het basisbeeld geen WAO-uitkering meer krijgen zal een deel zich terugtrekken van de arbeidsmarkt en een deel aan het werk blijven dan wel op zoek gaan naar nieuw werk.

Het ombuigingsbedrag is dan het saldo van minder WAO-uitkeringen en hogere overige uitkeringen (WW en bijstand) van de personen die zich terugtrekken van de arbeidsmarkt. Overigens zal een aanzienlijk deel van de personen die geen WAO-uitkering meer krijgt, maar zich toch terugtrekt van de arbeidsmarkt, geen aanspraak kunnen maken op andere uitkeringen. De extra werkloosheidsuitkeringen in 2006 die samenhangen met het extra arbeidsaanbod door de WAO-maatregelen worden niet meegenomen in het ombuigingsbedrag, maar zijn zoals gezegd onderdeel van de macro-economische in- en uitverdieneffecten.

Werkloosheidsregelingen (WW en bijstand)

Het afschaffen van de ontheffing van voor de sollicitatieplicht van personen met een WW- of bijstandsuitkering van 57½ jaar en ouder (VVD, CDA, D66 en ChristenUnie), het vergroten van de financiële verantwoordelijkheid van gemeenten voor de bijstandsuitgaven (VVD, CDA, D66) en het korten van bovenwettelijke aanvullingen op de WW (VVD) leiden niet direct tot minder werkloosheidsuitkeringen, maar hebben wel een direct positief effect op het arbeidsaanbod. Het ex-ante ombuigingsbedrag voor deze maatregelen is gelijk gesteld aan de kosten van de WW- en bijstandsuitkeringen voor de personen die nieuw tot het arbeidsaanbod gaan behoren. Op korte termijn is de besparing kleiner doordat de nieuwe werkzoekenden niet allemaal direct werk zullen vinden of anderen zullen verdringen. Hierdoor treedt een macro-economisch uitverdieneffect op. Op langere termijn zal het ombuigingsbedrag naar verwachting wel worden gerealiseerd.

Gesubsidieerde arbeid (ID-, WIW- en WSW-banen)

Een aantal partijen (VVD, CDA en D66) wil het aantal gesubsidieerde banen reduceren. Dit leidt tot lagere uitgaven aan arbeidsmarktbeleid (de kosten van de gesubsidieerde banen). Daarnaast is rekening gehouden met directe effecten op het arbeidsaanbod. Verwacht wordt dat

circa 25% van de personen die (ten opzichte van het basisscenario) niet meer werkzaam zal zijn in een gesubsidieerde baan zich zal terugtrekken van de arbeidsmarkt door slechte arbeidsmarktperspectieven en/of onvoldoende motivatie. Hierdoor daalt het arbeidsaanbod. De kosten van de bijstandsuitkeringen voor deze personen zijn meegenomen in het ex-ante ombuigingsbedrag van de reductie van het aantal gesubsidieerde banen.

Circa 75% van de personen waarvan de gesubsidieerde baan is komen te vervallen zal op zoek gaan naar een reguliere baan. Voorzover op korte termijn geen werk wordt gevonden zullen zij in de regel aanspraak maken op een bijstandsuitkering. Deze uitkeringen zijn onderdeel van de in- en uitverdieneffecten.

Bijlage K: toelichting op economische termen

Bruto Binnenlands Product (BBP)

Het bruto binnenlands product is de som van de toegevoegde waarde van in Nederland producerende bedrijven. Deze toegevoegde waarde wordt bereikt door de inzet van arbeid en kapitaal. De binnenlandse productie kan samen met ingevoerde goederen worden aangewend voor consumptie, investeringen, overheidsbestedingen en buitenlandse vraag (uitvoer). Als in de hoofdstuktekst gebruik wordt gemaakt van het begrip BBP, dan wordt hiermee bedoeld het BBP in constante prijzen, met 2002 als prijsbasis.

Earned Income Tax Credit (EITC)

Een EITC is een arbeidskorting (belastingteruggaaf aan werkenden) die afhangt van de loonhoogte. De EITC is bedoeld om werk op lage loonniveau's financieel aantrekkelijk te maken ten opzichte van niet-werken en, met name, ten opzichte van de uitkeringssituatie. De vormgeving is veelal zo, dat lage lonen de EITC volledig krijgen en dat vanaf een bepaald loonniveau de EITC met iedere extra verdiende euro kleiner wordt totdat geen recht meer op EITC bestaat. Zie ook replacement rate en marginale wig.

EMU-saldo

Het EMU-saldo is het saldo van de inkomsten en uitgaven van de collectieve sector (overheid plus sociale fondsen). Dit vorderingensaldo speelt een centrale rol bij de bewaking van de overheidsfinanciën in het kader van de Europese Monetaire Unie. Het EMU-saldo komt overeen met het financieringssaldo gecorrigeerd voor kas-transactieverschillen (het verschil tussen het tijdstip van de feitelijke transactie en het tijdstip dat het geld wordt betaald of binnenkomt), het verlenen van kredieten (bijvoorbeeld studieleningen) en de aan- en verkoop van aandelen.

Ex-ante en ex-post

Het onderscheid tussen ex-ante en ex-post wordt gemaakt voor de budgettaire gevolgen van voorgestelde maatregelen. Het ex-ante effect is de verandering van het EMU-saldo dat direct het gevolg is van de maatregel; bijvoorbeeld, een verhoging van de belasting op het gebruik van energie met 1 mld euro leidt tot een ex-ante verbetering van het EMU-saldo met 1 mld euro. Het ex-post effect is de verandering van het EMU-saldo dat resulteert nadat de macro-economische doorwerkingen van de maatregelen zijn meegenomen. Bijna alle voorgestelde maatregelen hebben macro-economische doorwerkingen, met name doordat het gedrag van consumenten of bedrijven wordt beïnvloed. De macro-economische veranderingen hebben gevolgen voor de inkomsten en uitgaven van de overheid, waardoor de ex-post verandering van het EMU-saldo afwijkt van het ex-ante bedrag. In het genoemde voorbeeld leiden de hogere heffingen tot een vermindering van het gebruik van energie, waardoor ook de opbrengst van de

belastingmaatregel lager wordt. De verandering van het EMU-saldo zal ex-post lager zijn dan 1 mld euro. Zie ook de omschrijving van inverdieneffecten.

Gemiddelde wig

De gemiddelde wig is het verschil tussen de reële loonkosten van bedrijven en het reële netto looninkomen van werknemers uitgedrukt als percentage van de loonkosten. Een stijging van de wig die het gevolg is van een stijging van belastingen en premies van werknemers of van een stijging van indirecte belastingen leiden tot een daling van het reële netto inkomen van werknemers. Een deel van deze inkomensdaling wordt via een stijging van de contractlonen afgewenteld op bedrijven. Een stijging van de wig die het gevolg is van een stijging van de sociale premies die door werkgevers worden betaald leidt tot een stijging van de loonkosten. Een deel van deze loonkostenstijging wordt via een daling van de contractlonen afgewenteld op werknemers.

In- en uitverdieneffecten

In- en uitverdieneffecten zijn de veranderingen van het EMU-saldo die het gevolg zijn van de macro-economische doorwerking van de voorgestelde maatregelen. Een inverdieneffect is een verbetering van het EMU-saldo, een uitverdieneffect is een verslechtering van het EMU-saldo. Een voorbeeld kan dit verhelderen. Stel dat een partij voorstelt om de overheidsconsumptie te laten toenemen met 1 mld euro. Hierdoor daalt het EMU-saldo aanvankelijk (ex ante) met 1 mld euro. Door deze maatregel neemt de consumptie toe en stijgt de productie, waardoor de werkgelegenheid toeneemt en de werkloosheid daalt. De krappere arbeidsmarkt resulteert in hogere lonen. Het EMU-saldo verbetert doordat het aantal werkloosheidsuitkeringen afneemt: een inverdieneffect. Het EMU-saldo verbetert verder doordat de hogere lonen en werkgelegenheid en de hogere consumptie zorgen voor meer loonbelasting en BTW-ontvangsten. De stijging van de contractlonen leiden verder tot een uitverdieneffect, doordat de contractlonen van de ambtenaren stijgen. Per saldo resulteert een inverdieneffect, waardoor de inclusief macro-economische doorwerking (ex-post) daling van het EMU-saldo minder is dan 1 mld euro.

Marginale wig

Bij een bruto loonsverhoging moeten zowel werknemer als werkgever meer belastingen en sociale premies afdragen. De marginale wig meet met hoeveel procent het beschikbaar inkomen van een werkende toeneemt bij een bepaalde loonkostenstijging voor de werkgever. Gemiddeld genomen houdt de werknemer ongeveer 45% over van de extra loonkosten die de werkgever maakt. Door progressie in de loon- en inkomstenbelasting en allerlei specifieke regels in de sociale zekerheidspremies is de marginale wig echter niet op ieder loonniveau gelijk. Een EITC (zie aldaar) verhoogt in het afbouwtraject de marginale wig. Immers bij een extra verdiende euro

vervalt een gedeelte van de EITC, waardoor de extra opbrengst van die loonsverhoging deels wordt afgeroomd.

Een hoge marginale wig ontmoedigt extra inspanningen om een hoger te verdienen. Dat betreft zowel extra uren werken als bijvoorbeeld scholingsinspanningen die tot doel hebben om promotie te maken en daarmee een hoger loon te bereiken.

Mediaan

In de koopkrachttabellen wordt de mediane koopkrachtmutatie gepresenteerd voor groepen huishoudens, ingedeeld naar huishoudsituatie, sociaal-economische positie en inkomenshoogte. Voor alle huishoudens in elke onderzochte groep worden de koopkrachtmutaties berekend en worden deze geordend van laag naar hoog; de mediaan is de koopkrachtmutatie van het "middelste" huishouden. Dit betekent dat voor 50% van de huishoudens in elke groep de koopkrachtmutatie kleiner is dan de gepresenteerde mediaan en voor de andere 50% van de huishoudens de koopkrachtmutatie groter is dan de mediaan.

Microlastenontwikkeling

De microlastenontwikkeling (MLO) geeft de lastenontwikkeling weer die op individueel niveau door gezinnen en werkgevers wordt ervaren als gevolg van beleidsmatige wijzigingen in tarieven en heffingsgrondslagen. De gevolgen voor de MLO van mutaties in belasting- of premietarieven en beleidsmatige wijzigingen in de grondslag worden uitgedrukt in het budgettaire effect van in miljarden euro's.

In de tabellen in de hoofdtekst wordt bij de microlastenontwikkeling onderscheid gemaakt naar vier clusters:

- Het cluster milieu omvat alle belastingen op het gebruik van water, grond, energie en natuurlijke grondstoffen (bijvoorbeeld hout, olie, vlees), belastingen op milieu-vervuilende activiteiten (zoals het gebruik van auto's) en belastingvoordelen ter stimulering van milieuvriendelijke activiteiten.
- Het cluster inkomen en arbeid omvat alle belastingen en premies op het inkomen van huishoudens en de kosten van arbeid; ook loonsubsidies in de vorm van afdrachtsverminderingen (onder andere de SPAK) en fiscale voordelen voor inkomen uit milieuvriendelijk beleggen worden tot dit cluster gerekend.
- Het cluster vermogen en winst omvat alle belastingen op vermogen en winst.
- Het cluster overig omvat alle belastingen die niet aan een van de andere clusters kan worden toegerekend. Het betreft bijvoorbeeld BTW en accijnzen op tabak en alcohol.

Prijzen 2002

Veel (budgettaire) bedragen in 2006 worden uitgedrukt "in prijzen 2002". Hiermee wordt bedoeld dat de waardebedragen uit 2006 worden gecorrigeerd voor de prijsstijging van het BBP in de jaren 2003-2006. Zie verder bij 'Reële groei overheidsuitgaven'.

Reële groei overheidsuitgaven

In de terminologie van de openbare financiën wordt met de reële groei van de overheidsuitgaven meestal bedoeld de waardeontwikkeling van die uitgaven gecorrigeerd voor de prijsontwikkeling van het BBP. De aldus gedefinieerde reële groei wijkt af van de volumegroei van de overheidsuitgaven (de groei in termen van aantallen geproduceerde goederen en diensten) voor zover de prijsontwikkeling van die uitgaven afwijkt van die van het BBP. Dit is vaak het geval, met name omdat de overheidsuitgaven gemiddeld genomen meer loongevoelig zijn dan het BBP en de lonen meestal harder stijgen dan de BBP-prijs.

De achtergrond van deze definitie is dat het verschil in reële groei tussen de overheidsuitgaven en het BBP inzicht geeft in het beslag (percentage) dat die overheidsuitgaven leggen op datzelfde BBP. Bij een reële groei van de overheidsuitgaven die uitstijgt boven de reële BBP-groei stijgen deze uitgaven als percentage van het BBP (de collectieve uitgavenquote stijgt). Voor zover die stijging wordt veroorzaakt door een verschillende prijsontwikkeling ten opzichte van de BBP-prijs wordt gesproken van een "ruilvoetprobleem" van de collectieve sector.

Replacement rate

Met de term "replacement rate", zoals die in de tekst en tabellen van de hoofdtekst wordt gebruikt, wordt bedoeld de verhouding tussen het gemiddeld beschikbaar inkomen van uitkeringsgerechtigden en van werknemers. Bij de uitkeringen wordt zowel naar de WW als de WAO gekeken. Samenstellingseffecten die optreden doordat bijvoorbeeld bepaalde groepen niet langer voor een uitkering in aanmerking komen, of voor een lagere uitkering, hebben invloed op de gemiddelde replacement rate. Verder wordt inkomen uit en belasting op vermogen bij de berekening van de replacement rate buiten beschouwing gelaten.

De replacement rate speelt een rol bij de loonvorming. Voor vakbonden geeft de replacement rate een indicatie van de "terugvalpositie": indien de werkloosheid oploopt, wat is dan de relatieve inkomenspositie van werkloze vakbondsleden? Hoe lager de replacement rate, des te groter het inkomensverlies bij werkloosheid en des te lager de looneisen van de bonden. In een krappe arbeidsmarkt, zoals in de huidige situatie, is dit verband minder sterk dan in een ruime arbeidsmarkt zoals in de jaren tachtig en begin negentig. Bij een lage werkloosheid is immers de kans op de terugvalpositie geringer.

Maatregelen die de replacement rate beïnvloeden, zoals de arbeidskorting of de meer op de lage lonen gerichte EITC (Earned Income Tax Credit) hebben ook langs andere weg dan via de loonvorming effect op de arbeidsmarkt. Ze beïnvloeden ook het zoekgedrag van

uitkeringsgerechtigden en de toetreding tot de arbeidsmarkt. Deze effecten zijn relatief groter bij arbeidskortingen die meer gericht zijn op de onderkant van de arbeidsmarkt.

Uitgavenclusters

In de tabellen in de hoofdtekst worden de collectieve uitgaven gegroepeerd naar beleidsrelevante categorieën. Voor de vergelijking van de verkiezingsprogramma's is zoveel mogelijk aangesloten bij de indeling naar clusters gebruikt in CEP en MEV. Het belangrijkste verschil is de toevoeging van meer detail voor het onderscheiden van de diverse beleidsterreinen. De volgende clusters worden onderscheiden:

- **Defensie:** Dit omvat alle uitgaven aan lonen, investeringen en overige goederen en diensten voor defensie.
- **Onderwijs:** Dit omvat alle uitgaven aan lonen, investeringen en overige goederen en diensten voor onderwijs. Hierbij worden studiebeurzen en les- en collegegelden niet meegenomen. Deze worden geboekt bij de clusters Sociale Zekerheid respectievelijk het cluster Overige netto uitgaven.
- **Openbare orde:** Dit omvat alle uitgaven aan lonen, investeringen en overige goederen en diensten voor openbare orde en veiligheid, dat wil zeggen alle uitgaven voor politie en justitie, maar exclusief de uitgaven voor asielbeleid.
- **Gemeente- en Provinciefonds:** Dit omvat de rijksbijdrage aan gemeenten en provincies via het Gemeente- en Provinciefonds.
- **Overig Openbaar Bestuur:** Dit omvat alle overige uitgaven van de collectieve sector aan lonen, investeringen en overige goederen en diensten. De uitgaven voor asielbeleid worden in dit cluster geboekt.
- **Infrastructuur:** Dit omvat alle investeringen in infrastructuur.
- **Milieu:** Dit cluster bestaat uit subsidies voor natuur en milieu en uitgaven voor de aankoop van natuurgebied; uitgaven voor het uitbreiden en verbeteren van de infrastructuur voor openbaar vervoer maken daarentegen deel uit van het cluster infrastructuur.
- **Zorg:** Dit omvat voornamelijk de AWBZ- en ZFW-uitkeringen.
- **Sociale Zekerheid:** Dit omvat alle overige premie-gefinancierde uitkeringen en daarnaast nog diverse uitkeringen gefinancierd uit de algemene middelen. De belangrijkste hiervan zijn de bijstand, de kinderbijslag, de WAJONG, studiebeurzen, de OV-Jaarkaart en de Wet Voorziening Gehandicapten. De huursubsidies maken deel uit van de overige uitgaven.
- **Ontwikkelingssamenwerking:** Dit cluster komt overeen met de Homogene Groep Internationale Samenwerking (HGIS). De maatregelen van de partijen hebben echter allemaal betrekking op ontwikkelingssamenwerking.

- Overige netto uitgaven. Deze categorie bestaat uit de overige subsidies (exclusief de loonsubsidies; deze worden namelijk bij de micro-lasten geregistreerd), les- en collegegelden, rentelasten en enkele niet-belastingmiddelen, zoals de boetes, de winstafdracht van DNB en opbrengsten uit de verkoop van grond en UMTS-licenties.

Verklaring van afkortingen

AKW	Algemene Kinderbijslagwet
AMA	Alleenreizende Minderjarige Asielzoeker
ANW	Algemene Nabestaandenwet
AO	Arbeidsongeschiktheid
AOW	Algemene Ouderdomswet
APK	Algemene Periodieke Keuring
arbo	Arbeidsomstandigheden
AVV	Adviesdienst Verkeer en Vervoer (van V&W), of Algemeen verbindend verklaren (van een cao)
AWBZ	Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten
AWF	Algemeen Werkloosheidsfonds
AWW	Algemene Weduwen- en Wezenwet
BBP	Bruto Binnenlands Product
BNP	Bruto Nationaal Product
BOR-PPS	Publiek-private samenwerking in het kader van het bereikbaarheidsoffensief Randstad
BPM	Belasting van Personenauto's en Motorrijwielen
BTW	Belasting op de Toegevoegde Waarde
cao	Collectieve arbeidsovereenkomst
CO ₂	Kooldioxide
CPB	Centraal Planbureau
CPI	Consumentenprijsindex
DOA	Duurzame Ondernemersaftrek
EHS	Ecologische Hoofdstructuur
EITC	Earned Income Tax Credit (arbeidskorting)
EMU	Economische en Monetaire Unie
EU	Europese Unie
Euro	Valuta EMU
FES	Fonds Economische Structuurversterking
GFPF	Gemeente- en Provinciefonds

GGZ	Geestelijke gezondheidszorg
GVS	Geneesmiddelen Vergoedingssysteem
HSL	Hoge Snelheidslijn
IB	Inkomstenbelasting
ICT	Informatie- en Communicatietechnologie
ID-banen	Instream- en doorstroom-banen
IT	Informatietechnologie
IVF	In Vitro Fertilisatie
Kwh	Kilowatt-uur
LB	Loonbelasting
LTO	Landing and Take Off
MBO	Middelbaar Beroepsonderwijs
MLO	Microlastenontwikkeling
MRB	Motorrijtuigenbelasting
NAVO	Noord-Atlantische Verdragsorganisatie
NH ₃	Ammoniak
NNI	Netto Nationaal Inkomen
NNP	Netto Nationaal Product
nWAO	Nieuwe wet op de Arbeidsongeschiktheidsverzekering
NO _x	Stikstofoxide
OC&W	Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen
ODA	Official Development Aid
OM	Openbaar Ministerie
ORH	Openruimteheffing
OVV	Onverbindend verklaren (van een cao)
OZB	Onroerende-zaakbelasting
PEMBA	Premiedifferentiatie en Marktwerking bij Arbeidsongeschiktheidsregelingen
PGB	Persoonsgebonden budget
PJ	Peta Joule ($\times 10^{15}$) (maatstaf voor energie-inhoud)
PPS	Publiek Private Samenwerking

PVB	Persoonsvolgend budget
R&D	Research and Development (Onderzoek en Ontwikkeling)
REB	Regulerende Energiebelasting
REA	Wet op de (re)integratie Arbeidsgehandicapten
RIVM	Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu
SER	Sociaal Economische Raad
SO ₂	Zwavel dioxide
SPAK	Specifieke afdrachtskorting
SV	Sociale verzekering
SZ	Sociale zekerheid
SZW	Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
SZA	Sociale Zekerheid en Arbeidsmarkt
TBS	Ter Beschikkingstelling
V&W	Ministerie van Verkeer en Waterstaat
VINEX	Vierde Nota over de Ruimtelijke Ordening Extra
VMBO	Vorbereidend Middelbaar Beroepsonderwijs
VOS	Vluchtige Organische Stoffen
VpB	Vennootschapsbelasting
VROM	Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer
VWS	Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
WAJONG	Wet arbeidsongeschiktheidsvoorziening jonggehandicapten
WAO	Wet op de Arbeidsongeschiktheidsverzekering
WTOS	Wet Tegemoetkoming Onderwijsbijdrage en Schoolkosten
WIW	Wet Inschakeling Werkzoekenden
WML	Wettelijk Minimumloon
WOZ	Wet Waardering Onroerende Zaken
WSW	Wet Sociale Werkvoorziening
WULBZ	Wet Uitbreiding Loondoorbetalingsverplichting Bij Ziekte
WVG	Wet Voorziening Gehandicapten
WW	Werkloosheidswet
ZFW	Ziekenfondswet
ZW	Ziektewet

